

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОСІНСЬКИЙ ПЕТРО МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 332.1(066)

ДИСЕРТАЦІЯ
ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПЕРЕРОБНИХ
ВИРОБНИЦТВ НА БАЗІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНИХ КОМПЛЕКСІВ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Спеціальність – 051 Економіка

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 Косінський П.М.

Науковий керівник – Шубалий Олександр Михайлович, доктор економічних наук, професор.

Луцьк – 2020

АНОТАЦІЯ

Косінський П.М. Економічне стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка. Луцький національний технічний університет Міністерства освіти і науки України, Луцьк, 2020.

Удосконалено дефініцію поняття «система економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів», під якою пропонується розуміти комплекс взаємопов'язаних підсистем (соціально-економічних, фінансово-економічних, еколого-економічних, економіко-правових та ін.), що містять форми, методи, механізми та інструменти економічного стимулювання, спрямовані на спонукання суб'єктів природокористування до максимального розширення «ланцюгів» створення доданої вартості на основі розвитку виробництв із поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини та відходів.

Зроблено висновок, що між природно-ресурсною та переробною сферою налагоджуються тісні фінансово-економічні, еколого-економічні та соціально-економічні взаємозв'язки, що націлені на забезпечення комплексної поглибленої переробки природних ресурсів. Визначено основні завдання, принципи та функції економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері, основні напрями стимулювання переробки природних ресурсів за сферами діяльності, до яких віднесено: інноваційну, інвестиційну, фінансово-економічну, соціальну та правову сфери. Запропоновано поділяти методи стимулювання переробки природних ресурсів на інноваційні, універсальні та вибіркові (які залежно від джерела впливу можуть бути класифіковані на методи прямого та непрямого впливу).

Обґрунтовано переваги та недоліки розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів у регіонах нашої держави.

З'ясовано, що основною перевагою розвитку виробництв із повного циклу поглибленої переробки природних ресурсів у регіоні буде збільшення розміру доданої вартості, що сприятиме збільшенню фінансових надходжень до бюджетів територіальних громад та державного бюджету зокрема, підвищенню прибутків переробних підприємств, зростанню рівня зайнятості сільського населення та обсягу валового регіонального продукту тощо. Окрім розвитку саме поглибленої переробки потрібно розширювати напрями цієї переробки, адже це сприятиме збільшенню «ланцюга» доданої вартості, а відповідно й отриманню додаткових вигод для усіх сторін еколого-економічних відносин у природно-ресурсній сфері.

Проведено групування та змістовну інтерпретацію принципів, функцій, завдань та інструментів еколого-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері, що дозволить створити належне теоретико-методологічне підґрунтя для подальшої розробки заходів щодо трансформації системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону.

Виявлено, що неефективність сучасної системи, застарілість форм методів та інструментів економічного стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів на базі природно-ресурсних комплексів, що сформувалися в Україні за часи незалежності, посприяли виникненню ряду проблем, що згруповано автором на проблеми фінансово-економічного, нормативно-правового та соціально-економічного характеру. Основними проблемами стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів є нестача власних фінансових ресурсів на впровадження інноваційних технологій та обладнання у виробничий процес, недосконала система розподілу бюджетних коштів та відсутність належної законодавчої бази, яка б сприяла еколого-економічному піднесенню держави.

Узагальнено позитивний зарубіжний досвід щодо фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері в країнах ЄС, імплементації положень концепції «зеленої економіки», застосування економічних

інструментів стимулювання комплексної переробки природних ресурсів і відходів на базі провідних природно-господарських комплексів, використання якого у вітчизняній практиці дозволить гармонізувати національну систему економічного стимулювання з відповідною системою ЄС у контексті подальшої євроінтеграції.

Виявлено, що наявність різноманітних природних ресурсів створює сприятливі передумови для розвитку природно-ресурсних комплексів на території Волинської області. Проведено аналіз тенденцій розвитку природно-ресурсних комплексів, який виявив, що з них найбільш розвиненими є сільськогосподарський, лісогосподарський, водогосподарський та мінерально-сировинний комплекси.

Вивчено показники розвитку основних галузей переробної промисловості, що здійснюють переробку природної сировини, що є продуктом діяльності відповідних природно-ресурсних комплексів регіону (харчова і деревообробна промисловість, промисловість будматеріалів), який виявив їх орієнтацію переважно на виробництво продукції з низькою доданою вартістю, а також відсутність дієвих економічних стимулів для розширення «ланцюгів» створення нових доданих вартостей.

Виявлено значні резерви нарощення обсягів промислового виробництва на основі створення та розвитку в регіоні комплексних виробництв із повним циклом поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини, що дозволить розширити заготівельно-переробні «ланцюги», збільшивши загальну суму доданої вартості у регіоні, сприятиме покращенню його еколого-економічного стану, імпортозаміщенню та розвитку вітчизняних переробних виробництв.

Проведена оцінка застосування інструментів економічного стимулювання розвитку переробних виробництв регіону на базі використання місцевої природної сировини свідчить, що в області є низькою ефективність прийнятих державних і регіональних програм у цій сфері. У «Стратегії розвитку Волинської області на період до 2027 року» взагалі не визначено чітких резервів і пріоритетів

щодо розвитку переробних виробництв регіону на базі місцевих природно-ресурсних комплексів. Частка видатків місцевих бюджетів на розвиток сільського господарства, лісового господарства, рибальства, мисливства постійно зменшується. Загалом зроблено висновок, що діюча у регіоні система стимулювання є не досконалою.

На основі проведеного кореляційно-регресійного аналізу побудовано модифіковану виробничу функцію Кобба-Дугласа, що підтвердила важливість для забезпечення економічного зростання регіону максимально раціонального залучення місцевих природних ресурсів. Розраховані мультиплікатор та індекс доданої вартості показали, що у Волинській області, порівняно з Україною загалом, спотерігається позитивна тенденція до збільшення масштабів поглибленої переробки природної сировини, але є значні резерви їх підвищення.

Множинний кореляційно-регресійний аналіз дозволив виявити, що для зростання валового регіонального продукту важливе значення має збільшення посівних площ сільськогосподарських культур та обсягів заготівлі деревини, тобто екстенсивні чинники. Також підтверджено тісний взаємозв'язок між зміною суми видатків місцевих бюджетів та зміною суми валової доданої вартості сільського, лісового та рибного господарства. Обґрунтовано, що важливим чинником зростання суми валової доданої вартості у переробній промисловості Волинської області є залучення додаткових капітальних інвестицій. Розрахунок економічної ефективності створення 1 млн грн доданої вартості в основних сферах промислової переробки природної сировини у Волинській області обґрунтовує доцільність створення нових виробництв із поглибленої переробки природної сировини.

Обґрунтовано необхідність та основні принципи трансформації системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону: пріоритетність стимулювання поглибленої переробки місцевої природної сировини; сприяння розвитку місцевих природно-ресурсних комплексів; вибору найбільш прийнятних економічних механізмів та інструментів стимулювання; врахування досвіду, вивчення причин і наслідків

розвитку виробництв із переробки місцевих природних ресурсів; врахування інтересів усіх зацікавлених у розвитку поглибленої переробки сторін.

Визначено, що метою трансформації системи економічного стимулювання має стати створення нових та/або розвиток діючих виробничих підприємств, або напрямів їх діяльності (нових ланок «ланцюга» створення доданих вартостей), що займатимуться комплексною поглибленою переробкою природної сировини – результатом діяльності місцевих природно-ресурсних комплексів (первинних ланок цього «ланцюга»), що дозволить отримати синергетичний ефект для усіх зацікавлених сторін у сталому розвитку регіону.

Розроблено підхід до трансформації системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів, який базується на визначенні принципів, мети, основних завдань і функцій, формуванні схеми взаємодії керуючої та керованої підсистем, що дозволить створити сприятливі умови для максимально раціонального залучення наявної місцевої природно-ресурсної сировини для розширеного розвитку комплексів з її поглибленої переробки з орієнтацією на виробництво продукції з високою доданою вартістю, що пройшла повний цикл поглибленої переробки.

Обґрунтовано процес вибору перспективних напрямів розвитку комплексних переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів у лісопереробному, агропромисловому, мінерально-сировинному, водогосподарському комплексах регіону, що потребують посиленого економічного стимулювання, що базується на систематизації даних про результати ретроспективного аналізу прискореного розвитку цих напрямів до та причин занепаду після 90-х рр. XX ст., а також врахуванні сприятливої ринкової кон'юнктури для їх відновлення на сучасній техніко-технологічній базі та із залученням додаткових джерел фінансування.

Розроблено схему механізму надання разової, постійної або спеціальної державної фінансової допомоги суб'єктам агропромислового комплексу, що, на відміну від існуючої, має адресний та комплексний характер, адже зосереджена на економічному стимулюванні не тільки підприємств, що займаються

виращуванням плодово-ягідних, овочевих, технічних, зернових культур, а також підприємств із їх поглибленої переробки, що дозволить розширити «ланцюги» створення доданої вартості у цих сферах.

Запропоновано форми, методи, напрями та інструменти фінансового стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки природних ресурсів, що покликані: вдосконалити наявну систему фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері за рахунок закладення в її основу принципів переходу до «зеленої економіки»; здійснити переорієнтацію на переважне застосування ринкових форм і методів фінансово-економічного стимулювання, під час збереження загального контролю розвитку сфери природокористування з боку державних інститутів, а також посилення незалежного громадського контролю; допомогти вирішити ряд проблем у природно-ресурсній та переробній сферах досліджуваного регіону.

Розроблено перспективні схеми економічного стимулювання розвитку у регіоні нових комплексних переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів, зокрема щодо поглибленої переробки сільськогосподарської овочевої, плодової, ягідної, м'ясної продукції та недеревних продуктів лісу; видобутку й переробки сапропелю та бурштину; максимального використання біомаси у регіоні за рахунок зростання виробництва біоетанолу, кормів та добрив із відходів цукрового виробництва, переробки ріпаку й сої на олію та біодизель, використання відходів соломи зернових культур для отримання теплоенергії, що створять організаційно-економічне підґрунтя для залучення інвестицій і розширення «ланцюгів» доданої вартості.

Ключові слова: економічне стимулювання, система стимулювання, інструменти стимулювання, переробні виробництва, природно-ресурсні комплекси.

SUMMARY

Kosinskyi P.M. Economic Incentives of the Development of Processing Industry on the Basis of Natural Resource Complexes of Volyn Region. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 Economics. Lutsk National Technical University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lutsk, 2020.

The definition of the notion "system of economic incentives for the development of in-depth processing of natural resources" is improved, which is proposed to mean a set of interconnected subsystems (socio-economic, financial and economic, environmental and economic, economic and legal, etc.), which contain forms, methods, mechanisms and instruments of economic incentives aimed at encouraging nature users to maximize the "chains" of value added through the industry development for in-depth processing of local natural resources and waste.

It is concluded that close financial and economic, ecological, economic and socio-economic relations are established between the natural resource and processing spheres, which are aimed at ensuring comprehensive in-depth processing of natural resources. The main tasks, principles and functions of economic incentives in the natural resource sphere are determined. The main directions of stimulating the processing of natural resources by areas of activity are identified, which include: innovation, investment, financial and economic, social and legal spheres. It is proposed to divide the methods of stimulating the processing of natural resources into innovative, universal and selective. The above-mentioned methods, in turn, can be classified into methods of direct and indirect influence depending on the source of influence.

The advantages and disadvantages of the development of processing industries on the basis of local natural resource complexes in the regions of our state are substantiated. It was found that the main advantage of the development of full-cycle processing of natural resources in the region will be an increase in value added, which will increase financial revenues to the budgets of local communities and the state

budget, in particular, increase profits of processing enterprises, increase rural employment and the volume of gross regional product, etc. In addition to the development of in-depth processing, it is necessary to expand the directions of this processing, because it will cause the increase in the "value chain" and, accordingly, obtaining additional benefits for all parties to environmental and economic relations in the natural resource sphere.

The grouping and meaningful interpretation of the principles, functions, tasks and instruments of environmental and economic incentives in the natural resource sphere were conducted, which will create a proper theoretical and methodological basis for further development of measures to transform the system of economic incentives for processing on the basis of natural resource complexes.

Inefficiency of the modern system, obsolescence of forms of methods and instruments of economic incentives of in-depth processing of natural resources on the basis of natural resource complexes formed in Ukraine since independence are revealed. The above factors caused a number of problems, which are grouped by the author into problems of financial and economic, regulatory and socio-economic nature. The main problems of promoting the development of processing industries on the basis of natural resource complexes are: the lack of own financial provision for the introduction of innovative technologies and equipment in the production process, imperfect system of budget allocation and the absence of adequate legal framework that would contribute to the environmental and economic prosperity of the state.

The positive foreign experience on financial and economic stimulation in the natural resource sphere in the EU countries, implementation of the "green economy" provisions concept, application of economic tools to stimulate integrated processing of natural resources and waste on the basis of leading natural and economic complexes is summarized. It will allow to harmonize the national system of economic incentives with the corresponding system of the EU in the context of further European integration.

It was found that the availability of various natural resources creates favorable conditions for the development of natural resource complexes in the Volyn region. An analysis of trends in the development of natural resource complexes revealed that the

most developed of them are agricultural, forestry, water and mineral complexes.

The indicators of development of the main branches of the processing industry which carry out processing of natural raw materials which are a product of activity of the corresponding natural resource complexes of region such as food and woodworking industry, building materials industry are studied. It has been revealed that they are mainly focused on low value added products and the lack of effective economic incentives to expand the "chains" of new added value is also present.

Significant reserves have been identified to increase the volume of industrial production based on the creation and development of integrated industries in the region with a full cycle of in-depth processing of local natural resources, which will expand procurement and processing "chains", increasing the total amount of added value in the region, will improve its environmental and economic condition, import substitution and the development of domestic processing industries.

The assessment of the application of the incentive economic instruments for the development of processing industries in the region on the basis of the use of local natural raw materials indicates that the efficiency of adopted state and regional programs in this area is low. The Volyn Oblast Development Strategy for the period up to 2027 does not define clear reserves and priorities for the development of the region's processing industries on the basis of local natural resource complexes. The share of local budget expenditures on the development of agriculture, forestry, fishing, and hunting is constantly decreasing. Therefore, we can conclude that in actual fact the incentive system in the region is imperfect.

Multiple correlation-regression analysis revealed that for the growth of gross regional product it is important to increase the sown area of crops and timber harvest, that is extensive factors. The close relationship between the change in the amount of local budget expenditures and the change in the amount of gross value added of agriculture, forestry and fisheries has also been confirmed. It is substantiated that an important factor in the growth of gross value added in the processing industry of Volyn region is the attraction of additional capital investments. The calculation of the economic efficiency of the creation of UAH 1 million of value added in the main areas

of industrial processing of natural raw materials in the Volyn region justifies the feasibility of creating new industries for in-depth processing of natural raw materials.

Necessity and basic transformation principles of the system of economic incentives development of processing industries on the basis of natural resource complexes of the region are substantiated, that is priority of stimulation of in-depth processing of local natural raw materials; promoting the development of local natural resource complexes; selection of the most acceptable economic mechanisms and incentive instruments; taking into account the experience, studying the causes and consequences of the development of production of local natural resources; taking into account the interests of all the parties interested in the development of in-depth processing. It is determined that the purpose of transformation of the system of economic stimulation should be the creation of new and / or development of existing production enterprises, or directions of their activity, that is new links of the "value chain", which will be engaged in complex in-depth processing of natural raw materials, that is primary links of this "chain", which will provide a synergistic effect for all stakeholders in the sustainable development of the region.

An approach to the transformation of the system of economic incentives for the development of in-depth processing of natural resources has been elaborated. It is based on the definition of principles, goals, main tasks and functions, formation of the scheme of interaction of the controlling and controlled subsystems, that will create favorable conditions for the most rational involvement of available local natural resources for the expanded development of complexes for its in-depth processing with a focus on the production of products with high added value, which has undergone a full cycle of in-depth processing.

The process of selection of perspective directions of development of complex processing productions on the basis of local natural resources in forest processing, agro-industrial, mineral-raw, water-management complexes of the region is substantiated. The above complexes need enhanced economic incentives, based on the systematization of data on the results of retrospective analysis of the accelerated development of these areas before and the causes of decline after the 90s of the

twentieth century, as well as taking into account the favorable market conditions for their recovery on a modern technical and technological basis and with the involvement of additional sources of funding.

The scheme of the mechanism of providing one-time, permanent or special state financial assistance to the subjects of agro-industrial complex is developed, which, unlike the existing one, has a targeted and complex character, because it is focused not only on economic stimulation of enterprises that are engaged in cultivation of fruit and berry, vegetable, technical, grain crops, but also on enterprises for their in-depth processing, which will expand the "chains" of value added in these areas.

Forms, methods, directions and tools of financial stimulation of development of complex manufactures on processing of natural resources are offered, which are called to improve the existing system of financial and economic stimulation in the natural resource sphere by laying the principles of transition to "green economy", reorient to the predominant use of market forms and methods of financial and economic incentives, while maintaining general control over the development of nature management by state institutions, as well as strengthening independent public control; to help to solve a number of problems in the natural resources and processing areas of the studied region.

Perspective schemes of economic stimulation of development of new complex processing productions in the region on the basis of local natural-resource complexes are developed, in particular concerning in-depth processing of agricultural, vegetable, fruit, berry, meat and non-timber forest products; extraction and processing of sapropel and amber; maximum use of biomass in the region due to increased production of bioethanol, feed and fertilizers from sugar production waste, processing of rapeseed and soybean into oil and biodiesel, use of grain straw for heat generation, which will create an organizational and economic basis for attracting investment and expanding the "value chains".

Key words: economic incentives, incentive system, incentive instruments, processing industries, natural resource complexes.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Khvesyuk M. A., Shubalyi O. M., Kosinskyi P. M. Economic-organizing principles of the Ukrainian forest sector governance system transformation. *National Economic Development and Modernization : experience of Poland and prospects for Ukraine : Collective monograph*. Vol. 1. Poland : “Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2017. P. 241–253 (*Здобувач визначив та обґрунтував основні напрями стимулювання розвитку лісового сектору України*).

2. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів: генезис проблем та систематизація їх вирішення. *Природно-ресурсний та енергетичний потенціали: напрями збереження, відновлення та раціонального використання* : монографія. Полтава, 2019. С. 118–128 (*Здобувач представив систематизацію вирішення проблем стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів*).

3. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні : монографія. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 218 с. (*Здобувач провів комплексний аналіз ефективності економічного стимулювання у регіоні, обґрунтував напрями розвитку нових переробних виробництв*).

Стаття у виданні, яке входить до наукометричної бази даних SCOPUS

4. Shubalyi, O., Kosinskyi, P. & Golyan, V. (2020). Economic stimulation of the development of agriculture in Ukraine due to integrated use of natural resources and waste. *Bulg. J. Agric. Sci.*, 26 (2), 323–331. <https://www.agrojournal.org/26/02-08.html> (*Здобувач обґрунтував зарубіжний досвід та напрями вдосконалення системи економічного стимулювання розвитку сільського господарства*).

Статті у наукових фахових виданнях України

5. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку переробних виробництв регіону на основі використання місцевих природних ресурсів. *Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»*. 2016.

Вип. 13 (52). С. 146–153.

6. Василик Н. М., Косінський П. М. Розвиток переробних виробництв в хлібопекарській галузі на основі вдосконалення збутової діяльності. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2016. Вип. 13 (50). С. 65–75 (Здобувач обґрунтував як вдосконалення збутової діяльності хлібопекарського підприємства впливає на розвиток переробних виробництв у хлібопекарській галузі регіону).

7. Косінський П. М. Розвиток переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів як рушійна сила соціально-економічного піднесення регіону. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Економічні науки : збірник наукових праць*. 2017. №1 (8). С. 43–48.

8. Косінський П. М. Інструменти економічного стимулювання збільшення обсягів промислової переробки сільгосппродукції. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент» : зб. наук. праць*. Луцьк, 2017. Вип. 14 (54). С. 126–134.

9. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання раціонального природокористування в лісоресурсній сфері. *Економічні науки. Серія «Економіка та економічна теорія» : зб. наук. праць*. Луцьк, 2017. Вип. 14 (56). С. 270–276 (Здобувач обґрунтував підходи до вдосконалення економічного стимулювання у лісоресурсній сфері).

10. Шубалий О. М., Косінський П. М. Особливості та перспективи розвитку галузей промислової переробки природних ресурсів у регіоні. *Економіка і організація управління*. 2017. № 4. С. 143–155 (Здобувач провів аналіз стану основних галузей промислової переробки природних ресурсів у регіоні).

11. Косінський П. М. Інструменти економічного стимулювання переробки технічних культур в регіоні. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. № 18. С. 630–635. URL: <http://economyandsociety.in.ua>;

12. Шубалий О. М., Косінський П. М. Переваги та економічні стимули активізації виробництва й обігу біопалива в контексті забезпечення енергетичної

безпеки. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018. Том 23. Випуск 6 (71). С. 130–134 (Здобувач обґрунтував переваги й недоліки виробництва біопалива із сировини олійних культур та економічні стимули активізації виробництва й обігу біопалива).

13. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку комплексних виробництв із видобутку та переробки сапропелю в регіоні. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. 2018. Вип. 15 (59). С. 284–290 (Здобувач обґрунтував сукупність інструментів стимулювання розвитку видобутку і переробки сапропелю у регіоні).

14. Шубалий О. М., Косінський П. М. Інструменти економічного стимулювання активного розвитку поглибленої лісопереробки. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2018. Вип. 15 (58). С. 297–305 (Здобувач вивчив проблеми економічного стимулювання розвитку поглибленої лісопереробки).

15. Шубалий О. М., Косінський П. М. Напрями стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону. *Економіст*. 2018. № 12. С. 23–37 (Здобувач вивчив проблеми економічного стимулювання переробних виробництв у природно-ресурсній сфері).

16. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М. Напрями застосування інструментів державної фінансової підтримки переробних виробництв в АПК. *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 1 (86). С. 101–117 (Здобувач розробив схему та обґрунтував напрями державної фінансової підтримки агропромислових виробників).

17. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М. Економічне стимулювання поглибленої переробки біомаси в регіоні в контексті впровадження концепції «зеленої економіки». *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 2. (87). С. 110–124 (Здобувач визначив перспективні напрями розвитку переробки біомаси на регіональному рівні).

18. Shubalyi O., Korolenko M., Kosinskyi P. Improvement of forms and methods of financial-economic stimulation in the field of natural resources. *Наукові праці*

НДФІ. 2019. № 3 (88). С. 51–65 (Здобувач обґрунтував методи економічного стимулювання в основних видах промислової переробки природних ресурсів).

19. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М., Гриник І. С. Формування системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв. *Наукові праці НДФІ. 2019. № 4 (89). С. 69–83 (Здобувач визначив передумови формування системи фінансового стимулювання створення комплексних переробних виробництв).*

20. Шубалий О. М., Косінський П. М. Оцінка ефективності використання персоналу у сфері сільського господарства регіону. *Економічний форум. 2019. № 4. С. 82–89 (Здобувач провів аналіз показників ефективності використання персоналу у сільському господарстві регіону).*

21. Косінський П. М. Особливості формування системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент». 2019. Вип. 16 (62). С. 60–67.*

22. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки сільськогосподарської продукції в регіоні. *Економіка природокористування і сталий розвиток. 2020. № 7 (26). С. 77–84 (Здобувач визначив та обґрунтував перспективні напрями стимулювання комплексної переробки сільськогосподарської продукції у регіоні).*

Опубліковані праці апробаційного характеру

23. Косінський П. М. Інструменти та методи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області. *Сучасний фундамент розвитку національної економіки : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 2-3 червня 2017 р., Ч. 2. Київ, 2017. С. 64–66.*

24. Косінський П. М. Формування ефективної системи стимулювання економічного розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів. *Напрями та сучасні чинники розвитку міжнародних відносин : економічні та політичні аспекти : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 8 вересня 2017 р. Запоріжжя, 2017. С. 78–82.*

25. Косінський П. М. Роль держави в економічному стимулюванні розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів її регіонів. *Сучасні аспекти розвитку фінансових процесів та інноваційних технологій* : Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених, м. Київ, 25-26 серпня 2017 р. Київ, 2017. С. 61–63.

26. Косінський П. М. Сучасний стан та можливі перспективи регіонального розвитку підприємств з переробки природних ресурсів. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Луцьк, 7 груд. 2017 р., част. 2. Луцьк, 2017. С. 176–180.

27. Shubalyi O. M., Kosinsky P. M. Economic Incentives for Technological Renovation of Flax Industry. *International Scientific Conference Innovative Potential of Socio-Economic Systems : the Challenges of the Global World, Part II, December 22th, 2017. Lisbon, Portugal. Baltiya Publishing, 2017. P. 69–71.*

28. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку промислової переробки продукції садівництва у регіоні. *Сучасні проблеми економіки* : матеріали VIII наук.-практ. конф., м. Київ, 16 жовтня 2018 р. Київ, 2018. С. 58–60.

29. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку виробництв із переробки біомаси в регіоні, як альтернативного джерела енергетики. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Луцьк, 7 груд. 2018 р. Луцьк, 2017. С. 289–292.

30. Косінський П. М. Формування механізму економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі регіональних природно-ресурсних комплексів у відповідності до концепції сталого розвитку «зеленої» економіки. *Теорія та практика менеджменту безпеки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 14 трав. 2019 р. Луцьк, 2019. С. 107–109.

31. Косінський П. М. Пріоритетні напрями стимулювання розвитку переробних комплексів на базі сільськогосподарської продукції регіону. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в*

умовах інтеграційних процесів : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 3 жовтня 2019 р. Харків, 2019. С. 163–166.

32. Косінський П. М. Визначення суті економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері. *Перспективи розвитку нової економічної системи на державному та регіональному рівнях* : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 5 жовтня 2019 р. Київ, 2019. С. 98–101.

33. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку виробництв із переробки органічної сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Луцьк, 6 груд. 2019 р. Луцьк, 2019. С. 204–205.

34. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку підприємств легкої промисловості області. *International Scientific Conference modern Economic Research: Theory, Methodology, Strategy* : Conference Proceedings, Part II, September 28, 2018. Kielce, Poland : Baltija Publishing. P. 58–60.

35. Косинский П. Н. Экономическое стимулирование использования инновационных технологий в сельском хозяйстве, как одно из направлений развития региональных агроперерабатывающих предприятий. *Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы* : XIII-я Международная научно-практическая конференция, г. Пинск, 26 апреля 2019 г. Пинск, Республика Беларусь, 2019. С. 134–135.

36. Shubalyi O. M., Kosinskyi P. M. The directions of stimulation of production development and recycling of fruit and berry production in the region. *Modern transformations in economics and management* : III International scientific conference, March 29, 2019. Management Department, Klaipeda University, Lithuania, 2019. P. 67–70.

37. Косінський П. М. Економічне стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні за допомогою інструментів екологічного маркетингу. *Актуальні проблеми маркетингового менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки* : VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 08 травня 2020 р. Луцьк, 2020. С. 114–116.

ЗМІСТ

ВСТУП	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРЕРОБНИХ ВИРОБНИЦТВ НА БАЗІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНИХ КОМПЛЕКСІВ	31
1.1. Суть, напрями та інструменти економічного стимулювання переробки природних ресурсів	31
1.2. Особливості формування системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів	51
1.3. Вітчизняні проблеми та зарубіжний досвід стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів	68
Висновки до першого розділу	88
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРЕРОБНИХ ВИРОБНИЦТВ НА БАЗІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНИХ КОМПЛЕКСІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	92
2.1. Загальна характеристика та тенденції розвитку природно- ресурсних комплексів регіону	92
2.2. Аналіз показників розвитку переробних виробництв у природно- ресурсній сфері регіону	115
2.3. Аналіз та оцінка застосування інструментів економічного стимулювання розвитку переробних виробництв регіону на базі використання місцевої природної сировини	132
Висновки до другого розділу	154
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПЕРЕРОБНИХ ВИРОБНИЦТВ У ПРИРОДНО-РЕСУРСНІЙ СФЕРІ РЕГІОНУ	159
3.1. Трансформація системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв у природно-ресурсній сфері регіону	159

3.2. Напрями стимулювання комплексної переробки природних ресурсів на базі природно-ресурсних комплексів регіону	173
3.3. Удосконалення фінансових стимулів розвитку переробних комплексів на базі наявної в регіоні природно-ресурсної сировини	190
3.4. Перспективи створення нових комплексних переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів та відходів	200
Висновки до третього розділу	217
ВИСНОВКИ	221
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	225
ДОДАТКИ	253

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Природно-ресурсна сфера виступає важливим фактором соціально-економічного піднесення національної економіки на сучасному етапі ринкових відносин в Україні. Наявність тих або інших природних ресурсів може стати потужною конкурентною перевагою для розвитку економіки окремого району чи їх сукупності, регіону та країни в цілому. Волинська область не відзначається високим рівнем промислового розвитку, але добре забезпечена лісовими, земельними, водними, мінеральними, рекреаційними ресурсами, що посприяло формуванню відповідних потужних природно-ресурсних комплексів й створює передумови для подальшої поглибленої переробки у регіоні природної сировини й отримання конкурентоспроможної продукції з високою доданою вартістю.

Прикордонний статус Волинської області створює ряд додаткових проблем, що стосуються зростання масштабів зовнішньої трудової міграції та диспаритету в оплаті праці, засилля імпорتنих товарів та переважання сировинного експорту тощо, але надає й додаткові можливості швидкого освоєння ринків збуту країни Європейського Союзу, розвитку спільного підприємництва, залучення додаткових іноземних інвестицій та ін.

На переконання автора, саме раціональне використання наявного природно-ресурсного потенціалу та розширення заготівельно-виробничих «ланцюгів» у напрямку розвитку поглибленої переробки місцевої природної сировини є потужним внутрішнім резервом вирішення більшості соціально-економічних проблем не тільки даного регіону, а й решти регіонів нашої держави.

Створення та розвиток комплексних виробництв із переробки місцевих природних ресурсів у Волинській області сприятиме економічному піднесенню регіону, адже такі підприємства постачатимуть на зовнішній та внутрішній ринки конкурентоспроможну готову продукцію зі значно вищою доданою вартістю, сприятимуть розвитку безвідходного виробництва, створюватимуть нові робочі місця й підвищуватимуть доходи населення. Все це сприятиме

пожвавленню підприємницької діяльності, збільшенню обсягів фінансових інвестицій у розвиток регіону, послабить його експортно-сировинну орієнтацію, дозволить збалансувати місцеві бюджети. Тому виникає необхідність удосконалення наявних на національному та регіональному рівнях механізмів, форм, методів та інструментів економічного стимулювання розвитку комплексних переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів.

В економічній літературі питанням дослідження дії економічних стимулів та обґрунтуванню методів економічного стимулювання розвитку національного господарства, регіональної економіки та сфери природокористування присвячено чимало публікацій відомих вітчизняних вчених, серед яких: І.К. Бистряков, Н.М. Василик, В.А. Голян, А.І. Гордійчук, А.О. Гуторов, Л.В. Дейнеко, В.С. Дудюк, Л.В. Ільїн, М.І. Карлін, Л.В. Клименко, Н.Е. Ковшун, Л.Л. Ковальська, Н.Г. Луців, З.С. Люльчак, О.М. Лютак, О.Г. Макаруч, Р.П. Мудрак, С.В. Петруха, Т.Ф. Плахтій, І.В. Сегеда, О.П. Славкова, Д.І. Соловко, А.В. Степаненко, М.А. Хвесик, В.Ю. Худолей, О.М. Шпичак, О.Г. Шпикуляк, О.М. Шубалий, А.Ю. Якимчук та інші. Проблема визначення підходів до вдосконалення системи економічного стимулювання на регіональному рівні у видах економічної діяльності, що здійснюють заготівлю та переробку місцевих природних ресурсів, також присвячена значна кількість наукових праць. Більшість дослідників поділяють думку, що недосконалість наявних форм і методів економічного стимулювання, стримує активний розвиток у регіонах комплексів із переробки місцевої природно-ресурсної сировини.

Переробна промисловість Волинської області потребує значних інвестицій для створення та розвитку сучасних переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів. Тому органи державної влади усіх рівнів повинні сприяти формуванню системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів. Поглиблення наукових досліджень у сфері економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-

ресурсних комплексів є надзвичайно важливим й актуальним завданням для Волинської області, що пояснює вибір теми даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Положення, викладені у дисертації, пов'язані за реалізацією Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у частині забезпечення сталого використання природних ресурсів; Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, затвердженої Кабінетом Міністрів України (Розпорядження №1437-р від 30.12.2015 р.); Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року, затвердженої Кабінетом Міністрів України (Розпорядження №603-р. від 17.07.2013 р.); Стратегії розвитку Волинської області на період до 2027 року (затвердженої рішенням Волинської обласної ради №29/16 від 12.03.2020 р.); Комплексної програми розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2016-2021 роки (затвердженої рішенням Волинської обласної ради № 3/23 від 10.03.2016 р.). Робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт, що виконуються в межах робочого часу викладачів кафедри економіки Луцького НТУ, зокрема в рамках розробки теми «Механізми управління соціально-економічними системами», період: 2016-2020 рр. (номер державної реєстрації 0116U001926), у якій здобувач обґрунтував механізми економічного стимулювання розвитку переробної промисловості регіону на базі комплексної переробки природних ресурсів на прикладі Волинської області.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних і методичних засад та практичних рекомендацій стосовно удосконалення наявних, а також впровадження нових механізмів, форм, методів та інструментів економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів окремого регіону – Волинської області.

Для досягнення зазначеної мети передбачалося виконати наступні завдання:

– визначити зміст, особливості та підходи до економічного стимулювання переробки природних ресурсів;

- з'ясувати особливості формування системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів у регіоні;
- розглянути зарубіжний досвід на предмет можливості його застосування для вирішення вітчизняних проблем стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів;
- провести аналіз тенденцій розвитку природно-ресурсних комплексів та переробних виробництв у природно-ресурсній сфері регіону;
- вивчити особливості діючої системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв регіону на базі використання місцевої природної сировини;
- обґрунтувати напрями трансформації системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів;
- обґрунтувати перспективні напрями розвитку комплексних переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів;
- удосконалити процес фінансового стимулювання розвитку переробних комплексів на базі наявної в регіоні природно-ресурсної сировини;
- розробити перспективні схеми економічного стимулювання розвитку у регіоні комплексних переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів.

Об'єктом дослідження є процес економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження стали фундаментальні положення економічної теорії, теорії управління національним господарством, економіки природокористування та регіональної економіки.

Для досягнення мети дослідження використані такі методи: *монографічного аналізу* – при опрацюванні наукових публікацій, що відповідають темі дисертаційного дослідження; *абстрагування і логічного узагальнення* – при дослідженні сутності основних понять, визначень, категорій і формуванні відповідних висновків; *порівняння і аналогій* – при дослідженні особливостей економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері у вітчизняній практиці та практиці зарубіжних держав; *економіко-статистичного порівняння та аналізу* – для аналізу показників наявності, відтворення, використання природних ресурсів у Волинській області, при дослідженні реального стану і можливостей розвитку переробних виробництв; *кореляційно-регресійного та індексного аналізу* – для обґрунтування параметрів модифікованої моделі виробничої функції, побудови моделей множинної та парної лінійної регресії, оцінки впливу природно-ресурсних та економічних чинників на зміну ключових показників регіонального розвитку; *табличний, графічний та картографічний* – для візуального відображення результатів дослідження та їх узагальнення; *системний підхід* – для обґрунтування елементного складу та взаємозв'язків у трансформованій системі економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів у регіоні; *економічний синтез* – для узагальнення сукупності економічних інструментів стимулювання виробників залежно від галузевої та регіональної специфіки діяльності переробних комплексів.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативно-правові акти України та міжнародних інституцій щодо регулювання економічної діяльності у сфері природокористування; матеріали Державної служби статистики України, зокрема, Головного управління статистики у Волинській області, Волинської обласної державної адміністрації (Департаменту агропромислового розвитку, Управління екології та природних ресурсів), публікації вітчизняних й зарубіжних науковців (монографії, посібники, підручники, статті в періодичних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій), інтернет-ресурси, аналітичні розрахунки, проведені автором, та інші ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону.

До основних наукових результатів дослідження, що мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, належать такі:

уперше:

– розроблено підхід до вдосконалення системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону, який базується на визначенні принципів, мети, основних завдань і функцій, передбачає розширення набору інструментів стимулюючого управлінського впливу керуючої підсистеми на керовану, що забезпечить комплексне і раціональне залучення на вході елементів природно-ресурсної підсистеми, здійснення активних дій із реалізації економічних стимулів в операційній підсистемі, дозволить отримати на виході в результативній підсистемі продукції з високою доданою вартістю та створить умови для сталого розвитку регіону;

удосконалено:

– дефініцію поняття «система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів», під якою пропонується розуміти комплекс взаємопов'язаних підсистем (соціально-економічних, фінансово-економічних, еколого-економічних, економіко-правових та ін.), що містять форми, методи, механізми та інструменти економічного стимулювання, що спрямовані на спонукання суб'єктів природокористування до максимального розширення «ланцюгів» створення доданої вартості на основі розвитку виробництв із поглибленої переробки місцевої природної сировини;

– концептуальний підхід до групування та змістовної інтерпретації принципів, функцій і завдань економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері, що дозволив створити належне теоретико-методологічне підґрунтя для

подальшого обґрунтування пріоритетних напрямів, форм і методів стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону;

– методичний підхід до обґрунтування вибору перспективних напрямів розвитку комплексних переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів у лісопереробному, агропромисловому, будівельно-індустріальному, паливно-енергетичному, водогосподарському комплексах, легкій промисловості регіону, який базується на систематизації результатів ретроспективного аналізу розвитку цих напрямів до та причин занепаду після 90-х рр. XX ст., а також на врахуванні сприятливої ринкової кон'юнктури для їх відновлення на сучасній техніко-технологічній базі та із залученням додаткових джерел фінансування;

– механізм надання разової, постійної або спеціальної державної фінансової допомоги суб'єктам агропромислового комплексу, який, на відміну від існуючих, має адресний та комплексний характер, адже зосереджений на економічному стимулюванні підприємств, що займаються вирощуванням плодово-ягідних, овочевих, технічних, зернових культур, а також забезпечує подальше стимулювання розвитку підприємств із їх поглибленої переробки, що дозволить розширити «ланцюги» створення доданої вартості у цих сферах;

набули подальшого розвитку:

– підхід до узагальнення та відбору стосовно можливостей застосування у вітчизняній практиці позитивного зарубіжного досвіду щодо: фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері в країнах ЄС; досвіду провідних країн світу щодо імплементації положень концепції «зеленої економіки»; застосування економічних інструментів стимулювання комплексної переробки природних ресурсів і відходів на базі провідних природно-господарських комплексів, що дозволить гармонізувати вітчизняну систему стимулювання з відповідною системою ЄС в контексті подальшої євроінтеграції;

– методичний підхід до застосування елементів кореляційно-регресійного аналізу – для побудови модифікованої виробничої функції Кобба-Дугласа, моделей багатofакторної та парної регресії, що дозволяє вивчити вплив

природно-ресурсних чинників, розмірів бюджетного фінансування та капітального інвестування на ключові показники розвитку переробної промисловості регіону, а також індексного аналізу – для визначення мультиплікатора та індексу доданої вартості, що показують масштаби та резерви розвитку переробних виробництв та базі природно-ресурсних комплексів регіону;

– підхід до формування специфічного набору економічних інструментів стимулювання залежно від типу природної сировини та досягнутого рівня її господарського використання, що дозволить створити сприятливе бізнес-середовище для розширення «ланцюгів» створення доданої вартості за рахунок розвитку поглибленої переробки сільськогосподарської овочевої, плодово-ягідної, м'ясної продукції, недревних продуктів лісу, торфу, бурштину та сапропелю, а також створення у регіоні нових переробних комплексів із виробництва біоетанолу, кормів та добрив із відходів зернових і технічних культур; комплексної переробки ріпаку й сої на олію та біодизель; використання відходів соломи зернових культур для отримання теплоенергії; поглибленої переробки органічної сільськогосподарської продукції.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації дисертаційного дослідження використано при підготовці пропозицій щодо удосконалення регіональної політики у сфері збалансованого природокористування, стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіонального рівня.

Волинська обласна рада підтримала пропозиції здобувача щодо визначення пріоритетів розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області і використала їх в рамках підготовки Стратегії розвитку Волинської області на період до 2027 року (довідка від 30.07.2020 р., № 1047/52/220).

Управління агропромислового розвитку Волинської обласної державної адміністрації використало у своїй діяльності результати аналітичних досліджень та пропозиції дисертанта щодо вдосконалення системи стимулювання розвитку

агропереробних виробництв, що працюють із використанням місцевої природної сировини (довідка від 31.07.2020 р., № 1120/17/2-20).

Пропозиції дисертанта щодо трансформації системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів, а також пропозиції щодо розширення напрямків комплексного використання лісових ресурсів у регіоні використано Волинським обласним управлінням лісового та мисливського господарства (довідка від 09.06.2020 р., № 06/723-1-20).

Теоретичні дослідження дисертанта щодо формування системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіонального рівня використано у навчальному процесі Луцького національного технічного університету при викладанні дисципліни «Економіка природокористування» (довідка від 10.06.2020р., № 496А-31-35).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, відповідно до мети і завдань якої сформовано теоретико-методологічні засади, висновки і пропозиції щодо економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області. Усі наукові результати, викладені в дисертації, належать особисто здобувачеві і є його науковим доробком.

Із наукових праць, що опубліковано у співавторстві, в дисертаційному дослідженні використано лише ті ідеї та положення, що є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження апробовані на науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний фундамент розвитку національної економіки» (м. Київ, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Напрями та сучасні чинники розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти» (м. Запоріжжя, 2017 р.); International Scientific Conference “Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World” (Lisbon, Portugal, 2017); VIII Науково-практичній конференції «Сучасні проблеми економіки» (м. Київ, 2018 р.); International Scientific Conference

“Modern Economic Research: Theory, Methodology, Strategy” (Kielce, Poland, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів» (м. Харків, 2019 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (м. Луцьк, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку нової економічної системи на державному та регіональному рівнях» (Київ, 2019); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы» (м. Пінськ, Білорусь, 2019); III International scientific conference «Modern transformations in economics and management» (Klaipeda, Lithuania, 2019); VII Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми маркетингового менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки» (м. Луцьк, 2020 р.).

Публікації результатів дослідження. Основні наукові положення та результати дисертації опубліковано в 37 наукових працях: 1 стаття в періодичному науковому виданні, що входить до наукометричної бази даних SCOPUS; 18 статей надруковано у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; 1 монографію, рекомендовану вченою радою Луцького НТУ; 1 розділ у зарубіжній колективній монографії; 1 розділ у вітчизняній колективній монографії; 5 тез зарубіжних наукових конференцій; 11 тез вітчизняних наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота викладена на 311 сторінках машинописного тексту, складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту дисертації складає 204 сторінки друкованого тексту. Робота містить 34 рисунки, 17 таблиць і 22 додатки. Список використаних джерел містить 287 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРЕРОБНИХ ВИРОБНИЦТВ НА БАЗІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНИХ КОМПЛЕКСІВ

1.1. Суть, напрями та інструменти економічного стимулювання переробки природних ресурсів

Аналіз вітчизняних наукових джерел та праць вчених свідчить, що на сьогодні немає чіткого визначення поняття «економічне стимулювання переробки природних ресурсів», адже, в основному, науковці розглядають його у контексті збереження, відтворення, раціонального використання природних ресурсів та безвідходного виробництва, охорони навколишнього природного середовища, розвитку альтернативних відновлювальних джерел енергетики в рамках реалізації положень міжнародних, національних, регіональних програм екологічної політики розвитку відповідно до концепцій «зеленої економіки» та «сталого розвитку».

Окрім того, у вітчизняній науковій літературі важко знайти єдине чітке визначення поняття «стимул» та «стимулювання». Причиною цьому можуть бути різноманітні підходи до визначення даних термінів, що формуються відповідно до сфери застосування стимулів, інструментів стимулювання, зовнішніх факторів, об'єктів і суб'єктів стимулювання тощо.

Погоджуємося з думкою Т.В. Калінеску та Л.В. Альошкіна [87], що «жоден із дослідників не дає визначення сутності і значимості стимулів для сучасного стану розвитку української економіки», адже, в своїх дослідженнях більшість науковців лише наголошують на необхідності використання стимулів в економіці. Про те, як саме варто здійснювати стимулювання і які конкретні стимули та механізми необхідно для цього використовувати в тій чи іншій сфері діяльності, за настання певних зовнішніх (внутрішніх) умов, розглядає мало вчених.

У зв'язку з тим, щоб мати уяву про те, що являє собою стимулювання в економіці та сформулювати власне визначення поняття «стимулювання переробки природних ресурсів», необхідно дослідити термінологію поняття «стимул», «стимулювання», «економічне стимулювання».

У літературних наукових джерелах поняття «стимул» розглядається вченими, як у широкому, так і вузькому розумінні (Додаток А).

У широкому розумінні поняття «стимул» трактується науковцями як зовнішній вплив на певний об'єкт, що мотивує його до активізації та прискорення певних дій.

У більш вузькому розумінні визначення поняття «стимул» різняться між собою. Так, деякі науковці, зокрема О.В. Носова, О.В. Чумаченко, Н.О. Мазур [135; 161; 252] трактують стимули як засоби впливу на діяльність окремого індивіда направлені, основним чином, на задоволення його потреб.

З.В. Герасимчук, В.Г. Поліщук, І.Д. Білокінна та інші [11; 36; 169] розглядають стимули з точки зору засобів впливу на окремих індивідів і суспільство, здатних прискорити соціо-еколого-економічний розвиток регіонів. Зокрема, цікавою є думка В.О. П'ятака [169] стосовно того, що стимули – це усвідомлені інтереси.

У деяких наукових джерелах [67; 69; 156] стимули розглядають у контексті мотивації трудової діяльності людей, колективів підприємств тощо.

Таким чином, під стимулом розумітимемо зовнішній чи внутрішній фактор (чи групу факторів) впливу, націлений на конкретного об'єкта (групу об'єктів), який здатний викликати у нього певну психологічну реакцію, спрямовану на заохочення, прискорення, здійснення активних дій стосовно конкретно поставлених перед ним цілей і завдань, що відповідають цілям суб'єктів, які здійснюють (проводять) заохочення.

Під стимулом в економіці розумітимемо фактор (засіб) чи групу факторів (засобів) впливу, направлених на суб'єкт господарювання з метою досягнення (виконання) актуальних соціо-еколого-економічних завдань для максимально можливого задоволення потреб населення держави та окремих її регіонів.

Думки авторів стосовно визначення терміна «стимулювання» також різняться. Так, можна виділити такі підходи до трактування даного терміна: процесний, функціональний, системний, комплексний (Додаток Б).

Вважаємо, що термін «стимулювання» можна розглядати, як механізм соціально-психологічного впливу на певний об'єкт.

Згідно з даним підходом, стимулювання – це здатність суб'єкта господарювання (того, хто здійснює стимулювання) одержувати бажану зворотну реакцію від об'єкта стимулювання (того, на кого націлене стимулювання) на запропоновані йому, за допомогою різноманітних психологічних методів та прийомів, матеріальні та нематеріальні вигоди, що здатні в майбутньому викликати зміну соціально-економічного стану всіх учасників стимулювання. При цьому економічні інструменти матимуть вигляд каталізатора, що пришвидшує об'єкт стимулювання до реалізації своїх не лише усвідомлених потреб (інтересів), а й підсвідомих мотивів.

Досить велике коло вчених дають визначення терміна «стимулювання» в контексті мотивації трудової діяльності (Додаток В).

Так, у даному контексті стимулювання трактують: як інструмент (засіб) впливу на працівника; як процес впливу на працівника; як тип (метод) управління працівником чи трудовим колективом.

На нашу думку, якщо трансформувати дані підходи для визначення суті економічного стимулювання переробки природних ресурсів, то розглядати стимулювання виключно як інструмент впливу на певний суб'єкт неправильно, адже, тоді воно являтиме собою діяльність з підбору засобів впливу (стимулів), вибору із них найдієвіших (тих, що чинять найбільш вагомий вплив на поведінку працівників) та найбільш вигідніших, в економічному плані, для роботодавців тощо. У даному випадку, стимулювання носить загальний характер (є відносно стандартизованим), є доволі простим і зрозумілим, але не зовсім досконалим, а тому потребує постійного пошуку нових дієвих засобів впливу на об'єкти стимулювання.

Вважаємо, що стимулювання найбільш доцільно розглядати як процес

впливу одного суб'єкта на іншого. Тобто, стимулювання не виникає спонтанно, це керований процес (діяльність), який запускається з певних вагомих на те причин й обов'язково повинен мати логічний початок, хід розвитку подій, логічне завершення і отримання бажаних, заздалегідь запланованих результатів.

З цієї точки зору, стимулювання являє собою складний механізм (систему), що складається із сукупності (комплексу) інших взаємопов'язаних, злагоджених механізмів, що здатні запустити певний «сценарій» розвитку подій, що може неабияк вплинути на суб'єкт, на який спрямовується стимулювання й спричинити зміну його стану, задля задоволення потреб того, хто здійснює стимулювання.

Розглядати стимулювання переробки природних ресурсів, як метод управління працівником чи трудовим колективом, вважаємо доцільним лише на рівні підприємства чи будь-якої іншої організації.

Поглядів про те, що стимулювання являє собою саме процес впливу на працівника дотримується велике коло науковців.

Зокрема, Н.О. Мазур [135] та І.А. Грузіна [48] визначають стимулювання «як процес, що передбачає використання таких засобів впливу на окремого працівника чи групу працівників, які здатні мотивувати його до реалізації власних (індивідуальних) потреб».

Розділяємо думку цих авторів і вважаємо, що за такого підходу стимулювання буде більш ефективним, адже стимули носитимуть не загальний, а особистісний характер.

Також, багато науковців дають визначення стимулювання як економічної категорії в контексті економічної теорії, розвитку регіонів, інноваційної діяльності підприємств, раціонального природокористування, фінансової політики тощо (Додаток Г).

Твердження низки дослідників урізноманітнюють підходи до тлумачення поняття «економічне стимулювання», тому не існує чіткого визначення даного терміна. Проте, думки переважної більшості дослідників сходяться на тому, що економічне стимулювання носить системний характер і повинне здійснювати

саме матеріальний вплив на об'єкт стимулювання.

На думку В.Г. Рогова [192], «поки що не існує єдиного розуміння сутності економічного стимулювання та стимулів, що породжує розбіжності під час формулювання їхнього визначення, іноді навіть в одному виданні».

Здійснивши огляд багатьох джерел економічної літератури, можна дійти висновку, що під економічним стимулюванням розуміють розвиток господарської діяльності шляхом впливу одного суб'єкта стимулювання на інший за допомогою комплексного використання матеріальних інструментів.

Щоб краще зрозуміти суть самого процесу економічного стимулювання переробки природних ресурсів, варто визначити його складові (суб'єкти, об'єкти). Відповідно, суб'єктами стимулювання переробки природних ресурсів виступатимуть держава, її регіони, підпорядковані їм структурні органи й організації, фінансові, комерційні та некомерційні установи, промислові підприємства, індивідуальні інвестори, а об'єктами – природно-ресурсна сфера, промислові підприємства галузей переробної промисловості та їх працівники, населення регіону (держави), процеси впровадження інноваційних еколого-економічних технологій раціонального природокористування, ресурсозбереження та поглибленої переробки наявного природно-ресурсного потенціалу тощо. Взаємодія між суб'єктами та об'єктами стимулювання відбуватиметься за допомогою різноманітних стимулів, ефективність яких відображатиметься у значимості одержаних результатів (рис. 1.1).

Отже, суть стимулювання полягає у впливі суб'єкта господарювання на об'єкт стимулювання за допомогою певних засобів із метою досягнення спільних (бажаних) результатів для всіх учасників даного процесу.

Існують різні підходи до класифікації стимулів за певними ознаками, між якими існує зв'язок та простежується певна ієрархія – від вищого рівня до нижчого, від загальних ознак до більш конкретних тощо (Додаток Д).

На думку вчених, за функціональною спроможністю стимули поділяють на основні, допоміжні і управлінські [252].

Рис. 1.1. Загальний вигляд суб'єктно-об'єктної моделі процесу стимулювання переробки природних ресурсів (розроблено автором)

Основні стимули, направлені на вирішення основних завдань, передбачають прямий вплив на об'єкт стимулювання та виконують ключову роль у процесі стимулювання, а допоміжні стимули, як правило, мають опосередкований характер впливу на об'єкт стимулювання, не є вирішальними в процесі стимулювання, але здійснюють відчутний поштовх до діяльності.

Залежно від рівня, на якому проводиться стимулювання, вирізняють макростимули (використовуються на рівні держави), мезостимули (використовуються на рівні регіону) та мікростимули (використовуються на рівні окремого підприємства).

Залежно від середовища впливу на об'єкт і суб'єкт стимулювання дані стимули можна поділити на зовнішні та внутрішні.

Т.В. Куклінова розрізняє зовнішнє та внутрішнє стимулювання розвитку підприємств [116]. До зовнішнього вона відносить фінансово-кредитне, нормативно-правове та організаційне стимулювання (розвиток інфраструктури), а до внутрішнього – впровадження інновацій, адаптацію організаційної структури та формування інтелектуального капіталу.

Зовнішній вплив стимулів характерний для всіх рівнів стимулювання та

передбачає певну ієрархію стимулів: стимули нижчої підсистеми стимулювання (управління) відповідатимуть (підпорядковуватимуться, узгоджуватимуться) стимулам вищої підсистеми стимулювання. Для прикладу, регіональні програми стимулювання відповідають державним, державні міжнародним, програми розвитку підприємства чи галузі – державним, регіональним, міжнародним тощо.

Згідно з традиційною (загальною) теорією мотивації стимули можуть впливати на об'єкт стимулювання лише ззовні. Внутрішні фактори, лише мотивують до певної діяльності задля задоволення певних потреб.

Хоча аналіз діючих теорій і концепцій мотивації дозволяє стверджувати, що в даний час відсутнє чітке й об'єктивне розмежування сутності понять «мотив» і «стимул» [133], все ж розуміємо, що це зовсім різні поняття.

Вважаємо, що стимулювання все ж можливе не тільки за умови впливу на певний об'єкт лише деяких зовнішніх, але й внутрішніх факторів – за умови, коли суб'єкт стимулювання одночасно виступає і об'єктом стимулювання. Наприклад, стимулювання розвитку підприємства за рахунок власних коштів (самофінансування), встановлення певних норм, правил регламентів на підприємствах, показників якості продукції тощо.

Цікавою є класифікація стимулів О.В. Носова [161]. Науковець поділяє стимули за направленістю впливу на дію суб'єкта (стимули-гальма, стимули-побудники) та за результатом впливу на економічний розвиток (продуктивні, непродуктивні).

Стимули-гальма та стимули побудники є діаметрально протилежними за своєю суттю та є змішаною формою матеріальних та нематеріальних стимулів покарання та заохочення.

Продуктивні та негативні групи стимулів також діаметрально протилежні. При чому, продуктивні стимули автор розглядає як «позитивно спрямовані з високою соціальною віддачею, а непродуктивні – як такі, що перешкоджають соціально-економічному розвитку».

На думку автора, залежно від етапу стимулювання стимули можна поділити

на *початкові*, до яких можна віднести ті, які є найбільш ефективними на початку стимулювання якогось процесу, активізують його діяльність, сприяють швидкому та сталому розвитку, а на наступних етапах стимулювання їх застосування буде просто недоцільним і *підтримуючі* – ті, що не викликають сильного бажання активізувати діяльність і розвиток тієї чи іншої діяльності або процесу, але здатні чинити помітний вплив на бажання продовжувати певну діяльність або процес.

До того ж, на думку автора, використання стимулів в економіці обмежується часом (має часовий характер) – тобто, необхідність економічного стимулювання виникає тоді, коли виникає часткова або гостра необхідність вирішення якоїсь важливої господарської проблеми. Як тільки така проблема знаходиться на етапі логічного завершення, то й зменшується активність економічного стимулювання, а згодом можливе і повне його припинення. Також, певні економічні стимули протягом тривалого часу можуть поступово втрачати свою актуальність, а згодом і дієвість – вплив на об'єкт стимулювання. Отже, економічному стимулюванню притаманний також циклічний характер.

Зарубіжні вчені розглядають економічне стимулювання в природно-ресурсній сфері як напрям покращення екологічного стану навколишнього середовища. Зокрема, Едвард Б. Барб'є (Edward B. Barbier) [283] визначає економічне стимулювання в сфері природокористування «як один із напрямів екологічної безпеки». З іншого боку, Lucy Emerton [280] визначає економічне стимулювання «як важливий інструмент збереження природи».

Варто зауважити, що в багатьох літературних джерелах стимулювання переробки природних ресурсів розглядається у контексті «зеленої» економіки. Суть її доволі проста. Виходячи із самого визначення, вона направлена, перш за все, на соціально-екологічний розвиток, за якого забезпечуються і фінансово-економічні інтереси держави.

Питанням розвитку «зеленої» економіки займалось багато вітчизняних вчених, які вивчали міжнародний досвід провідних країн світу в напрямку розвитку зеленої економіки, можливості впровадження «зеленого» вектора

розвитку в національну економіку, переваги та недоліки даної концепції на сучасному етапі розвитку України тощо. У своїх роботах вони по-різному трактують визначення «зелена економіка» (Додаток Е).

Проте, на нашу думку, найкраще суть даного терміна розкрито у визначенні, що надає Є.А. Зябіна [80], згідно з яким: ««зелена економіка» – це раціональне використання природних і людських ресурсів, що істотно знижує ризики для навколишнього середовища за допомогою економічних, правових та ринкових механізмів, вирішуючи, у свою чергу, завдання сталого розвитку».

Як зазначають окремі науковці [152], «сучасне поняття «зелена» економіка розглядається в контексті зниження викидів парникових газів, підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів, формування системи відповідності інтересам суспільства».

У наукових джерелах, поряд із концепцією «зеленої» економіки розглядають також концепції «зеленого» зростання та «сталого» розвитку. Всі вони орієнтовані на екологізацію виробництва та поліпшення стану навколишнього середовища, шляхом використання відновлювальних джерел енергетики, раціонального використання природних ресурсів та їх збереження тощо.

Вважаємо, що концепції «зеленої» економіки та «зеленого» зростання тісно переплітаються між собою, а їх впровадження та розвиток в економіці створюватиме всі передумови (та має на меті) забезпечення сталого розвитку в певному регіоні чи державі загалом.

Тобто, можна зробити висновок, що одним із головних завдань «зеленої» економіки є поглиблена переробка природних ресурсів, яка має забезпечити їх якомога раціональніше використання за допомогою застосування сучасних екобезпечних та енергоефективних інноваційних технологій та обладнання.

Таким чином, економічне стимулювання преробки природних ресурсів можна розглядати, як сукупність фінансово-економічних важелів та інструментів інноваційного розвитку, що спрямовані на отримання позитивних змін від взаємодії природно-ресурсної сфери зі сферою переробки природних

ресурсів.

Розвиток виробництв із переробки природних ресурсів, безумовно, залежатиме від концентрації відповідного природно-ресурсного, людського, техніко-технологічного, фінансового потенціалу в межах певних територій (районів, регіонів, держави тощо), можливостей його комплексного і раціонального використання на основі залучення інвестицій та впровадження інновацій в економічно привабливі сфери переробної промисловості.

Щоб краще зрозуміти суть економічного стимулювання переробки природних ресурсів, визначимо його основні завдання, принципи, функції та відповідно напрями здійснення.

Очевидно, що об'єктом стимулювання в даному випадку буде природно-ресурсна сфера, що відіграє вирішальну роль у розвитку будь-якої держави, адже більшість виробництв в основі ланцюга формування доданої вартості містять той чи інший природний ресурс чи їх сукупність. Тому саме від стану природно-ресурсної сфери та ефективності процесів, що в ній відбуваються, у перспективі залежатиме траєкторія економічного розвитку як країни в цілому, так і окремих суб'єктів господарювання, видів економічної діяльності, регіонів, а також добробут населення та самодостатність територіальних громад.

На думку автора, природно-ресурсна сфера – це сукупність всіх компонентів навколишнього природного середовища, що виступають (створюють потенціал) основою господарського розвитку певних регіонів і держав та можуть бути використані на благо суспільства. Особливості природно-ресурсної сфери певної території формують відповідні територіальні природно-ресурсні комплекси.

С. Кушнір [121] розглядає природно-ресурсну сферу «як складну еколого-економічну систему, що включає ряд підсистем (природну, інституціональну, виробничо-технічну), що забезпечує процес залучення природних ресурсів у господарський оборот».

Варто зазначити, що характерною особливістю природно-ресурсної сфери є тісний взаємозв'язок із переробними виробництвами на базі територіальних

природно-ресурсних комплексів, адже жодне промислове підприємство в процесі здійснення своєї господарської діяльності не може обійтись без використання хоча б одного природного ресурсу (рис. 1.2).

**Рис. 1.2. Взаємозв'язки між природно-ресурсною і переробною сферами
(сформовано автором)**

Отже, завдання стимулювання переробки природних ресурсів мають передбачати їх раціональне використання, збереження та відновлення, екологізацію виробництва та загальне покращення стану навколишнього природного середовища, а також розширення ланцюга створення доданої вартості на основі поглиблення переробки природних ресурсів. Відповідно до вказаних вимог мають формуватись і принципи стимулювання в природно-ресурсній сфері, а функції повинні показати, яку роль виконує процес стимулювання (рис. 1.3).

Таким чином стимулювання переробки природних ресурсів повинно виконувати такі функції:

– активізація діяльності промислових підприємств та інших суб'єктів природокористування у рамках екологічної безпеки – використання

ресурсощадного обладнання та ресурсозберігаючих технологій, суттєве зменшення викидів шкідливих речовин у навколишнє природне середовище тощо;

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ У ПРИРОДНО-РЕСУРСНІЙ СФЕРІ

Завдання:

- максимально раціональне використання наявного природно-ресурсного потенціалу;
- досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку за умов дотримання екологічних критеріїв, відтворення природного середовища з врахуванням вимог нинішнього і майбутніх поколінь, в інтересах конкретної людини (як особистості) і людства в цілому;
- впровадження і розвиток чистих виробництв та екологічних технологій;
- охорона навколишнього середовища від згубного впливу суб'єктів природокористування, забезпечення оптимальної рівноваги між природою і суспільством;
- розробка та впровадження національних норм та стандартів у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища виходячи із досвіду провідних країн світу тощо

Принципи:

- врахування екологічних, економічних і соціальних особливостей розвитку регіонів;
- попередження негативних наслідків природокористування;
- відтворення використаної частки природних ресурсів;
- повне матеріальне (платне) відшкодування використаних ресурсів довкілля;
- трансформація економічних інструментів в інструменти екополітики;
- структурне узгодження інструментів екополітики;
- створення механізмів реагування на зміни, що відбуваються в екологічній, економічній та соціальній сферах тощо

Функції:

- активізація діяльності природокористувачів у рамках екологічної безпеки;
- заохочення виробників (переробників) у використанні екологічно орієнтованих ресурсозберігаючих технологій, обладнанні та споживачів у споживанні екологічно чистої продукції;
- прискорення еколого-економічного та інноваційного розвитку територій;
- «зелений» розвиток; регулювання діяльності суб'єктів природокористування;
- вирішення проблем, пов'язаних із раціональним використанням природних ресурсів;
- задоволення потреб учасників процесу стимулювання

Рис. 1.3. Завдання, принципи та функції економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері (сформовано автором за [36; 80; 130; 152])

– заохочення виробників (переробних підприємств) і споживачів – свідоме прагнення промислових підприємств самостійно перейти на використання нового екологічного обладнання та застосування екоорієнтованих технологій

внаслідок впливу закріплених відповідним екологічним законодавством методів заохочення та покарання; викликає в суб'єктів природокористування зацікавленість і бажання дотримуватись встановлених екологічних норм та здійснювати безперервну екологізацію промислової діяльності; заохочує індивідуальних споживачів (населення регіону) споживати екологічно чисті і нешкідливі для здоров'я продукти переробки природних ресурсів (продовольчі і непродовольчі товари) тощо;

– прискорення еколого-економічного та інноваційного розвитку територій – стимули повинні виступати своєрідними каталізаторами логічного процесу еволюції еколого-економічного та інноваційного розвитку промислової, екологічної та соціальної сфер;

– «зелений» розвиток – передбачає соціо-еколого-економічний розвиток регіону, внаслідок розвитку «екологічних» виробництв із поглибленої переробки природних ресурсів, а також розвиток екологічної культури та відповідальності суб'єктів господарювання і споживачів кінцевих (готових) виробів;

– регулювання діяльності суб'єктів природокористування – здійснює регулювання і контроль, а також гарантує прозорість діяльності суб'єктів природокористування стосовно обсягів видобутку, відтворення, збереження природних ресурсів, забезпечує їх надійну охорону, встановлює еколого-економічні відносини між суб'єктами природокористування та здійснює контроль над ними;

– вирішення проблем, пов'язаних із раціональним використанням природних ресурсів (виконується державними органами влади) – стимулювання повинне створити необхідні умови для вирішення конкретних проблем еколого-економічного й соціального характеру за відсутності власної ініціативи суб'єктів природокористування та природоохоронної діяльності;

– задоволення потреб учасників процесу стимулювання – результатом стимулювання повинне стати задоволення наявних потреб всіх суб'єктів природокористування, тобто має відбуватися зворотний зв'язок між тим, хто стимулює, і тим, кого стимулюють; при цьому потрібно максимально

забезпечити потреби кінцевих споживачів у готових виробах (продовольчих і непродовольчих товарах, матеріалах, комплектуючих, деталях тощо).

На думку автора, в сферах діяльності, що мають тісний взаємозв'язок із природно-ресурсною та переробною сферами, потрібно здійснювати роботу в таких напрямках, що б відповідали реалізації завдань стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів, зокрема в:

- інноваційній (науково-дослідній) сфері – впровадження й застосування інноваційних екологічно орієнтованих та ресурсозберігаючих (ресурсощадних) технологій для переробки природних ресурсів;

- інвестиційній сфері – забезпечення інвестиційних впливів у розвиток переробної промисловості певної місцевості, регіону, держави тощо;

- фінансово-економічній сфері – збільшення обсягу видатків фінансових коштів із державного, регіонального та місцевого бюджетів на розвиток виробництва із поглибленої переробки природних ресурсів та їх справедливий розподіл між всіма суб'єктами господарювання, що здійснюють чи прагнуть займатися переробкою природних ресурсів; фінансова допомога та підтримка на початковому етапі розвитку суб'єктів господарювання;

- соціальній сфері – задоволення соціальних потреб місцевого населення;

- правовій сфері – встановлення на загальнодержавному рівні законів, які б сприяли раціональному використанню та поглибленій переробці природних ресурсів (рис. 1.4).

Економічне стимулювання здійснює еволюційний вплив на певний суб'єкт господарювання, адже передбачає поступовий перехід останнього на новий рівень розвитку, застосовуючи при цьому різні стимулюючі засоби.

Найбільший вплив у напрямку еколого-економічного стимулювання поглибленої переробки й раціонального природокористування чинить держава, адже вона може безпосередньо впливати як на громадян, так і на суб'єктів господарської діяльності. Проте, ефективність стимулювання в природно-ресурсній сфері буде залежати від обраних державою для цього методів та інструментів.

Рис. 1.4. Напрями стимулювання переробки природних ресурсів

(сформовано автором за [33; 220; 279])

У вітчизняній практиці можна виділити бюджетну, нормативно-правову та планово-цільову форми державного стимулювання в природно-ресурсній сфері, які на сьогодні є малоефективними та застарілими, що є негативним явищем,

адже відсутність ефективних форм, методів, моделей, механізмів та інструментів фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері в будь-якої держави може завдати значної шкоди навколишньому природному середовищу (Додаток Ж).

Відповідно до вищенаведених форм можна використовувати різні групи методів стимулювання в природно ресурсній сфері (Додаток З).

Варто зазначити, що використання методів та інструментів економічного стимулювання буде залежати від економічної ситуації, проблеми якої потрібно вирішити. Тобто, не всі методи та інструменти економічного стимулювання будуть ефективними чи чинитимуть бажаний вплив на об'єкти стимулювання – один і той самий економічний стимул може мати неоднаковий вплив на різні об'єкти. У зв'язку з цим, автором було запропоновано умовно поділити економічне стимулювання на універсальне, що передбачає використання «стандартних» економічних стимулів, направлених на вирішення завдань однотипного характеру та спеціальне – передбачає застосування економічних стимулів виходячи із специфіки об'єкта на якого спрямоване стимулювання.

Автором також запропоновано класифікувати методи стимулювання переробки природних ресурсів на традиційні (усталені), що характерні для будь-якої еколого-економічної системи, є усталеними й давно використовуються на практиці та вартісні, що порівняно не давно знайшли своє практичне застосування і поява яких обумовлена еволюцією проблем еколого-економічного характеру, повного вирішення яких не можна досягнути за допомогою традиційних методів.

Традиційні методи стимулювання переробки природних ресурсів, в залежності від періоду стимулювання, можна поділити на постійні, тривалі й періодичні.

Методи постійного стимулювання передбачають використання таких економічних інструментів, використання яких завжди буде актуальним під час реалізації певного процесу чи діяльності, незалежно від умов функціонування суб'єкта і об'єкта стимулювання.

Методи тривалого використання передбачають набір інструментів, що мають вплив на суб'єкт господарювання лише на певному етапі (етапах) стимулювання.

Методи періодичного стимулювання передбачають використання набору інструментів, що здатні чинити вплив на суб'єкт господарювання за настання певних змін у середовищі його існування (політичних, економічних, військових, соціальних тощо), які мають тимчасовий характер та повторюються з певним циклом (періодом).

Залежно від інструментів, за допомогою яких здійснюється вплив на певний об'єкт, методи стимулювання переробки природних ресурсів можна поділити на інноваційні, універсальні, вибіркові, які, в свою чергу, залежно від джерела впливу також поділяються на методи прямого та непрямого впливу.

Нанесена шкода навколишньому природному середовищу повинна повністю компенсуватися природокористувачами. Відповідно для цього необхідно здійснити оцінку завданих природно-ресурсній сфері еколого-економічних збитків.

Залежно від завданих еколого-економічних збитків природно-ресурсній сфері суб'єктами природокористування можна використати наступні методи оцінки: контрольних районів; аналітичних залежностей; умовної оцінки; готовності платити та отримувати компенсацію; гедоністичний тощо.

Метод контрольних районів базується на співставленні результатів господарської діяльності і витрат на її здійснення двох ідентичних районів, при чому один із них зазнав певних еколого-економічних збитків, а інший – ні.

Ґрунтуючись на дослідженнях А.А. Щерби, В.М. Мирунко та ін. [273], робимо висновки, що «метод аналітичних залежностей передбачає отримання аналітичних залежностей внаслідок раціонального використання методів математичного чисельного моделювання або експериментального дослідження та методів теорії ідентифікації, що пов'язує відповідні параметри досліджуваної чи проектуваної складної системи».

Отримана аналітична залежність далі використовується для вирішення

задач аналізу і синтезу систем, для інтерполяції та екстраполяції на режими для яких відсутні експериментальні дані.

Метод умовної оцінки включає реальні показники та прогнози зміни стану природно-ресурсної сфери.

Згідно з даним методом вартість природних ресурсів може бути визначеною за допомогою побудови гіпотетичного сценарію на основі результатів анкетного опитування суб'єктів природокористування.

На основі даного методу можна сформулювати такі методи оцінки природних ресурсів та еколого-економічних збитків у результаті природокористування як метод готовності платити та метод готовності отримувати компенсацію.

Метод готовності платити базується на думці суб'єктів природокористування стосовно того скільки вони готові платити за нанесену шкоду довкіллю. А метод готовності одержувати компенсацію передбачає співставлення та аналіз думок природокористувачів стосовно того скільки вони хочуть (вважають за потрібне) отримувати фінансової компенсації (пільг, субсидій тощо) внаслідок впровадження та використання ресурсоощадних еколого-економічних технологій та обладнання.

Гедоністичний метод визначатиме додаткову вартість природних ресурсів та пов'язані з ними додаткові блага та переваги.

За опосередкованістю впливу методи економічного стимулювання переробки природних ресурсів можна поділити на заохочувальні, каральні (штрафні) та балансові. При цьому, методи заохочення можуть здійснювати, як прямий, так і опосередкований вплив на об'єкт стимулювання.

Яскравими прикладами прямого заохочення є податкові преференції для підприємств певного виду діяльності або зменшення відсоткових ставок за кредитами банками тощо. До непрямих стимулів, наприклад, належить зниження облікової ставки Національного банку України, що, як правило, призводить до здешевлення кредитних ресурсів, проте лише у тому випадку, якщо кредитоспроможність постачальника буде визнано достатньою.

Стимулювання переробки природних ресурсів за допомогою методів покарання передбачає застосування штрафів, притягнення до адміністративної, кримінальної та інших видів відповідальності, за порушення чинного законодавства певної країни в сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища. При цьому, стимулювання носить обов'язковий характер у відношенні до всіх суб'єктів господарської діяльності, що в свою чергу змушує їх дотримуватись чітко встановлених на державному (регіональному) рівні вимог законів, директив, норм, нормативів, правил та інших нормативно-правових документів, а також нести відповідальність за їх порушення.

Балансові методи економічного стимулювання переробки природних ресурсів передбачають застосування в комплексі заохочувальних і покаральних (стримуючих) стимулів. Наприклад, компенсація, з державного, регіонального чи бюджету місцевих територіальних громад, коштів підприємствам, що встановили інноваційне «екологічно чисте» обладнання для виробництва «екологічної продукції», що значно знизило об'єм викидів шкідливих речовин в атмосферу (як мінімум вдвічі) й зменшення нормативів на дозволений викид шкідливих речовин в атмосферу суб'єктами господарювання (як мінімум вдвічі), при одночасному збільшенні суми штрафу (як мінімум вдвічі) за порушення даних норм. До вартісних методів економічного стимулювання переробки природних ресурсів можна віднести: ринкові методи запобігання еколого-економічним ризикам та формування вартості природних ресурсів; витратний метод; метод альтернативної вартості природних ресурсів; метод відновної вартості. Ринкові методи формування вартості природних ресурсів та запобігання еколого-економічним ризикам ґрунтуватимуться на основі основних законів ринку та передбачатимуть вплив на суб'єктів природокористування та природно-ресурсну сферу за допомогою набору (комплексу) ринкових інструментів. «Витратні методи передбачають підрахунок засобів, які були вкладені в навколишнє природне середовище (природно-ресурсну сферу), і

оцінку вкладень, необхідних для повного відновлення об'єкта природно-ресурсної сфери або створення такого ж» [199].

«Метод альтернативної вартості передбачає, що деякі послуги екосистем можуть бути заміненими системами, штучно створеними людиною. Наприклад, природна переробка відходів болотистими місцевостями, що може бути (частково) замінена дорогими штучними системами очищення» [208].

Найбільш дієвим і застосовуваним за кордоном є метод відновної вартості. У ньому розглядають вартість відновлення ушкодженого компонента природи до первісного стану, в якому він перебував до завдання йому збитку, тобто безпосередньо на основі витрат на заходи щодо відновлення і (якщо це потрібно) придбання ресурсів, чий властивості та функції є аналогічними або еквівалентними властивостям і функціям пошкоджених, а також компенсація порушених функцій природних ресурсів.

Таким чином, на основі вищевикладеного, можемо зробити висновки, що *економічне стимулювання переробки природних ресурсів* являє собою комплексне використання державою різноманітних інструментів для досягнення рівноваги між використанням природних ресурсів, їх відтворенням, створення умов та здійснення всіх можливих заходів для їх раціонального використання й збереження, впровадження інноваційних технологій, що базуються на безвідходному виробництві продукції та які гарантують мінімальні викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище з метою забезпечення сталого розвитку держави і окремих її регіонів, а також її виходу на новий рівень соціо-еколого-економічного розвитку.

Тобто, *економічне стимулювання переробки природних ресурсів* – це процес формування та застосування специфічного, залежно від виду діяльності, набору економічних стимулів, що покликані сприяти створенню найвигідніших умов для комплексної переробки природних ресурсів порівняно з альтернативою сировинного експорту на основі врахування критеріїв екологічної безпеки, економічної ефективності та соціальної відповідальності, за умови одночасного забезпечення найбільш оптимального балансу між вигодами і втратами для

навколишнього природного середовища, галузей промисловості та соціальної сфери, результатом якого має стати максимально можливе задоволення наявних та потенційних соціо-еколого-економічних потреб населення певної території.

До того ж, у процесі економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів потрібно здійснювати постійний (періодичний) моніторинг:

- діяльності суб'єктів природокористування, проводити їх аналіз та здійснювати оцінку зовнішнього і внутрішнього середовища їх функціонування;
- обсягів видобутку, відтворення, збереження природних ресурсів та їх співвідношення;
- викидів шкідливих речовин у навколишнє природне середовище;
- ефективності механізму забезпечення сталого природокористування тощо.

Отже, економічне стимулювання переробки природних ресурсів є достатньо важливим, але водночас складним процесом, що базується на специфічних для природно-ресурсної та переробної сфер формах, напрямках, методах стимулювання. Проведені дослідження можна загалом розглядати як теоретичну основу для подальшого вивчення особливостей формування системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів.

1.2. Особливості формування системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів

Сьогодні перед економістами стоїть важливе і досить непросте завдання, що полягає у формуванні ефективної системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів, що б сприяла збільшенню фінансових надходжень до бюджетів усіх рівнів, підвищенню рівня економічного розвитку як окремого регіону, так і держави в

цілому, а також, забезпечила б екобезпечну поглиблену промислову переробку природної сировини.

Удосконалення системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів паралельно сприятиме трансформації всього механізму регулювання природокористування та охорони навколишнього природного середовища за рахунок формування набору ефективних важелів, методів та інструментів стимулювання залежно від сфери діяльності. Удосконалена система економічного стимулювання повинна забезпечити комплексну переробку природних ресурсів за рахунок розширення існуючих та створення нових ланцюгів формування доданих вартостей.

У літературних джерелах поняття «система» є достатньо поширеним (Додаток К). Цілком погоджуємося з думкою О.А. Бондар [15] стосовно того, що «сучасна наука потребує вироблення чіткого визначення поняття система». Як стверджує автор, зробити це важко, адже поняття «система» відноситься до числа найбільш загальних та універсальних термінів і використовується у відношенні до самих різноманітних предметів, явищ і процесів. П.С. Гнатів [37] вважає, що «поняття системи охоплює деякий ідеальний об'єкт, що є множиною умовно неподільних (цілісних) елементів, між якими з'ясовані певні відношення (зв'язки). Але наявність зв'язків ще не говорить про формування системи». Наприклад, як стверджує І.М. Дудник [61], «у світі все взаємозалежне, але одного лише зв'язку для розуміння системності не достатньо, необхідно підкреслити специфіку взаємодії елементів сукупності».

У науковій літературі також поширеним є поняття «економічна система». Так як переробка природних ресурсів є видом господарської діяльності і передбачає виконання певних виробничих процесів, вважаємо важливим визначити, що собою являє «економічна система» (табл. 1.1).

Так як між економічною і природною системами існує тісний взаємозв'язок, результати якого відображаються в зміні стану навколишнього природного середовища та рівня соціально-економічного розвитку регіонів, сьогодні актуальним є розвиток еколого-економічних систем різного рівня.

М.Я. Лемешев [1] розглядає еколого-економічну систему з точки зору «інтеграції економіки і природи, яка являє собою взаємопов'язане функціонування суспільного виробництва і протікання природних процесів у природі та біосфері зокрема».

Таблиця 1.1

Визначення терміна «економічна система» в наукових джерелах

Визначення терміна «економічна система» (джерело)	Автор
«Необхідний і ефективний інструмент людської цивілізації в процесі її становлення, призначена для регулювання відносин, котрі виникають між людьми під час створення й споживання матеріальних і нематеріальних цінностей та послуг» [236]	Ревенко А.
«Велика кількість елементів і підсистем, і в них самостійно (тобто, без зовнішнього впливу) виникають впорядковані, дисипативні структури» [60]	Домбровський О.Г.
«Сукупність виробничих сил, яка перетворює вхідні матеріально-енергетичні потоки природних і промислових ресурсів у вихідні потоки предметів споживання» [1]	Агрес О.Г.
«Упорядкована сукупність господарських зв'язків і відношень, які встановлюються в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання продукції та послуг» [251]	Чумаков К.І.
«Як об'єкт макроекономічного аналізу – це комплекс підсистем, елементів і їх властивостей (а отже, і всіх видів економічної діяльності людей) у процесі їх взаємодії, спрямований на виробництво, обмін, розподіл та споживання товарів та послуг, а також на регулювання такої діяльності відповідно до вимог економічних законів і мети суспільства, що породжує нову інтегровану цілісність» [202]	Семко Т.В.

Джерело: сформовано автором на основі [1; 60; 202; 236; 251].

Під еколого-економічною системою Н.В. Мельнікова [146] пропонує розуміти «сукупність елементів суспільного виробництва і живих організмів, які утворюють єдиний природний комплекс, будучи при цьому взаємозалежними один від одного, функціонування кожного компонента даної системи стає можливим тільки тоді, коли результат його продукування не суперечить умовам існування решти компонентів системи».

С.В. Загорський та Є.М. Борщук [75] визначають еколого-економічну систему як «просторово і часово обумовлену сукупність природних, технічних і соціальних компонентів, у процесі взаємодії яких відбувається виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ». Проте, як стверджує Л.О. Шанаєва-

Цимбал [253], «визначення сутності поняття «еколого-економічна система» подається науковцями недостатньо точно». Науковець робить висновки, що «еколого-економічна система поєднує економічну та екологічну підсистеми, які активно взаємодіючи, утворюють цілісну систему, що характеризується інтенсивністю внутрішніх зв'язків та емерджентними властивостями».

Виходячи з вкладних характерних рис, до еколого-економічних систем можна віднести систему економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів, що поєднує в собі елементи екологічної та економічної складових, а також забезпечує взаємозв'язок між природно-ресурсною та переробною підсистемами, що спрямовані на створення нових доданих вартостей у сфері переробної промисловості на основі розширення існуючих чи створення нових виробництв із комплексної переробки місцевих природних ресурсів. Загалом система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів повинна сприяти вдосконаленню механізму регулювання природокористування та охорони навколишнього природного середовища і передбачати вдосконалення наявних методів та інструментів стимулювання, а також забезпечити комплексне використання для цілей подальшої переробки наявних на певній території природних ресурсів.

На основі вищевикладеного, під *системою економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів* розумітимемо комплекс взаємопов'язаних підсистем (соціально-економічних, фінансово-економічних, еколого-економічних, економіко-правових та ін.), що в процесі взаємодії утворюватимуть певний механізм, здатний мотивувати суб'єктів природокористування до створення та розвитку комплексів із поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини, що здійснюватимуть виробництво продукції з високою доданою вартістю, що, в свою чергу, забезпечить максимальне використання внутрішніх резервів забезпечення економічного зростання відповідного регіону, сприятиме підвищенню рівня життя місцевого населення тощо.

Разом із тим, слід розуміти, що на даний час існують економічні стимули розвитку переробних виробництв на базі регіональних природно-ресурсних комплексів, тому основним завданням буде внести необхідні зміни в діючу систему стимулювання на основі врахування інтересів як суб'єктів господарювання, діючих в рамках природно-ресурсних комплексів, так і взаємопов'язаних з ними суб'єктів переробної промисловості. Адже важливо, щоб на кожному етапі «ланцюга» створення доданої вартості представники відповідної ланки мали належні стимули для нарощення обсягів переробного виробництва, що б перевищували вигоди від сировинного експорту або взагалі відмови від подальшої переробки.

Проте перш, ніж перейти до вдосконалення системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів, потрібно врахувати всі переваги і недоліки, визначити потенціал переробної промисловості, прорахувати можливі зміни та наслідки для національної та регіональної економіки, вивчити світові тенденції у цьому напрямку та взяти за основу досвід країн із розвиненою економікою тощо (табл. 1.2). Розвиток переробних виробництв має більше переваг і можливостей, ніж недоліків і загроз, однак незначна кількість недоліків компенсується їх вагомістю, але при грамотному підході до управління економікою держави, виборі вдалого (оптимального) курсу економічного розвитку, веденні ефективної економічної політики перелічених недоліків можна уникнути.

Цілком ймовірно, що розвиток поглибленої переробки місцевих ресурсів на всіх стадіях виробництва в одній сфері промисловості створюватиме ланцюгову реакцію для розвитку поглибленої переробки природних ресурсів і в інших сферах вітчизняної промисловості.

З однієї сторони, розвиток переробних виробництв порушує налагоджені роками партнерські відносини з іноземними споживачами природної сировинної продукції, що створює певні загрози зовнішньоекономічної діяльності, а з іншої – це сприяє появі нових більш вигідних для нашої держави торгово-економічних зв'язків з іноземними партнерами, що передбачають реалізацію широкого

асортименту вже готової продукції, чи комплектуючих зі значно вищою доданою вартістю, що дає змогу отримати додатковий макроекономічний ефект від зростання масштабу у переробній промисловості, забезпечити фінансову безпеку країни в цілому.

Таблиця 1.2

Переваги та недоліки розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів в Україні

Переваги	Недоліки
1. Посилення економічної незалежності, капіталізація розвитку економіки, розвиток бізнесу, зростання експортного потенціалу, зменшення залежності від імпорту, стабільна ситуація в економіці держави, підвищення рівня конкурентоспроможності готових виробів (товарів) національного виробництва. 2. Збереження доданої вартості всередині країни, її зростання, збільшення надходжень до місцевих та державного бюджетів. 3. Підвищення соціального добробуту, створення нових робочих місць, суттєве зниження рівня іміграції населення працездатного віку за кордон. 4. Можливість освоєння та розвитку нових суміжних із переробною промисловістю галузей, відновлення та реконструкція колись успішних промислових підприємств, виведення із стану стагнації суміжних із ними підприємств та галузей, отримання синергетичного ефекту в різних виробничих сферах. 5. Інноваційний, науково-технічний розвиток, модернізація виробничих підприємств. 6. Реалізація на практиці концепції «зеленої економіки», покращення екологічного стану навколишнього середовища. 7. Оптимальне раціональне використання природних ресурсів, їх збереження та відтворення. 8. Розвиток внутрішніх та зовнішніх промислових та споживчих ринків, розвиток торгівлі, розвиток фінансових ринків, розвиток ринку інвестицій. 9. Підвищення рівня продовольчої безпеки	1. Величезні затрати фінансових ресурсів – «де знайти кошти на розвиток та реконструкцію?». Тривалий період окупності коштів на відновлення та розвиток переробних підприємств, галузей. Величезний ризик зазнати збитків, як для вітчизняного, так і для іноземного інвестора. 2. Можливість загрози розірвання договорів на поставку сировинної продукції та погіршення відносин з іноземними партнерами. 3. Загроза не реалізувати на практиці розроблені програми та проекти відновлення та розвитку переробних виробництв під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища держави. 4. Загроза втрати значної частки природно-ресурсного капіталу держави внаслідок великих інвестиційних надходжень у проекти розвитку переробних виробництв, приватизації цих виробництв іноземними суб'єктами господарювання тощо

Джерело: сформовано автором на основі джерела [110].

Основною перевагою розвитку виробництв із повного циклу поглибленої переробки природних ресурсів буде збільшення розміру доданої вартості та зростання ВВП, що сприятиме збільшенню фінансових надходжень як до

бюджетів територіальних громад, так і до державного бюджету зокрема, збільшенню прибутків власників переробних підприємств, збільшенню рівня зайнятості та добробуту населення тощо. Оскільки основою для отримання додаткового ефекту стануть місцеві природні ресурси сільських територій, то додаткові фінансові надходження можна буде використати, в першу чергу, на задоволення пріоритетних потреб відповідних сільських населених пунктів.

Тому, крім розвитку саме поглибленої переробки природних ресурсів, потрібно збільшувати кількість стадій переробки (економічних переділів), адже це сприятиме розширенню «ланцюга» створення доданої вартості, а також розширенню номенклатури та асортименту вітчизняної продукції переробної промисловості (Додаток Л).

На думку автора, на рівні окремого регіону необхідно обов'язково стимулювати розвиток нових стадій переробки в тих видах промислової діяльності, де наявний не тільки належний природно-ресурсний, але й кадровий, фінансовий, науково-технічний, інноваційно-інвестиційний та інформаційний потенціал. Бездіяльність у цій сфері означатиме втрату колосальних можливостей для розвитку регіональної економіки на основі раціонального використання власної природно-ресурсної бази за умови дотримання вимог екологічної безпеки.

На початковому етапі варто стимулювати переробку природно-ресурсної сировини на первинних стадіях промислового виробництва у всіх сферах, де можливо розширити існуючі виробництва чи швидко створити нові. Надалі на основі аналізу реального потенціалу та можливостей, у результаті маркетингових досліджень стосовно потреб індивідуальних та промислових споживачів на внутрішньому та зовнішньому ринках, можна ухвалювати рішення про перехід на новий рівень поглибленої переробки, адже це вимагатиме значно більших фінансових ресурсів та збільшення терміну окупності інноваційних проєктів у цій сфері.

Автор переконаний, що органи державного управління як на національному, так і на регіональному рівнях повинні задіяти увесь арсенал

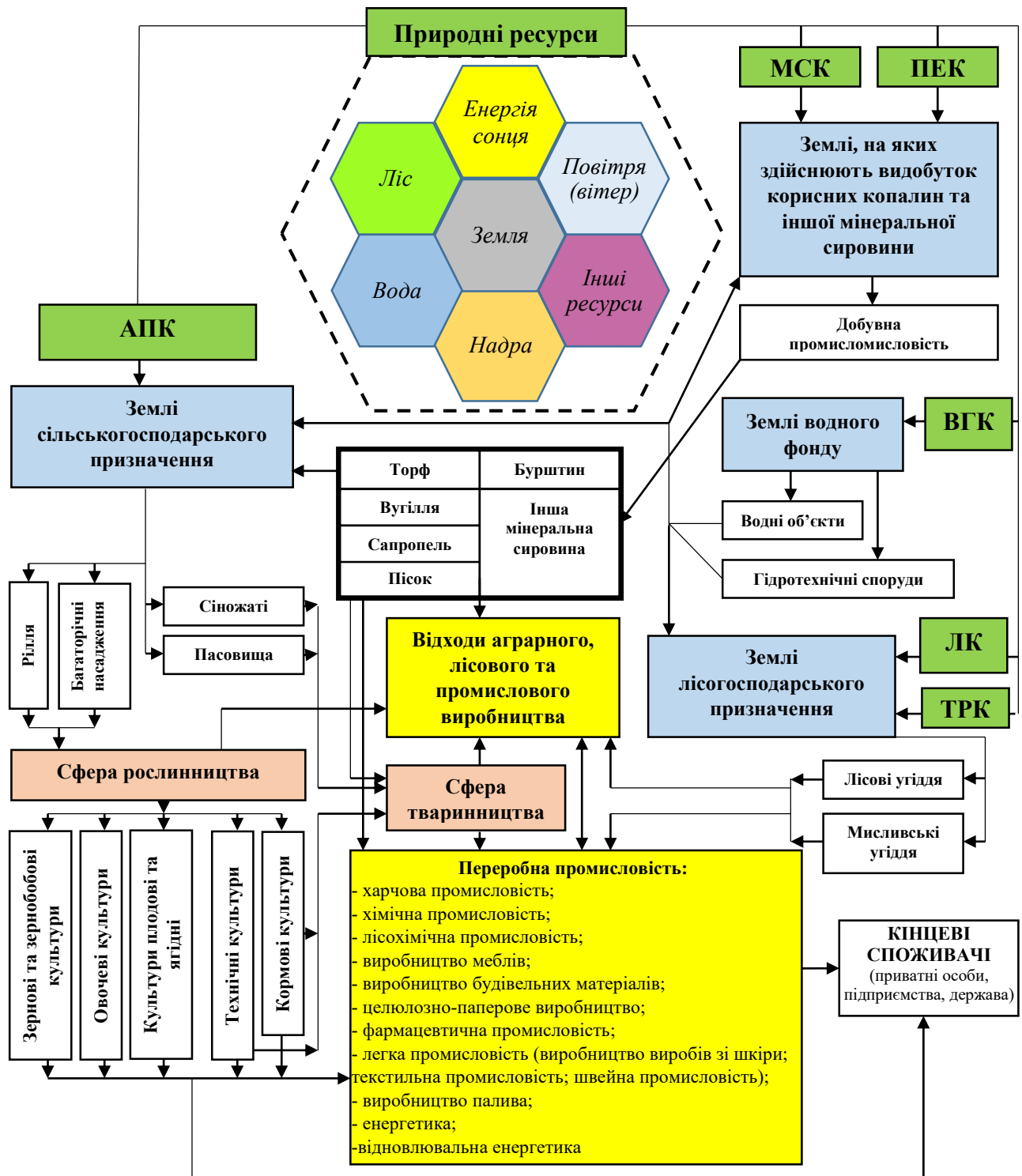
економічних важелів, методів та інструментів для створення дієвих стимулів розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів, щоб наявні природні ресурси, в першу чергу, використовувалися для повного задоволення потреб вітчизняних підприємств переробної промисловості, створюючи умови для імпортозаміщення, а надлишок необробленої чи частково обробленої природної сировини, продуктів її переробки експортувався на вигідних умовах.

Стимулювання розвитку переробних виробництв повинне заохочувати суб'єктів господарської діяльності саме до поглибленої переробки природних ресурсів, при цьому необхідно забезпечити найбільш можливе раціональне використання природних ресурсів, використовуючи комплексний підхід, який передбачає отримання додаткових вигод на усіх етапах відтворення та розвивати взаємозв'язки між елементами природно-ресурсних комплексів (рис. 1.5).

Таким чином, природно-ресурсні комплекси регіону формують складну систему, окремий елемент якої практично не може повноцінно функціонувати без допомоги інших й забезпечувати раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, який забезпечує промислові виробництва необхідною сировиною (первинною і вторинною), продуктами переробки, енергією тощо.

Розвиток переробних галузей має орієнтуватися на підтримання балансу між сировинною базою та потужностями промисловості, а також між обсягами виробництва кінцевої продукції та можливостями її реалізації. Неузгодженість в обсягах сировинних ресурсів і розмірах виробничої потужності призводить до порушення ритму роботи, надмірного продовження чи скорочення тривалості виробничого періоду, недовикористання виробничих потужностей, нераціональних перевезень сировини і продукції.

Таким чином, щоб сприяти раціональному використанню природних ресурсів, підвищити рівень екологічної безпечності навколишнього природного середовища необхідно активізувати економічне стимулювання розвитку переробних виробництв на базі відповідних природно-ресурсних комплексів.

Умовні позначення:

АПК – агропромисловий комплекс

МСК – мінерально-сировинний комплекс

ПЕК – паливно-енергетичний комплекс

ЛК – лісовий комплекс

ТРК – туристично-рекреаційний комплекс

ВГК – водно-господарський комплекс

Рис. 1.5. Взаємозв'язки у системі розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів (сформовано автором на основі джерела [265])

Для цього потрібно суттєво вдосконалити систему економічного стимулювання на регіональному рівні в контексті реалізації адміністративної реформи в напрямку децентралізації та розширення повноважень територіальних громад у питанні регулювання сфери природокористування.

Під час вдосконалення системи економічного стимулювання необхідно враховувати усі соціо-еколого-економічні особливості території. Виходячи із сучасних світових тенденцій та орієнтирів розвитку провідних країн світу, дана система повинна бути націлена на обмеження масштабів природокористування у відповідних регіонах, встановлення лімітів із залучення нових природних ресурсів у господарський оборот, раціональне використання природних ресурсів та екологізацію навколишнього середовища.

Формування будь-якої системи починається з визначення її мети, цілей і завдань. Перед тим як її сформувати, потрібно закласти бажану концепцію (бачення) розвитку подій. На основі джерела [238] автор робить висновки, що система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів повинна бути спрямованою на:

- удосконалення природокористування – створення переробних комплексів, зниження антропогенного навантаження на довкілля, зменшення викидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, поліпшення стану природно-ресурсної сфери, безпечне поводження з відходами виробництва, сприяння розвитку безвідходних виробництв, гарантування і покращення системи охорони природних ресурсів, посилення еколого-економічної відповідальності суб'єктів природокористування;

- розвиток природно-заповідних територій – припинення (запобігання) втратам біотичного та ландшафтного біорізноманіття, формування регіональної екомережі, розвиток рекреаційної сфери, забезпечення дієвості природоохоронних заходів;

- підвищення соціально-економічного розвитку регіонів – збільшення надходжень до місцевих та державного бюджетів за рахунок зростання доданої вартості, прямих іноземних інвестицій, забезпечення місцевого населення

регіонів робочими місцями із гідною заробітною платою, підвищення продовольчої безпеки регіонів;

– посилення впливу (залучення) громадськості до ухвалення рішень із охорони довкілля – вільний доступ до інформації про стан екологічної системи (сфери) регіону, поліпшення рівня екологічної освіченості та свідомості населення; отримання достовірних даних про стан навколишнього природного середовища.

У процесі свого розвитку система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів, як і будь-яка інша система, буде наділена певними властивостями: ієрархічність, цілеспрямованість, цілісність та нерозривність елементів системи, унікальність, складність, полягає у наявності значної кількості прямих та зворотних зв'язків між структурними елементами системи економічного стимулювання, інваріантність, відкритість.

Проаналізувавши думки науковців, автор робить висновок, що сучасна ефективна система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів повинна відповідати принципам концепції сталого розвитку та переходу до «зеленої» економіки, а також взаємодіяти із системою регулювання природокористування, яка сформована в державі (відповідному регіоні, районі, населеному пункті тощо) за допомогою взаємозв'язку з елементами виробничо-господарської системи і забезпечувати раціональне використання наявного природно-ресурсного потенціалу на користь економіки регіону за рахунок розвитку поглибленої переробки природних ресурсів.

Система економічного економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів також повинна сприяти сталому природокористуванню та комплексній екобезпечній переробці природної сировини, а результатом її впровадження має стати:

– максимальне освоєння природних ресурсів, що проявлятиметься в їх раціональному використанні, збереженні, поглибленій переробці, збільшенні їх

доданої вартості тощо;

- поява нових та розвиток вже існуючих промислових підприємств – мають на увазі, розширення стадій поглибленої переробки на підприємствах, зменшення обсягу відходів (безвідходні виробництва), екологічно-орієнтовані підприємства тощо;

- екологічний продукт, що несе користь суспільству.

Отже, система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів повинна забезпечувати тісний еколого-економічний взаємозв'язок між природно-ресурсною та переробною сферами, при цьому, заохочувати до корисної взаємодії всіх зацікавлених суб'єктів природокористування, а також максимально задовольнити їхні потреби. Очевидно, що дана система може передувати появі або трансформуватися в систему економічного стимулювання розвитку інтегрованих переробних структур на базі природно-ресурсних комплексів регіону. Це виведе її на якісно новий рівень, дозволить максимально раціонально використовувати наявний природно-ресурсний, виробничий, науковий та інший потенціал регіону.

Під час формування системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів, потрібно розробити відповідний механізм для її повноцінного функціонування, адже від його особливостей залежатиме ефективність даної системи.

М. Блок вважає, що «механізм – це сукупність штучних і рухомо з'єднаних ланок, які здійснюють заданий рух, при чому кожному положенню однієї ланки відповідає визначене положення інших ланок цього механізму» [142]. Інші науковці ототожнюють поняття «механізм» та «система». Наприклад, Н.І. Кропівцова [114] стверджує, що «поняття «механізм» розглядається як система, пристрій, що визначає порядок певного виду діяльності». У контексті теорії організаційних систем автор виділяє механізм функціонування – сукупність правил, законів і процедур, що регламентують взаємодію учасників організаційної системи, та механізм управління – включає перелік процедур

ухвалення управлінських рішень.

Посилаючись на Т.Л. Миронову [147], науковець зазначає, що «у широкому розумінні під механізмом управління певним видом економічної діяльності мають на увазі сукупність організаційно-управлінських та економічних методів, форм, прийомів, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток регіону для забезпечення системи цілей розвитку об'єкта управління».

А.В. Калина [86] дає таке визначення організаційного механізму – «це логічно обґрунтована послідовність управлінських дій і методів щодо реалізації функцій і принципів управління тим чи іншим видом діяльності».

Ю.О. Кусакова [118] дає визначення механізму стимулювання у контексті розвитку сфери послуг. Як стверджує автор, «механізм стимулювання – це система методів, інструментів, важелів, що покликані обмежувати ділову активність у галузях сфери послуг у період надмірних темпів економічного зростання».

Він передбачає згортання державних програм підтримки, скорочення державних видатків, підвищення рівня оподаткування прибутку підприємств, установлення високих процентних ставок за кредитами тощо.

На думку автора, механізм і система поняття дуже схожі, але відрізняються між собою. Система – поняття ширше і передбачає наявність взаємозалежних (взаємопов'язаних) функціональних зв'язків, а механізм – це та ж сама система, в якій за допомогою конкретних важелів, інструментів чи дій можна активізувати в логічній послідовності роботу всіх її підсистем задля досягнення поставлених цілей і мети.

Автор також вважає, що механізм економічного стимулювання переробки природних ресурсів є складовою ланкою механізму стимулювання соціально-економічного розвитку регіону та повинен передбачати: стимулювання інноваційної діяльності; стимулювання імпортозаміщення; стимулювання комплексної переробки природних ресурсів; стимулювання розвитку відновлювальної енергетики; стимулювання розвитку кооперації промислових виробництв; стимулювання раціонального природокористування; стимулювання

регіонального інфраструктурного розвитку; стимулювання розвитку малого підприємництва тощо. Кожен із вищеперелічених елементів механізмів, має забезпечувати реалізацію відповідних цілей (Додаток М).

На основі вищевикладеного, автор робить висновки, що механізм економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів є складовою загального механізму стимулювання соціо-еколого-економічного розвитку регіону.

В.С. Дудюк вважає, що «формування економічного механізму стимулювання використання природних ресурсів залежить від політичної, економічної та соціальної ситуації, що складається в державі» [62]. Таким чином, механізм економічного стимулювання використання природних ресурсів потребує постійного вдосконалення.

Варто зауважити, що «для всіх регіонів країни основним фактором стимулювання соціально-економічного розвитку є використання фінансового механізму» [230].

Недостатність фінансових ресурсів, нерівномірний їх розподіл між різними сферами господарювання спричинює дисбаланс економічного розвитку регіонів нашої держави. Це зумовлено тим, що, в першу чергу фінансуються (дотуються) з регіонального та державного бюджетів, ті сфери діяльності, що є найбільш привабливими (швидкоокупними, рентабельними) та мають стратегічне значення як для розвитку економіки окремого регіону, так і держави загалом, в результаті чого, спостерігається більш-менш стабільне надходження в одні й ті самі галузі промисловості, а інші галузі – змушені самостійно шукати та залучати фінансових інвесторів або працювати на бартерних умовах.

Тому, актуальною є розробка такого фінансового механізму стимулювання розвитку національної промисловості, який би забезпечував реальне стимулювання розвитку промисловості держави й окремих її регіонів, зокрема забезпечив розвиток потужних переробних комплексів із переробки природної сировини виходячи із природно-ресурсного потенціалу того чи іншого регіону.

Стимулювання процесу промислового виробництва та використання

природних ресурсів здійснюється за допомогою економічних інструментів [106]. Відомо, що державне регулювання економіки ґрунтується на системі державних інструментів (регуляторів), що можна поділити на три види: правові, адміністративні та економічні.

«Економічні інструменти відіграють найважливішу роль у державному регулюванні економічних процесів». До них відносять оподаткування, ціноутворення, кредитування, інвестування [249].

Тому важливе значення у процесі формування системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів відіграватиме правильний вибір інструментів еколого-економічного стимулювання, ефективність яких залежатиме від факторів, що впливають на екологічні, економічні, соціальні, політичні процеси в державі, її регіонах тощо. Існують різноманітні інструменти еколого-економічного стимулювання переробки природних ресурсів, що, в залежності від певних ознак, можна поділити на нормативно-правові, фінансові, цінові, маркетингові та організаційно-управлінські (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Систематизація інструментів економічного стимулювання переробки природних ресурсів (сформовано автором)

Система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів повинна активізувати розвиток переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів за допомогою таких груп методів та економічних інструментів [111]:

- інвестиційні (проведення зваженої інвестиційної політики з боку держави, що створить сприятливий інвестиційний клімат для розвитку переробних виробництв);
- податкові (створення особливої максимально спрощеної системи оподаткування для підприємств, що займаються переробкою сировини в природно-ресурсній сфері; удосконалення структури оподаткування; зміна податкового стимулювання);
- фінансово-кредитні (надання пільг, дотацій, кредитів зі сторони держави; створення привабливої фінансово-кредитної системи розрахунків; безвідсоткове кредитування);
- інноваційні (стимулювання інноваційної діяльності на державному та місцевому рівнях).

Отже, система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів повинна спонукати суб'єктів господарської діяльності до поглибленої переробки ресурсів природно-ресурсної сфери, адже розширення процесу переробки природних ресурсів (збільшення його стадій), внаслідок створення та активного розвитку переробних виробництв, формує довший ланцюг доданої вартості, в результаті чого: збільшуються податкові надходження до бюджету, створюються нові робочі місця, більш раціонально використовуються та заощаджуються природні ресурси, створюється замкнутий цикл виробництва у сфері переробки природних ресурсів тощо. Саме наявність певного виду природних ресурсів та їх кількість, політико-правове, економічне та соціальне становище, що склалось у державі визначає особливості формування системи економічного стимулювання переробки природних ресурсів.

Зі сторони держави і територіальних громад забезпечити розвиток

поглибленої переробки наявних місцевих природних ресурсів і відходів можливо за рахунок використання інституціональних, інвестиційних, податкових, фінансово-кредитних, інноваційних важелів із широким застосуванням всього арсеналу інструментів економічного стимулювання.

Активізація процесу економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів сприятиме [286]:

- підвищенню рівня соціально-економічного розвитку держави загалом, адже такі підприємства будуть відправляти на зовнішній та внутрішній ринки продукцію з високим ступенем доданої вартості, тобто готові вироби, а не сировину чи напівфабрикати;

- отриманню суб'єктами господарювання додаткових прибутків за рахунок впровадження та використання ресурсозберігаючих технологій, що сприятимуть раціональному використанню наявних природних ресурсів, їх збереженню та відтворенню, а також безвідходній переробці;

- підвищенню рівня фінансової самодостатності територіальних громад, адже дозволить залучити до комплексної переробки природних ресурсів місцеве населення, отримати додаткові податкові надходження до місцевих бюджетів, розвинути інфраструктуру сільських територій.

Таким чином, формування ефективної системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів має стати одним із пріоритетів національної та регіональної природно-ресурсної політики. Тому надалі важливо детальніше вивчити, з одного боку, вітчизняні проблеми стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природного-ресурсних комплексів, а з іншого – зразки успішного зарубіжного досвіду економічного регулювання у цій сфері.

1.3. Вітчизняні проблеми та зарубіжний досвід стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів

Вирішальну роль у розвитку будь-якої держави відіграє природно-ресурсна сфера, адже більшість виробництв в основі ланцюга формування доданої вартості містять той чи інший природний ресурс чи їх сукупність. Тому саме від стану природно-ресурсної сфери та ефективності процесів, що в ній протікають, у перспективі залежатиме траєкторія економічного розвитку як країни в цілому, так і окремих суб'єктів господарювання, видів економічної діяльності, регіонів, а також добробут населення та самодостатність територіальних громад.

В той час, як провідні країни світу, незалежно від наявного природно-ресурсного потенціалу, активно впроваджують інновації в розвиток промислових підприємств, щоб якомога раціональніше використовувати той чи інший природний ресурс, здійснювати його поглиблену переробку, сприяти розвитку безвідходних виробництв й отримувати, в результаті цього, додаткові соціально-економічні та екологічні вигоди, в нашій державі – фактично відсутні стимулюючі фактори та інструменти прямого впливу на суб'єктів господарювання, що б відповідали засадам раціонального й комплексного природокористування, а також гарантували б екологічну безпеку держави.

Як стверджують С.М. Домбровська, В.В. Коврегін, О.В. Латишава та інші [59; 123], «в Україні впродовж останніх десятиліть відбувається загострення екологічних проблем та погіршення стану навколишнього природного середовища, на основі чого її включено в список найзабрудненіших країн».

Незважаючи на активізацію процесу економічної інтеграції України з країнами Європейського Союзу, за параметрами еколого-економічного розвитку наша країна переважно не дотримується взятих зобов'язань. Імплементація європейського законодавства в сфері охорони, відновлення, заощадження та раціонального використання природних ресурсів у національне законодавство фактично не посилили рівень екологічної відповідальності промислових підприємств та громадян перед навколишнім природним середовищем.

Дослідивши основні проблеми функціонування системи стимулювання переробки природних ресурсів в Україні, автор здійснив їх умовний поділ на дві групи: фінансово-економічного та еколого-економічного характеру (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Основні проблеми функціонування системи стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів в Україні (сформовано автором за [157; 229])

Відсутність ефективних форм, методів, моделей, механізмів та інструментів фінансово-економічного стимулювання раціонального використання й поглибленої переробки природних ресурсів у нашій державі може завдати великої шкоди навколишньому природному середовищу, у деяких випадках навіть непоправної (зміни клімату внаслідок «парникового» ефекту, природні катастрофи, що призведуть до знищення біорізноманіття: вимирання (знищення) певних видів тварин і рослин тощо). Тому, потрібно сформувати таку систему взаємовідносин між користувачами природних ресурсів та навколишнім природним середовищем, у якій природокористувачі змогли б максимально задовольнити свої потреби в споживанні природних ресурсів запобігаючи при цьому появі негативних екологічних наслідків.

В Україні форми фінансово-економічного стимулювання раціонального використання та поглибленої переробки природних ресурсів є малорезультативними, що, в свою чергу, стримує розвиток комплексних переробних виробництв на їх базі. Це, в першу чергу, пояснюється застарілими методами та інструментами стимулювання, що втратили здатність ефективно впливати на процеси раціонального природокористування, відновлення та збереження природних ресурсів, розвитку безвідходних виробництв тощо.

Недосконалість системи розподілу бюджетних коштів, навіть не дозволяє повною мірою профінансувати необхідні природоохоронні заходи та проводити процеси, що передбачають ефективне інвестування фінансово-економічних ресурсів у економіко-екологічний розвиток промислових підприємств.

На думку автора, чи не головною проблемою недосконалості системи розподілу бюджетних коштів, призначених для стимулювання підприємств із поглибленої переробки природних ресурсів, є, так звана, підтримка одних суб'єктів господарювання за рахунок інших, що викликає певну несправедливість. Мається на увазі, що одні суб'єкти господарювання чесно сплачують нараховані їм податки, інші, приховуючи реальні свої доходи, стараються сплачувати менше податків чи не платити їх зовсім, а в результаті перерозподілу виходить, що всім їм нараховується фінансова допомога за

однаковими тарифними ставками (формулою), при чому вона не завжди дістається всім та ще й в повній мірі. До того ж, на практиці часто виходить, що обсяг фінансових ресурсів, що держава «вкладає» в розвиток переробних підприємств не завжди співрозмірний із реальними результатами їхньої праці (реальний результат не перевищує очікуваний).

Важко не погодитись з думкою А.Я. Новака [160] стосовно того, що «способи держави надто соціалізувати результати економічної діяльності перерозподілу доходів для вирівнювання доходності всіх призводить до паразитування найменш ефективно працюючих та зниження загальної продуктивності праці».

Розвиток переробних виробництв за рахунок розширення стадій поглибленої переробки природних ресурсів має відбуватися у відповідності до державних й регіональних програм, стратегій, планів розвитку та законодавства, в основу якого закладені принципи екологічного розвитку й екологічної безпеки держави (регіонів, окремих територій тощо), а тому зобов'язує суб'єктів природокористування використовувати інноваційні «екологічно чисті» (ресурсоощадні, безвідходні) технології та обладнання, впровадження та використання яких на промислових підприємствах не можливе без належної фінансової допомоги з державного, регіонального чи місцевого бюджетів.

А.А. Теребух, Г.Я. Ільницька-Гикавчук, О.П. Макар [232] зазначають, що «незважаючи на те, що державний бюджет України є вагомим інвестором природоохоронних програм, в основному, природоохоронні заходи здійснюються за рахунок власних коштів підприємств, причому частка фінансування екологічних проєктів із державного бюджету поступово зменшується». На думку автора, за нинішніх умов такі тенденції в нашій державі є негативними, оскільки раціональне природокористування, розвиток екологічних виробництв, що б здійснювали поглиблену переробку природних ресурсів поблизу місць їх локації, передбачає впровадження інновацій у природно-ресурсну та переробну сфери, що характеризуються високим ступенем еколого-економічної ефективності, а тому потребують значних капіталовкладень

(головним чином, на матеріально-технічне забезпечення, навчання працівників, розробки ефективної технології виробництва тощо). Але слід розуміти й те, що підприємствам, особливо малим, без належної державної фінансової допомоги, націленої на інноваційно-економічний розвиток суб'єктів господарювання в сфері природокористування, а також високорозвиненої нормативно-правової бази в сфері екологічної політики й охорони навколишнього середовища, доволі важко самотійно впровадити відповідні економіко-екологічні інновації.

На думку О.В. Файчук [240], «важливою проблемою фінансової підтримки інноваційних проєктів в Україні є недосконалість вітчизняного законодавства. Науковець вважає, що це перешкоджає активізації процесу фінансування інноваційних проєктів і формуванню інноваційної інфраструктури». На думку О.В. Стояна [221], «в Україні способи стимулювання у природно-ресурсній сфері реалізуються, в основному, шляхом платежів за природокористування, а також штрафів за забруднення навколишнього природного середовища тощо».

Дані платежі та штрафи вже давно втратили свою значущість й мають малий стимулюючий вплив на природокористувачів. Тарифні платежі за використання природних ресурсів є відносно низькими, необґрунтованими, вони вже давно носять чисто символічний характер і, до того ж, аж ніяк не стимулюють суб'єктів господарювання до здійснення раціонального природокористування й збереження природно-ресурсного фонду.

Теж саме стосується і штрафів, адже, на думку автора, вони є відносно «м'якими», носять переважно матеріальний характер (стягнення, санкції, відшкодування тощо) й не посилюють відчуття відповідальності у суб'єктів господарювання за нанесену шкоду навколишньому природному середовищу. Такий некоректний облік збиткоформуючих факторів впливу, сприйняття і стану зумовлений недостатнім рівнем розвитку інноваційного промислового виробництва у нашій державі, що пояснюється використанням застарілого обладнання та технологій, що потребують значних ресурсів і спричиняють забруднення навколишнього середовища.

Автор погоджується з думкою В.Г. Поліщука [179], стосовно того, що «наразі в Україні практично відсутнє екологічне податкове стимулювання».

Екологічний податок нараховується лише на основі ставок за викиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище [178].

Таким чином, екологічний податок має вигляд штрафу за забруднення природно-ресурсної сфери, а це, в свою чергу, стимулює промислові підприємства використовувати екологічно чисті технології та обладнання, а також сприяє розвитку безвідходних виробництв, але, щоб суттєво покращити стан природно-ресурсної сфери в нашій державі потрібно залучати нові інструменти еколого-економічного стимулювання та оновлювати вже існуючі.

За сучасних умов, на думку М.І. Карліна [88], «доцільно використовувати не екологічні штрафи, а фінансові стимули для тих підприємств, що зменшують викиди забруднюючих речовин, застосовувати нові інструменти фіскального стимулювання розвитку еколого-економічної сфери». На думку науковця, «це підвищить рівень корпоративної соціальної відповідальності бізнесу за стан довкілля». Автор вважає, що використання фінансових стимулів буде доцільним за умови, якщо вони відіграватимуть дійсно велику роль у діяльності промислових підприємств (величезні фінансові інвестиції, значно відчутні податкові та інші фінансові пільги, дотації тощо), а можливість їх повної чи часткової втрати заохочуватиме суб'єктів господарювання до покращення еколого-економічного становища навколишнього природного середовища. Але, разом із тим, також потрібно посилювати стимулюючу дію екологічних штрафів, значно збільшивши їх розмір, адже лише так можна змусити суб'єктів господарювання дотримуватись і не порушувати законодавства в сфері охорони навколишнього природного середовища, встановлених еколого-економічних норм, правил, а також стимулювати раціональне використання природних ресурсів, шляхом здійснення їх поглибленої переробки та сприяти розвитку «екологічно чистих» безвідходних виробництв тощо.

У нашій державі існує достатня кількість нормативно-правових актів, що стимулюють до проведення громадянами та господарськими суб'єктами заходів

у напрямку охорони та покращення екологічного стану навколишнього природного середовища, однак, переважна більшість із них не відповідає сучасним вимогам, а тому потребує повторного розгляду та вдосконалення.

Удосконалення нормативно-правових норм є невідкладним і потребує відповідних оперативних дій у законодавчій сфері, але, разом з тим, варто пам'ятати, що «низька якість законодавчої та нормативної бази, відсутність потрібних регулятивних норм, регулярне внесення змін до Податкового кодексу призведе до подальшого зростання обсягів тіньової економіки й податкових втрат бюджету» [241].

Щоб краще розуміти суть основних проблем стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів в Україні, потрібно детальніше їх розглянути на рівні основних природно-ресурсних комплексів, що сформувались у нашій державі, дослідивши окремо кожний із них. Детальніше розглянути та вивчити основні проблеми, що перешкоджають стимулюванню розвитку переробних виробництв на базі основних природно-ресурсних комплексів, що сформувались у нашій державі – агропромислового, лісового, паливно-енергетичного, можливо дослідивши окремо кожний із них.

На важливості та необхідності розвитку переробних виробництв на базі агропромислових комплексів у своїх працях наголошувало багато вчених. Зокрема, проводились дослідження стосовно пріоритетних напрямів та ефективних інструментів економічного стимулювання розвитку виробництв із поглибленої переробки сільгосппродукції, однак не повністю розкритим є питання доцільності та здійснення першочергових кроків для створення й розвитку регіональних агропереробних комплексів [269].

Автор вважає, що найбільшою проблемою економічного стимулювання аграрного сектора в нашій державі є орієнтація на сировинний курс і мала концентрація переробних виробництв у її межах. Тобто, майже вся сільгосппродукція, вироблена в державі, забезпечує сировиною переробні підприємства інших регіонів країни чи іноземних держав.

Причин, що стримують розвиток аграрних виробництв та створених на їх

основі переробних комплексів, можна перерахувати багато, але найвагомішими з них є фактори фінансово-економічного характеру (пов'язані з обмеженими можливостями залучення інвестицій, недостатньою фінансово-кредитною підтримкою, недосконалим митним регулюванням тощо), а також недостатня забезпеченість якісною сировиною, що тісно взаємопов'язані. Недостатнє фінансове забезпечення сільгоспвиробників із боку держави породжує проблеми фінансового характеру, що призводять до невтішних наслідків, що зрештою можуть сприяти виникненню криз в агросекторі (Додаток Н).

Ряд проблем із негативними наслідками спричиняє несправедлива політика розподілу державних бюджетних коштів між суб'єктами господарювання агропромислової сфери [140].

Без належної державної допомоги новоствореним підприємствам, задіяним в агропереробній сфері, важко вижити, а вже діючим – успішно розвиватись далі. До того ж, надання постійної бюджетної допомоги одним і тим самим суб'єктам господарювання приносить малу вигоду державі, адже не зважаючи на позитивні результати даних сільськогосподарських підприємств, що займаються переробкою сільгосппродукції, рівень рентабельності державних фінансових інвестицій, вкладених у їх розвиток, є досить низьким [261]. Дане явище можна пояснити тим, що вітчизняним сільськогосподарським підприємствам, задіяним в агропереробній сфері, надається недостатня фінансова підтримка з державного, регіонального і місцевого бюджетів, що, скоріше, не стимулює даних суб'єктів до розвитку (інноваційного, економічного, соціо-екологічного тощо), а допомагає їм «втриматися на плаву» та не зазнати непоправних фінансово-економічних збитків, не потрапити в «боргову яму» тощо. Таким чином, державне фінансове стимулювання агропереробної сфери буде більш ефективним тоді, коли різниця (сальдо) між інвестованими державою коштами в розвиток вітчизняної переробки сільгосппродукції та реальними показниками фінансово-економічної діяльності окремого суб'єкта господарювання, задіяного в агропереробній сфері, за звітний період, буде найвищою, при чому, виділена державна фінансова допомога дозволить (покриє необхідні витрати)

впроваджувати необхідні для розвитку поглибленої переробки сільськогосподарської продукції інноваційні технології та обладнання, або ж коли місцеві територіальні, регіональні чи державні органи влади допоможуть отримати їх, в необхідному розмірі, у комерційних організацій та всіляко сприяти хоча б частковому їх погашенню.

Важливим питанням для виробників сільгосппродукції є залучення іноземних фінансових інвестицій у переробні сільськогосподарські підприємства, для чого, в свою чергу, слід створити такий інвестиційний клімат, аби інвестор сам прагнув вкладати кошти в обладнання для агроорієнтованих переробних підприємств, фінансував розвиток новітніх агротехнологій, сприяв виробництву продукції з глибоким ступенем переробки.

У цьому контексті доцільно врахувати думку М. Чорноусової [250], що «сучасна інвестиційна політика залучення іноземного капіталу привертає увагу іноземних інвесторів здебільшого лише можливістю спрощеного, дешевого доступу до українських сировинних ринків, науково-технологічної бази і кваліфікованої робочої сили. До того ж наявне інвестиційне середовище в нашій країні вводить іноземних інвесторів у стан невизначеності стосовно того, чи варто здійснювати фінансові капіталовкладення у вітчизняні аграрні виробництва».

Відсутність належного фінансово-економічного стимулювання в аграрній сфері України, стримує розвиток і створює відповідні умови для занепаду вже існуючих переробних комплексів, основною сировиною для яких є сільськогосподарська продукція, що, в свою чергу, руйнує такі важливі для економіки держави і життя населення галузі промисловості (зокрема, легку та харчову). Думки багатьох науковців сходяться на тому, що важливою перешкодою стимулювання розвитку підприємств легкої та харчової промисловості є недосконалість діючого в державі організаційно-економічного механізму стимулювання розвитку відповідних галузей, яка проявляється у: гострій нестачі фінансових ресурсів для економічного розвитку; нестабільному фінансово-економічному середовищі та коливанні валютних курсів; відсутності

(нестачі) якісної сировини для переробних підприємств, що, в свою чергу, проявляється у випуску готової неконкурентоспроможної продукції; відсутності належної законодавчої підтримки; загостренні продовольчої безпеки держави і окремих її регіонів; фактично у відсутності належного контролю за виробництвом якісної продукції тощо (Додаток П).

Проте, на думку В. Худолей [248], «спрямування напрямів дій організаційно-економічного механізму на забезпечення розвитку регіональних АПК з урахуванням принципів холізму, гнучкості та системності щодо його функціонування дасть можливість отримати позитивний синергетичний ефект від дії організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних АПК, підвищити ефективність використання наявних регіональних ресурсів та прискорить реалізацію стратегічних напрямів дій».

Також, дуже вагомою проблемою, що перешкоджає розвитку виробництв із поглибленої переробки вітчизняної сільськогосподарської сировини є недосконале інституціональне середовище в державі, яке б сприяло комплексному розвитку агропромислового сектора економіки України, що, в свою чергу, забезпечило б послаблення сировинної орієнтації на зовнішньоекономічних ринках й експорт товарів агропереробної сфери з низькою доданою вартістю, а натомість – стимулювало б створення та розвиток агропереробних комплексів, що призвело б до збільшення доданої вартості сільськогосподарської продукції, внаслідок розширення стадій її переробки і впровадження технологій безвідходного виробництва.

На необхідності удосконалення інституціонального середовища комплексного розвитку аграрного сектора у своїх дослідженнях наголошували В.А. Голян, А.І. Гордійчук, Д.М. Шмаров [42], які зробили висновки, що «пріоритетними напрямками удосконалення інституціонального середовища розвитку аграрного сектора у короткостроковій перспективі мають виступити: запровадження сучасних інституціональних форм інтеграції сировинного та переробно-харчового сегментів національного АПК; диверсифікація інструментів стимулювання процесів екологізації сільськогосподарського

виробництва та утилізації тваринних і рослинних відходів; бюджетна підтримка перепрофілювання незадіяних виробничих майданчиків переробно-харчових виробництв із метою розбудови вітчизняної індустрії виробництва біоетанолу; реальна імплементація інститутів сільськогосподарського дорадництва для подолання інформаційної асиметрії для різних категорій сільськогосподарських товаровиробників, у першу чергу в частині відродження тваринницької галузі та первинної переробки сільськогосподарської сировини».

Таким чином, відсутність належної фінансової допомоги з державного бюджету суб'єктам сільськогосподарської діяльності спричинює нестачу коштів на модернізацію обладнання, введення інноваційних технологій та техніки на переробних підприємствах, що працюють на місцевій сільськогосподарській сировині, посилюють сировинну орієнтацію аграрного сектора економіки, призводять до відсутності власної сировинної бази для деяких переробних галузей економіки (зокрема, легкої та харчової), впливає на зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняної готової продукції та відповідно споживчого попиту тощо. Тому потрібно суттєво вдосконалити механізм державної фінансової підтримки аграрного сектора економіки.

У нашій державі, проблеми стимулювання розвитку переробних виробництв присутні не лише в агропромисловому комплексі, а й в інших. Зокрема, особливої уваги потребує лісовий комплекс, адже попри величезний економічний потенціал розвитку, сьогодні, багато «продуктів» лісу у великих обсягах експортуються за кордон у сирому вигляді, а потім повертаються в Україну в переробленому вигляді зі значно вищою доданою вартістю, до того ж, наявні технології та технічне забезпечення є застарілими й, таким чином, заважають раціонально використовувати лісові ресурси, що значно знижує їх реальну вартість, що, в свою чергу, впливає на загальний фінансово-економічний результат діяльності підприємств лісового господарства [268].

Стимулювання розвитку лісоресурсної сфери стає сьогодні одним із найбільш потенційно важливих напрямів розвитку національної економіки і для того, щоб вибрати ефективні інструменти економічного стимулювання

активного розвитку переробних виробництв на базі лісових ресурсів, доцільним є визначення чинників, що викликають проблеми розвитку даних виробництв.

На думку вчених, «найбільший економічний ефект (прибутки) можна досягти від відновлення виробництв, що здатні забезпечити комплексне використання лісоресурсного потенціалу в умовах ринкових відносин. Внаслідок цього, можна буде отримати додаткові прибутки за рахунок раціоналізації лісокористування, а також позитивний синергетичний ефект в інших сферах діяльності» [41].

Проаналізувавши праці вчених, які займались дослідженнями розвитку лісового комплексу України, автор дійшов висновку, що основними проблемами розвитку переробних виробництв на базі лісового комплексу є: відсутність ефективного фінансово-економічного механізму стимулювання глибокої переробки деревини й іншої лісової продукції, який забезпечував би зростання її доданої вартості; експортування у великих об'ємах необробленої деревини та інших лісових ресурсів (плодів, ягід, грибів); відсутність нормативно-правового механізму, який би сприяв розвитку переробних виробництв на базі лісового природно-ресурсного комплексу (Додаток Р).

Дані проблеми виникли під дією низки несприятливих факторів і, до того ж, в кінцевому результаті, породжують проблеми соціально-економічного та еколого економічного характеру, вирішити які можна після того, як розробити і впровадити відповідний ефективний організаційно-економічний організм, що забезпечив би комплексний розвиток лісового господарства України.

На думку деяких авторитетних лісівників, зокрема В. Бондаря та Ю. Марчука [13; 21; 275], фінансово-економічні й законодавчі проблеми розвитку лісового господарства України, в тому числі й лісопереробних підприємств, є причинами:

- недосконалості вітчизняного ринку деревини;
- низького рівня переробки лісових ресурсів;
- зменшення обсягу прибутків лісгосподарських та деревообробних підприємств;

- для втрати значної частки лісів державної власності та появи приватної монополії в даному секторі економіки;
- вивезення за кордон напівфабрикатів деревини й іншої лісової продукції та, відповідно, доданої вартості, яка б мала формуватися в нашій державі;
- нестачі механізмів по догляду за лісом;
- занепаду вітчизняної індустрії виробництва обладнання для ведення лісового господарства та переробних підприємств лісової галузі;
- відсутності можливостей сталого та довгострокового забезпечення надходження інвестицій у деревообробну промисловість та лісове господарство;
- відсутності стабільного попиту на лісову продукцію;
- неможливості спрогнозувати потребу в деревообробних та інших виробничих потужностях на середньо- та довгострокову перспективу;
- відсутності належного обліку балансу деревини, її потреб для промисловості тощо.

Слід відмітити, що відсутність у нашій державі належного фінансування з державного (регіонального, місцевого) бюджету на розробку й реалізацію ефективних еколого-економічних програм та заходів для розвитку лісового господарства, які б забезпечували раціональне використання, збереження й відтворення лісових ресурсів, лише загострює наявні сьогодні антропогенні, а також природно-кліматичні проблеми.

Таким чином, щоб зупинити занепад вітчизняного лісового господарства й не допустити його деградацію, сформуванню позитивний його імідж, забезпечити раціональне використання лісового потенціалу й належне його відтворення, покращити санітарний стан лісів і так далі, потрібно впроваджувати у вітчизняному лісовому комплексі інновації (наприклад, екологічні технології збирання врожаю та його переробки, безвідходні технології тощо), що б дали поштовх і сприяли розвитку виробництв із поглибленою переробкою лісових ресурсів. Для цього потрібно ухвалити рішення стосовно пошуку і залучення джерел фінансових інвестицій у розвиток переробних виробництв на базі лісового комплексу, зменшити податкове навантаження на лісову галузь,

забезпечити прозорість фінансової діяльності державних лісогосподарських підприємств, використовуючи, при цьому, прямі важелі (інструменти) фінансового стимулювання, що б підкріплювалися (доповнювалися) законодавчими важелями (інструментами) прямого впливу.

Сьогодні, в Україні, крім розвитку виробництв із поглибленої переробки природних ресурсів, на базі вітчизняного агропромислового та лісового комплексу, щоб запобігти енергетичній залежності, набуває актуальності розвиток альтернативних джерел енергетики, зумовлений невеликими запасами паливно-енергетичних ресурсів на території України, що створюють необхідність їх закупівлі у іноземних держав та, в свою чергу, позначається на економічному та зовнішньо-політичному становищі країни.

Як стверджують Т.В. Божидарнік, О.М. Лютак, В.В. Ткачук [12], «Україна володіє значним потенціалом відновлюваних джерел енергії в таких її провідних вимірах як вітряна, сонячна та енергія біомаси й відходів». При цьому, вчені вважають, що «неможливість розвитку, принаймні, цих видів «зеленої енергії» на українському терені можна пояснити взявши до уваги лише об'єктивні економічні та інвестиційні умови, в яких наразі перебуває наша держава».

Враховуючи сучасні реалії, автор вважає, що для України найбільш перспективним напрямом розвитку альтернативних джерел енергії є біоенергетика, адже для цього наявний величезний потенціал сировини для виробництва твердого й рідкого біопалива, а також біогазу.

Розвитку біоенергетики в нашій державі перешкоджає ряд проблем, що можна об'єднати в такі групи: організаційно-правового, фінансово-економічного, техніко-технологічного та екологічного характеру (Додаток С).

Враховуючи те, що сировина для твердих видів альтернативного палива та біогазу є значно дешевшою й, до того ж, часто являється відходом промислового виробництва (тирса, щепки, деревна стружка, солома, органічні відходи рослинного й тваринного походження тощо), більшу проблему становить економічне стимулювання розвитку виробництв рідких моторних біопалив – біоетанолу та біодизеля. Однак слід врахувати, що виробництво біоетанолу є

дешевшим, порівняно із біодизелем й до того ж його виробництву в Україні сприяють Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року та той фактор, що «місця впровадження діяльності, на яких планується організація виробництва біоетанолу та палива моторного альтернативного, знаходяться в регіонах, де є достатній обсяг цукровмісної та крохмалевмісної сировини» [281].

Автором виявлено три основні проблеми фінансово-економічного стимулювання розвитку підприємств із виробництва рідкого біопалива в нашій державі, з'ясовано в чому вони проявляються та які дають наслідки (Додаток С).

Вагомою проблемою розвитку альтернативної енергетики в нашій державі також виступає відсутність власних технічних інновацій, точніше фінансових ресурсів на їх розробку та впровадження, що стримує розвиток паливно-енергетичного комплексу.

О.М. Лютак [132] вбачає проблему розвитку виробництв альтернативних видів енергії в «недостатності фінансування та недосконалості правової бази в цьому питанні з одного боку, та ряді законів та актів напрямом яких є саме стимулювання та реалізація потенціалу країни в питанні енергоефективності, енергонезалежності та енергетичної безпеки країни в цілому». Погоджуємося із думкою вченої, адже розвиток виробництв, продуктом переробки яких є різновиди альтернативної енергії, супроводжується впровадженням інновацій у техніко-технологічний процес виробництва.

Враховуючи те, що в європейських країнах в 70-80-х рр. ХХ ст. було також завдано великої шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок екстенсивного природокористування, варто використати досвід даних держав стосовно пошуку і вибору шляхів вирішення актуальних екологічних проблем, а також для вибору форм та методів еколого-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері, що сприяють розвитку переробних комплексів на базі місцевих природних ресурсів.

Важливим кроком щодо поліпшення екологічного стану стало впровадження та реалізація європейськими державами ідей концепції «зеленої

економіки». «Зелену економіку» визначають як «систему економічної діяльності з виробництвом, розподілом та споживанням товарів, у результаті чого покращується добробут населення держави і регіонів, без завдання екологічної шкоди майбутнім поколінням із одночасним зниженням рівня ризику нестачі природних ресурсів» [277].

Концепція зеленої економіки стала однією з найважливіших елементів стратегії розвитку європейських країн, що стимулює ефективніше використовувати природні ресурси, виробляти екологічно чисті конкурентоспроможні товари та послуги і сприяє збільшенню сектора зелених виробництв [280]. Дана концепція спрямована, перш за все, на соціально-екологічний розвиток, за якого забезпечуються і фінансово-економічні інтереси держави [260]. Впровадження європейськими державами засад нової екологічно орієнтованої концепції «зеленої економіки» в національну економіку призвело до появи нових форм та методів економічного стимулювання екологічного розвитку природно-ресурсної сфери.

У процесі реалізації завдань у рамках концепції «зеленої економіки» європейські країни застосовують у поєднанні державно-ринкові форми стимулювання, на основі яких було сформовано ефективний інструментарій економічного стимулювання, що носить переважно примусовий характер. При цьому державне стимулювання, головним чином, спрямовується на суб'єкти підприємницької діяльності, а ринкове – на споживачів природно-ресурсної сировини та виробів із неї. Характерною особливістю сучасного європейського законодавства в сфері охорони природного середовища є те, що воно за допомогою методів «жорсткого» регулювання змушує суб'єктів природокористування вживати заходи для зменшення обсягів побутових та виробничих відходів й запобігання їх негативного впливу, таким чином, стимулюючи промислові підприємства не лише використовувати ресурсоощадні та екологічно безпечні технології, а й здійснювати поглиблену переробку природних ресурсів на всіх стадіях виробництва, розвиваючи таким чином безвідходні виробництва із закритим циклом переробки.

Фінансово-економічне стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів у європейських країн проявляється у кооперативній формі. Найбільше кооперативів утворено в агропромисловій та енергетичній сферах. Особливої уваги заслуговує кооперація в енергетичній сфері та розвитку так званих енергетичних кооперативів [285].

Як стверджують окремі дослідники [257], «метою таких кооперативів виступає, як правило, реалізація різноманітних локальних проєктів і законів («Про відновлювальні джерела енергії» та концепції «Енергетичного повороту») у сфері відновлювальної енергетики, а причинами появи були відмова великих енергокомпаній розвивати тепло- та електроенергетику в сільській місцевості».

Як наслідок, енергетичні кооперативи збільшують свою частку виробництва на енергетичному ринку, що суттєво знижує шкідливий вплив теплових та атомних станцій на природне середовище, при чому учасники цих кооперативів, крім прибутків, отримують компенсацію за виробництво біоенергії. «Відносно новим напрямком використання біомаси для потреб енергетики в Європейському Союзі є використання біомаси від обрізки та видалення багаторічних сільськогосподарських насаджень» [184].

«Близько 80% біомаси, отриманої від багаторічних сільськогосподарських насаджень використовується для подрібнення та прикопування у ґрунт; 15% – використовуються як дрова і лише близько 5% спалюється на відкритому повітрі» [34]. Враховуючи вищенаведену інформацію, можна стверджувати, що фінансово-економічне стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів, як в нашій державі, так і в європейських державах спрямоване на збільшення сектора зеленої економіки, адже результати еколого-економічного розвитку в країнах ЄС та України в майбутньому залежатимуть від рівня дотримання принципів «зеленої економіки», знаходження оптимального поєднання форм і методів фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері загалом (Додаток Т).

Отже, з даних таблиці можна зробити висновки, що для реалізації принципів «зеленої економіки» в Україні варто застосовувати нові форми та методи

економічного стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів, а також те, що розвиток ринкових відносин в Україні потребує вдосконалення державних і посилення впливу ринкових методів стимулювання в природокористуванні. Ефективність концепції «зеленої» економіки вже перевірили та не раз підтвердили на власному досвіді провідні країни світу, де особливого успіху у даному напрямку досягли скандинавські країни (зокрема, Швеція) та інші країни Європейського Союзу, а також США та Канада. Впровадження засад «зеленої» економіки цілком можливе і потрібне в нашій державі, адже для цього наявні всі умови: наявність потенціалу використання джерел відновлювальної енергетики, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність різноманітних природних ресурсів, загострення екологічних проблем.

Досягти переходу на використання відновлюваних джерел енергії, використання ресурсозберігаючих та ресурсощадних технологій, створення безвідходних технологій виробництва можна використовуючи відповідні еколого-економічні інструменти, якими користуються провідні європейські країни (рис. 1.8). Доцільно використовувати досвід провідних країн світу (наприклад, США, Канади, Великобританії, Франції, Німеччини), що завдяки впровадженню інноваційних технологій досягли успіху в сільському господарстві та розвитку переробних підприємств.

Отже, відсутність ефективних форм, методів, моделей, механізмів та інструментів фінансово-економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів в Україні стримує розвиток переробних виробництв, посилює сировинну орієнтацію економіки, зменшує надходження фінансових коштів у місцевий та державний бюджет та може завдати значної шкоди навколишньому природному середовищу. Тому, за нинішніх умов актуально використовувати нові більш ефективні форми та методи економічного стимулювання в розвитку переробки природних ресурсів, що сприятимуть створенню та розвитку потужних переробних виробництв, що забезпечать раціональне використання місцевої природно-ресурсної сировини.

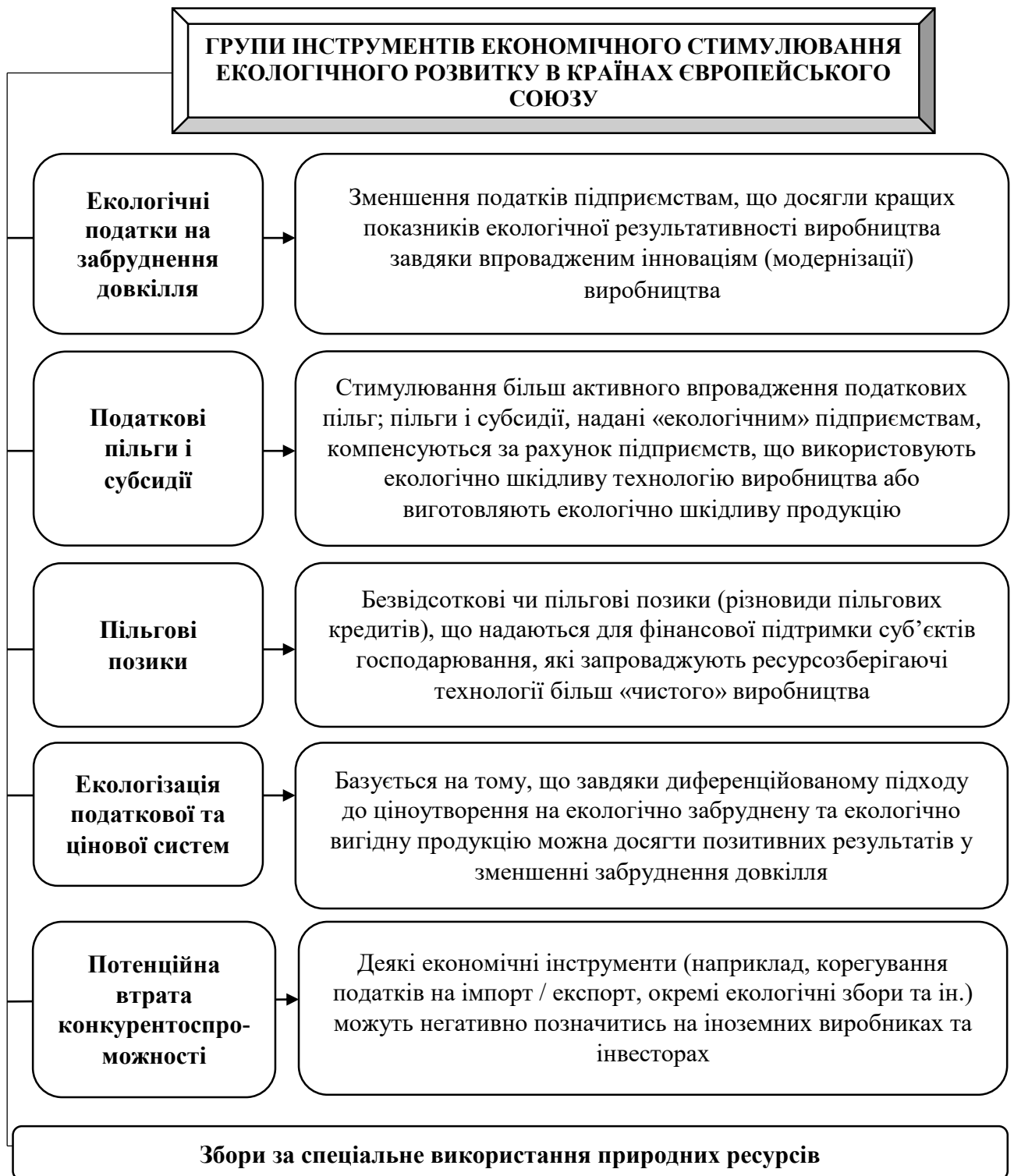

Рис. 1.8. Інструменти економічного стимулювання екологічного розвитку, що використовуються країнами Європейського Союзу (сформовано автором за [152])

Доцільно для вирішення вітчизняних проблем економічного стимулювання використати досвід зарубіжних країн (табл. 1.3).

Зарубіжний досвід застосування економічних інструментів стимулювання комплексної переробки природних ресурсів і відходів на базі провідних природно-господарських комплексів

Агропромисловий комплекс	Лісогосподарський комплекс	Паливно-енергетичний комплекс
<i>Польща</i>		
Ухвалення закону, що визначає правову базу для охорони орних земель, регулює способи поводження з пестицидами; розробка керівних принципів політики з метою інтеграції екологічних проблем у проекти розвитку сільського господарства	Створено програму охорони природи; дозволено приватну власність на ліси; впроваджено національну програму лісівництва; податкові пільги для лісів не старше 40 років; державна підтримка лісів	Створено національне агенство з ефективного використання енергії; розпочато програму реструктуризації теплової енергії; підтримка національного фонду навколишнього середовища
<i>Франція</i>		
Сформовано стандарти на органічну продукцію; діє система податкового кредитування; компенсація витрат на сертифікацію органічних витрат	Створення охоронного органу; наповнення лісового фонду за рахунок податку, що стягується з продукції лісу та лісопилот	Фінансове стимулювання використання альтернативних відновлювальних джерел енергетики
<i>Німеччина</i>		
Реалізація фінансованих бюджетом країни агропрограм	Вкладання великих коштів у відтворення та збереження лісів; створення екологічних зон; вдосконалення біологічно-активної бази лісів; висока вартість деревини	Здійснення наукових розробок, пов'язаних із генеруванням (перетворенням) тепла; розвиток виробництва біодизельного палива
<i>США</i>		
Введено в дію Програму досліджень переходу на органічне виробництво; вдосконалення органічних стандартів та сертифікації, покращення системи відшкодування витрат виробників за сертифікацію, а також заохочення аграріїв до збереження довкілля; великі внутрішні інвестиції	Власні інвестиції у розвиток лісопереробки; власні інвестиції у відтворення та охорону природних ресурсів; закупівля дешевої деревини за кордоном	Стимулювання використання екологічних джерел енергії супроводжується субсидуванням, податковими пільгами тощо

Джерело: сформовано автором на основі [164; 198; 229].

За кордоном стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів і

ресурсозбереження проводиться, головним чином, за рахунок створення та виконання національних програм розвитку, відповідних нормативно-правових актів, власного фінансування природоохоронних заходів та поглибленої переробки природних ресурсів тощо.

В умовах переходу розвинутих країн на модель ресурсоощадливого та екобезпечного господарювання економічний механізм природокористування в Україні спрямований на виконання переважно фінансової функції та не повною мірою використовує важелі економічного стимулювання комплексного використання усіх компонентів природно-ресурсного потенціалу.

Лише комплексний підхід дозволить використати усі внутрішні резерви підвищення еколого-економічної ефективності природокористування та створити умови для стабільного розвитку сільського й лісового господарства, переробної промисловості та відновлювальної енергетики. Основне завдання полягає у забезпеченні оптимального поєднання ринкових важелів, методів та інструментів у єдиному механізмі економічного стимулювання, що створить організаційно-економічні засади для забезпечення комплексного використання природних ресурсів і відходів.

Висновки до першого розділу:

1. На основі вивчення суті понять «стимул» (як фактор, засіб чи група факторів спонукання) та «стимулювання» (як процес використання стимулів для досягнення певної мети), виявлено, що вони є взаємопов'язані та формують змістовне наповнення подальшого визначення системи стимулювання. Стимулювання є важливим процесом, що здатний сприяти проведенню необхідних перетворень у певній системі, зокрема у системі природокористування. Зроблено висновок, що для забезпечення раціонального використання, відтворення та збереження природних ресурсів необхідно здійснювати їх поглиблену переробку, що потребує значних капіталовкладень у

інноваційно-технологічний та інноваційно-технічний розвиток промислових підприємств.

2. Зроблено висновок, що між природно-ресурсною та переробною сферою налагоджуються тісні фінансово-економічні, еколого-економічні та соціально-економічні взаємозв'язки, що націлені на забезпечення комплексної поглибленої переробки природних ресурсів. Визначено основні завдання, принципи та функції економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері. Визначено основні напрями стимулювання переробки природних ресурсів за сферами діяльності, до яких віднесено: інноваційну, інвестиційну, фінансово-економічну, соціальну та правову сфери. Запропоновано поділяти методи стимулювання переробки природних ресурсів на інноваційні, універсальні та вибіркові (які залежно від джерела впливу можуть бути класифіковані на методи прямого та непрямого впливу).

3. З'ясовано, що поглиблена переробка природних ресурсів сприятиме економічному процвітання держави, адже переробні підприємства відправлятимуть на зовнішній та внутрішній ринки готову продукцію вже в обробленому вигляді зі значно вищою доданою вартістю. Виявлено, що у вітчизняних наукових джерелах фактично відсутнє визначення «стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів», тому автором сформульоване власне його розуміння як «комплексного використання державою різноманітних інструментів для досягнення рівноваги між використанням природних ресурсів, їх відтворенням, створення умов та здійснення всіх можливих заходів для їх раціонального використання й збереження, впровадження інноваційних технологій, що базуються на безвідходному виробництві продукції та які гарантують мінімальні викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище з метою забезпечення сталого розвитку держави і окремих її регіонів, а також її виходу на новий рівень соціо-еколого-економічного розвитку».

4. На основі вивчення понять «економічна система» та «еколого-економічна система» зроблено висновок, що до еколого-економічних систем можна віднести

й систему економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів. Визначено переваги та недоліки розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів в Україні. Детально опрацьовано особливості процесу розширення «ланцюга» доданої вартості в результаті збільшення стадій поглибленої переробки природної сировини. Саме наявність у нашій державі унікального поєднання різновидів природних ресурсів визначають особливості подальшого формування системи економічного стимулювання їх комплексної переробки.

5. Виникає необхідність вдосконалення існуючої системи стимулювання розвитку переробних виробництв на національному та регіональному рівнях шляхом розробки та впровадження ефективних механізмів та інструментів в економіку. Сучасна система стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів має відповідати концепції сталого розвитку держави та принципам «зеленої» економіки.

6. Основним завданням економічного стимулювання розвитку переробних виробництв має стати заохочення суб'єктів господарювання до поглибленої переробки природних ресурсів. Визначено взаємозв'язки у системі розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів. Головним завданням системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів має стати забезпечення тісних зв'язків між природно-ресурсною та переробною сферами. Проведено систематизацію інструментів економічного стимулювання переробки природних ресурсів шляхом їх поділу на: нормативно-правові, фінансові, цінові, маркетингові.

7. Виявлено, що неефективність сучасної системи, застарілість форм методів та інструментів економічного стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів на базі природно-ресурсних комплексів, що сформувалися в Україні за часи незалежності, посприяли виникненню ряду проблем, що згруповано автором на проблеми фінансово-економічного, нормативно-правового та соціально-економічного характеру. Основними проблемами стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних

комплексів є нестача власних фінансових ресурсів на впровадження інноваційних технологій та обладнання у виробничий процес, недосконала система розподілу бюджетних коштів та відсутність належної законодавчої бази, що б сприяла еколого-економічному піднесенню держави.

8. Зроблено висновок, що держава, як найбільш зацікавлений суб'єкт регулювання, повинна здійснювати належне стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів на базі місцевої природно-ресурсної сировини, створюючи необхідне для цього інституціональне середовище, застосовуючи найбільш ефективні важелі та інструменти фінансово-економічного та примусового (законодавчого) впливу тощо.

9. На думку автора, проблему забезпечення комплексного використання природних ресурсів і відходів потрібно вирішувати, враховуючи сучасні ринкові реалії, сформувавши відповідний механізм економічного стимулювання на основі врахування усіх поточних проблем природокористувачів. Це дозволить обґрунтувати напрями використання ринково орієнтованих важелів та інструментів, що сприятимуть відновленню роботи виробництв, що занепали в перехідний період, але сьогодні, за умови належної державної підтримки, можуть забезпечити комплексне використання природних ресурсів і відходів та отримання додаткових доходів у перспективі.

10. Вивчення досвіду європейських держав свідчить про використання ними державно-ринкових форм стимулювання, на основі яких було сформовано ефективний інструментарій економічного стимулювання, що носить переважно примусовий характер. Державне стимулювання, головним чином, спрямовується на суб'єкти підприємницької діяльності, а ринкове – на споживачів природно-ресурсної сировини та виробів з неї. Досвід провідних країн світу переконує, що жорсткі законодавчі норми, інструменти фінансово-економічного стимулювання є ефективними щодо отримання бажаного еколого-економічного і соціального ефекту, сприяють сталому розвитку регіонів й держави загалом.

Одержані результати, що висвітлені в розділі 1, опубліковано в працях автора [106; 110; 111; 260; 261; 263; 265; 268; 269; 285].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРЕРОБНИХ ВИРОБНИЦТВ НА БАЗІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНИХ КОМПЛЕКСІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Загальна характеристика та тенденції розвитку природно-ресурсних комплексів регіону

Наявність у значній кількості на території Волинської області таких природних ресурсів, як земля, ліс, вода, природні мінерали (в тому числі корисні копалини) й низки інших (зокрема, сонячної та вітрової енергій) посприяло формуванню та розвитку на їх основі відповідних природно-ресурсних комплексів – агропромислового, лісогосподарського, водного господарського, мінерально-сировинного, паливно-енергетичного, туристично-рекреаційного. Також великий невикористаний ресурсний потенціал створює всі передумови для подальшого розвитку на їх базі нових виробництв, зокрема комплексних виробництв у сфері альтернативної енергетики (на основі використання відновлювальних джерел енергії, біомаси тощо) й формування вертикально чи горизонтально інтегрованих переробних структур тощо.

Для Волині характерною рисою є наявність різновидів природних ресурсів в кожному з її адміністративно-територіальних районів, що створює всі умови для комплексного їх використання, формування й розвитку потужних промислових центрів, у складі яких повинні переважати переробні виробництва з поглибленим ступенем переробки, що визначить подальшу структуру промисловості та виробничий потенціал регіону загалом, а також забезпечить надходження фінансових інвестицій та додаткових фінансових коштів у місцеві бюджети, дасть змогу створити нові робочі місця, задовільнить потреби населення регіону у певних споживчих товарах і послугах тощо. Місцезнаходження наявних на території Волинської області мінеральних ресурсів та зон із великою концентрацією лісових ресурсів зображено на рис. 2.1.

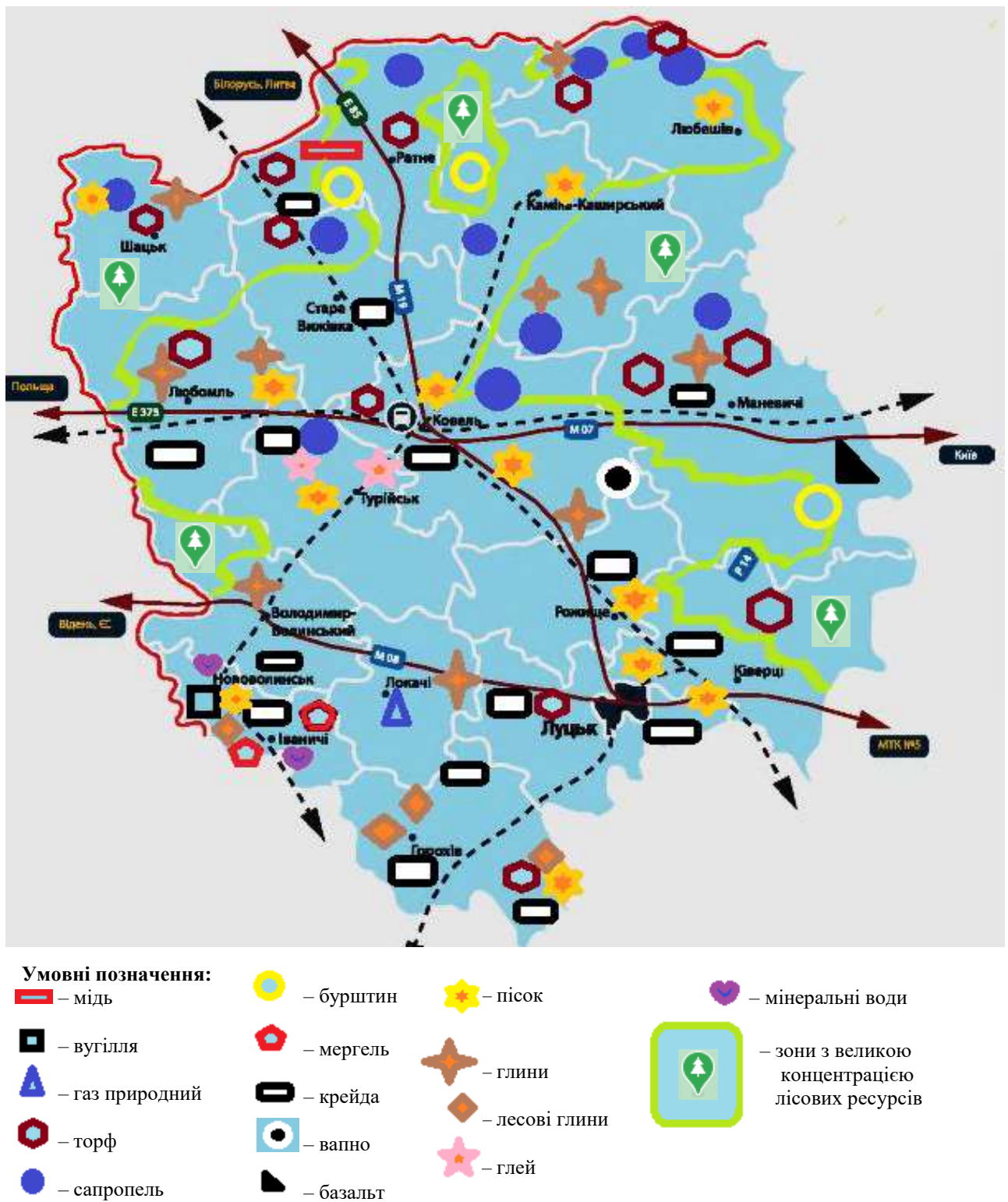

Рис. 2.1. Розміщення мінерально-сировинних ресурсів на території Волинської області та зон із великою концентрацією лісових ресурсів (сформовано автором на основі [65; 83])

Детальніше розглянемо кожний із природно-ресурсних комплексів, що сформувались на території Волинської області та дослідимо тенденції його

розвитку.

Важливе значення для економічного розвитку досліджуваного регіону відіграє агропромисловий комплекс у який входить вирощування (виробництво) сільськогосподарської продукції (власне сільське господарство); її переробка (насамперед, харчова та легка промисловість); матеріально-технічна база, яка так необхідна для ведення сільського господарства та здійснення промислової переробки сільськогосподарської продукції.

Як стверджує Т.А. Говорушко [38], «аграрно-промисловий сектор є провідною галуззю економіки Волинської області, який забезпечує майже половину її сукупного продукту». На думку науковця, це стало можливим завдяки «формуванню на селі нових економічних відносин, що базуються на приватній власності на майно і землю. Таким чином, в основному, виробниками і постачальниками сільськогосподарської продукції у даному регіоні виступають приватні підприємства та окремі підприємці».

Основою агропромислового комплексу є сільське господарство, що виступає основним постачальником продовольчої сировини для переробних підприємств.

Важко не погодитись з твердженням А. Майстра [136] стосовно того, що «Волинська область має сприятливі природно-кліматичні та соціально-економічні передумови сільськогосподарського освоєння території».

Впродовж 2010-2018 років спостерігається зростання вартості сільськогосподарської продукції у досліджуваному регіоні на 1815,9 млн грн (34,4%), що свідчить про нарощення обсягів її виробництва, де головну роль відіграли одноосібні сільськогосподарські господарства та реалізація земельної реформи, що супроводжувалася так званим розпаюванням, що, в кінцевому результаті, вплинуло на розвиток сільського господарства загалом (Додаток У, табл. У.1). Проте, за аналізований період, частка продукції сільського господарства області у загальній частці країни майже не змінювалась – коливалась у межах 2,5-2,8% [219].

Зростанню показників вартості продукції рослинництва і тваринництва у

Волинській області посприяли, зокрема, державні й регіональні програми підтримки розвитку агропромислового комплексу та відповідних фінансово-економічних інструментів, а також збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках збуту, фанатичне прагнення окремих фермерів вивести дану галузь на якісно новий рівень економічного розвитку тощо.

У загальних обсягах виробництва переважає продукція рослинництва. Якщо в період 2010-2018 рр. вартість виробленої у Волинській області продукції рослинництва постійно збільшувалась (з 2736,2 млн грн у 2010 році до 4405,7 млн грн у 2018 році), то зміни в обсягах реалізації продукції тваринництва є не значними (у 2018 році зросли на 146,4 млн грн або 5,8%, у порівнянні з 2010 роком), що зумовлено певними територіальними відмінностями, що створюють передумови для розвитку даних сфер сільського господарства, зокрема – наявністю родючих ґрунтів. За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [214] на 1 січня 2019 року земельний фонд Волинської області становить 2014,4 тис. га. З них під сільськогосподарські угіддя виділено 1047,5 тис. га, що становить 52,0% від земельного фонду.

За період 2010-2018 рр. площа сільськогосподарських угідь даної області скоротилась на 2,8 тис. га: з 1050,3 тис. га у 2010 році до 1047,5 тис. га у 2018 році. Дані зміни здаються відносно незначними і свідчать про виснаження та деградацію ґрунтів, внаслідок неправильної їх експлуатації, або про те, що сільськогосподарські землі можуть віддаватися під інше призначення чи переводитися в резерв.

Як стверджують науковці М.І. Зінчук, А.І. Галицький, С.С. Штань, П.Й. Зінчук [79], що проводили дослідження в аграрній сфері, «стрімкі тенденції падіння родючості ґрунтів у Волинській області намітились ще на початку 2000-х років». Вчені стверджують, що дані негаразди виникли внаслідок того, що «в багатьох господарствах не проводилося агрохімічне обстеження ґрунтів, а ведення сільськогосподарського виробництва здійснювалося без врахування наукових рекомендацій, не застосовувалися оптимальні норми добрив тощо».

На жаль, тенденції падіння родючості ґрунтів спостерігаються у Волинській області і сьогодні, що є істотною екологічною проблемою на шляху подальшого розвитку агропромислового комплексу регіону. Агроекологічна загроза назріває, головним чином, через те, що сільськогосподарські виробники не дотримуються правильних сівозмін, вирощуючи культури, що швидко виснажують ґрунт, а також використовують мінеральні добрива, внаслідок використання яких у ґрунті потрапляють шкідливі хімічні елементи (зокрема, нітрати і нітроти) тощо. Також, на стан ґрунтів впливає правильне дотримання технології обробітку землі, на що впливає: тип ґрунтового шару, його кислотність, наявність мікроелементів, зона розміщення тощо. Однак, попри вищенаведені негаразди, в регіоні розвивається землеробство.

У структуру сільськогосподарських угідь Волинської області входять рілля (64,2%), сіножаті (15,4%), пасовища (19,3%), багаторічні насадження (1,1%), що характеризують її як збалансовану і сприятливу для розвитку рослинництва і тваринництва в регіоні.

Протягом періоду 2005-2018 рр. у Волинській області в структурі посівних площ відбулися значні зміни (Додаток У, рис. У.1). «Причиною цього є ряд чинників, зокрема зміна клімату та значні досягнення селекціонерів у виведення високоадаптивних сортів та гібридів, що дозволило успішно вирощувати сільськогосподарські культури, що раніше не застосовувалися у наших широтах» [108; 223].

Впродовж десяти років у структурі посівних площ переважали зернові та зернобобові культури, що можна пояснити, в першу чергу, сприятливими умовами для їх вирощування, невисокими затратами на насіння та вартість необхідних робіт по догляду та збору, порівняно з іншими культурами, а також й тим, що попит на ці культури існує, як в середині області, так і за її межами. Водночас, помітно знизилася частка посівної площі кормових культур – із 23,8% у 2005 році до 13,8% у 2018 році. Дану ситуацію можна пояснити зменшенням попиту на ці культури, внаслідок зменшення кількості тварин у сільськогосподарських підприємствах, а також тим, що сільгоспвиробники все

більше стали використовувати штучні корми для годівлі худоби (премікси, комбікорми тощо).

Натомість, зросла частка посівної площі технічних культур – з 6,5% у 2005 році до 19,9% у 2018 році, головним чином через те, що дані сільськогосподарські культури мають високу рентабельність виробництва, затрати на їх вирощування не значні, у порівнянні із прибутками від їх продажу (за винятком, цукрових буряків), а ще вони користуються великим попитом, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, адже є цінною сировиною для вітчизняних та закордонних переробних підприємств (зокрема, олійні культури).

До того ж, за аналізований період відбулися зміни у самій структурі посівних площ технічних культур – збільшилися площі посівів соняшника та сої, що спричинило зменшення площі посівів цукрових буряків у структурі посівної площі технічних культур Волинської області (рис. 2.2).

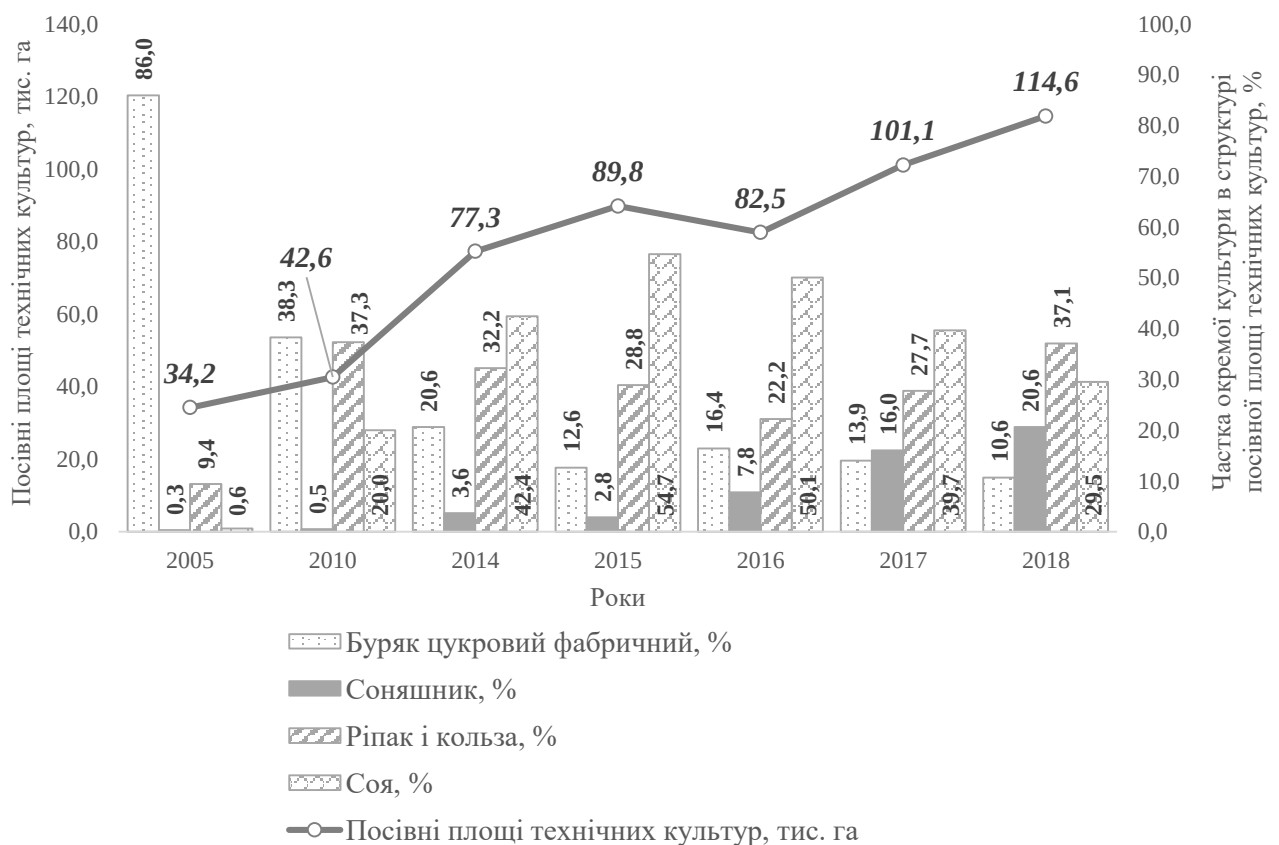

Рис. 2.2. Зміни у структурі посівних площ технічних культур (сформовано автором за даними Головного управління статистики у Волинській області (сформовано автором за даними [219]))

Дані зміни пояснюються зростанням попиту на зовнішніх ринках збуту на насіння сої, соняшнику, ріпаку і, відповідно, збільшенням обсягів їх експорту та економічною непривабливістю вирощування цукрових буряків, на фоні інших сільськогосподарських культур (порівняно більші фінансові й трудові затрати на його виробництво), а також зменшенням його урожайності внаслідок впливу факторів зовнішнього середовища (наприклад, несприятливі погодні умови, зміни клімату тощо). Частка посівної площі картоплі, овочевих культур та баштанних практично була незмінною і становила близько 15,0%, що пояснюється сталим попитом на них. «Перспективою для овочівництва є розширення вирощування овочів закритого ґрунту, запровадження крапельного поливу та будівництво овочесховищ» [107].

Впродовж 2010-2018 рр. найбільші обсяги продукції тваринництва зафіксовані у Володимир-Волинському і Горохівському районах, а найменші – в Шацькому, Сторовиживському й Любомльському районах. У результаті аналізу продукції тваринництва даного регіону, помітними є зміни у структурі виробництва основних видів м'яса, а саме – помітно зросла частка виробництва м'яса птиці (з 8,5% у 1990 році до 59,1% у 2018 році), натомість досить суттєво знизилась частка виробництва яловичини та телятини (з 64,3% у 1990 році до 6,2% у 2018 році), спостерігалось незначне зростання частки виробництва свинини (з 27,2% у 1990 році до 33,8% у 2018 році) (Додаток У, рис. У.2).

У період 1995-2018 років обсяг виробництва молока зменшився на 30,7%, що можна пояснюється, перш за все скороченням поголів'я корів, що, в свою чергу, спричинило зниження виробництва молока, а також зниженням рівня попиту молочних продуктів на ринках збуту, їх імпортозаміщенням тощо.

Особливою галуззю сільського господарства Волинської області, що має перспективи для вирощування плодових та ягідних культур, а також потенціал для розвитку, на їх базі, виробництв з поглибленим циклом переробки, є садівництво. Слід відмітити, що під впливом різноманітних кризоутворюючих факторів у галузі садівництва, починаючи з 1990 року, площа насаджень плодово-ягідних культур у Волинській області постійно зменшувалась, що

позначилось на обсягах виробництва плодів та ягід. Нових садів не насаджували, а старі не могли давати продукцію, яка б могла конкурувати на ринку. До того ж, потужні консервні заводи, що функціонували на той час у регіоні, один за одним припиняли свою діяльність і збувати плодово-ягідну сировину стало проблематично, що спричинило її знецінення та, в кінцевому результаті, призвело до занепаду галузі садівництва.

Лише в останні роки ситуація в садівництві стала дещо покращуватись, але загалом не суттєво (Додаток У, рис. У.3–У.4). Починаючи з 2005 року у нашій державі садівникам передбачена підтримка у вигляді субсидій на компенсацію витрат, пов'язаних із насадженням нових садів, що, в свою чергу, стимулювало збільшення площ садових насаджень у Волинській області і, відповідно, виробництва плодоягідної сировини. При цьому, найбільшу частку у виробництві плодоягідних культур у досліджуваному регіоні стали займати господарства населення.

На сьогодні, розвитку садівництва в регіоні сприяють «Урядова програма фінансової підтримки розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства 2020» та «Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2016–2021 роки», згідно з якими сільськогосподарським підприємствам та фермерським господарствам надається фінансова підтримка на безповоротній основі. Варто зауважити, що на регіональному рівні стимулювання розвитку садівництва, виноградарства, хмелярства здійснюється у лише у напрямку стимулювання посадки садів, виноградників і ягідників на що з місцевого та обласного бюджетів виділено по 1700 тис. грн, а на державному рівні – спрямовується ще й на збільшення обсягів виробництва плодово-ягідної продукції, винограду, хмелю та нарощення потужностей з їх зберігання і переробки [100; 239]. При чому, Постановою Кабінету Міністрів України від 15.07.2005 №587 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства» (із змінами від 02.09.2020) передбачено надання бюджетних коштів на «відшкодування вартості присадибного садивного матеріалу плодово-

ягідних культур, винограду та хмелю у розмірі до 80% вартості (без урахування ПДВ), а також на проведення робіт, пов'язаних із спорудженням систем обслуговування, нове будівництво та реконструкцію холодильників для зберігання даної продукції, придбання ліній, техніки, обладнання для її товарної обробки й переробки, проведення технологічних операцій – у розмірі до 30% вартості (без урахування ПДВ)» [182].

Проте, на думку підприємців, що займаються виробництвом плодів та ягід у Волинській області, «допомога держави у розвитку садівництва не значна, але суттєва. І чекати більшого від неї – не варто. У нашій державі ягідівництвом займатися легко, якщо покладатися винятково на себе» [107].

Отже, автор робить висновки, що на даному етапі політика держави у напрямку підтримки розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства, спрямована, головним чином, на збільшення обсягів виробництва плодів, ягід, винограду, хмелю і посадкових площ під ними, а тому, для розвитку виробництв поглибленої переробки на їх основі, потрібно вдосконалювати наявні інструменти фінансово-економічного стимулювання, що пропонують державні органи управління, і впроваджувати та застосовувати додаткові – зі сторони регіональних й місцевих органів влади.

Під час аналізу статистичних даних [205] було виявлено, що за період 2005-2017 рр. частка сільськогосподарських підприємств у загальних обсягах продукції сільського господарства поступово зростала, а частка господарств населення в загальних обсягах продукції сільського господарства відповідно зменшувалась.

При цьому, відбулися зміни у кількості сільськогосподарських підприємств і в структурі підприємств за типом організаційно-правової форми (Додаток У, рис. У.5). Впродовж 2005-2017 рр. у Волинській області найбільшу частку в структурі сільськогосподарських підприємств за типом організаційно-правової форми займали фермерські господарства, а найменшу – підприємства державної форми власності, частка яких зменшилась з 4,0% до 1,0%. До того ж, спостерігається суттєве скорочення підприємств кооперативної власності (з 214

одиниць у 2005 році до 39 одиниць у 2017 році) та поступове зменшення підприємств приватної форми власності (в період 2005-2017 рр. на 18 одиниць), але натомість збільшується кількість господарських товариств.

Основні показники господарської діяльності (Додаток У, табл. У.2) свідчать про те, що впродовж 2013-2017 рр. сільськогосподарські підприємства Волинської області збільшили свій чистий прибуток на 1302,4 млн грн (з 204,5 млн грн у 2005 році до 1506,9 млн грн у 2017 році), забезпечивши при цьому, зростання показників, зокрема, рівень рентабельності всієї діяльності сільськогосподарських підприємств зріс на 13,8%, а рівень рентабельності операційної діяльності – на 15,2%.

Упродовж 2013-2017 рр. кількість штатних працівників на сільськогосподарських підприємствах Волинської області зменшилась на 1,4 тис. осіб, що свідчить про високий рівень мобільності руху кадрів, адже сільське населення шукає нові місця праці з більш високим рівнем заробітної плати з кращими (легшими) умовами праці [271]. Причинами, що сприяють зменшенню кількості штатних працівників також є: зменшення потреби в ручній праці, внаслідок техніко-технологічної модернізації сільськогосподарських підприємств; іміграція значної чисельності населення регіону у країни Європейського Союзу, де рівень оплати праці за аналогічну роботу є значно вищим, ніж в Україні; небажання молоді жити і працювати в селі, внаслідок чого втрачається потенціал молодих кадрів; частка працівників, що виходять на пенсію, звільняється за власним бажанням тощо, явно переважає чисельність найнятих працівників.

Таким чином в агропромисловому комплексі Волинської області спостерігається тенденції поступового розвитку, проте, щоб забезпечити повне використання наявного природно-ресурсного потенціалу, необхідно вдосконалювати наявні фінансово-економічні інструменти, що пропонують державні, регіональні та місцеві органи влади.

На базі лісових ресурсів Волинської області сформовано лісовий комплекс, який відіграє дуже важливу роль в її економічному розвитку та охоплює галузі

виробництва з вирощування, заготівлі, обробки і всесторонньої переробки лісової сировини.

Згідно з даними Головного управління Держгеокадастру у Волинській області [219] на 1 січня 2018 року, площа лісів даного регіону становить 697,7 тис. га, у тому числі вкрита лісовою рослинністю площа займає 627,0 тис. га.

Впродовж 2005-2018 років фактичний та реальний обсяг реалізованої продукції лісового господарства поступово зростає (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Обсяги реалізації лісової продукції та заготівлі деревини у Волинській області впродовж 2005-2018 рр. (сформовано автором за даними [40; 219])

Фактичний обсяг реалізації продукції лісового господарства у 2015 році становив 652,1 млн грн, а це на 108,7 млн грн чи на 20,0% більше, ніж попереднього року. У 2016 році фактичний обсяг реалізованої продукції лісового господарства збільшився на 143, 6 млн грн або на 22,0%, а в 2017 році – збільшився на 105, 3 млн грн (13,2%).

У 2018 році фактичний обсяг реалізованої продукції лісового господарства в межах України склав 721,2 млн грн, перевищивши показники 2005 року на

625,0 млн грн, однак, реальні обсяги реалізації продукції лісового господарства суттєво відрізняються від фактичних показників. Впродовж 2005-2018 рр. реальний обсяг реалізованої лісової продукції збільшився на 52,2 млн грн або на 59,2%. Суттєва різниця між фактичними та реальними показниками обсягу реалізації продукції лісового господарства пояснюється, зокрема, дестабілізуючими процесами в державі та регіоні.

За аналізований період у Волинській області обсяг заготівлі деревини зріс на 704,1 тис. куб. м (74,4%). Вважаємо дану тенденцію незадовільною, оскільки за умови збільшення обсягів заготівлі лісової продукції паралельно не зростають реальні обсяги реалізації даної продукції, що в свою чергу свідчить про її низьку вартість (додану вартість) та, переважно, сировинну орієнтацію лісової галузі даного регіону. Під час аналізу діяльності лісового господарства даного регіону, було виявлено, що лєвова частка в реалізації продукції лісового господарства припадає на реалізовану продукцію лісозаготівель. В області впродовж останніх років спостерігаються зміни часток ліквідної деревини. Це, в свою чергу, впливає на зниження частки паливної деревини в загальному обсязі ліквідної деревини (Додаток Ф, рис. Ф.1). На внутрішньому ринку лісоматеріалів круглі реалізуються з метою подальшого їх використання промисловими підприємствами для виробництва пиломатеріалів і заготовок, клеєної фанери та шпону, целюлози і балансової деревини (круглої та колотої) та ін.

Впродовж 2000-2018 рр. обсяги заготівлі ліквідної деревини у Волинській області поступово зростали. У 2018 році вони становили 1496,6 тис. куб. м, що на 133,2% більше, ніж у 2000 році. Разом із тим, у структурі обсягів ліквідної деревини стала переважати частка лісоматеріалів круглих, що використовують для подальшої обробки та переробки (з 31,3% у 2000 році до 67,0% у 2018 році).

Постійне зростання обсягів заготівлі лісоматеріалів круглих у Волинській області можна пояснити, перш за все, збільшенням попиту на них на зовнішньому ринку і, відповідно, збільшенням обсягів їх експорту за кордон, потребою вітчизняних деревообробних підприємств, будівельних та інших підприємств, а також окремих господарств населення країни в якісній деревині

сировині, а також значним попитом на дані матеріали в сусідніх регіонах країни тощо. Варто розуміти, що для отримання максимального соціально-економічного ефекту потрібно разом зі збільшенням обсягів заготівлі ліквідної деревини забезпечувати якомога раціональніше її використання, а також проводити всі необхідні заходи за доглядом та відтворенням лісових насаджень. Всі вищеперелічені заходи потрібно здійснювати паралельно.

В.С. Бондар та Д.А. Телішевський [14] стверджують, що «збільшення продуктивності лісів повинне збільшувати й обсяги заготівлі деревини. При цьому, обсяг рубок лісу по площі не повинен різко коливатись».

Не повністю погоджуємося з думкою вищезазначених авторів. Адже, якщо говорити зокрема про лісову деревину, то на сьогодні її доцільніше накопичувати (зберігати, відтворювати) та робити акцент, ухвалювати відповідні рішення, проводити конкретні дії стосовно раціонального її використання. Також доцільно впроваджувати новітні технології стосовно раціонального використання садивного матеріалу для лісу, що б забезпечували максимальну продуктивність майбутнього лісу і, як наслідок, давали максимально можливий економічний ефект.

Проте повністю погоджуємося з тим, що обсяг рубок лісу по площі не повинен різко коливатись. Для цього потрібно забезпечити стабільне середовище функціонування лісогосподарських підприємств. Також зауважимо, що поступове зростання обсягів заготівель деревини має здійснюватися пропорційно з впровадженням та використанням ресурсозберігаючих технологій та обладнанням на лісопереробних підприємствах (комплексах). Необхідно досягнути тісного взаємозв'язку між вирубкою і відтворенням лісових насаджень, який би забезпечив ідеальну рівномірність між даними процесами. При тому, найоптимальнішим варіантом вважаємо такий, за якого щорічна площа і обсяги відтворених лісових насаджень кількісно переважали площу і обсяги заготівлі лісової деревини.

Провівши аналіз показників використання та відновлення лісових насаджень у Волинській області, дійшли висновку, що площа рубок лісів у рази

перевищує площу їх відтворення. Дане явище є негативним, адже може призвести до повного винищення лісів (рис. 2.4). Упродовж 2005-2018 рр. у Волинській області спостерігається різке коливання обсягу рубок лісу по площі, але обсяг заготівлі ліквідної деревини тільки збільшувався, що, в свою чергу, свідчить про збільшення обсягів заготівлі деревини на 1 га площі рубки лісу, тобто говорить про високу продуктивність лісу, що є позитивним явищем.

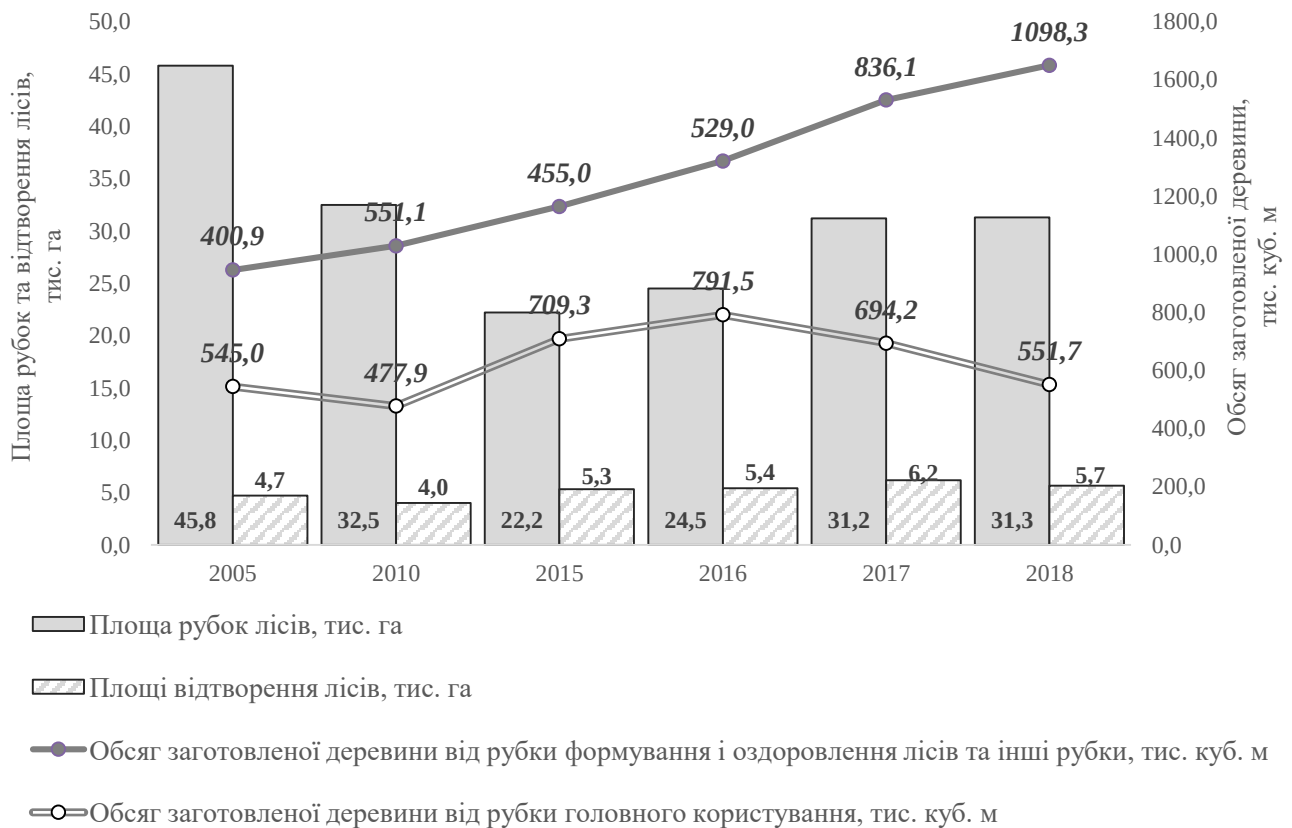

Рис. 2.4. Динаміка зміни площ рубок і відтворення лісів у Волинській області впродовж 2005-2018 рр. (сформовано автором за даними [218; 219])

Зменшення площі вирубки лісів у даній області впродовж 2005-2015 рр. можна пояснити затвердженням планових площ рубок, зменшенням фінансування лісової галузі з державного бюджету, відповідно, і скороченням фонду заробітної плати в галузі лісового господарства, звільненням працівників, високою плинністю кадрів тощо.

Однак впродовж 2015-2018 рр. площа рубок та площа відтворення лісів у Волинській області збільшуються згідно з планом. Якщо в 2015 році вона становила 22,2 тис. га, то 2016 році вона збільшилась на 2,3 тис. га або на 10,4%.

У 2017 році площа рубок лісу займала 31,2 тис. га, що на 2,7 тис. га чи на 27,3% більше від показника попереднього року. Зокрема, збільшення площі рубок можна пояснити не лише запланованими заходами, але й завдяки ушкодженню лісових насаджень шкідниками та посухою, що спричинили їх всихання, а також зростанням кількості лісових пожеж, збільшенням площ санітарних рубок.

У 2018 році площа рубок лісу в регіоні становила 31,3 тис. га, що на 14,5 тис. га (31,7%) менше, ніж в 2005 році, при чому, цікавим є той факт, що впродовж 2005-2018 рр. із зменшенням площ рубок лісу зростали обсяги заготовленої деревини. Зокрема, обсяги заготівлі деревини від рубки головного користування за даний період зросли на 6,7 тис. куб. м (1,2%), а обсяги заготівлі деревини від рубки формування і оздоровлення лісів та інших рубок збільшились на 697,4 тис. куб. м. Це свідчить про збільшення продуктивності волинських лісів. Упродовж останніх років площа відтворення лісових насаджень даної області становить близько 20% площі рубок лісів, тому доцільно поступово відтворювати лісові насадження таким чином, щоб площа відтворення лісів значно перевищувала площу їх вирубки.

Розмір частки площі рубок лісу залежить від лісистості того чи іншого регіону (Додаток Ф, рис. Ф.2). Найбільшу частку в структурі загальної площі рубок лісу у Волинській області займають Ківерцівський (18,2%) та Маневицький (15,6%) райони, а найменшу – Луцький (0,2%) та Горохівський (0,9%). Упродовж 2005-2018 рр. площа відновлення лісів у Волинській області збільшилась. Зокрема, у 2015 році вона становила 5,3 тис. га, у 2016 році збільшилась на 0,1 тис. га (1,9%), а в 2017 році зросла, в порівнянні з 2016 роком, на 0,8 тис. га (14,8%). У 2018 році площа відтворення лісів становила 5,7 тис. га, що на 1,0 тис. га (21,3%) більше, ніж у 2005 році. Такі тенденції зумовлено плановими заходами з посадки лісу, а також природним відтворенням лісових насаджень шляхом самовисівання.

У 2018 році найменші площі відтворення лісів шляхом садіння і висівання лісу спостерігаються у Луцькому та Локачинському районах, а найбільші у Маневицькому, Ківерцівському, Камінь-Каширському та Маневицькому

районах (Додаток Ф, рис .Ф.3). Упродовж 2015-2018 рр. у Волинській області спостерігається збільшення обсягів заготівлі хвойних порід дерев та незначне зростання обсягів заготівлі твердолистяних порід дерев. Також, за аналізований період, спостерігається зменшення обсягів заготівлі м'яколистяних порід дерев (рис. 2.5).

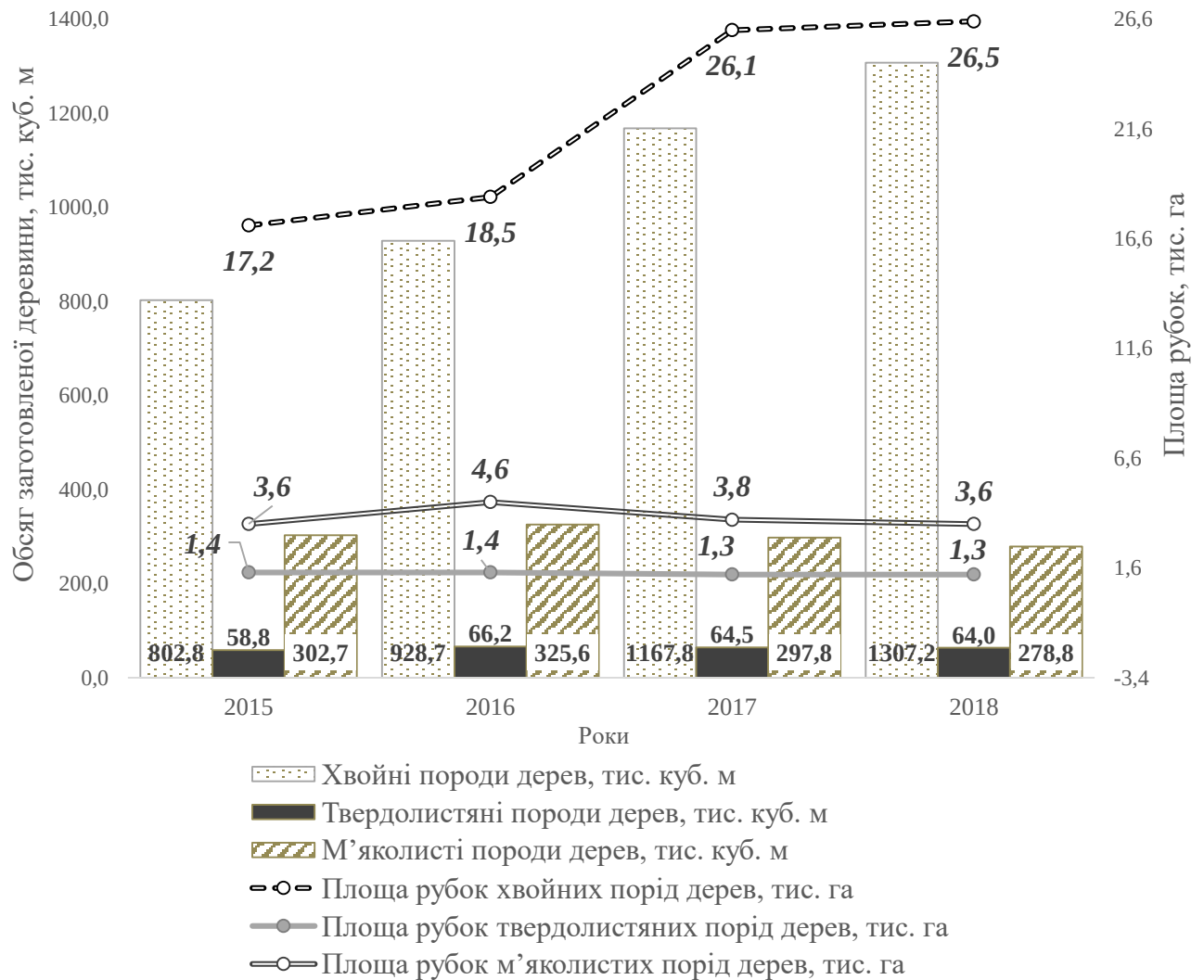

Рис. 2.5. Рубки та заготівля деревини за породним складом лісових насаджень у Волинській області в 2015-2018 рр. (сформовано автором за даними [58])

Протягом 2015-2018 рр. у даному регіоні обсяги заготівлі деревини хвойних порід збільшились на 504,4 тис. куб. м (62,8%), а твердолистяних порід – збільшились на 5,2 тис. куб. м (8,8%). Обсяги заготівлі м'яколистяних порід дерев за цей період зменшились на 23,9 тис. куб. м (7,9%).

Збільшення (зменшення) обсягів заготівлі наведених вище порід дерев

можна пояснити змінами відведених під них площ рубки. Упродовж 2015-2018 рр. у Волинській області площа рубок хвойних порід лісових насаджень збільшилась на 54,1%, твердолистяних порід – зменшилась на 7,1%. Площа рубок м'яколистих порід дерев фактично залишилась незмінною. У 2018 році у структурі обсягів заготівлі переважають дерева хвойних порід (74%), решту складають м'яколисті (19%) та твердолистяні породи (Додаток Ф, рис. Ф.4). У структурі заготівлі переважають такі породи як сосна (78,1%), вільха (12,0%), береза (3,6%) та дуб (2,7%). Найменшу частку складають ялина (1,1%), осика (1,1%) та інші дерева (1,4%).

Як зазначають науковці, зокрема Я.О. Порубко, О.М. Шубалий, М.Ф. Семерак [263], «ще в середині 1990-х рр. XX ст. у Волинській області було сформовано при державних лісових господарствах мережу заготівельно-переробних пунктів, що працювали на базі місцевої лісової сировини, при цьому на кожен із пунктів припадало в середньому 1,5-2 тис. га лісу».

Сьогодні також, окрім деревини у лісових господарствах Волинської області заготовляють також і недеревну продукцію, а саме: дикорослі плоди, гриби, ягоди, лікарські рослини, деревні соки, сіно, кору, деревну зелень тощо. Аналіз динаміки обсягів заготівлі недеревної лісової продукції у даному регіоні впродовж 2010-2018 рр. наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Аналіз динаміки обсягів заготівлі недеревної лісової продукції у Волинській області за 2010-2018 рр.

Недеревна лісова продукція	Роки					Відхилення, %				
	2010	2015	2016	2017	2018	2015/ 2010	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2010
Гриби, т	3,3	2,1	1,9	1,5	1,5	-36,4	-9,5	-21,1	0,0	-54,5
Ягоди, т	58,8	80,4	1059,5	22,6	64,3	36,7	1217,8	-97,9	184,5	9,4
Деревні соки, т	1099,3	1394,9	1539,3	594,7	504,3	26,9	10,4	-61,4	-15,2	-54,1
Сіно, т	65,0	16,0	33,9	31,5	46,8	-75,4	111,9	-7,1	48,6	-28,0

Джерело: сформовано автором за даними [58].

Зміна показників обсягів заготівлі недеревної продукції лісу в регіоні є досить динамічною. У Волинській області за період 2010-2018 рр. обсяги заготівлі грибів знизились на 54,5%, деревних соків – зменшилися на 54,1%, сіна – знизились на 28,0%. За аналізований період тенденцію до зростання мають лише обсяги заготівлі ягід. У 2018 році обсяги заготівлі ягід перевищили показники 2010 року на 9,4%.

Ліс та лісові масиви Волинської області служать домівкою для багатьох видів тварин. Значна частина представників тваринного світу занесена до Червоної книги України та знаходиться під охороною держави. Решта є об'єктами для ведення мисливського господарства. «Мисливський фонд Волині включає 6 видів копитних тварин, 14 – хутрових звірів, 12 – пернатої дичини» [219]. Лісовий комплекс Волинської області є потужним, збалансованим та має подальші перспективи для розвитку. Він становить основу господарської діяльності області, а тому потрібно максимально ефективно та раціонально використовувати його ресурси і дбати про їх відновлення. Одним із перспективних напрямків розвитку лісового господарства даного регіону є створення та розвиток переробних виробництв із повним циклом переробки лісових ресурсів, що використовуватимуть інноваційні технології та обладнання в процесі своєї виробничої діяльності [264].

Волинь багата річками та озерами. Її річки належать до басейну Прип'яті і частково – Західного Бугу. У межах області виділяють три великі озерні райони: басейн Західного Бугу, межиріччя Західного Бугу і Прип'яті, басейн Прип'яті. «До басейну р. Прип'ять належать 59 річок із середньою довжиною 10-50 км, чотири річки від 50 до 100 км і чотири (Прип'ять, Турія, Стохід і Стир) – мають довжину понад 100 км. До басейну Західного Бугу відносяться в обласних межах 11 річок, довжиною від 10 до 50 км, одна з них (Луга) понад 50 км» [181].

«Густота гідрографічної сітки тут у два рази більша, ніж в середньому по Україні. Наявність вищеперелічених природних ресурсів становить потенціал для розвитку Волинської області, а саме: передбачає поживавлення підприємницької діяльності, створення додаткових потужностей у

промислового комплексу, активізацію зовнішньоекономічної діяльності, розширення туристично-оздоровчої сфери» [242].

Водні об'єкти відіграють важливу роль, як для населення досліджуваного регіону в забезпеченні свіжою водою для побутово-питних потреб, так і для промислових підприємств, розташованих у його межах, забезпечуючи таким чином потреби виробництва. «Запаси поверхневих вод області достатні для їх використання на різноманітні потреби. Використання водних ресурсів в області є раціональним, водний баланс – бездефіцитний» [64].

Наявність водних об'єктів на території області сприяє розвитку рибальства в її межах. Так, Волинські річки та озера характеризуються різноманітним видовим складом риби. У зв'язку з тим, що річки являють собою складну, різносторонню систему, тут створюються особливі умови існування риби, які не характерні іншим внутрішнім водоймам. Видовий склад риби, котрі населяють річки багатший, ніж в озерах.

У 2018 році обсяги вилову риби у Волинській області становили 537,0 т, що на 206,0 т менше, ніж було виловлено в 1995 році. Дуже помітним є спад обсягів виробництва продукції рибальства та рибництва впродовж 1995-2000 рр. Це, перш за все, можна пов'язати із занепадом рибної промисловості даної області, коли внаслідок дестабілізуючих економіко-політичних процесів у нашій країні, місцеві державні рибзаводи та рибозаготівельні пункти змушені були припинити свою господарську діяльність. Однак, починаючи з 2005 року обсяги вилову риби в даному регіоні різко зростають та в 2015 році складають 771,3 т, що на 3,8% більше, ніж в 1995 році. Це можна пояснити тим, що деякі суб'єкти господарської діяльності почали створювати ферми для розведення риби, орендуючи для цього вже наявні та створюючи нові водойми штучного походження. У 2016-2018 рр. обсяги вилову риби в даному регіоні зменшились, у порівнянні з 2015 роком, але стали більш менш сталими. У структурі виловленої у даному регіоні риби в період 1995-2018 рр. переважає короп, адже він виступає найбільш цінною промисловою рибою. Упродовж 1995-2010 рр. найбільшу частку, серед виловленої в даній області риби, займали короп та

карась. При чому, за даний період частка коропа в загальній структурі добування водних біоресурсів щороку зменшувалась, а частки товстолобиків та інших видів риби зростали (Додаток Ф, рис. Ф.5). Аналізуючи період 2015-2018 рр. можна зробити висновки, що структура добування водних біоресурсів у Волинській області є збалансованою. Зростання частки товстолобиків та інших видів риби зумовлено розвитком рибного господарства області, створенням відповідних умов для розведення різних видів риби та попитом на регіональному ринку.

Зокрема короп і товстолобик відрізняються високими репродуктивними можливостями, швидким зростанням, порівняно низькими кормовими витратами, що робить їх цінним перспективним об'єктом вирощування. Відповідно актуальним стає розроблення технологій переробки цих видів прісноводної рибної сировини [39].

Як свідчить статистика [219], впродовж 2005-2018 рр. у Волинській області понад 95% всіх видів водних біоресурсів вирощено в умовах аквакультури, а решту – у внутрішніх водних об'єктах. На території Волинської області в 2018 році зареєстровано 58 суб'єктів аквакультури, що виростили та виловили 524,2 тонн товарної риби та 6197,2 тис. екз. (у 2017 році – 5373,2 тис. екз.) рибопосадкового матеріалу. Середня рибопродуктивність обловлених водних об'єктів становить 483 кг/га [189]. Незважаючи на різноманітність видового складу водних біоресурсів регіону, вважаємо їх запаси недостатніми для промислових потреб. Тому, сьогодні варто приділити важливу увагу розвитку рибного господарства Волинської області та спрямувати всі зусилля на розведення риби у водоймах області, насамперед у штучних (ставках), з метою їх подальшої переробки. З прісноводної риби можна виробляти жири, консервовані продукти харчування (паштети, солену консервацію) тощо.

Мінерально-сировинний комплекс охоплює галузі, пов'язані з видобутком корисних копалин із надр землі. Мінерально-сировинний потенціал області характеризується наявністю в надрах 18 видів корисних копалин, серед яких 12 належать до корисних копалин загальнодержавного значення (вугілля,

природний газ, торф, германій, пісок скляний, підземні прісні та мінеральні води, торф'яна грязь, сировина цементна, мідь і фосфорити) [6].

Мінерально-сировинний комплекс є основним джерелом сировини для виробництва будівельних матеріалів, що, в свою чергу, впливає на розвиток будівельної індустрії області. У регіоні функціонують розроблені родовища будівельного піску, крейди, вапна, цегельно-черепичної сировини, глини, глею, базальту, торфу, камяного вугілля. Окрім того, в області наявні такі корисні мінерально-сировинні ресурси як сапропель, природний газ, нафта, мідь, бурштин, родовища яких є вже давно розвіданими, але ще не розробляються (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Мінерально-сировинні ресурси Волинської області та їх місцезнаходження

Ресурс	Місцезнаходження
Пісок будівельний	Райони: Ковельський (Радшинський кар'єр); Камінь-Каширський; Любешівський; Турійський; Шацький; Луцький; Ківерцівський; Локачинський (Озютівське та Війницьке родовища); Горохівський (Пустомитське родовище); Любомльський (Згоранське родовище); Іваничівський (Грибовицьке родовище); Рожищенський (Сокільське, Валеріанівське родовища); Маневський (родовища «Замостівське», «Підкасинь», «Копилівське»)
Глина	Райони: Луцький; Ківерцівський; Горохівський; Шацький; Турійський; Іваничівський (поблизу с. Мишів); Ковельський
Крейда	Райони: Ківерцівський; Турійський (поблизу с. Луків)
Глей	Турійський район (поблизу с. Луків, с. Ружин)
Вапно	Рожищенський район (Пожарківське родовище)
Торф	Райони: Старовиживський (Родовище «Лютка»); Турійський; Маневський (родовища «Засвіття Ситнелюк», «Сойне», «Вутшино», «Велике Болото», «Коза-Березина»); Любомльський (урочище «Дике»); Любешівський; Ковельський; Луцький; Горохівський; Шацький
Сапропель	Райони: Старовиживський (родовища «Біле», «Синове»); Турійський; Маневський (озеро Охнич); Любешівський (12,3% від запасів області); Камінь-Каширський (озера Сірче, Заболотське, Наболотське, Святе, Сошичне, Добре, Мочулине, Карасине, Какчинське, Озюрко, Лука, Свиринець, Скомор'є, Лісне, Карасинське); Ковельський; Шацький (родовище на озері Прибич)
Базальт	Маневський район (Малоосницьке родовище)
Бурштин	Маневський район (Родовища Маневське 1 та Маневське 2)
Газ природний	Райони: Локачинський (Локачинське родовище); Володимир-Волинський (родовище «Площа-Баулінська»)
Нафта	Іваничівський район
Мінеральні води	Райони: Іваничівський (родовища «Нововолинське» та «Ділянка-Павлівська»); Ківерцівський (санаторій матері та дитини «Пролісок»)

Джерело: сформовано автором за даними [65].

Як стверджує І.Б. Іус [84], «після виведення Локачинського газового родовища на проектну потужність, на ньому щорічно видобуватиметься до 240 млн куб. м газу, що забезпечить потреби Волині у природному газі на 60%. Науковець також вважає, що Локачинське газове родовище є основним стратегічним енергетичним об'єктом, функціонування якого відкрило нові перспективи енергозабезпечення Волині. На базі родовища з відходів сірки виробляється електроенергія, що частково забезпечує потреби області. Таке інноваційне рішення вирішило дві проблеми: економічну (створення альтернативних джерел вироблення енергії) та екологічну (відходи сірководню йдуть не в атмосферу, а на виробництво електроенергії, що суттєво очистило повітря в межах родовища)».

Сьогодні в структурі видобутку мінерально-сировинних ресурсів Волинської області займають будівельні піски, вугілля (Львівсько-Волинський вугільний басейн) та торф (ДП «Волиньторф»).

Торф та вугілля є основною сировиною паливно-енергетичного комплексу Волинської області.

Стан вугільної промисловості Волині на даному етапі розвитку не є зовсім втішним. Так як видобуток вугілля стає все менш рентабельним, перед державним вугледобувним підприємством «Волиньвугілля» виникає загроза припинення діяльності. Так, в останні роки спостерігається закриття шахти №1, переведення шахти №9 до списку копалень, господарсько-економічна діяльність яких не має перспективи, що також передувє її закриттю [263].

До того ж, доки невідомо чи буде введено в експлуатацію десяте вугільне підприємство в Нововолинську, в яке вкладено велику кількість коштів і сил. Адже мова йде про його закриття, так як сьогодні перспективно використовувати та розвивати альтернативні джерела енергії.

Зокрема, за останні десятиріччя в структурі видобутку паливно-енергетичної сировини в даній області частка видобутку і споживання постійно зменшувалась, а частка видобутку і споживання торфу постійно зростала.

До того ж на території досліджуваної області, вже давно розпочалось

виращування на землях Старовижівського району енергетичної лози, планувалося відкриття мінізаводу з переробки її на біопаливо. Однак, гострою проблемою стало розширення площ під цю культуру [105].

Враховуючи те, що на території Волинської області зосереджено великі запаси торфу, вважаємо доцільним зробити акцент на розвиток виробництва торф'яного палива (торфобрикетів та кускового торфу) для комунально-побутового споживання.

«Незважаючи на те, що торфобрикети за своїми властивостями мають більшу теплоту спалювання, ніж дрова, а подекуди і кращі якісні характеристики, ніж рядове вугілля, вони можуть використовуватись у селищних котельнях, дитячих закладах та індивідуальних будинках. До того ж, торфобрикети і кусковий торф є найбільш дешевим, висококалорійним місцевим паливом, що користується сталим попитом у населення та підприємств комунальної теплоенергетики» [149].

О.М. Забожна [77] вважає, що «серед природних ресурсів торф займає особливе місце. Насамперед з огляду на потребу комплексного підходу до освоєння його покладів. Останній варто розглядати не лише як енергетичну сировину, а й як цінну сировину для отримання поживних сумішей, кормових додатків, біостимуляторів росту рослин і тварин, медичних препаратів тощо».

У Волинській області наявні величезні запаси такого цінного природного ресурсу, як сапропель. «Сапропель являє собою донні відклади мінерально-органічного походження, що містять понад 15% маси органічних речовин» [82; 255]. Дослідженнями запасів сапропелів, доцільністю їх видобутку, перспективами раціонального використання та впливом на природні екосистеми займалось багато вітчизняних вчених, зокрема такі, як: Л.В. Ільїн, Я.О. Мольчак, М.Й. Шевчук, А.А. Горун, Д.І. Соловко [47; 82; 209; 255] та ін.

«Донні відклади водойм повільного водообміну – джерело сировини для галузі землеробства, тваринництва, промисловості будівельних матеріалів, медицини та ін.» [209].

Дані про озерні відклади (сапропелю) у Волинської області подано в Додатку Х.

Найбільші запаси сапропелю знаходяться у Ратнівському, Шацькому, Старовижівському, Любешівському та Турійському районах.

Видобуток та промислова переробка сапропелю на Волині є економічно вигідними для бюджету області. Тому, доцільно проводити видобуток та будувати підприємства з переробки сапропелю у зонах, де його запаси є найбільшими характеру: комплексне відновлення озер – покращить водний баланс і якість води, умови для рибальства, сприятиме створенню нових рекреаційних територій; вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції шляхом використання добрив, кормів та добавок на основі сапропелю.

Отже, наявність різноманітних природних ресурсів створює сприятливі передумови для розвитку природно-ресурсних комплексів на території Волинської області. У структурі природно-ресурсних комплексів даного регіону найбільшу частку займає лісова, харчова промисловість та сільське господарство. Підприємства даної галузі, в основному здійснюють процеси первинної переробки, а тому потрібно приділити значну увагу розвитку поглибленої переробки продукції зазначених підприємств. Таким чином, після розширення виробничо-переробних ланцюгів збільшиться і загальна додана вартість. Результатом буде покращення фінансово-економічного та еколого-економічного становища регіону, імпортні товари будуть заміщені аналогічними товарами вітчизняного виробництва.

2.2. Аналіз показників розвитку переробних виробництв у природно-ресурсній сфері регіону

Наявність різноманітних природних ресурсів на території Волинської області посприяла створенню в її межах різноманітних переробних підприємств,

що працюють на місцевій природно-ресурсній сировині. Дані підприємства становлять основу промисловості даного регіону.

«Промислове виробництво Волинської області сформоване на основі розвитку трьох галузей обробної промисловості – машинобудування й металообробки, легкої та харчової промисловості» [243].

Як стверджує І.В. Бортніков [27], «промисловість Волинської області мала багатогалузеву структуру. Своєрідність промисловості області характеризують наявність таких галузей загальнодержавної спеціалізації, як харчова, легка, вугільна, лісова й деревообробна промисловість, машинобудування та металообробка. Ці галузі визначили основні показники виробничого потенціалу Волині й масштаби виробництва промислової продукції». Науковець зазначає, що серед галузей загальнодержавної спеціалізації провідне місце належить обробним галузям, що переробляють і місцеві мінерально-сировинні та лісові ресурси, сільськогосподарську сировину і привізну сировину та матеріали (машинобудування й металообробка, легка й хімічна промисловість та ін.).

Здійснивши аналіз основних показників розвитку переробної промисловості Волинської області (Додаток Ц, табл. Ц.1), дійшли висновку, що в період 2014-2018 рр. переробні підприємства області постійно нарощували обсяги виробництва та реалізації продукції. У 2014 році обсяг реалізованої продукції переробних підприємств у фактичних цінах склав 13,7 млрд грн, а в 2018 році він збільшився на 19,7 млрд грн. Однак, реальні показники обсягу реалізованої продукції переробної промисловості Волинської області, скориговані на кумулятивний індекс споживчих цін, значно відрізняються від фактичних. Це зумовлено, перш за все, політико-економічними факторами та інфляційними процесами, що протікають у нашій державі. Якщо в 2014 році реальний обсяг реалізованої промислової продукції в даному регіоні становив 10,9 млрд грн, то в 2018 році він збільшився на 21,1% і склав 13,2 млрд грн. Це означає, що промисловість області розвивається та має позитивну динаміку стосовно збільшення обсягів виробництва промислових товарів та збільшення фінансових надходжень у місцевий та державний бюджети.

За 2014-2018 рр. кількість промислових підприємств Волинської області збільшилась на 50 одиниць (7,1%) – з 707 одиниць у 2014 році до 757 одиниць у 2018 році. Відповідно це вплинуло й на кількість зайнятих у промисловості працівників. Упродовж 2014-2018 рр. середньооблікова кількість штатних працівників у Волинській області зменшилась на 0,4 тис. осіб (з 39,2 тис. осіб у 2014 році до 38,8 тис. осіб у 2018 році). Дані зміни можуть бути пов'язані із збільшенням рівня автоматизації на промислових підприємствах, а також із міграцією робочої сили за кордон, де рівень оплати праці є значно вищим, ніж в даному регіоні. Проте розмір середньомісячної заробітної плати одного штатного працівника в промисловості області за 2014-2018 рр. збільшився на 5,7 тис. грн.

Приємним явищем за період 2014-2018 рр. є зміни, пов'язані із збільшенням показника фінансового результату до оподаткування промислових підприємств Волинської області. Якщо в 2014 році промислові підприємства області були збитковими (фінансовий результат до оподаткування становив 0,2 млрд грн), то в 2018 році фінансовий результат промислових підприємств регіону до оподаткування склав 2,0 млрд грн. Помітні тенденції до збільшення прибутковості промислових підприємств області. Збільшення прибутків промислових підприємств сприяє збільшенню фінансових надходжень до місцевого та державного бюджетів, фінансовій стабільності та збільшенню фінансових коштів промислових підприємств, а також покращенню соціально-економічного стану місцевого населення, зайнятого на даних підприємствах тощо. Загалом розвиток промисловості Волинської області відбувається стабільно повільними темпами та має всі умови для нарощення промислового потенціалу та показників діяльності. Подамо детальніший аналіз показників розвитку підприємств області, що працюють на основі місцевої природної сировини. Почнемо з переробних підприємств лісового комплексу.

Деревообробні підприємства досліджуваної області зосереджені, в основному, в районах, де знаходяться найбільші площі деревинних ресурсів (лісів). Деревообробка здійснюється місцевими лісовими господарствами

державної форми власності та приватними підприємствами.

Основні показники деревообробної промисловості Волинської області наведено в Додатку Ц (табл. Ц.2). Упродовж 2014-2018 рр. обсяги реалізації виготовлених виробів із деревини, паперу та поліграфічної діяльності в області лише збільшувались. Якщо в 2014 році обсяг реалізації продукції деревообробних підприємств у фактичних цінах становив 2,1 млрд грн, то в 2018 році він склав 6,3 млрд грн, тобто – збільшився на 4,2 млрд грн. Однак за цей період реальні обсяги реалізації деревообробних підприємств, скориговані на індекс споживчих цін, суттєво не збільшились – зросли лише на 0,8 млрд грн (з 1,7 млрд грн у 2014 році до 2,5 млрд грн у 2018 році).

Найбільший приріст обсягів реалізації продукції деревообробних підприємств, у відношенні до попереднього року, припадає на 2016 та 2018 роки. У 2016 році було реалізовано продукції у фактичних цінах на 4,3 млрд грн та на 2,1 млрд грн у реальних показниках (скоригованих на індекс споживчих цін), що відповідно на 38,7% і 23,5% більше, ніж попереднього року. У 2018 році у Волинській області приріст обсягів реалізації продукції деревообробних підприємств у відношенні до попереднього року в фактичних цінах склав 26,0%, а в реальних показниках, скоригованих на кумулятивний індекс споживчих цін, – 13,6%. Невтішними є результати фінансової діяльності до оподаткування підприємств деревообробної сфери. За аналізований період, підприємства даної галузі були збитковими до 2018 року. У 2018 році фінансовий результат деревообробних підприємств Волинської області до оподаткування у фактичних цінах склав 857,0 млн грн. У реальному вираженні прибутки деревообробних підприємств до оподаткування переважали збитки на 337,4 млн грн.

Найбільше збитків підприємства даної сфери зазнали в 2014 році, коли збиток перевищував прибуток до оподаткування на 707,8 млн грн. Проте, в наступному році ситуація покращилась – прибутки деревообробних підприємств збільшились на 26,8% менше, ніж у 2014 році. У 2016 році, фінансовий результат до оподаткування показував збитковість деревообробних підприємств області на суму 51,0 млн грн, що на 90,2% менше, ніж у попередньому році.

Збільшення прибутків деревообробних підприємств впливає на зміну рівня показників рентабельності їх операційної діяльності. Упродовж 2014-2018 рр. зріс рівень рентабельності операційної діяльності підприємств деревообробної сфери на 6,4%. Найменший показник рентабельності операційної діяльності спостерігається у 2014 році – 4,5%. Проте, в наступному році він зріс на 0,2%, а в 2016 – ще на 1,0% у порівнянні з показником 2015 року. У 2017 році даний показник збільшився, в порівнянні з попереднім роком, на 4,3%. У 2018 році рентабельність операційної діяльності деревообробних підприємств Волинської області, за аналізований період, була найбільшою – 10,9%.

Збільшення показників рентабельності операційної діяльності деревообробних підприємств Волинської області є позитивним явищем, адже це означає, що деревообробка в досліджуваному регіоні є вигідною, оскільки прибутки даних переробних підприємств, що припадають на 1 грн затрат виробництва постійно зростають. Відповідно збільшується рівень обороту готівкових коштів у деревообробній сфері, покращується рівень фінансово-економічного розвитку деревообробної сфери області тощо. Протягом останніх років відбувались зміни у кількості штатних працівників деревообробної сфери області.

Загалом, у 2014-2018 рр. середньооблікова кількість штатних працівників, задіяних у виготовленні виробів із деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності збільшилась на 1800 осіб – з 2996 осіб у 2014 році до 4796 осіб у 2018 році. Зміни чисельності працівників можуть свідчити про підвищення рівня автоматизації процесів у сфері деревообробки, або ж спричинені необхідністю скорочення витрат на деревообробних підприємствах.

Спостерігається постійна динаміка у надходженні капітальних та прямих іноземних інвестицій у розвиток деревообробних підприємств Волинської області. Так, в 2018 році на деревообробні підприємства даного регіону надійшло 831,5 млн грн капітальних інвестицій та 98,1 млн дол. США прямих іноземних інвестицій, що відповідно на 743,1 млн грн більше та 32,7 млн дол. США більше, ніж у 2014 році. Найбільший обсяг надходжень капітальних інвестицій у

деревообробну промисловість даної області спостерігався у 2015 році – 2018,7 млн грн. Найбільший обсяг надходження та приросту прямих іноземних інвестицій у деревообробну промисловість Волинської області спостерігався в 2018 році. Тоді, обсяг надходження прямих іноземних інвестицій збільшився на 11,9% у порівнянні з показниками 2014 року.

Незважаючи на тенденції до збільшення фінансових інвестицій у деревообробну промисловість, підприємствам даної галузі промисловості не вистачає необхідних для економічного розвитку фінансових ресурсів, а тому потрібно шукати нові джерела та шляхи залучення фінансових ресурсів.

«Структуру Волинського лісовиробничого комплексу визначають чотири макрокомпоненти – сфери: 1) лісове господарство; 2) деревообробка; 3) переробка деревини; 4) матеріально-технічне забезпечення виробництва» [72].

У досліджуваному регіоні зосереджені підприємства з переробки лісової деревини: компанії «Деревосвіт» (м. Ковель), «Запах дерева» (м. Луцьк), ТОВ «Тартак» та інші, продуктами переробки яких є будівельні матеріали та меблі (вагонка, євровагонка, блок-хаус, дошки для підлоги, паркет, ліжка, шафи, фурнітура, крепіж та ін.). Дані підприємства розміщують свої філіали в інших регіонах країни, а також експортують свої товари за кордон.

Також, на території регіону розміщені підприємства, продукція яких користується великим попитом і за кордоном. «До таких підприємств належить, зокрема, «БРВ – Україна», вироби якого прикрашають оселі в більш як двадцяти країн світу – Угорщині, Румунії, Польщі, Німеччині. Щомісяця зростають замовлення, а це означає, що підприємство впевнено входить у європейський ринок. Від початку своєї діяльності (а це 2002 рік), його працівники, завдяки впровадженню новітніх технологій та використанню європейського автоматизованого обладнання, нарощують обсяги виробництва, розширюють асортимент продукції» [263].

У межах даної області знаходяться підприємства, що займаються виробництвом паперових виробів – ТОВ «Луцька картонно-паперова фабрика» (гофровані та картонні вироби), ПАТ «ВГП» (серветки, паперові рушники тощо).

Проте, особливої уваги заслуговує ТОВ «Кроноспан УА». «Завдяки технології виробництва, що використовує дане підприємство, можливо переробляти низькосортну технологічну деревину і відходи з деревообробної промисловості».

«Завдяки цьому виробництву сьогодні маємо розвиток інших: збудована фабрика гофротари, меблева фабрика «БРВ – Україна». Тобто, практично працюють в одному комплексі три заводи: і упаковка, і виготовлення плити, і виробництво меблів» [263].

Упродовж останніх років у Волинській області поступово розвивалась первинна обробка деревини. Про це свідчать показники обсягів виробництва виробів із деревини, отриманих у процесі її первинної обробки (Додаток Ц, табл. Ц.3). У 2014-2018 рр. у регіоні спостерігаються тенденції до поступового зростання обсягів виробництва виробів із деревини, отриманих внаслідок її первинної обробки. В асортимент виробів, отриманих внаслідок первинної обробки деревини, входить: деревина, уздовж розпиляна чи розколота, розділена на частини чи лущена завтовшки більше 6 мм; шпали з деревини для залізничних чи трамвайних колій, не просочені; деревина хвойних та листяних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин, включаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги незібрані; плити деревостружкові та плити подібні з деревини, необроблені чи лише шліфовані; шпон; листи для фанери клеєної, деревина інша, уздовж розпиляна, розділена на частини чи лущена, завтовшки 6 мм і менше тощо.

У 2014-2018 рр. у даній області суттєво збільшились обсяги виробництва деревини із сосни (*Pinus sylvestris* L.) уздовж розпиляної чи розколотої, розділеної на шари чи лущеної (завтовшки більше 6 мм) – майже втричі, а також деревини хвойних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин (включаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги незібрані) – більш ніж у два рази.

За аналізований період у Волинській області зменшились лише обсяги виробництва деревини (крім хвойних чи тропічних порід) уздовж розпиляної чи розколотої, розділеної на шари чи лущеної, завтовшки більше 6 мм (крім брусків,

планок та фриз для паркетного або дерев'яного покриття підлоги, дубових) на 4,8 тис. куб. м (9,3%) – з 51,4 тис. куб. м у 2014 році до 46,6 тис. куб. м у 2018 році. З однієї сторони, збільшення обсягів виробництва продукції первинної обробки деревообробної сфери промисловості даної області свідчать про її економічний розвиток, а з іншої – про її сировинну орієнтацію. Дані вироби реалізуються вітчизняним та закордонним підприємствам і використовуються для подальшої переробки, зокрема для виробництва меблів та у сфері будівництва.

На зовнішньому ринку експорт деревини переважає над імпортом (Додаток Ц, табл. Ц.4). У 2018 році продано за кордон деревини на суму 137,7 млн дол. США, а імпортовано на 107,1 млн дол. США, менше – всього лише на 30,6 млн дол. США. Показники обсягів експорту та імпорту деревини та виробів із неї у вартісних та натуральних показниках у 2018 році перевищують аналогічні показники 2014 року. Зокрема, кількість експортованої деревини та виробів з неї за 2014-2018 рр. зросла на 31,4%, а її вартість на 47,9%. Кількість імпортованої деревини та виробів з неї збільшилась на 26,5%, а вартість не змінилась.

З одного боку, така ситуація є сприятливою для досліджуваного регіону, адже приносить немалі доходи у бюджет, а з іншого боку, ця сировина згодом повертається до нас у вигляді продуктів переробки за значно вищою доданою вартістю. До того ж, надмірне та нераціональне використання лісових ресурсів, малі площі їх відтворення, можуть призвести до повного зникнення лісів.

Варто відмітити, що деревина та вироби з неї, які експортуються з Волинської області за кордон, мають значно нижчу вартість, ніж імпортовані товари-аналоги (рис. 2.6).

На рисунку добре видно, що ціна імпортованої у Волинську область деревини та виробів з неї є значно вищою за ціну експортованої аналогічної продукції. При чому, ціна на експортовану деревну продукцію має тенденцію до зростання, а імпортованої – навпаки до зниження.

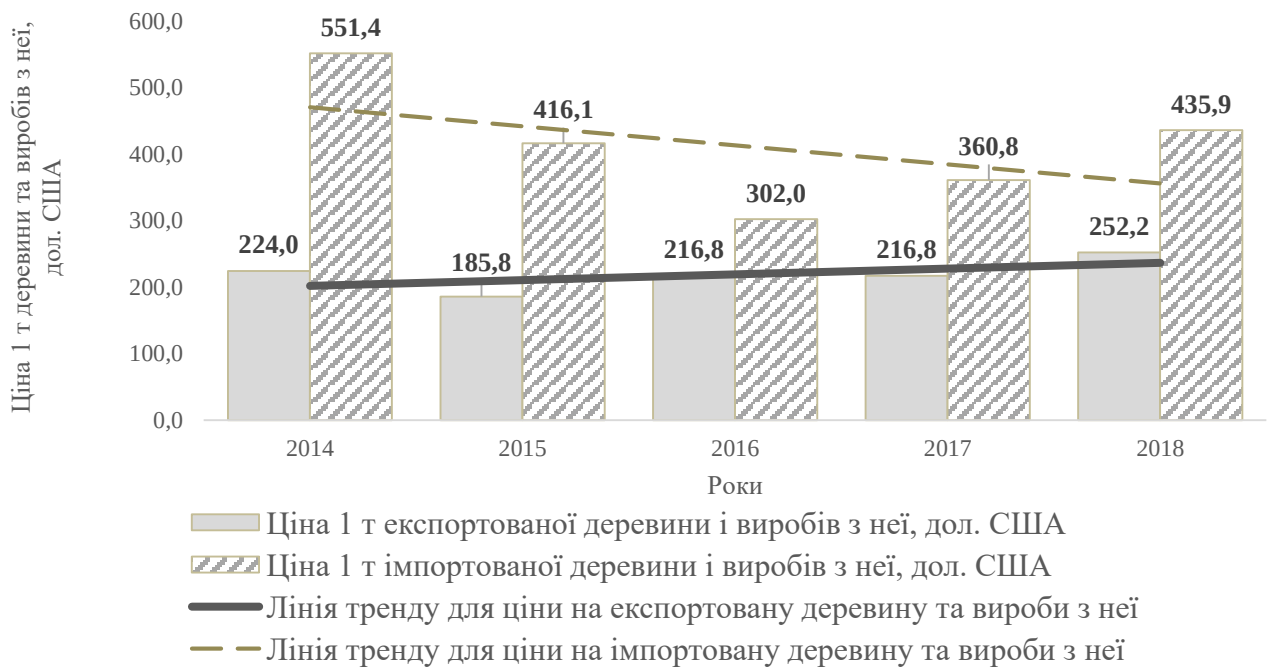

Рис. 2.6. Порівняння цін на експортовану-імпортовану деревину та вироби з неї у Волинській області за період 2014-2018 рр. (сформовано автором за даними [185])

У 2018 році лісоматеріали, що пройшли первинну обробку та відправляються на продаж за кордон є дешевшими на 183,7 дол. США за 1 т, ніж аналоги, що імпортуються. Також, варто зауважити, що відходи деревообробки можна використати для виробництва будівельних матеріалів (фанери, будівельних тирсоплит) та паливних матеріалів (пресувати у брекети).

Вироби з деревини, що пройшли первинну обробку, використовуються для подальшої вторинної обробки деревообробними підприємствами досліджуваної області. Продуктами вторинної переробки виступають меблі, віконні та дверні рами, двері тощо.

Динаміку обсягів виробництва виробів, що пройшли вторинну обробку в області, наведено в Додатку Ц (табл. Ц.5). У період 2014-2015 рр. у Волинській області збільшувались обсяги виробництва дверей та дверних конструкцій.

Однак, у 2016 році обсяги даних виробів різко скоротилися на 54,5%, у порівнянні з попереднім роком та склали 57,2 тис. шт. У 2017 році обсяги

виробництва даного виду продукції зменшилися ще на 31,5% і склали 39,2 тис. шт. У 2018 році обсяги виробництва даних виробів збільшилися на 0,1 тис. шт. і склали 39,3 тис. шт., що на 55,8 тис. шт. (58,7%) менше, ніж в 2014 році.

У 2014-2018 рр. в області в структурі меблів з деревини, нарощуються обсяги виробництва меблів для офісів та спалень. Натомість, виробництво меблів для їдалень та віталень скоротилось у 2017 році до 288,8 тис. шт., тобто зменшилось на 184,4 тис. шт. (39,0%). Але в 2018 році меблів даного різновиду виготовлено в обсязі 338,6 тис. шт., що на 29,7 тис. шт. (9,6%) більше, ніж було виготовлено в 2014 році.

Згідно з статистичними даними [218], в 2014 році стрімко зменшились обсяги виробництва тари дерев'яної (на 37,6%, у порівнянні з попереднім роком). Проте, з 2015 року обсяги виробництва даного виду продукції почали збільшуватись. Але обсяги виробництва тари дерев'яної в 2017 році не змогли перевищити обсяги її виробництва в 2013 році. Таким чином, обсяг виробництва тари дерев'яної в 2017 році склав 7,0 тис. куб. м, що на 17,6% менше, ніж у 2013 році.

У межах Волинської області деревину в промислових масштабах використовують також для переробки на папір та вироби з нього, а також картон та гофру. Але в останні роки відходи з деревообробних підприємств (тирса, стружка, щепи, опилки) переробляють на брикетоване та гранульоване паливо, що є дешевою альтернативою для використання традиційних джерел палива, таких як газ та вугілля (табл. 2.3).

Упродовж 2013-2018 рр. обсяги виробництва гранул та брикетів із пресованої або агломерованої деревини, залишків або відходів рослинного походження у Волинській області збільшилися на 67,1%.

Активно створюючи та розвиваючи в межах даної області підприємства з виробництва гранул та пілетів із торфу та відходів деревини, можна забезпечити місцеве населення області дешевим та ефективним видом палива, адже, спалювання однієї тонни пілетів виділяє стільки ж тепла, як при спалюванні 1600 кілограмів дров, 475 кубометрів газу, 500 літрів дизельного палива, 685 літрів

мазуту. Пілети – екологічно чистий вид палива, оскільки виготовляються без хімічних закріплювачів. Їх зольність приблизно 3% [277].

Таблиця 2.3

**Аналіз обсягів виробництва виробів, отриманих шляхом переробки
деревини у Волинській області за період 2013-2018 рр.**

Назва виробу	Роки						Відхилення, %		
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2013	2018/ 2015	2018/ 2013
Коробки та ящики з паперу або картону гофрованих, тис. т	9,2	9,5	7,7	8,3	7,1	6,9	-16,3	-10,4	-25,0
Папір туалетний (у рулонах завширшки 36 см і менше або розрізаний за розміром або формою), тис. т	3,0	2,7	1,8	2,4	2,2	2,0	-40,0	11,1	-33,3
Рушники для рук з маси паперової, паперу, вати целюлозної або полотна з волокна целюлозного, тис. т	1,7	1,6	1,4	1,8	1,7	1,9	-17,6	35,7	11,8
Скатертини та серветки для столу з маси паперової, паперу, вати целюлозної або полотна з волокна целюлозного, тис. т	3,3	3,1	2,4	2,5	2,8	2,6	-27,3	8,3	-21,2
Етикетки та ярлики з паперу чи картону друковані інші (крім самоклеювальних), т	165,0	165,0	149,0	165,0	130,0	169,0	-9,7	13,4	2,4
Газети, журнали та видання періодичні, що виходять менше чотирьох разів на тиждень, віддруковані, т	260,0	287,0	229,0	253,0	338,0	286,0	-11,9	24,9	10,0
Книги, брошури, листівки та подібна продукція, віддруковані (крім у вигляді окремих аркушів), т	25,0	30,0	47,0	61,0	34,0	26,0	88,0	-44,7	4,0
Гранули та брикети з пресованої або агломерованої деревини, залишків або відходів рослинного походження, тис. т	28,9	25,5	29,1	33,1	39,5	48,3	0,7	66,0	67,1

Джерело: сформовано автором за даними [219].

У регіоні збережені та працюють консервні цехи, в яких переробляється натуральна екологічно чиста лісова продукція, асортимент якої налічує понад 80

найменувань [24]. На Волині функціонують такі підприємства, що переробляють продукти лісу: консервний цех ДП «Цуманське лісове господарство» (розробило технологію виготовлення нового лікувального напою та впровадило у виробництво новий вид продукції «Сік березовий оздоровчий з екстрактом стевії», є лідером у виробництві органічного березового соку); консервний цех ДП «Маневицьке лісове господарство»; консервний цех ДП «Колківське лісове господарство»; консервний цех ДП «Ковельське лісове господарство»; консервний цех ДП СЛАП «Любешівагроліс». Продукція даних цехів представлена різними видами березового соку, протертими ягодами (ожина, горобина, журавлина, брусниця, чорниця), грибами маринованими, консервованими овочами (огірки, кабачки і томати). «Доставка товарів даних підприємств здійснюється всією територією України. Дана продукція також відома і за кордоном (Польща, Чехія, країни Прибалтики, Канада, США)» [25].

Лісохімія представлена лісохімічними цехами у держлісгоспах, де розвинуте смолоскипидарне, хвойнопереробне і пірогенетичне виробництво. Ефірні масла виробляють у Маневицькому лісохімічному цеху; скипідар – у Ківерцівському, Ратнівському, Маневицькому, Шацькому, Володимир-Волинському лісгоспах. Добування, переробка живиці та випуск вітамінного борошна з хвойної зелені здійснюється практично в кожному держлісгоспі.

Здійснивши аналіз переробних підприємств лісового комплексу, видно їх перспективність та потенціал для розвитку. З метою прискорення розвитку переробних підприємств на базі наявної в даній області лісоресурсної сировини, держава повинна проводити ефективне економічне стимулювання. Поглиблений розвиток переробних підприємств на основі використання місцевих лісових ресурсів, дасть можливість підвищити комплексність використання сировини.

Важливою складовою агропромислового комплексу Волинської області є харчова промисловість. Харчова промисловість пов'язана майже з усіма сферами господарства країни, проте, особливо розвиненими є зв'язки із сільським господарством, так як воно надає основну сировину для виробництва та переробки продуктів харчування [108].

Основу переробних підприємств харчової промисловості Волині становлять хлібопекарські підприємства (ПАТ «Теремно Хліб», ТОВ «Ковельський хлібокомбінат», ТОВ «Волиньагропродукт», ТОВ «Західторгхліб», СГ ТОВ «Агропродторг» та ін.), цукрові підприємства (ПАТ «Гнідавський цукровий завод», ПП «Європацукор»), молокопереробні підприємства (ПАТ «Ковельмолоко», ПрАТ «Ратнівський молокозавод», ТДВ «Рожищенський сирзавод» та ін.), м'ясопереробні підприємства (ПрАТ «Ковельські ковбаси», ТОВ «Мікос», ПП «Злагода», ПП «Хороший смак», ПП «Линник», ТОВ «Забіяка» та ін.), пивзаводи (ТОВ «Павлівський пивзавод», ПАТ «Луцький пивзавод»), консервні та інші переробні підприємства (ПрАТ «Волиньхолдінг», ПАТ «Луцьк Фудз», ТОВ «Йоданка», ТОВ «Віта Фудз» та ін.) [270].

Основні показники розвитку харчової промисловості Волинської області за останні роки наведені в Додатку Ц (табл. Ц.6). Упродовж 2014-2018 рр. обсяг реалізації продукції харчових підприємств Волинської області у фактичних цінах поступово зростає. Так, обсяг реалізованої продукції підприємств харчової промисловості регіону в фактичних цінах у 2018 році склав 8430,8 млн грн, що на 4103,3 млн грн більше, ніж у 2014 році. Однак реальні обсяги реалізації виготовлених харчових продуктів та напоїв (скориговані на кумулятивний індекс споживчих цін) у Волинській області мають тенденцію до зниження. Зокрема у період 2014-2018 рр. даний показник зменшився на 118,5 млн грн (3,5%), що є небажаним. Дане явище може бути викликане тим, що вагома частка готових харчових виробів імпортується в область за кордону. До того ж, виготовлена в районі продукція харчової промисловості користується малим попитом тому, що є неконкурентоспроможною як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках та переважна її кількість не відповідає міжнародним стандартам якості.

Також, багато харчових продуктів експортується у «сирому» вигляді на переробні підприємства інших регіонів України та зарубіжних держав.

У 2015 році прибуток до оподаткування підприємств харчової промисловості даного регіону почав спадати. Так, у 2015 році він зменшився на 18,4%, у порівнянні з попереднім роком. А в 2016 році фінансовий результат до

оподаткування харчових підприємств склав 50,6 млн грн, що на 58,8% менше, ніж у 2015 році. Але в 2017 році прибутки підприємств харчової промисловості області почали збільшуватись і в 2018 році склали 339,7 млн грн, що на 189,3 млн грн більше, ніж у 2014 році. Упродовж 2014-2018 рр. рівень рентабельності операційної діяльності підприємств харчової промисловості Волинської області зменшився на 2,4%. У 2014-2016 рр. даний показник почав спадати і в 2016 році – становив 3,0%, що на 1,7% менше, ніж у попередньому році. У 2017 році даний показник почав зростати і в 2018 році становив 4,7%, що на 0,9% більше, ніж в попередньому році. Зниження показника рівня рентабельності операційної діяльності підприємств харчової промисловості досліджуваного регіону свідчить про зниження рівня ефективності діяльності даних підприємств, адже на 1 грн операційних витрат прибутки падають.

У 2014-2018 рр. кількість штатних працівників на харчових підприємствах Волинської області зменшилась на 21,0%. Отже, можна зробити висновки, що рух кадрів на харчових підприємствах Волинської області характеризується високим рівнем мобільності, працівники шукають більш високих заробітків, кращих умов праці. Причинами, що сприяють зменшенню кількості штатних працівників також є: іміграція значної чисельності населення регіону у країни Європейського Союзу, де рівень оплати праці за аналогічну роботу є значно вищим, ніж в Україні; небажання, особливо молоді, працювати в харчовій сфері; частка працівників, що виходять на пенсію, звільняється за власним бажанням тощо явно переважає чисельність найнятих працівників.

Однак зі скороченням кількості штатних працівників відбувається збільшення розміру середньомісячної номінальної заробітної плати на харчових підприємствах Волинської області. Упродовж 2014-2018 рр. середньомісячна заробітна плата працівника, задіяного в харчовій промисловості області, зросла на 4298,0 грн. Але, незважаючи на те, що темпи росту заробітної плати працівників харчової промисловості є високими, заробітки в даній сфері є одними із найнижчих у області серед інших видів економічної діяльності.

Позитивним явищем за період 2014-2018 рр. є збільшення капітальних

інвестицій у харчові підприємства області на 265,2 млн грн. Разом з тим, прямі іноземні інвестиції зменшились на 36,6 млн дол. США. Зменшення прямих іноземних інвестицій загострює потребу харчових підприємств Волинської області у фінансових ресурсах, що обмежує їх економічний розвиток. Тому, потрібно на державному рівні розробити стратегію та вжити конкретні дії, що б сприяли суттєвому підвищенню обсягів надходження фінансових коштів від вітчизняних та зарубіжних підприємств в харчову промисловість регіону.

Згідно з даними Департаменту агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації, індекс виробництва харчових продуктів, напоїв за 2018 рік, порівняно з відповідним періодом минулого року, становив 100,0%, грудень 2018 року до грудня 2017 року – 104,2 відсотка. Підприємствами області за 2018 рік вироблено 32,3 тис. т м'яса курей, курчат, 4,6 тис. т м'яса свинини, 8,8 тис. т ковбасних виробів, 2,6 тис. т масла вершкового, 2,1 тис. т маргарину і продуктів пастоподібних, 26,1 тис. т хліба та хлібобулочних виробів, 1,3 тис. т виробів здобних, 820 т печива солодкого і вафель.

Збільшилося виробництво м'яса свинини у 2 рази, м'яса курей, курчат – на 29,3 відсотка, печива солодкого, вафель та вафельних облаток – на 13,1%, масла вершкового – на 6,0%, ковбасних виробів – на 7,1%. За одинадцять місяців 2018 року реалізовано продукції виробництва харчових продуктів, напоїв (у відпускних цінах без ПДВ і акцизу) на суму 6,7 млрд грн, що складає 24,6% в загальному обсязі реалізованої промислової продукції регіону.

«При питомій вазі області 1,5 відсотка в обсягах реалізації продукції харчової промисловості України, виробникам Волині належить 60% загальнодержавних обсягів виробництва кетчупів і соусів, майже 40% у виробництві гірчиці, 16% – приправ та прянощів, 13% у виробництві заморожених плодів та горіхів, 9% – курей, курчат (частин тушок)» [237].

Обсяги виробництва основних видів продукції харчової промисловості Волинської області в натуральному вираженні наведено у Додатку Ц (табл. Ц.7).

Упродовж останніх років у Волинській області поступово падає виробництво основних видів промислової продукції підприємств харчової

промисловості. Зокрема, за 2014-2018 рр. знизились обсяги виробництва м'яса яловичини і телятини (на 25,0%); свиней (на 11,9%); ковбасних виробів (на 32,6%); соків (на 75,1%); маргарину (на 41,7%); борошна (на 8,7%); хлібобулочних виробів (на 15,5%); здобних виробів (на 7,1%); печива (на 12,5%); вод мінеральних та газованих (на 24,2%). За даний період у регіоні зросли лише обсяги виробництва масла вершкового на 36,8%. Зменшення обсягів виробництва продукції харчової промисловості даної області можна пояснити їх високою собівартістю (і відповідно ціною на них), низькою якістю, у порівнянні з аналогічними імпортними товарами, зменшенням чисельності місцевого населення, соціально-економічним становищем регіону тощо.

У даного регіону є значні передумови для повноцінного розвитку харчової промисловості. Це пояснюється тим, що в даному регіоні збережено виробничо-технологічну базу переробки сільськогосподарської продукції, а в останні роки почали активно формуватися сировинні зони виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції, відбувається розбудова логістичних центрів, іде нарощення експортного потенціалу. Харчова промисловість об'єктивно вважається базовою ланкою господарського комплексу регіону. Від розширеного відтворення її ресурсно-виробничого потенціалу залежить величина валового регіонального продукту, надходження до місцевих бюджетів та збільшення кількості робочих місць.

Проте, «негативною тенденцією розвитку харчової промисловості Волинської області можна вважати зменшення частки готових харчових продуктів у загальній структурі експорту, що свідчить про зростання частки експорту сировини та продуктів первинної переробки, що не сприяє створенню нових робочих місць та збільшенню виробництва продукції з високою часткою доданої вартості» [46].

«Волинь має потужну мінерально-сировинну базу і працює переважно на місцевій сировині. Всього в області зареєстровано 190 родовищ будівельних матеріалів і 214 маловивчених їх виходів. В області діють родовища із видобутку цегельно-черепичної сировини, будівельного та баластного піску і пісковиків,

керамічних і цегельних глин, крейди, вапняків та інших видів сировини» [72].

Обсяги виробництва окремих видів продукції з наявної мінеральної сировини у Волинській області за період 2014-2018 рр. відображено на рисунку 2.7. Упродовж останніх п'яти років спостерігається тенденція до зниження обсягів виробництва цегли керамічної в досліджуваній області.

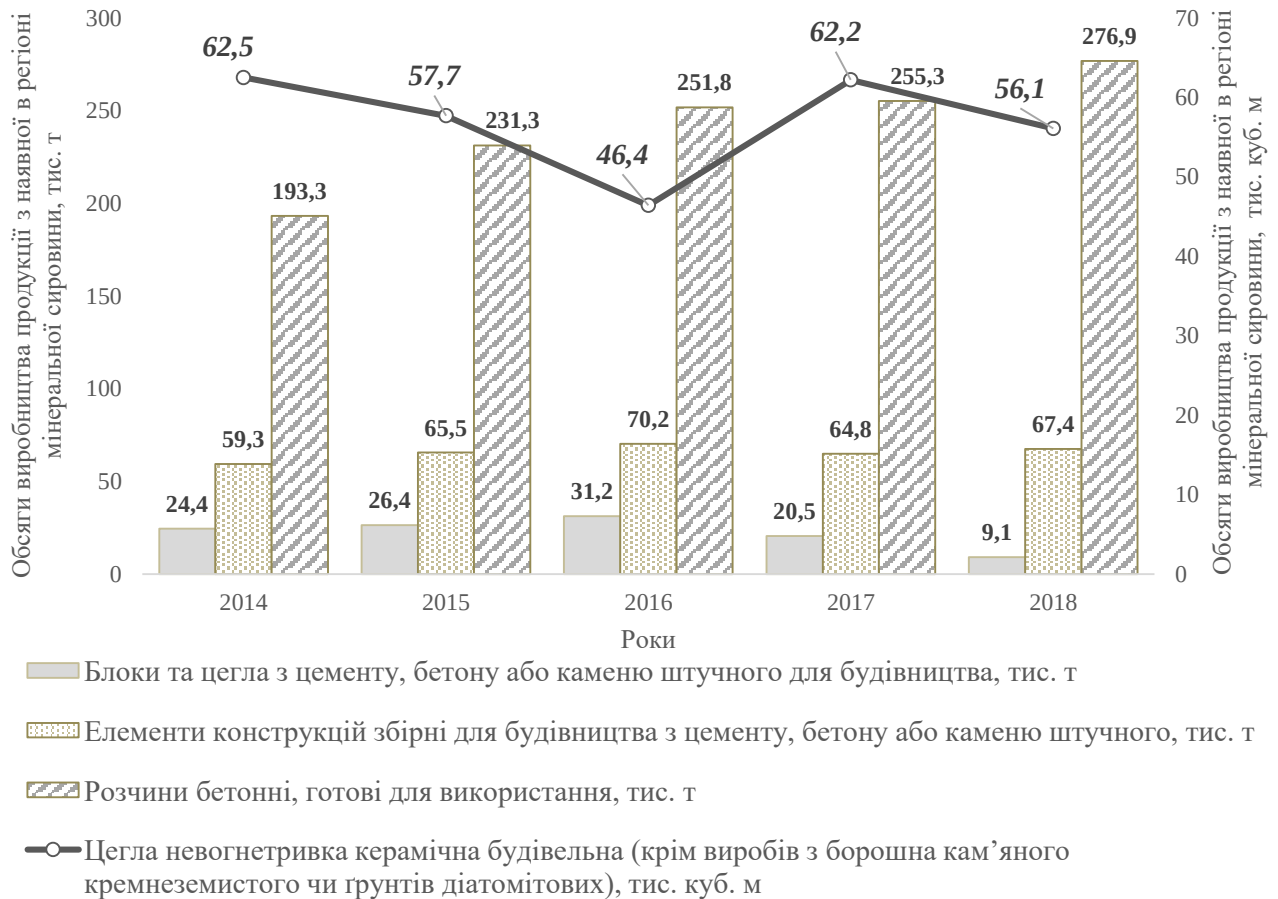

Рис. 2.7. Обсяги виробництва окремих видів продукції з наявної мінеральної сировини у Волинській області за період 2014-2018 рр. (сформовано автором за даними [185])

Якщо в 2014 році переробними підприємствами було вироблено цегли 62,5 тис. куб. м, то в 2018 році обсяги її виробництва зменшились на 6,4 тис. т. Обсяги виробництва цегли та блоків з цементу впродовж 2014-2018 рр. також зменшились на 15,3 тис. т (62,7%). Разом із тим, обсяги виробництва інших будівельних товарів зростають. Зокрема, обсяги виробництва елементів конструкцій збірних для будівництва з цементу та бетону або каменю штучного збільшилися на 8,1 тис. т (13,7%), розчинів бетонних – на 83,6 тис. т (43,2%).

Як зазначає В.І. Бортніков [27], колись за функціональним значенням у будівельно-індустріальному комплексі Волинської області виділяли такі групи галузей: головні або галузі спеціалізації – виробництво м'яких покрівельних матеріалів, а також виробництво крейди; базові – видобування глини, піску, крейди, інших будівельних матеріалів; допоміжні – до них належать підсобні майстерні й цехи, підпорядковані основним підприємствам; місцеві виробництва, які задовольняють попит своєї області у виробництві будматеріалів і проведенні певних видів робіт, а також усі будівельні організації, що безпосередньо виконують будівельні роботи.

Сировинна база області дозволяє у перспективі нарощувати потужності з виробництва будівельних матеріалів, адже дана продукція буде постійно користуватися попитом серед місцевого населення, так як придбання та доставка її у сусідніх регіонах будуть значно дорожчими.

Таким чином, основні показники розвитку переробної промисловості Волинської області свідчать про її розвиток. У досліджуваному регіоні переважають підприємства, що здійснюють первинну обробку місцевої природно-ресурсної сировини. Але можна наростити потенціал промислового виробництва створюючи та розвиваючи в регіоні комплексні виробництва з повним циклом поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини.

2.3. Аналіз та оцінка застосування інструментів економічного стимулювання розвитку переробних виробництв регіону на базі використання місцевої природної сировини

Система доступних інструментів економічного стимулювання розвитку переробних виробництв регіону на базі використання місцевої природної сировини базується на існуючій нормативно-правовій базі, що охоплює як ряд загальноекономічних регуляторних актів (Господарський кодекс, Податковий кодекс, Митний кодекс, Бюджетний кодекс, Кодекс законів про працю), так і ряд

спеціалізованих регуляторних актів у сфері природокористування (Лісовий кодекс, Земельний кодекс, Водний кодекс, Кодекс України про надра).

Імперативи формування системи стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів закладено також у Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року, затвердженої Кабінетом Міністрів України (Розпорядження №603-р від 17.07.2013 року), метою якою визначено збільшення частки високотехнологічних видів діяльності в обсягах виробництва та експорту, задоволення потреб внутрішнього ринку у продукції власного виробництва, зростання зайнятості та підвищення завдяки цьому добробуту населення.

Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, затвердженою Кабінетом Міністрів України (Розпорядження №1437-р від 30.12.2015 року), передбачено формування економічних стимулів для стабільного забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною, збільшення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю, посилення присутності України на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства.

Важливим стимулом до переробки ріпаку та сої (на олію і шрот) стало введення в дію з 2017 року на національному рівні законодавчих норм щодо невідшкодування експортного ПДВ для їх експортерів, які не є первинними виробниками, але у січні 2020 року було відмінено ці норми, що може мати дестимулюючий вплив у сфері переробки у наступних роках.

На національному рівні протягом тривалого часу застосовується ряд інструментів економічного стимулювання, що реалізуються через механізм фінансування з державного бюджету ряду пріоритетних сфер агропромислового комплексу (табл. 2.4). На даний час на рівні Волинської області відсутні спеціальні програми чи стратегії, спрямовані на активізацію економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів.

Економічні інструменти фінансового стимулювання збільшення переробки природної сировини в АПК, визначені чинним законодавством

Напрямок стимулювання	Інструменти стимулювання	Суб'єкти отримання або об'єкт фінансування
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	Часткова компенсація за нараховані і сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами на конкурсній основі	- суб'єктам господарювання АПК, які провадять діяльність у галузях тваринництва до 15 млн грн; - іншим суб'єктам господарювання АПК, за всіма видами с/г діяльності (крім тваринництва), до 5 млн грн
Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства	Часткове відшкодування вартості будівництва та обладнання – до 30% вартості (без ПДВ)	за нове будівництво та реконструкцію холодильників, цехів первинної переробки, об'єктів із заморожування, за придбання ліній товарної обробки плодів та ягід, автоматизованих ліній з висушування плодів, ягід та хмелю, ліній з переробки власно вирощених плодів, ягід та технічних сортів винограду, техніки та обладнання для проведення технологічних операцій в т.ч. іноземного
Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва	Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки – 25% вартості (без ПДВ)	сільськогосподарським товаровиробникам на безповоротній основі за придбані техніку та обладнання
Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції	Часткове відшкодування вартості тваринницьких об'єктів – до 30% вартості (без урахування ПДВ)	суб'єктам господарювання на безповоротній основі, вартості обладнання, побудованих та/або реконструйованих і прийнятих в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів для утримання ВРХ, свиней, птиці, доїльних залів, підприємств з переробки с/г продукції та/або побічних продуктів тваринного походження, що належать до II і III категорій
	Компенсація вартості об'єктів, профінансованих за рахунок кредитів – 25% фактично понесених витрат або залучених кредитних коштів	тим суб'єктам господарювання, які отримували таку компенсацію у 2018-2019 роках
	Часткове відшкодування вартості об'єктів із зберігання та переробки зерна – до 30% вартості (без урахування ПДВ)	вартість обладнання, побудованих та/або реконструйованих і прийнятих в експлуатацію та закінчених будівництвом об'єктів, підприємств із виробництва кормових домішок та сумішей (комбікормів)

Джерело: узагальнено автором за даними [150].

Разом з тим, прийнято «Стратегію розвитку Волинської області на період до 2027 року», затверджену рішенням сесії обласної ради від 12.03.2020р. №29/16 [223]. Серед стратегічних цілей виділено: ціль 1. Підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки; ціль 3. Розвиток інноваційної економіки (на засадах смарт-спеціалізації); ціль 5. Рациональне використання природних ресурсів та екологічна безпека. Лише перша ціль містить конкретизовані цільові орієнтири щодо підвищення продуктивності агропромислового сектору, підтримки перспективних видів аграрного виробництва. Тоді як третя ціль містить орієнтир щодо збільшення доданої вартості промислової продукції в секторах смарт-спеціалізації.

Згідно з положеннями цієї стратегії до інструментів реалізації визначених стратегічних цілей відносять: програми соціально-економічного та культурного розвитку територіальних громад обласні цільові програми, стратегії розвитку територіальних громад, а також державні цільові програми.

Система економічного стимулювання до поглибленої переробки природних ресурсів на регіональному рівні базується переважно на програмно-цільовому підході. Серед перших регіональних програм у цьому напрямі можна відмітити Регіональну програму «Льонівиробництво – інноваційні пропозиції щодо комплексного рішення від посіву льону-довгунця до отримання готових виробів» (рішення обласної ради від 15 травня 2009 р. № 26/16), але через недостатнє фінансове та організаційне забезпечення льонопромисловий підкомплекс у регіоні не було відновлено.

Адже, наприкінці вісімдесятих років минулого століття у Волинській області сіяли 26 тис. га льону-довгунцю, з якого мали 50 тис. т льонотрести та 20 тис. т насіння. У перерахунку на ціни, що сьогодні панують на світовому ринку, від льонарства Волинь отримувала понад 20 млн дол. США/рік. Займаючи у структурі посівних площ до десяти відсотків земель, льон-довгунець забезпечував 60-70% чистого прибутку. Льонопереробні підприємства розташовувались тоді у місті Ковель, Камінь-Каширському та Любомльському районах (філіал від «Камінь-Каширський льонозавод») [191]. Припинення

дотування галузі льонарства в 90-х роках минулого століття призвело до того, що суб'єкти господарювання, що роками займалися вирощуванням льону, змушені були займатись вирощуванням інших, більш рентабельних сільськогосподарських культур. У 1995 році, виробництво льону-довгунцю скоротилося порівняно з 1990 роком на 8,8 тис. т. У результаті до 2010 року на льонопереробні підприємства різко скоротилися обсяги надходження сировини, необхідної для виробництва, що призвело до їх банкруства та повного краху галузі льонарства в регіоні (рис. 2.8).

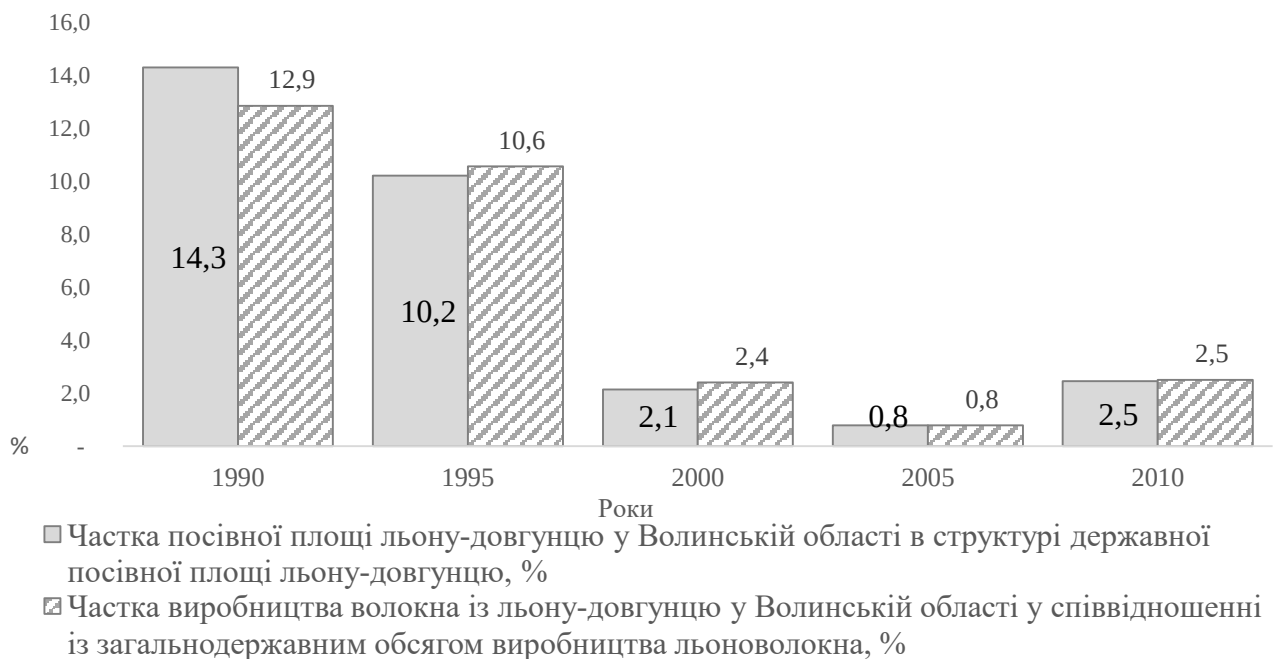

Рис. 2.8. Показники виробництва льону-довгунцю у Волинській області за період 1990-2010 рр. (побудовано автором на основі джерел [56; 213])

Наразі на національному та регіональному рівнях відсутні дієві економічні стимули розвитку льонопромислового підкомплексу, зокрема комплексних виробництв, що б займалися виробництвом сировини, її переробкою та виробництвом широкого асортименту одягу, що можна пояснити впливом негативних зовнішніх та внутрішніх факторів. Дана галузь завжди отримувала великі фінансові дотації з державного бюджету, адже льон – культура нерентабельна для вирощування, але вироби з нього можуть приносити значні додаткові вигоди для усіх сторін економічних відносин [284].

Найбільш розвиненою на даний час у регіоні є нормативна база щодо економічного стимулювання розвитку агропромислового комплексу, в основу якої покладено «Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2016-2021 роки» [100]. Серед завдань і заходів цієї програми виділено: стимулювання створення міні-виробництв з глибокої переробки сільськогосподарської продукції; залучення капітальних інвестицій у галузь тваринництва шляхом співфінансування (відшкодування) будівництва (облаштування) міні-доїльних залів, молокопроводів, забійних цехів із різних джерел фінансування; сприяння суб'єктам підприємницької діяльності у розвитку аграрного бізнесу в галузі овочівництва та ягідництва із застосуванням новітніх технологій (диверсифікація виробництва).

Детальніший аналіз показує, що видатки місцевих бюджетів на розвиток сільського господарства, лісового господарства, рибальства, мисливства є мізерними, а їх частка в структурі загальних видатків місцевих бюджетів впродовж 2015-2018 рр. зменшувалась із 0,31% до 0,04% (рис. 2.9).

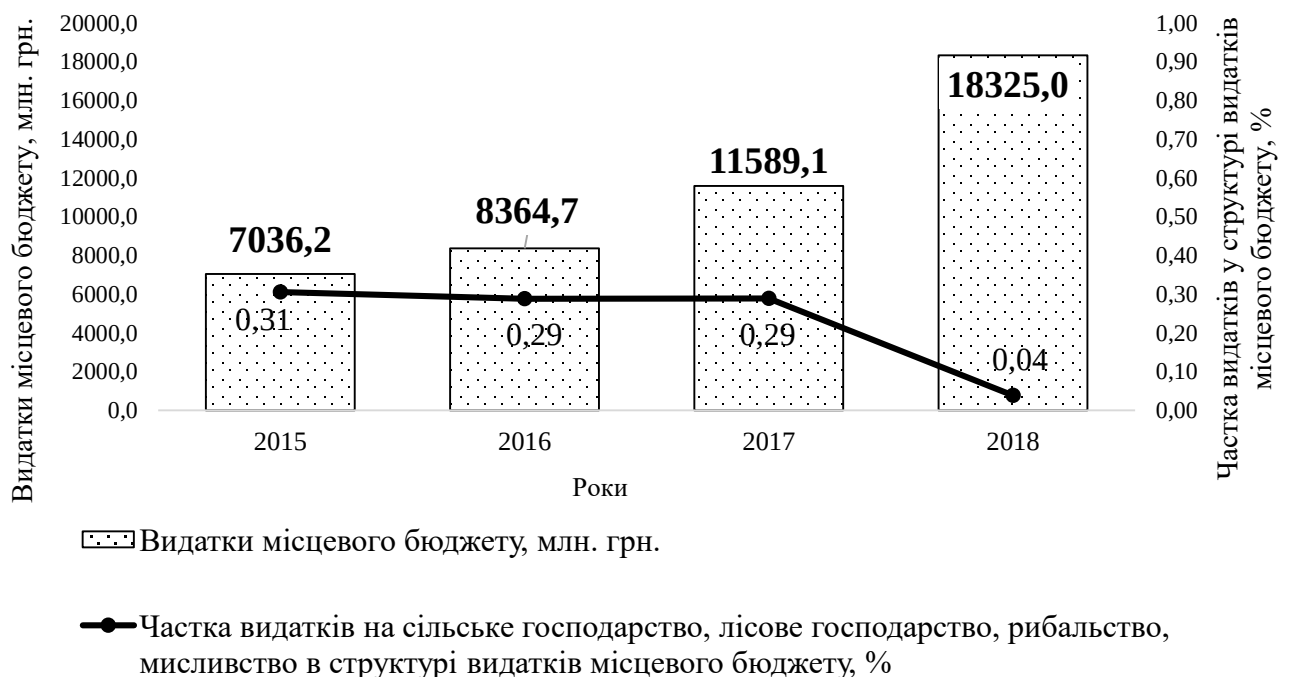

Рис. 2.9. Видатки місцевих бюджетів на розвиток сільського господарства, лісового господарства, рибальства, мисливства у Волинській області впродовж 2015-2018 рр. (побудовано автором за даними [185; 219])

Тому переробні підприємства досліджуваного регіону, що функціонують на природно-ресурсній базі вищезазначених сфер, розвиваються переважно за рахунок власних капітальних та прямих іноземних інвестицій (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка обсягів капітальних та прямих інвестицій у Волинській області
впродовж 2015-2018 рр., млн. грн.**

Показники	Роки				Відхилення, %		
	2015	2016	2017	2018	2018 р. до 2017 р.	2017 р. до 2016 р.	2016 р. до 2015 р.
Капітальні інвестиції в переробну промисловість, з них:	2589,8	1425	1499,5	1982,2	32,2	5,2	-45
на виробництво харчових продуктів, напоїв	165,2	311,7	296,9	421,7	42	-4,7	88,7
на виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність	2018,7	539,6	646	831,5	28,7	19,7	-73,3
Прямі інвестиції в переробну промисловість, з них:	4322,4	4618,8	4778,4	4947,6	3,5	3,5	6,9
на виробництво харчових продуктів, напоїв	499,2	367,7	342,1	76,6	-77,6	-7	-26,3
на виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність	1756,8	2190,7	2337,6	2683	14,8	6,7	24,7

Джерело: сформовано автором за даними [5; 185; 265].

У 2015-2018 рр. капітальні інвестиції в переробну промисловість Волинської області зменшились на 607,6 млн. грн. Капітальні інвестиції на виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність за аналізований період зменшились на 1187,2 млн грн, а на виробництво харчових продуктів та напоїв навпаки зросли на 256,5 млн грн.

Проте упродовж 2015-2018 рр. збільшились обсяги прямих іноземних інвестицій на 625,2 млн грн. З них обсяги інвестованих коштів на виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність збільшились на 926,2 млн грн. Обсяги прямих іноземних інвестицій на виробництво харчових

продуктів та напоїв зменшились на 422,6 млн грн.

Таким чином, нестача капітальних інвестицій у сфері переробної промисловості компенсується за рахунок прямих іноземних інвестицій. Власні та залучені фінансові кошти підприємств переробної промисловості Волинської області в рази перевищують видатки місцевих бюджетів на розвиток основних сировинних галузей промисловості (сільського та лісового господарства, рибальства, мисливства).

Недостатність фінансових коштів на розвиток підприємств переробної промисловості Волинської області впливає на обсяги виробництва і реалізацію готових виробів, а також на загальний розмір доданої вартості переробної промисловості досліджуваного регіону.

За останні роки частка сільськогосподарської сировинної продукції в структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції постійно зростає, при чому обсяги експорту в номінальному вираженні характеризуються високою динамікою та мають тенденцію до зменшення (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Зміни в товарній структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції у Волинській області упродовж 2014-2018 рр.

(побудовано автором на основі [204; 205])

Як видно з рисунка зменшення експорту переробленої сільськогосподарської продукції (готових виробів) із високою доданою вартістю призводить до зменшення вартісних показників загальних обсягів експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції [267]. Тобто, сировинна орієнтація області призводить до посилення екстенсивного ведення сільськогосподарської діяльності, що, в свою чергу, створює ряд негативних наслідків. Зокрема, це відображається на стані родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення.

З позицій забезпечення сталого економічного зростання регіону важливо створити умови, щоб усі наявні ресурси були ефективно використані, що дозволить отримати максимальний сумарний економічний, соціальний і екологічний ефект. Для оцінки взаємозв'язку між залученими виробничими ресурсами (факторами виробництва) та обсягом виробництва традиційно використовують виробничу функцію Кобба-Дугласа. За класичною моделлю виробнича функція включає два фактори виробництва – капітал (K) та працю (L), яким відповідають степеневі коефіцієнти еластичності: α_1 – обсягу виробництва по капіталу та α_2 – обсягу виробництва по праці. При цьому, повинна виконуватися умова, що $\alpha_1 + \alpha_2 = 1$:

$$Y = \alpha_0 \cdot K^{\alpha_1} \cdot L^{\alpha_2}, \quad (2.1)$$

де α_0 – коефіцієнт масштабу, що виражає залежність Y від усіх інших факторів виробництва, які не є капіталом (K) і працею (L);

Y – результат виробництва, наприклад валовий регіональний продукт.

Протягом останніх років виникало багато модифікацій функції, зокрема пропонується, крім традиційних факторів виробництва (капітал і праця), додати до моделі третій фактор – природні ресурси (N), адже їх запаси є обмеженими і їх раціональне використання також є важливим для забезпечення економічного зростання. Також пропонується не враховувати умову, щоб сума усіх степеневих

коефіцієнтів дорівнювала 1, що дозволяється. Таким чином модифікована функція Кобба-Дугласа набуває вигляду:

$$Y = \alpha_0 \cdot K^{\alpha_1} \cdot L^{\alpha_2} \cdot N^{\alpha_3}, \quad (2.2)$$

де α_3 – коефіцієнти еластичності обсягу виробництва по природних ресурсах.

Для безпосереднього застосування цієї формули у якості параметрів будемо враховувати такі показники:

Y – валовий регіональний продукт у цінах базового року, млн. грн.;

K – сума капітальних інвестицій у цінах базового року, млн. грн.;

L – чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років, тис. осіб;

N – сума залучених природних ресурсів природно-ресурсних видів економічної діяльності (проміжне споживання) у цінах базового року, млн. грн.

Вибір у якості фактора природних ресурсів показника проміжного споживання природно-ресурсних видів економічної діяльності («Сільське, лісове та рибне господарство» та «Добувна промисловість і розроблення кар'єрів»), а не показника площі земель, що залучені у природно-господарський комплекс пояснюється тим, що площі таких земель є обмеженими та порівняно стабільними, тому на зміну цього показника буде важко впливати з позицій забезпечення економічного зростання. Тоді як обраний показник характеризуватиме саме суму залучених природних ресурсів у природно-ресурсних видах економічної діяльності у порівняних цінах.

Для цілей проведення розрахунку параметрів модифікованої виробничої функції у Волинській області у Додатку III (табл. III.1) представлено номінальні значення показників, а також розрахований кумулятивний індекс споживчих цін з 2010 року. На основі цих даних у таблиці 2.6 подано результати розрахунку початкових даних показника випуску та виробничих факторів у порівняних цінах 2010 року.

Початкові дані для розрахунку параметрів модифікованої виробничої функції у Волинській області (у цінах 2010 року) за період 2010-2018 рр.

Рік	Результат (Y)	Капітал (K)	Праця (L)	Природні ресурси (N)
	Валовий регіональний продукт (у цінах 2010 року), млн. грн.	Капітальні інвестиції (у цінах 2010 року), млн. грн.	Чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Залучені природні ресурси (Проміжне споживання) природно-ресурсних видів економічної діяльності (у цінах 2010 року), млн. грн.
2010	14429,0	1767,0	433,6	3360,0
2011	16330,6	2386,2	440,1	3855,6
2012	18412,7	2995,4	442,8	4147,3
2013	19037,7	3071,5	445,7	4314,0
2014	19925,2	2791,5	410,5	4882,7
2015	17549,4	3415,3	397,3	4663,7
2016	17379,8	3104,2	382,1	4659,1
2017	22089,5	2993,0	366,0	5070,6
2018	23166,9	3329,3	371,1	5230,6

Джерело: побудовано автором за даними [185; 219].

На основі логарифмування виразу за формулою (2.2) та переходу до лінійної багатофакторної моделі було застосовано методику множинного кореляційно-регресійного аналізу, результати якого представлено у Додатку III (табл. III.2). На основі достатньо високого значення коефіцієнта множинної детермінації ($R^2=0,9103$) при рівні надійності 95%, достатнього рівня значимості регресії за F-критерієм Фішера можна зробити висновок про статистичну значущість побудованого рівняння множинної регресії. У результаті було отримано такі значення параметрів модифікованої функції Кобба-Дугласа: $\alpha_1 = -0,2375$; $\alpha_2 = 0,6141$; $\alpha_3 = 1,4724$. Значення цих параметрів є одночасно й показниками еластичності обсягу валового регіонального продукту від витрат відповідно капіталу, праці та природних ресурсів. Для визначення значення параметра α_0 (коефіцієнта масштабу) проведено експонування отриманого значення вільного члена отриманої лінійної моделі регресії: $\alpha_0 = e^{-4,3404} = 0,01303$. Таким чином, це дозволило побудувати наступну модифіковану функцію Кобба-Дугласа для аналізу та оцінки економічного зростання Волинської області:

$$Y = 0,01303 \cdot K^{-0,2375} \cdot L^{0,6141} \cdot N^{1,4724} . \quad (2.3)$$

Виходячи із змісту показників еластичності можна констатувати, що при збільшенні суми капітальних інвестицій на 1% показник валового регіонального продукту зменшиться на 0,2375%, при збільшенні чисельності зайнятого населення у віці 15-70 років на 1% – збільшиться на 0,6141%, а при збільшенні суми залучених природних ресурсів природно-ресурсних видів економічної діяльності на 1% – збільшиться на 1,4724%. Отже, залучення у господарський оборот у Волинській області додаткових обсягів природних ресурсів дозволяє отримувати найбільший позитивний приріст показника валового регіонального продукту в порівнянних цінах. Тому важливо забезпечити як прискорений розвиток природно-ресурсних комплексів регіону, так і розвиток на їх основі переробних виробництв. Також слід звернути увагу, що фактор капіталу має негативний вплив на зміну кінцевого результату діяльності регіону, тому важливо зосередити також увагу на розробці заходів щодо залучення додаткових інвестицій в економіку регіону, що дозволять створити нові чи розширити мережу існуючих переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону.

Для оцінки рівня розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону доцільно зосередити увагу на вивченні показників доданої вартості, що уникають подвійний рахунок, адже не враховують матеріальну складову, утворену на попередній стадії ланцюга. За основу для подальшого аналізу пропонується обрати інформаційну базу про суму доданої вартості за видами економічної діяльності, що можна віднести до природно-ресурсних і переробних, що міститься у в офіційних даних Держстату [56] та Головного управління статистики у Волинській області [40].

Пропонується вивчати співвідношення доданої вартості у природно-ресурсних і переробних видах економічної діяльності. До природно-ресурсних видів економічної діяльності (за КВЕД 2010) доцільно віднести «Сільське, лісове та рибне господарство» та «Добувна промисловість і розроблення кар'єрів», а до

переробних – «Переробна промисловість». Вважаємо за доцільне розрахувати індекс перевищення доданої вартості ресурсних видів економічної діяльності над переробними, що дозволить оцінити ресурсозалежність економіки регіону.

Враховуючи нестабільність вітчизняної економіки, що проявляється в зростанні індексів споживних цін, тобто індексів інфляції, аналізуючи дані про додану вартість у вартісному вимірі за великий проміжок часу (понад 3 роки) доцільно перейти від аналізу номінальних показників до реальних, що можна розрахувати шляхом ділення номінальних показників за відповідний рік на кумулятивний індекс інфляції нарастаючим підсумком, починаючи з початкового року аналізу до поточного року. Це дозволить проводити порівняльний аналіз за тривалий період та оцінити реальні тенденції зміни доданої вартості, а також рівень розвитку переробних виробництв.

На основі узагальнення думок А.О. Гуторова [51] та М.В. Леденьової [125], пропонується також визначати мультиплікатор доданої вартості переробних виробництв та бази природно-ресурсних комплексів у цінах базового року за формулою:

$$\mu_{ДВ} = \frac{ДВ_{сг/лг/рг} + ДВ_{доб} + ДВ_{пер}}{ДВ_{сг/лг/рг} + ДВ_{доб}}, \quad (2.4)$$

де $\mu_{ДВ}$ – мультиплікатор доданої вартості переробних виробництв та бази природно-ресурсних комплексів;

$ДВ_{сг/лг/рг}$ – реальна сума доданої вартості виду економічної діяльності «Сільське, лісове та рибне господарство» у цінах базового року;

$ДВ_{доб}$ – реальна сума доданої вартості виду економічної діяльності «Добувна промисловість і розроблення кар'єрів» у цінах базового року;

$ДВ_{пер}$ – реальна сума доданої вартості виду економічної діяльності «Переробна промисловість» у цінах базового року.

Цей мультиплікатор характеризуватиме на скільки гривень за реальними оцінками у цінах базового року збільшиться додана вартість у переробній сфері

від збільшення суми доданої вартості у природно-ресурсній сфері на одну гривню.

У Додатку III (табл. III.3) представлено розрахунок реальних значень доданих вартостей природно-ресурсних і переробних видів економічної діяльності (у цінах взятого за базовий 2010 року), індексу та мультиплікатора доданої вартості у Волинській області за 2010-2018 роки, а на рисунку 2.11 подано тенденції зміни цих показників.

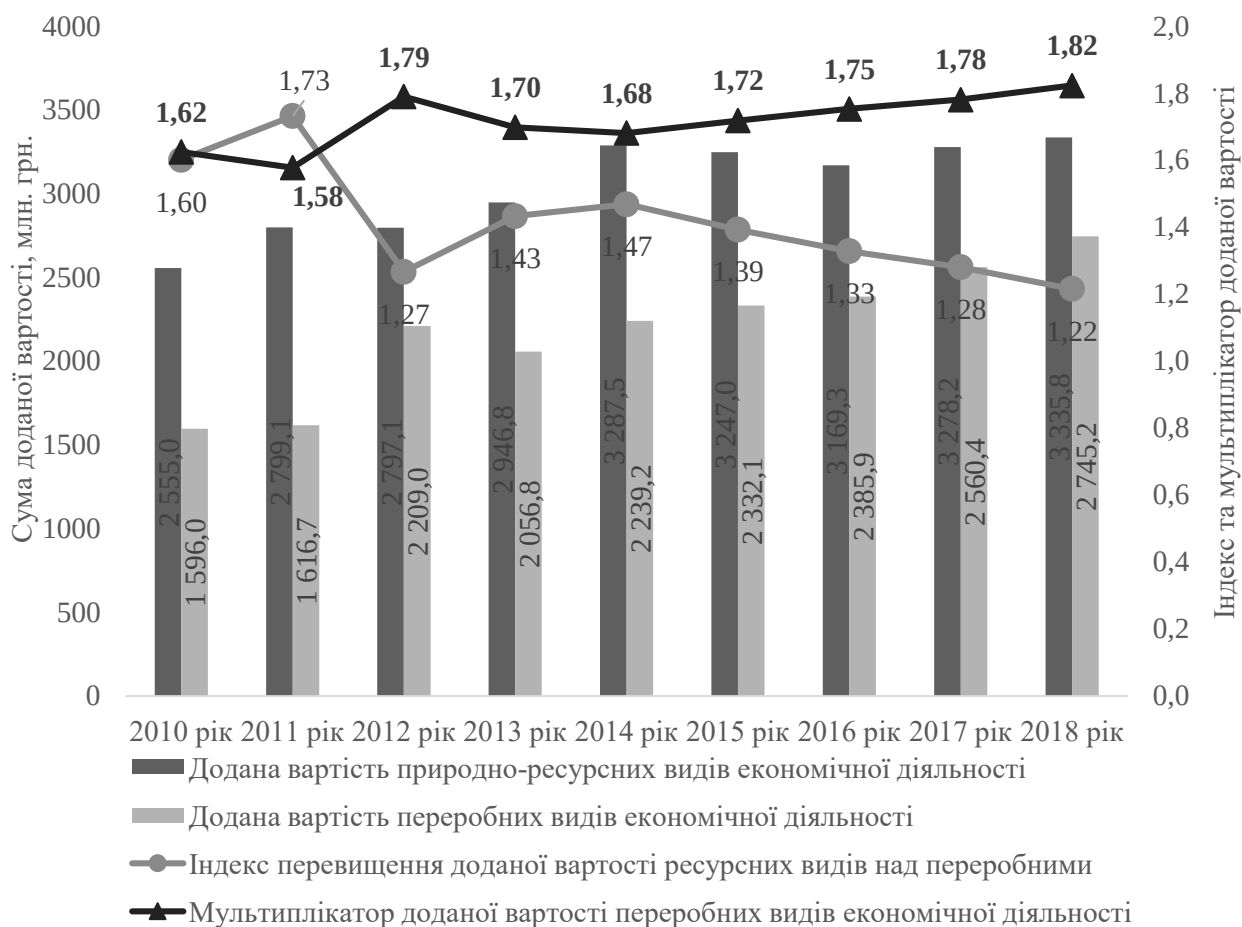

Рис. 2.11. Динаміка реальних сум доданої вартості у природно-ресурсних та переробних видах економічної діяльності (у цінах 2010 року), мультиплікатора та індексу доданої вартості у Волинській області за 2010-2018 рр. (побудовано автором за даними [40; 216; 219])

Як бачимо, реальні значення доданої вартості природно-ресурсних видів економічної діяльності протягом усього періоду переважали цей показник по переробних видах. Загалом спостерігається тенденція до збільшення реальних

сум доданої вартості як у природно-ресурсних, так і у переробних видах економічної діяльності, але протягом останніх трьох років більшими темпами зростала додана вартість переробних видів. Відповідно, аналіз індексу перевищення доданої вартості ресурсних видів над переробними після 2014 року показує, що він мав тенденцію до зменшення з 1,47 у 2014 році до 1,22 у 2018 році, тобто найнижчого рівня за увесь аналізований період. Це свідчить про позитивні зміни на користь порівняно швидшого зростання доданої вартості у сфері переробки природної сировини, але її сума залишається порівняно нижчою, ніж у природно-ресурсній сфері.

Вивчення динаміки мультиплікатора доданої вартості переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів також підтверджує попередні висновки, адже мультиплікативний ефект від розвитку переробних виробництв зростає з 1,68 у 2013 році до 1,82 у 2018 році, що є максимальним рівнем за аналізований період. Отже, результати аналізу показали, що у Волинській області відбуваються позитивні тенденції до зростання обсягів залучення природних ресурсів у переробку, що забезпечує зростання доданої вартості у переробних видах економічної діяльності.

Надалі проведено порівняння динаміки індексів і мультиплікаторів доданої вартості у сфері переробки у Волинській області та в Україні за 2012-2018 рр. (рис. 2.12).

Починаючи з 2015 року значення індексу перевищення доданої вартості ресурсних видів над переробними у Волинській області постійно знижувалося і було нижчим, ніж по Україні в цілому, де навпаки не спостерігалось зниження цього показника. Натомість з 2015 року мультиплікатор доданої вартості переробних виробництв та базі природно-ресурсних комплексів по Волинській області перевищив цей показник по Україні в цілому, де навпаки він мав тенденцію до зниження.

Отже, у Волинській області, порівняно з даними по Україні в цілому, спостерігаються позитивні тенденції до зниження індексу перевищення доданої вартості ресурсних видів над переробними, а також до зростання

мультиплікатора доданої вартості переробних виробництв та базі природно-ресурсних комплексів, але додана вартість ресурсних видів економічної діяльності ще переважає додану вартість переробних, тому залишаються резерви для покращення ситуації у цьому напрямку.

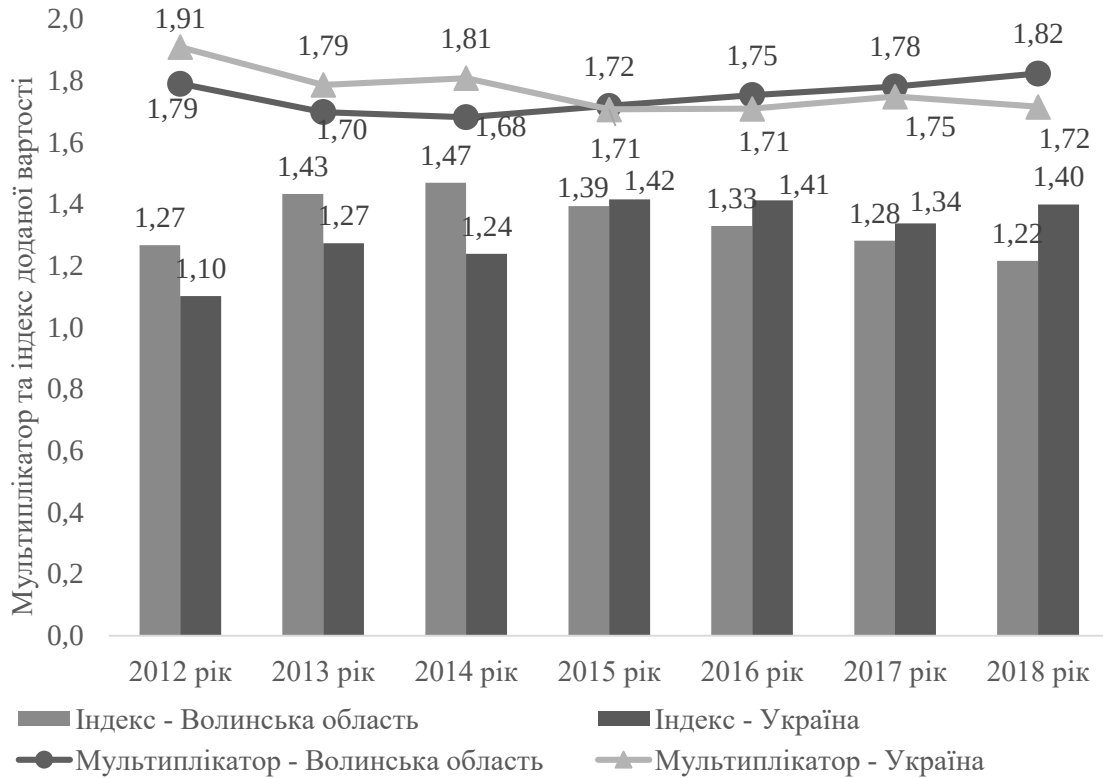

Рис. 2.12. Порівняння динаміки індексів і мультиплікаторів доданої вартості у сфері переробки у Волинській області та по Україні в цілому за 2012-2018 рр. (побудовано автором за даними [40; 56; 185])

Надалі проведено вибір найбільш вагомих природно-ресурсних факторів, що впливають на зміну суми валового регіонального продукту у Волинській області на основі інформаційної бази за 2010-2018 рр. (табл. 2.7).

На основі використання функції *Regression* надбудови *Data Analysis* редактора електронних таблиць MS Excel (Додаток III, табл. III.4) побудовано наступну модель множинної регресії впливу основних природно-ресурсних факторів на зміну суми валового регіонального продукту:

$$Y = -17801,89 + 64,16 X_1 + 1,91 X_2 .$$

Початкові дані для побудови моделі множинної регресії впливу основних природно-ресурсних факторів на зміну суми валового регіонального продукту у Волинській області за 2010-2018 рр.

Рік	Валовий регіональний продукт (у цінах 2010 року), млн. грн. (Y)	Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га (X ₁)	Обсяг заготовленої деревини, тис. м ³ (X ₂)
2010	14429,0	478,0	1029,0
2011	16330,6	498,6	1036,6
2012	18412,7	522,0	1083,6
2013	19037,7	527,6	1081,2
2014	19925,2	532,8	1107,4
2015	17549,4	537,6	1164,3
2016	17379,8	552,3	1320,5
2017	22089,5	566,1	1530,3
2018	23166,9	577,3	1650,0

Джерело: побудовано автором за даними [40; 185; 205].

На основі високого значення коефіцієнта множинної детермінації ($R^2=0,8745$) при рівні надійності 95%, а також допустимій значимості F-критерію Фішера можна зробити висновок про статистичну значущість побудованого рівняння множинної регресії.

Економічна інтерпретація даної моделі свідчить, що зростання посівної площі сільськогосподарських культур на 1 тис. га дозволить збільшити валовий регіональний продукт на 64,16 млн грн, а збільшення обсягу заготівлі деревини на 1 тис. м³ – забезпечить його зростання на 1,91 млн грн. Тобто важливими природно-ресурсними факторами стимулювання економічного зростання у Волинській області є збільшення посівних площ у сфері сільського господарства та збільшення обсягів заготівлі деревини у сфері лісового господарства. Але дані фактори є екстенсивними, адже передбачають залучення додаткових ресурсів, а не їх раціональне використання для зростання валового регіонального продукту.

Надалі вивчено вплив ряду факторів на зміну валової доданої вартості у базових природно-ресурсних комплексах – сільському, лісовому та рибному господарствах. У результаті виявлено тісний взаємозв'язок ($R^2=0,9699$ при рівні

надійності 95%) зміни даного показника із зміною показника видатків місцевих бюджетів саме на цілі розвитку сільського, лісового та рибного господарства, що дозволило отримати значиму модель парної лінійної регресії, представлену на рисунку 2.13.

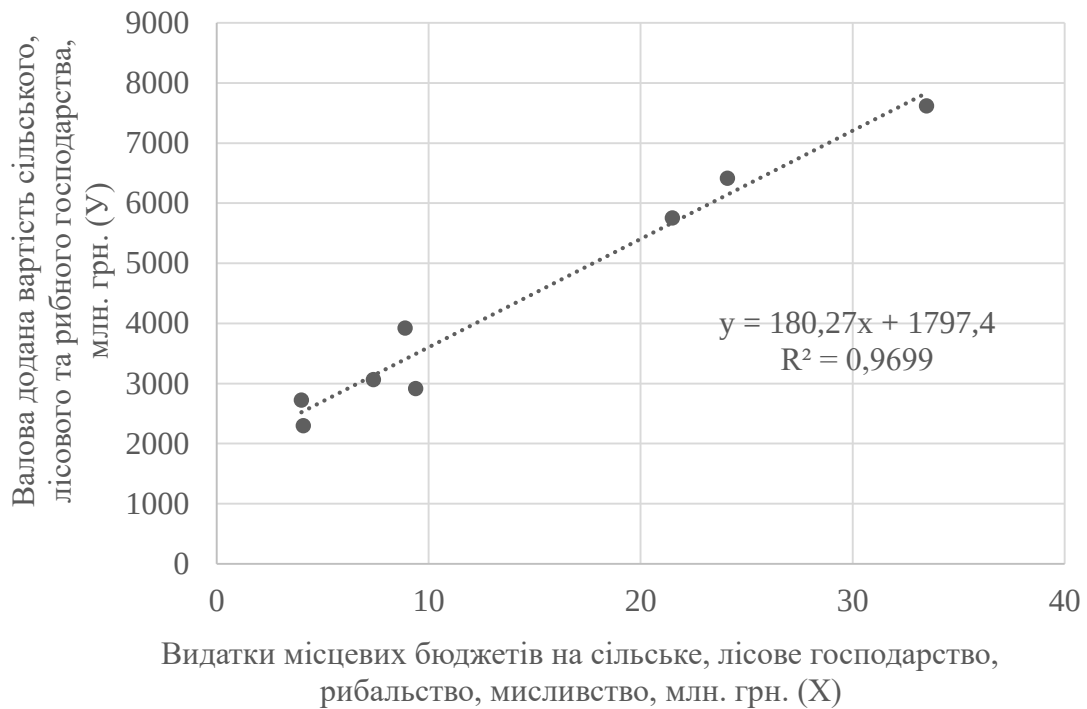

Рис. 2.13. Лінія регресії оцінки впливу зміни сумами видатків місцевих бюджетів на зміну суми валової доданої вартості сільського, лісового та рибного господарства Волинської області за період 2010-2017 рр. (побудовано автором за даними [40; 185; 205])

Таким чином, збільшення видатків місцевих бюджетів на 1 млн грн на цілі розвитку сільського, лісового та рибного господарства дозволить збільшити валову додану вартість у цій сфері на 1977,67 млн грн. Тобто потрібно й надалі використовувати такий важливий економічний інструмент, як бюджетне фінансування місцевих програм, спрямованих на стимулювання зростання доданої вартості у природно-ресурсних комплексах регіону.

З іншого боку, вивчення впливу різних факторів на зміну валової доданої вартості у переробній промисловості Волинської області дозволило виявити тісний зв'язок цього показника з показником капітальних інвестицій у цю сферу

(у порівняних цінах 2010 року), що найкращим чином (виходячи з найбільшого значення коефіцієнта детермінації – $R^2=0,7977$) описується рівнянням у вигляді многочлена другого степеня (рис. 2.14).

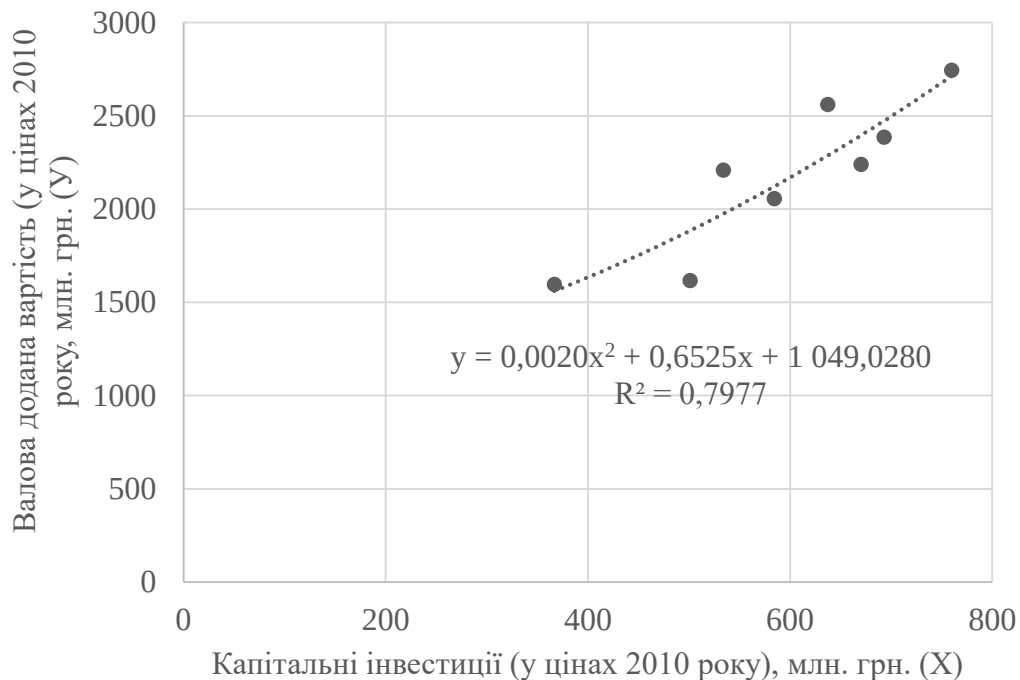

Рис. 2.14. Лінія регресії оцінки впливу зміни сумами капітальних інвестицій на зміну суми валової доданої вартості у переробній промисловості Волинської області (у цінах 2010 року) за період 2010-2018 рр. (побудовано автором за даними [40; 185])

Економічна інтерпретація даної моделі дає змогу зробити висновок, що додаткове залучення 100 млн грн капітальних інвестицій у сферу переробки природної сировини дозволить збільшити додану вартість у цій сфері на 344,1 млн грн. Тобто, збільшення капітальних інвестицій у придбання матеріальних і нематеріальних активів, що дозволить провести техніко-технологічну модернізацію переробної промисловості, можна віднести до інтенсивних факторів стимулювання економічного зростання переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області.

Надалі важливо вивчити наскільки ефективно створювати нові додані вартості в основних сферах промислової переробки природної сировини.

Враховуючи високий рівень забезпеченості Волинської області земельними та лісовими ресурсами, що створило сприятливі умови для розвитку таких природно-господарських комплексів як агропромисловий та лісогосподарський, доцільно звернути увагу на оцінку економічної ефективності створення нових доданих вартостей у прямо пов'язаних із ними сферами промислової переробки (видами економічної діяльності за КВЕД 2010) – «Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів», а також «Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування».

Оскільки наявні тільки останні офіційні статистичні дані про суму та структуру доданої вартості у 2018 році, а також її питому вагу у випуску продукції в цих видах економічної діяльності по Україні в цілому, то умовно приймемо, що такий розподіл збережеться і для Волинської області. Разом з тим враховано останні наявні офіційні дані про середньомісячну заробітну плату по цих видах діяльності у Волинській області за 2019 рік. Умовно прийнято, що при створенні нових доданих вартостей у середньому збережеться структура доданої вартості, прийнята за базу, що дозволило розрахувати показники ефективності створення 1 млн грн доданої вартості в основних сферах промислової переробки природної сировини (табл. 2.8).

Отже, виходячи з поданих у таблиці результатів розрахунків, можна констатувати, що розширення існуючих та створення нових виробництв із поглибленої переробки природної сировини дозволить з кожного 1 млн грн доданої вартості отримати позитивний ефект для різних зацікавлених сторін регіональної економіки:

- соціальний ефект – від створення від 11 до 18 нових робочих місць із збереженням заробітної плати на рівні, не меншому, ніж середній по відповідному виду діяльності, або частковий перерозподіл до 50% функцій та збільшення заробітної плати наявним працівникам;

- бюджетний ефект – від збільшення податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів за рахунок значного позитивного сальдо між податками і субсидіями на виробництво та імпорт у розмірі 243,9-635,2 тис. грн;

Таблиця 2.8

Розрахунок економічної ефективності створення 1 млн грн доданої вартості в основних сферах промислової переробки природної сировини у Волинській області

№ з/п	Показники	Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування
Базові показники			
1	Питома вага доданої вартості у випуску, %	29,4	23,1
2	Середньомісячна заробітна плата штатних працівників (база – факт 2019 року по Волинській області)	8591	9409
3	Структура доданої вартості (база – факт по Україні за 2018 рік):		
4	Додана вартість – всього, %	100	100
5	Оплата праці найманих працівників	18,4	33,0
6	Податки на виробництво та імпорт	64,1	24,4
7	Субсидії на виробництво та імпорт	-0,6	0,0
8	Валовий прибуток, змішаний дохід	18,1	42,6
Розрахункові показники ефективності створення 1 млн грн доданої вартості в основних сферах промислової переробки природної сировини			
9	Додана вартість – всього, тис. грн (п.10+п.11+п.12+п.13), у тому числі:	1000,0	1000,0
10	Оплата праці найманих працівників (п.9*п.5 / 100)	183,7	330,2
11	Податки на виробництво та імпорт (п.9*п.6 / 100)	641,5	243,9
12	Субсидії на виробництво та імпорт (п.9*п.7 / 100)	-6,2	0,0
13	Валовий прибуток, змішаний дохід (п.9*п.8 / 100)	181,1	425,8
14	Додатковий обсяг випуску, тис. грн (п.9 / п.1 * 100)	3401,4	4329,0
15	Проміжне споживання, тис. грн (п.14 – п.9)	2401,4	3329,0
16	Сума витрат на виробництво, тис. грн (п.10 + п.11 + п.12 + п.15)	3220,3	3903,2
17	Рентабельність діяльності, % (п.13 / п.16 * 100)	5,6	10,9
18	Середня додаткова чисельність зайнятих, враховуючи можливість перерозподілу до 50% нових функцій серед діючих працівників, осіб (п.10 / п.2 * 1000 * 0,5)	11	18
19	Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу, грн (п.10 / 1031,4 тис осіб * 1000)	970	970

Примітка: побудовано автором за даними [40; 185; 205; 219].

– фінансово-економічний ефект – від збільшення валового прибутку чи змішаного доходу власників бізнесу на 181,1-425,8 тис. грн, а також дотримання середнього рівня рентабельності діяльності 5,6-10,9%;

– регіональний ефект – від збільшення суми валового регіонального продукту у розрахунку на 1 особу на понад 970 грн.

Отримання подібних значень ефективності створення нових доданих вартостей слід очікувати і в інших видах економічної діяльності з поглибленої переробки сільськогосподарської, лісгосподарської та мінеральної природної сировини. Від максимального використання резервів залучення наявних у Волинській області природних ресурсів у поглиблену переробку залежатиме ефективність регіональної економіки, зокрема прискорення розвитку сільських територій, забезпечення фінансової самоокупності регіону, збільшення рівня зайнятості та добробуту населення, самодостатності територіальних громад, зростання прибутків власників бізнесу та інвесторів.

Попри незначний стимулюючий вплив зі сторони загальнодержавних та регіональних органів влади розвитку галузей переробної промисловості Волинської області, в її межах сформувались підприємства (комплекси), що займаються заготівлею, первинною та поглибленою переробкою місцевої природно-ресурсної сировини. Однак, кількість таких підприємств (комплексів) є незначною, а тому економіка регіону є сировинно-орієнтованою. Це призводить до втрати можливостей та додаткових вигід від залучення в господарський оборот усього наявного природно-ресурсного потенціалу Волинської області.

Отже, за відсутності в державному та місцевих бюджетах у достатній кількості коштів, необхідних для спеціальної фінансової підтримки розвитку переробної промисловості, зокрема у Волинської області, органи державної влади повинні принаймні створити сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій, розробити ефективний механізм фінансово-економічного стимулювання розвитку підприємств, що займаються переробкою місцевої природно-ресурсної сировини, стимулювати розвиток малого бізнесу, кооперації

виробників та переробних підприємств у цій сфері тощо. Водночас, потенційний економічний ефект від розвитку поглибленої переробки природних ресурсів сприятиме забезпеченню фінансової незалежності регіону, створенню додаткових високооплачуваних робочих місць, розвитку територіальних громад у сільській місцевості тощо.

Викладені методичні підходи до аналізу та оцінки впливу природно-ресурсних факторів на показники регіонального розвитку можуть знайти практичне застосування й при проведенні подібних аналітичних досліджень в інших регіонах, зокрема у Рівненській та Житомирській областях, які як і Волинська область, відносяться до природно-кліматичної зони Полісся та близькі за наявним природно-ресурсним потенціалом та спеціалізацією переробних виробництв.

Висновки до другого розділу:

1. На основі вивчення природно-ресурсного потенціалу Волинської області, виявлено, що в регіоні створено сприятливі природні умови для розвитку таких природно-ресурсних комплексів, як сільське господарство, лісогосподарський, водогосподарський, мінерально-сировинний, туристично-рекреаційний. При цьому, сільське господарство та харчова промисловість складають основу потужного регіонального агропромислового комплексу.

2. Спостерігаються тенденції до зростання показників вартості продукції сільського господарства Волинської області головним чином за рахунок прискореного розвитку рослинництва. Разом з тим, відбувалося незначне скорочення площі сільськогосподарських угідь, найбільша частка в яких припадає на рілля. У структурі посівних площ спостерігається зменшення частки зернових культур на користь зростання частки технічних культур. Серед технічних культур відбувається зростання частки посів ріпаку і кльози, соняшнику, тоді як частки сої та буряку зменшуються. У сфері тваринництва

відбувається зменшення виробництва молока. Тенденції до зростання демонструє сфера садівництва, виноградарства, хмелярства.

3. Вивчення кількості сільськогосподарських підприємств показує, що спостерігається постійна тенденція до зростання кількості фермерських господарств. Відбувається також стабільне покращення економічних результатів роботи цих підприємств – зростає сума чистого прибутку та кількість підприємств, що його отримують, підвищуються рівні рентабельності всієї та операційної діяльності. Натомість до негативних змін можна віднести зменшення середньооблікової кількості штатних працівників. Але загалом відбуваються позитивні тенденції розвитку сільського господарства у регіоні.

4. Переважно позитивними змінами характеризується і лісове господарство, адже впродовж 2005-2018 рр. відбувається зростання обсягів реалізації лісової продукції та заготівлі деревини у Волинській області. Вивчення динаміки заготівлі ліквідної деревини за сортиментом лісової продукції показує, що переважає заготівля якісного сортименту – лісоматеріалів круглих. За площею рубок лісу переважають лісозабезпечені райони північної частини області – Ківерцівський, Маневицький, Камінь-Каширський, Любешівський, Ковельський. Але, як позитив слід відмітити, що ці райони також тримають першість і за обсягами лісовідновлення. Загалом підтримується позитивне співвідношення між обсягами рубок лісу та його відтворенням. Вивчення рубок та заготівлі деревини за породним складом лісових насаджень свідчить, що найбільше заготовлюється деревини хвойних та м'яколистяних порід дерев. Вивчення обсягів заготівлі недеревної лісової продукції показало, що зменшується заготівля деревних соків, ягід та грибів, що свідчить або про розвиток нелегального їх обороту, або про нераціональне використання наявного природного потенціалу.

5. У Волинській області також спостерігається значний потенціал водогосподарського комплексу, адже територія містить багато річок, озер і ставків. Наявність мережі водних об'єктів створює сприятливі умови для розвитку рибальства та промислового вирощування рибних ресурсів. Видовий

склад рибних ресурсів є також широким, але основними видами є короп, товстолобик, карась. Але вивчення офіційних статистичних даних показує, що обсяги заготівлі риби є не стабільними. Волинська область також забезпечена багатьма видами корисних копалин, що створює природно-ресурсні передумови для розвитку мінерально-сировинного комплексу на базі забезпечення переробки торфу, піску, глини, крейди, сапропелю, бурштину, газу та нафти.

6. Аналіз показників розвитку переробної промисловості регіону свідчить про постійне покращення більшості показників діяльності, зокрема зростання обсягів реалізації продукції, середньомісячної заробітної плати, фінансового результату до оподаткування. Вивчення показників розвитку деревообробної промисловості Волинської області також свідчить про переважання позитивних тенденцій, що проявляються у зростанні обсягів реалізації у порівняних цінах, покращенні фінансових результатів, підвищенні рентабельності операційної діяльності, зростанні середньомісячної заробітної плати та чисельності працівників, підвищенні капітальних та прямих інвестицій у розвиток цієї сфери господарювання.

7. Також відбуваються позитивні зміни щодо зростання обсягів виробництва окремих товарних груп виробів із деревини, отриманих у процесі її первинної обробки. Разом з тим, цінова кон'юнктура на світових ринках стимулює суб'єктів не переробляти деревину у регіоні, а навпаки експортувати сировину або продукцію з низьким ступенем деревообробки. Тому спостерігаються нестабільні тенденції щодо зміни обсягів виробництва виробів, отриманих шляхом переробки деревини. Зростають переважно обсяги виробництва гранул та брикетів із відходів лісгосподарського та деревообробного виробництва. Виробництво плодоовочевих консервів на основі переробки лісових ягід та грибів налагоджено переважно в консервних цехах держлісгоспів.

8. Вивчення тенденцій показників розвитку харчової промисловості показує, що дана сфера також демонструє постійне економічне зростання, що проявляється у збільшенні виробничих показників, покращенні фінансових результатів, зростанні заробітної плати, капітальних і прямих інвестицій, але, з

іншого боку, відбувається зменшення чисельності зайнятих працівників. Серед окремої продукції зменшується виробництво продукції тваринництва, також не стабільними є обсяги виробництва й рослинницької продукції. Вивчення динаміки виробництва окремих видів продукції з наявної мінеральної сировини показує, що спостерігається зростання виробництва блоків, збірних бетонних конструкцій, розчинів бетонних, а також цегли, що пояснюється зростанням попиту з боку сфери будівництва у регіоні.

9. Проведена оцінка застосування інструментів економічного стимулювання розвитку переробних виробництв регіону на базі використання місцевої природної сировини свідчить, що в області є низькою ефективність прийнятих державних і регіональних програм у цій сфері. У «Стратегії розвитку Волинської області на період до 2027 року» взагалі не визначено чітких резервів і пріоритетів щодо розвитку переробних виробництв регіону на базі місцевих природно-ресурсних комплексів. Частка видатків місцевих бюджетів на розвиток сільського господарства, лісового господарства, рибальства, мисливства постійно зменшується. Загалом зроблено висновок, що діюча система стимулювання є не досконалою.

10. З метою вивчення впливу природно-ресурсного чинника на економічне зростання регіону побудовано модифіковану виробничу функцію Кобба-Дугласа, що свідчить, що при збільшенні суми залучених природних ресурсів природно-ресурсних видів економічної діяльності на 1% сума валового регіонального продукту може збільшитися на 1,4724%. На основі вивчення динаміки реальних сум доданої вартості у природно-ресурсних та переробних видах економічної діяльності (у цінах 2010 року), мультиплікатора та індексу доданої вартості у Волинській області виявлено, що регіон демонструє переважно позитивну тенденцію до збільшення масштабів поглибленої переробки природної сировини.

11. Побудована модель множинної регресії впливу основних природно-ресурсних факторів на зміну суми валового регіонального продукту у Волинській області показала, що у регіоні потрібно й надалі збільшувати посівні

площі сільськогосподарських культур, а також обсяги заготовленої деревини, що є екстенсивними чинниками економічного зростання. Побудова лінії регресії дозволила підтвердити наявність тісного взаємозв'язку між зміною суми видатків місцевих бюджетів та зміною суми валової доданої вартості сільського, лісового та рибного господарства, тобто доцільно збільшувати бюджетні видатки на відповідні цілі.

12. Також на основі побудованої лінії регресії виявлено, що важливим чинником зростання суми валової доданої вартості у переробній промисловості Волинської області повинно стати зростання суми капітальних інвестицій у цю сферу. Проведено розрахунок економічної ефективності створення 1 млн грн доданої вартості в основних сферах промислової переробки природної сировини у Волинській області, що свідчить про доцільність створення нових виробництв з поглибленої переробки природної сировини, адже позитивний ефект отримають бюджети усіх рівнів, власники бізнесу, зайняті працівники, а також населення відповідних територій, особливо у сільській місцевості.

Одержані результати, що висвітлені в розділі 2, опубліковано в працях автора [105; 107; 108; 263–267; 270; 271; 284; 286].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПЕРЕРОБНИХ ВИРОБНИЦТВ У ПРИРОДНО-РЕСУРСНІЙ СФЕРІ РЕГІОНУ

3.1. Трансформація системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв у природно-ресурсній сфері регіону

На основі результатів попередніх досліджень, дійшли до висновку, що необхідною умовою подальшого економічного піднесення Волинської області є трансформація діючої системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону, що дозволить забезпечити раціональне залучення наявних природних ресурсів у сферу первинної та поглибленої переробки з метою розширення «ланцюгів» створення нових доданих вартостей у даному регіоні.

Трансформована система повинна функціонувати на засадах державно-приватного партнерства, адже розвиток нових переробних виробництв та розширення існуючих передбачатиме залучення значних фінансових ресурсів, яких неможливо імібілізувати з державного, обласного чи бюджетів територіальних громад, адже вони переважно спрямовані на обслуговування соціальної сфери. Тоді як залучення додаткових внутрішніх та зовнішніх інвестицій дозволить отримати необхідні фінансові ресурси для реалізації масштабних проєктів у сфері налагодження чи розширення переробки наявних у регіоні природних ресурсів.

Враховуючи те, що існуюча система економічного стимулювання є надто централізованою, вирішення завдання щодо її вдосконалення передбачатиме внесення змін у діючу на національному рівні систему економічного регулювання, що потребуватиме змін у системі оподаткування, цінового і митного регулювання, бюджетного розподілу та фінансово-кредитного забезпечення, міжнародних економічних відносин.

При чому, ініціатива повинна виходити з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, що навіть на основі наявної нормативно-правової бази повинні виявляти можливості додаткового економічного стимулювання суб'єктів господарювання до діяльності в переробній сфері регіону, створюючи їм привабливі умови ведення бізнесу, гарантії та лобіювати інтереси на національному і регіональному рівнях.

Зважаючи на те, що створення та розвиток регіональних комплексних виробництв із поглибленої переробки місцевих природних ресурсів сприятиме соціо-еколого-економічному розвитку відповідного регіону, виникає необхідність закладення додаткових економічних стимулів у регіональній стратегії та програми, модернізувати систему владних інститутів, але за нинішніх умов для їх розвитку пріоритетним завданням є залучення додаткових інвестицій.

Адже на даний час певна зацікавленість та активність щодо створення та розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону спостерігається лише зі сторони окремих суб'єктів підприємництва, іноземних інвесторів і підприємців та окремих громадян, сповнених ентузіазму тощо.

Неефективність наявної системи стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів у Волинській області зумовлює потребу в її трансформації, щоб вивести господарський комплекс регіону на якісно вищий рівень ефективності господарювання, що дозволить залучити та раціонально використати усі наявні природно-ресурсні резерви.

Вважаємо, що при виборі напрямів трансформації системи стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону потрібно керуватись певними принципами (рис. 3.1).

Неефективність наявної системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів обумовлена, перш за все тим, що стимулювання здійснює опосередкований вплив на суб'єктів господарювання і йому притаманний більше регуляторний, ніж заохочувальний до виробничої діяльності характер.

Рис. 3.1. Основні принципи трансформації системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону (сформовано автором)

Тому, трансформована система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів повинна надавати можливість вибору найбільш прийнятних механізмів та інструментів, які б виконували прямий стимулюючий, а не регулюючий вплив на суб'єкти господарської діяльності регіону. За прямого впливу стимулювання буде більш дієвим, оскільки по-суті матиме адресний характер, спрямований на розвиток конкретних видів поглибленої переробки, що матиме більший кінцевий економічний ефект.

Вважаємо, що трансформована система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природних ресурсів регіону повинна забезпечити підвищення фінансової спроможності регіону, що, на думку Л.Л. Ковальської [96], «можливе за рахунок оптимізації податкового навантаження на регіональних суб'єктів господарської діяльності, де державні та регіональні органи влади повинні їх стимулювати до формування власної фінансової

спроможності, а не навпаки – до споживання власних фінансових ресурсів».

У процесі трансформації системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів, потрібно детально проаналізувати досвід, причини і наслідки розвитку (або занепаду) виробництв із переробки місцевих природних ресурсів, що успішно функціонували у регіоні в минулих періодах. Це дозволить зробити висновки про доцільність їх розвитку в майбутньому, або навпаки переорієнтацію на нові інноваційні напрямки поглибленої переробки природних ресурсів.

Трансформована система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів повинна стимулювати не тільки первинну переробку наявних у регіоні природних ресурсів, а й у пріоритет ставити забезпечення їх комплексної поглибленої переробки. Найбільш раціональну й комплексну поглиблену переробку природних ресурсів можна здійснювати за рахунок формування вертикально та горизонтально інтегрованих господарських структур на основі розвитку співпраці підприємств різних видів промислової діяльності регіону, тому важливо, щоб дана система заохочувала суб'єктів господарської діяльності до інтеграції з метою створення нових чи розширення існуючих «ланцюгів» створення доданої вартості. Сприяння розвитку переробних комплексів із поглибленої переробки природних ресурсів призведе до виробництва широкого асортименту продовольчих та непродовольчих виробів, що в свою чергу, посилить конкурентні позиції вітчизняних виробників як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках збуту, а також забезпечить заміщення імпортованих товарів вітчизняними тощо.

Трансформована система економічного стимулювання розвитку комплексних виробництв, що займатимуться переробкою місцевих природних ресурсів, наявних у регіоні, повинна, перш за все, враховувати та захищати інтереси населення сільських територій, зовнішніх інвесторів, власників і найманих працівників переробних виробництв, а також у пріоритет ставити дотримання вимог екологічної безпеки та охорони навколишнього

природного середовища.

Також трансформована система економічного стимулювання повинна працювати в автоматичному режимі на основі мінімізації ролі в розподілі коштів посадових осіб органів влади різних рівнів, що створить прозорі та рівні умови для отримання податкових пільг, пільгового кредитування, дотацій, надання бюджетного фінансування тощо. Все це сприятиме злученню додаткових вітчизняних і зарубіжних інвесторів для реалізації масштабних господарських проєктів у сфері поглибленої переробки місцевих природних ресурсів.

Трансформація системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону відбуватиметься поетапно, адже потрібно вдосконалити підсистеми інституціонального, фіскального, фінансово-кредитного, інноваційного, цінового, бюджетного регулювання. Відповідно до традиційних підходів [144] процес трансформації даної системи можна поділити на три етапи: розробка системи; впровадження системи; управління системою та її контроль (Додаток Щ, рис. Щ.1).

Важливим етапом трансформації системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів важливим етапом буде її розробка. Під час розробки важливо правильно сформулювати мету системи, завдання (цілі), які вона повинна виконати, функції та принципи. Вважаємо цілком логічним, що метою трансформації системи економічного стимулювання має стати створення нових та/або розвиток діючих виробничих підприємств, або напрямів їх діяльності (нових ланок «ланцюга» створення доданих вартостей), що займатимуться комплексною поглибленою переробкою природної сировини, що є результатом діяльності місцевих природно-ресурсних комплексів (первинних ланок цього «ланцюга»), що дозволить отримати синергетичний ефект для усіх зацікавлених сторін у сталому розвитку регіону.

Відповідно для досягнення поставленої мети потрібно реалізувати ряд завдань фінансово-економічного, екологічного, соціального та організаційно-управлінського характеру (рис. 3.2).

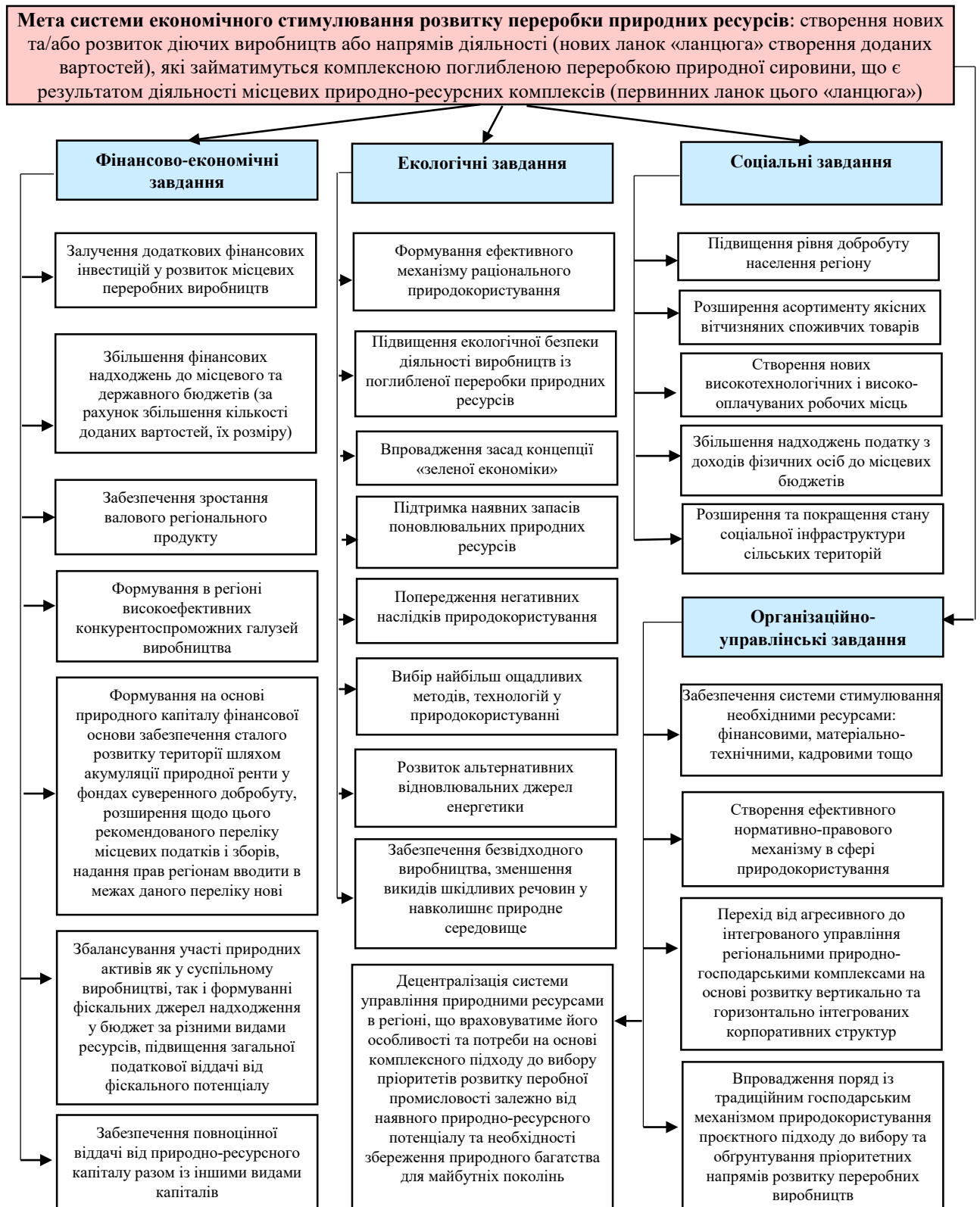

Рис. 3.2. Мета та основні завдання трансформації системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону (сформовано автором за [113; 130; 238])

Фінансово-економічні завдання даної системи економічного стимулювання полягатимуть переважно у залученні додаткових фінансових інвестицій для розвитку переробних виробництв, що працюють на базі місцевої природно-ресурсної сировини; самозабезпеченні переробних підприємств необхідними для розвитку фінансовими ресурсами; зростанні валового регіонального продукту, формуванні в регіоні потужних переробних комплексів тощо.

Екологічні завдання полягатимуть у впровадженні засад концепції «зеленої» економіки в сфері природокористування, що сприятимуть раціональному природокористуванню, забезпечать розвиток безвідходних виробництв та допомагатимуть еколого-економічному розвитку регіонів.

Соціальні завдання полягатимуть у забезпеченні місцевого населення високооплачуваними робочими місцями, зниженні рівня трудової міграції населення працездатного віку за кордон, забезпеченні населення якісними вітчизняними промисловими товарами тощо.

Організаційно-економічні завдання полягатимуть у ресурсному забезпеченні даної системи, покращенні стану наявної системи регулювання та контролю раціональності природокористування, впровадженні ефективного нормативно-правового механізму охорони та раціонального використання природних ресурсів, покращенні наявної системи управління природокористування тощо.

Згідно з визначеною метою і завданнями трансформації системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону можна стверджувати, що вона буде спрямованою на виконання низки важливих функцій (рис. 3.3), основними з яких є: стимулююча, фінансова, балансова, ціннісна, розвиваюча, коеволюційна, ресурсозберігаюча, обмежувальна (стримуюча), культурна, інформаційна, регулююча, контролююча та інші.

Трансформована система дозволить побудувати нові ціннісні взаємозв'язки між природокористувачами (господарюючими суб'єктами та населенням) та природним середовищем, що сприятиме не лише раціональному використанню

природних ресурсів території, а й їх активному відтворенню, збереженню тощо.

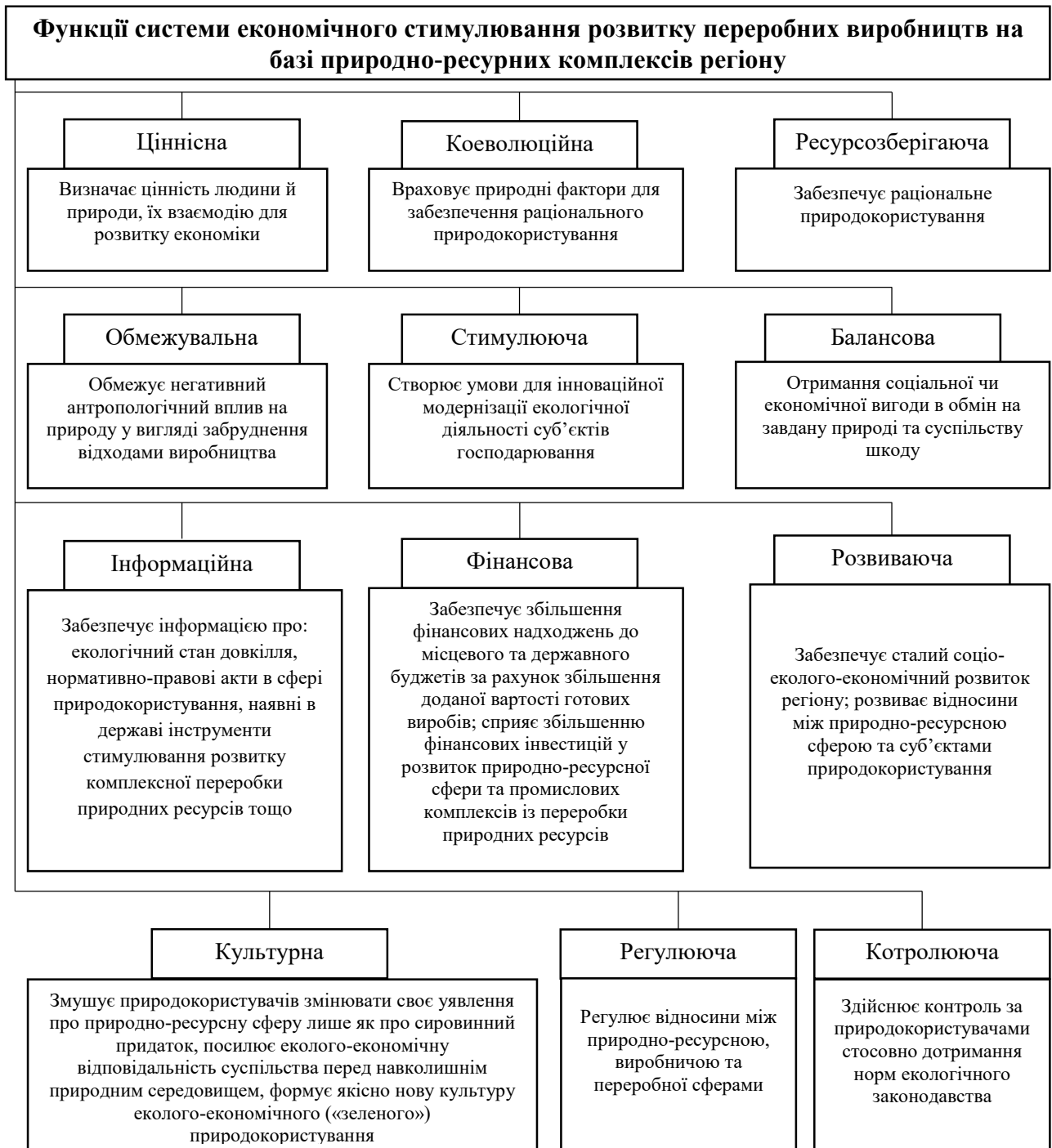

Рис. 3.3. Функції трансформованої системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону (сформовано автором за [244])

Завдяки впровадженню даної систем будуть створюватись та розвиватись

потужні переробні комплекси в місцях масової концентрації природних ресурсів, що займатимуться комплексною поглибленою їх переробкою. Відповідно, стримуватиметься негативний антропологічний вплив на природу у вигляді забруднених викидів чи неконтрольованого розміщення відходів виробництва.

Дана система також сприятиме збільшенню фінансових надходжень у регіон (у вигляді фінансових інвестицій, податків та ін.), що покращуватиме розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств, розвиток науково-дослідних установ, інститутів, технопарків, бізнес-інкубаторів тощо.

Завдяки даній системі можна буде вдосконалити та розробити нові методи державного контролю та регулювання в природно-ресурсній та переробній сферах промисловості, що виведе природокористування на новий інноваційний екологізбалансований рівень розвитку.

Також, зросте рівень поінформованості природокористувачів та місцевого населення регіону про екологічний стан довкілля, процеси, що протікають у природно-ресурсній сфері та сфері промислової переробки природних ресурсів.

Застосування даної системи сприятиме зростанню рівня культури природокористування. Адже, природокористувачі змінюватимуть своє уявлення про природно-ресурсну сферу лише як про сировинний придаток. Також, посиляться еколого-економічна відповідальність суспільства перед навколишнім природним середовищем, що формуватиме якісно нову культуру еколого-економічного («зеленого») природокористування в регіонах держави.

У результаті введення в дію трансформованої системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів забезпечуватиметься сталий соціо-еколого-економічний розвиток регіону на основі формування тісних виробничих зв'язків між природно-ресурсними комплексами та видами економічної діяльності з промислової переробки природної сировини, що в кінцевому випадку забезпечить створення нових чи розширення існуючих «ланцюгів» створення доданих вартостей.

На процес трансформації системи економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів негативно впливатимуть певні фактори

зовнішнього середовища, що стримуватимуть реалізацію визначеної мети і завдань цієї системи, а саме: переважно нераціональне та екстенсивне використання місцевих природних ресурсів; сировинна орієнтація національної економіки через переважання експорту природної сировини, а не готових виробів на основі її поглибленої переробки; переважання імпорту готової продукції над експортом; занепад багатьох галузей вітчизняної переробної промисловості; наявність невирішених еколого-економічних проблем (нерегульовані шкідливі викиди, накопичення відходів тощо); імміграція населення працездатного віку за кордон; макроекономічна нестабільність розвитку національної економіки; посилення економічної залежності від зовнішніх запозичень; низький рівень впровадження інновацій у сферу виробництва; моральна та фізична застарілість виробничо-технічної бази, низький науково-технічний потенціал вітчизняної промисловості та інші.

Враховуючи те, що стимулювання розвитку виробництв із поглибленої переробки на базі використання місцевих природних ресурсів не можливе без активної позиції органів державної влади національного, регіонального та місцевого рівнів, ухвалення відповідних законодавчих і підзаконних актів, то виникає необхідність впорядкування зв'язків у самій системі економічного стимулювання між керівною (управлінською) та керованою (виконавчою) підсистемами, що пов'язані, у свою чергу, з іншими забезпечуючими підсистемами (рис. 3.4).

Як видно на рисунку, керуюча (або управляюча) підсистема трансформованої системи економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів включатиме органи державної влади національного, регіонального та місцевого рівнів, а також міжнародні інституції, які використовуватимуть ряд засобів регулювання: нормативно-правові, соціально-економічні, фінансові, регулювання стану навколишнього природного середовища.

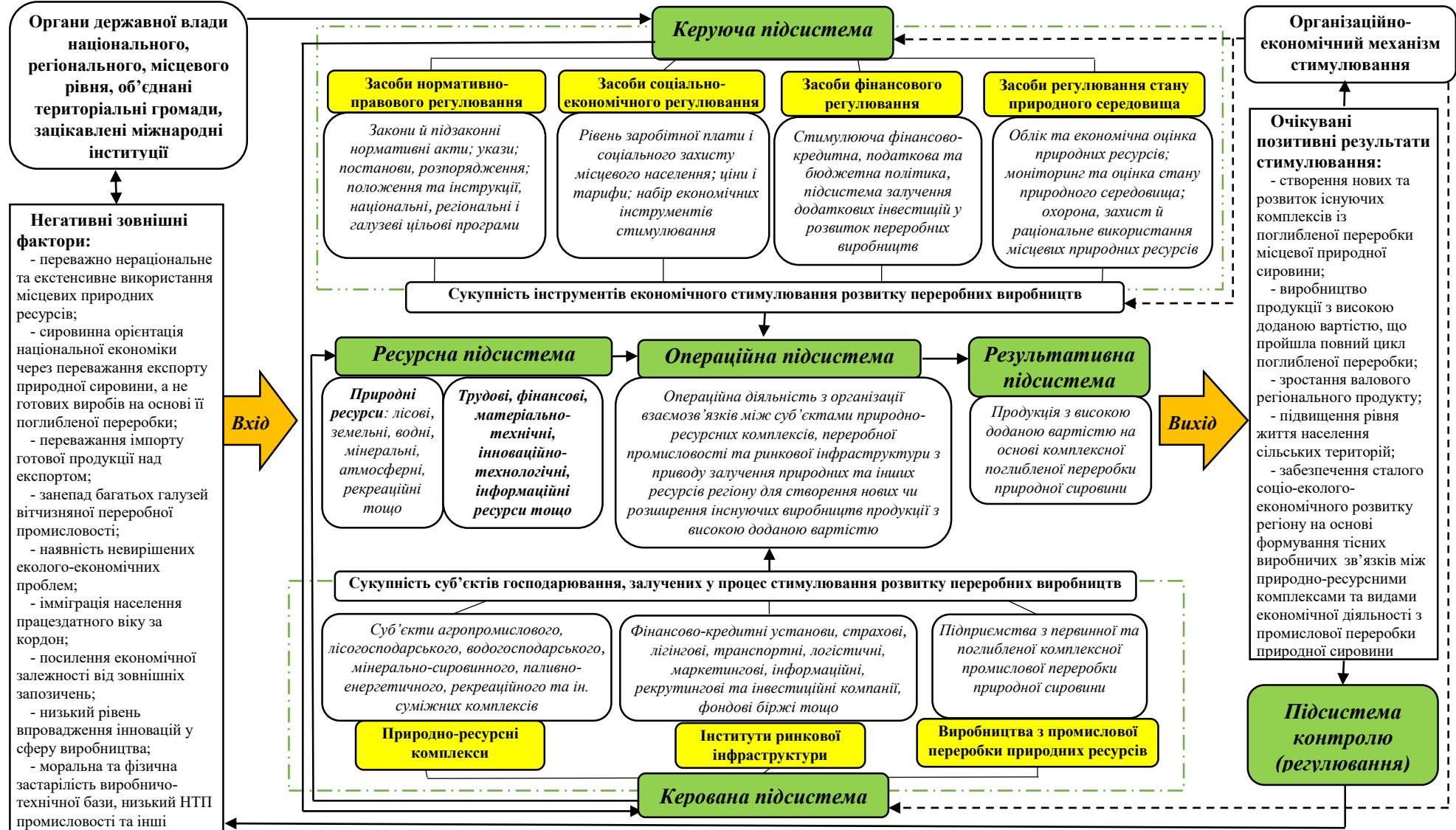

Рис. 3.4. Трансформована система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону (сформовано автором)

Засоби нормативно-правового регулювання формуватимуться за рахунок ухвалення органами законодавчої, виконавчої чи судової влади різних рівнів належної бази законодавчих актів, положень та інструкцій, указів, розпоряджень, постанов, державних, регіональних і галузевих цільових програм, що стосуються правового регулювання взаємодії суб'єктів господарювання, що належать до природно-ресурсних комплексів та видів промислової переробки природних ресурсів.

Засоби соціально-економічного регулювання покликані сформувати належний рівень заробітної плати та соціального захисту населення регіону, визначатимуть набір економічних інструментів стимулювання, міститимуть елементи цінового і тарифного регулювання тощо.

Засоби фінансового регулювання передбачають формування стимулюючої фінансово-кредитної, податкової та бюджетної політики, а також створення умов для залучення додаткових інвестицій у розвиток переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів, проведення активного регуляторного впливу у відповідних напрямках.

Засоби регулювання стану навколишнього природного середовища забезпечуватимуть здійснення обліку та економічної оцінки природних ресурсів; моніторингу та оцінки стану природного середовища; охорони, захисту й раціонального використання місцевих природних ресурсів.

Для того, щоб управляюча підсистема системи стимулювання переробки природних ресурсів здійснювала свої функції належним чином, а також із метою забезпечення тісних взаємозв'язків між її елементами необхідно створити і запустити в дію відповідний ефективний організаційно-економічний механізм, який забезпечуватиме її розвиток та якісне виконання функцій окремими елементами даної підсистеми.

Елементи керуючої підсистеми здійснюватимуть вплив на керовану підсистему за допомогою сукупності інструментів економічного стимулювання, а також потрібної інформації, що збиратиме, оброблятиме, аналізуватиме та надаватиме інформаційна підсистема запропонованої системи економічного

стимулювання розвитку переробки природних ресурсів. Це призведе до формування нових зв'язків між елементами керованої підсистеми та до подальшого розвитку системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів.

Керована підсистема складатиметься з сукупності суб'єктів господарювання, залучених у процес стимулювання розвитку переробних виробництв:

- інститутів ринкової інфраструктури, до яких входитимуть фінансово-кредитні установи, страхові, лізингові, транспортні, логістичні, маркетингові, інформаційні, рекрутингові та інвестиційні компанії, фондові біржі, науково-дослідні інститути, організації, технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, що здійснюватимуть науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки тощо, що будуть обслуговувати процес налагодження переробних виробництв на основі використання наявних у регіоні природних ресурсів;

- природно-ресурсних комплексів – включатиме суб'єкти агропромислового, лісогосподарського, водогосподарського, мінерально-сировинного, паливно-енергетичного, рекреаційного та інших суміжних комплексів;

- виробництва з промислової переробки природних ресурсів включатимуть підприємства різних форм власності та організаційних форм господарювання, що спрямовані на забезпечення первинної та поглибленої комплексної промислової переробки природної сировини.

У процесі трансформації системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів передбачається посилення взаємозв'язків між системою суб'єктів господарювання, системою фінансово-кредитних установ. Це, в свою чергу, може призвести до появи в підсистемі суб'єктів господарювання нових елементів: підсистеми переробних комплексів та підсистеми партнерських зв'язків.

На керовану підсистему також впливатиме організаційно-економічний механізм стимулювання. Разом з тим, керована підсистема здійснюватиме

прямий вплив на ресурсну підсистему, що охоплює наявні ресурси: природні (лісові, земельні, водні, мінеральні, атмосферні, рекреаційні тощо), а також трудові, фінансові, матеріально-технічні, інноваційно-технологічні, інформаційні ресурси тощо.

Надалі елементи ресурсної підсистеми разом із суб'єктами господарювання, що належать до природно-ресурсних комплексів, інститутів ринкової інфраструктури та виробництв із промислової переробки природних ресурсів на основі врахування дії ряду інструментів економічного стимулювання розвитку переробних виробництв будуть залечені в операційну підсистему. Операційна підсистема відповідатиме за операційну діяльність з організації взаємозв'язків між суб'єктами природно-ресурсних комплексів, переробної промисловості та ринкової інфраструктури з приводу залучення природних та інших ресурсів регіону для створення нових чи розширення існуючих виробництв продукції з високою доданою вартістю.

Наступним етапом стане перехід до результативної підсистеми, що дозволить отримати кінцеву продукцію з високою доданою вартістю на основі комплексної поглибленої переробки природної сировини. На виході сформованої системи економічного стимулювання передбачено також отримати ряд очікуваних позитивних результатів для усіх зацікавлених сторін.

Зворотний зв'язок між керованою та управляючою підсистемами системи стимулювання розвитку переробки природних ресурсів буде здійснюватися через підсистему контролю (регулювання).

Отже, трансформована система економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону може включати різноманітні підсистеми та елементи. Результатом застосування даної системи стимулювання має стати поява у регіоні потужних комплексів із поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини; виробництво широкого асортименту продукції з високою доданою вартістю, що пройшла повний цикл поглибленої переробки; зростання валового регіонального продукту; підвищення рівня життя населення сільських територій; забезпечення

сталого соціо-еколого-економічного розвитку регіону загалом.

Ефективність трансформованої системи економічного стимулювання буде залежати від результатів діяльності, що будуть отримані внаслідок її використання. Варто зазначити, що обґрунтовані цільові орієнтири, завдання, функції та підхід до формування трансформованої системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів мають універсальний характер, тобто можуть бути взяті за основу для здійснення відповідних трансформацій не тільки в обраній за об'єкт дослідження Волинській області, а й в інших регіонах нашої держави, крім тимчасово окупованих територій.

3.2. Напрями стимулювання комплексної переробки природних ресурсів на базі природно-ресурсних комплексів регіону

Відсутність ефективних форм, методів, моделей, механізмів та інструментів економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері в нашій державі може завдати значної шкоди навколишньому природному середовищу.

Незадовільний екологічний стан навколишнього природного середовища в Україні потребує використання нових більш ефективних форм та методів економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері.

На основі досвіду провідних країн світу, можна запропонувати перспективні форми та методи за допомогою яких можна підвищити ефективність економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері нашої держави (Додаток ІІ, рис. ІІ.2).

«Публічно-приватне партнерство в природно-ресурсній сфері є перспективним напрямом сталого розвитку загалом і просторової організації природокористування зокрема, що допоможе розширити джерела інвестиційної привабливості нашої держави» [235].

Стимулювання розвитку інноваційних підприємств сприятиме побудові

наукових центрів (технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів), що займатимуться науковими розробками в сфері раціонального використання природних ресурсів та енергозбереження.

Децентралізація територіального розвитку допоможе краще вивчати та вирішувати екологічні проблеми того чи іншого регіону, сприятиме раціональнішому розподілу коштів на природоохоронні заходи в межах регіонів, посилить ефективність регіональних еколого-економічних програм розвитку.

Підтримуємо думку В.М. Бороноса та Ю.М. Шкодкіна [16], що «за допомогою екологічного лізингу можна буде залучити фінансові інвестиції на обладнання, технології, рухоме та нерухоме майно, що забезпечують усунення або зменшення екодеструктивного впливу діяльності людини».

Кооперація сприятиме посиленню взаємозв'язків між виробничими підприємствами та споживачами, розвитку малого підприємництва, раціоналізації процесів природокористування, посилить екологічну відповідальність бізнесу, екологічну безпеку. Капіталізація природних ресурсів призведе до підвищення їх вартості, що змушуватиме природокористувачів до підвищення ефективності їх використання.

Т.І. Єфіменко та інші [279] обґрунтували необхідність імплементації європейського законодавства щодо регулювання національного ринку фінансових інструментів, а також створення передумов для функціонування єдиного інституційного простору інвестицій з одночасним формуванням системи фінансово-економічного стимулювання в Україні.

Як стверджують деякі науковці [8; 33; 43; 175], «в сучасних умовах господарювання економічне забезпечення раціонального природокористування може бути реалізоване тільки за умови включення природних ресурсів у процеси реальної економіки, в основу яких покладено так звані економічні відносини».

Стимулювання спільного і міжнародного підприємництва в сфері природокористування, на нашу думку, сприятиме, в основному, розвитку торгівлі екологічними технологіями, обладнанням та товарами.

Комерціалізація наукових досліджень, що здійснюються в напрямку

раціонального природокористування, покращення стану навколишнього середовища відбуватиметься на основі трансформації результатів інтелектуальної діяльності у природно-ресурсну та переробну сфери.

Монополізація вітчизняних науково-технічних екорозробок на внутрішньому ринку забезпечить конкурентоспроможність інноваційних екологічних розробок на зовнішньому та внутрішньому ринку, сприятиме їх поширенню та комерціалізації, що призведе до поповнення місцевого та державного бюджетів фінансовими надходженнями. У відповідності до даних форм потрібно вдосконалити державні методи стимулювання в природно-ресурсній сфері, зробити їх більш жорсткими та підігнати під сучасні умови. У поєднанні з державними методами варто активно застосовувати ринкові методи стимулювання.

Таким чином, у нашій державі пропонується проводити економічне стимулювання в природно-ресурсній сфері у вигляді: приватно-публічного партнерства; інноваційного, спільного, міжнародного підприємництва; децентралізації територіального розвитку; екологічного лізингу; кооперації екологічно-орієнтованих виробництв; капіталізації природних ресурсів; комерціалізації наукових досліджень в екологічній сфері; монополізації вітчизняних науково-технічних екорозробок на внутрішньому ринку тощо.

Відповідно до даних форм потрібно використовувати ефективні методи державного стимулювання, що б були орієнтованими на ринкове середовище.

Поряд з державними варто застосовувати ринкові методи економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері.

Серед ринкових методів можна виділити:

- методи ринкового стимулювання попиту та пропозиції, що ґрунтуються на впровадженні екологічно орієнтованих інновацій для задоволення споживчих потреб природокористувачів;

- екологічна стандартизація та сертифікація – покращення екологічного стану за рахунок підвищення екологічних стандартів у виробничій, переробній та споживчій сферах; споживання якісної нешкідливої для людського організму

продукції;

- управлінські – розробка системи ефективного управління в природно-ресурсній сфері; формування дієвого еколого-економічного механізму управління в природно-ресурсній сфері; розробка системи управління якістю екологічно орієнтованих виробництв тощо;

- інформаційні – передбачають поширення інформації про стан навколишнього природного середовища, його зміни, результати природокористування, необхідності впровадження екологічно орієнтованих виробництв;

- товарно-виробничі – полягають у застосуванні інструментів, що дозволяють зменшити виробничі витрати за рахунок впровадження нових ресурсоощадних технологій, сприяють поглибленню і розширенню стадій промислової переробки та появі нових екологічно чистих товарів та послуг;

- соціально-екологічні – спрямовані на усунення та запобігання еколого-екологічним проблемам, що виникають під час виробництва та експлуатації продукції, посилення екологічної відповідальності суб'єктів господарювання за нанесення шкоди навколишньому середовищу тощо.

Відповідно до поданих ринкових методів доцільно використати цінові, фінансово-кредитні, комунікаційні та контрольно-регулятивні інструменти стимулювання. Реалізація викладених пропозицій дозволить суттєво вдосконалити систему фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері за рахунок закладення в її основу принципів «зеленої економіки», переорієнтацію на переважне застосування ринкових форм і методів фінансово-економічного стимулювання, але при збереженні загального контролю розвитку сфери природокористування з боку державних інститутів, а також посилення незалежного громадського контролю. Адже в період продовження трансформаційних процесів у нашій державі саме завдяки розвитку державно-приватного партнерства у природно-ресурсній сфері можна залучити не тільки додаткові «зелені інвестиції», але й закласти базу для посилення екологічної, економічної та енергетичної безпеки країни загалом.

Впровадження нових форм та методів економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері, безумовно, вплине на активізацію діяльності та розвиток комплексних переробних виробництв у регіоні, що дозволить отримати додаткові позитивні результати, але для цього потрібно першочергово покроково здійснити комплекс заходів (рис. 3.5).

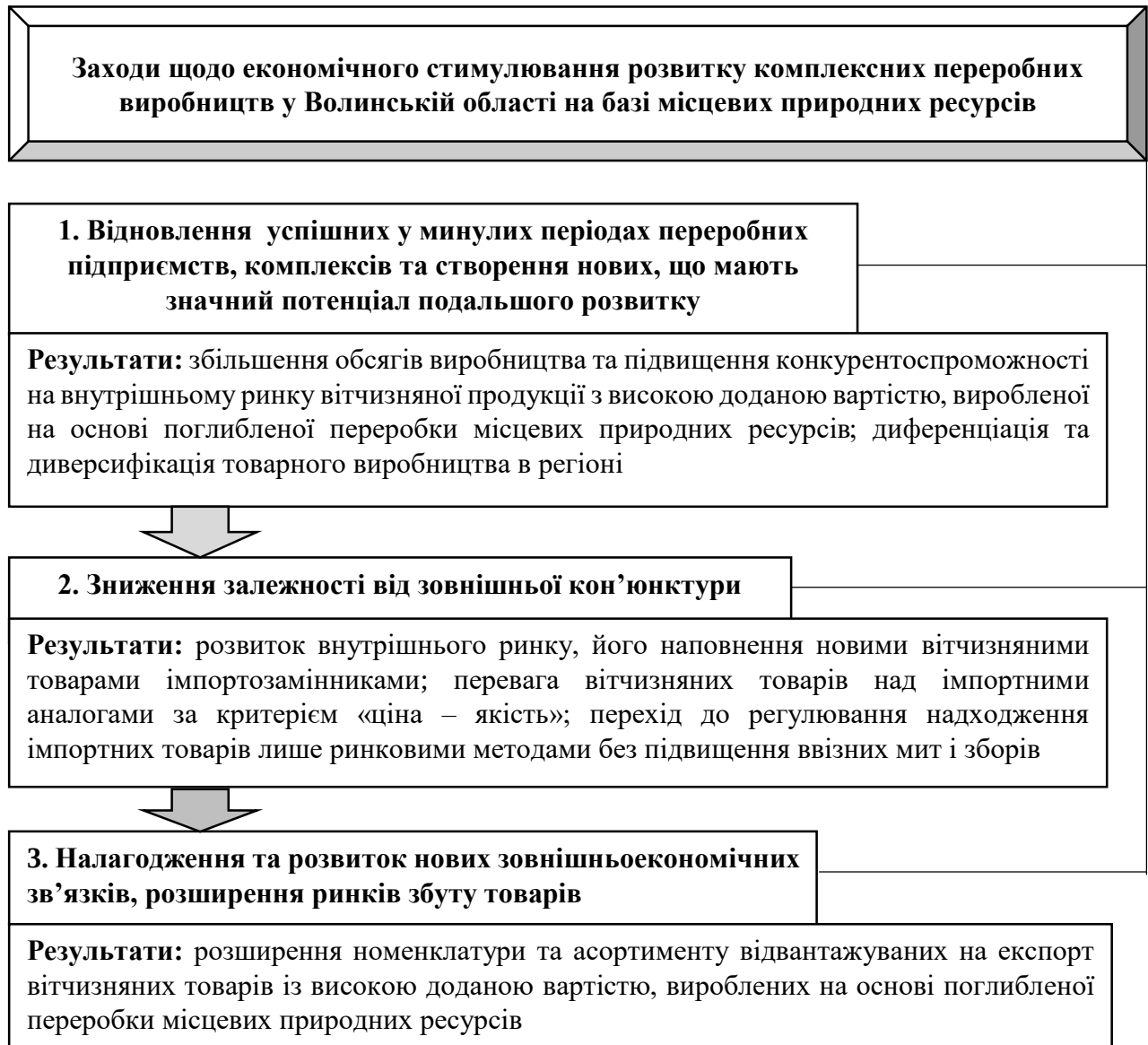

Рис. 3.5. Поетапні заходи щодо економічного стимулювання розвитку комплексних переробних виробництв у Волинській області на базі місцевих природних ресурсів (побудовано автором на основі [113])

Також, при трансформації системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів

потрібно враховувати, якими були основні причини розвитку (або занепаду) виробництв із переробки місцевих природних ресурсів у минулому, які це дало наслідки для економіки регіону та місцевого населення. Адже, можливо, через об'єктивний характер занепаду ряду переробних виробництв, варто розглянути можливість відновлення колись успішних переробних регіональних підприємств, або навіть комплексів, що працювали на місцевій природно-ресурсній сировині. Також, важливо визначити перспективи створення й розвитку нових комплексних виробництв на базі природних ресурсів, що раніше не використовувались, але мають значний потенціал для використання у майбутньому, виходячи з сучасних тенденцій переходу до принципів «зеленої» економіки.

Враховуючи позитивний досвід комплексного розвитку сфери промисловості у Волинській області, стрімкий розвиток якої припав на 60-80-ті рр. XX ст., вважаємо за доцільне першочергово відновити колись успішні підприємства переробної промисловості, що формували потужні комплекси з виробництва, обробки, переробки місцевої природно-ресурсної сировини.

Зокрема, мова йде про підприємства лісопереробного комплексу (які переробляли практично усі види лісосировини деревинного і недеревинного походження), агропромислового комплексу (виробництво та переробка льону, плодо-овоче-консервне виробництво, рибальство тощо) та мінерально-сировинного комплексу (займалися переробкою пісків, глини та іншої сировини, розвинувши мережу цегельних заводів та інших виробництв будматеріалів).

З метою визначення актуальних напрямів економічного стимулювання розвитку підприємств із переробки природних ресурсів на базі лісогосподарського комплексу даного регіону, розглянемо масштаби розвитку сфери лісопереробки в 60-80-х рр. XX ст., протягом яких на території регіону було сформовано потужний лісопереробний комплекс, що міг переробляти практично всі види лісосировини, причини занепаду деяких виробництв та можливості відновлення колись успішних підприємств із переробки лісових природних ресурсів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Розвиток лісопереробного комплексу Волинської області в 60-80-х рр. XX ст., причини його занепаду та перспективи подальшого розвитку

Природний ресурс	Розвиток (використання, досягнення) у минулих періодах	Причини занепаду на початку 90-х рр. XX ст.	Перспективи подальшого розвитку
Деревина та відходи деревообробки	Паперове виробництво в Луцьку, де випускали картон. Виробництво широкого асортименту меблів, паркету. Складна територіальна структура, що включала лісовиробничий центр (11 підприємств), лісовиробничий куш (4 підприємства) та лісовиробничий комплекс підобласного виду (2 організації), між елементами якої існували тісні виробничі і технологічні зв'язки	Перехід підприємств області на нові форми господарювання, роздержавлення переробних підприємств. Недосконалий управлінський апарат та політика управління лісовиробничим комплексом регіону. Відсутність поглибленої спеціалізації підприємств лісового господарства.	Можливість об'єднання (співпраці) суб'єктів господарювання з місцевими лісгоспами. Виробництво твердопаливних пілетів й гранул, будівельних матеріалів з відходів деревини. Целюлозно-паперові виробництва у містах поблизу великих водних артерій (тара з картону та паперу). Виробництво деревного вугілля
Продукти лісу побічного користування (живиця, хвоя, пеньки, відходи лісозаготівель тощо)	Лісохімічні цехи у лісгоспах: смолоскипидарне, гідролізне, хвойнопереробне, пірогенетичне виробництво. Галузь могла переробляти всю органічну масу дерева. Вироблялись: ефірні масла, скипидар, хвойний екстракт, хвойно-вітамінне борошно. Розвивалось виробництво хвойно-лікувального екстракту, дьогтю тощо	Порушення встановлених торгівельних зв'язків із комерційними організаціями. Дуже низька фінансово-інвестиційна підтримка зі сторони держави та іноземних інвесторів. Відсутність, зі сторони держави, дієвих інструментів стимулювання лісовиробничого комплексу регіону в сфері розвитку поглибленої переробки лісових ресурсів, що сприяло порушенню збалансованості між його сферами та недостатній інтенсифікації переробки	Переробка відходів лісозаготівель в газ для подальшого використання в теплових установках для задоволення потреб промислових підприємств, державних установ, організацій, комунальних підприємств тощо. Відновлення діяльності лісохімічних цехів в регіоні. Виробництво добрив.
Гриби, дикоростучі ягоди та інші харчові продукти лісу	Виробництво цукерок із журавлини, консервів із ягід, плодів і грибів, м'яса дичини		Виробництво широкого асортименту сертифікованої органічної консервної продукції, соків, вітамінних добавок. Виробництво сировини, концентратів, сиропів для спиртогорілчаних та винопереробних підприємств

Джерело: сформовано автором за даними [72; 153].

Враховуючи причини занепаду переробних підприємств лісового комплексу даного регіону, вважаємо, що трансформація наявної системи економічного стимулювання переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів повинна передбачати посилення фінансово-інвестиційної підтримки підприємств лісопереробної сфери зі сторони держави, а також підібрати ефективний інструментарій економічного стимулювання лісового комплексу регіону в напрямку розвитку поглибленої переробки лісових ресурсів на основі створення потужного лісопаперового комбінату, розвитку біолісової промисловості, виробництва продукції з відходів лісозаготівлі та деревообробки тощо. Перспективи подальшого розвитку лісового комплексу Волинської області, повинні враховувати не лише наявний лісоресурсний потенціал регіону, а й перспективну потребу відновлених чи новостворених місцевих переробних виробництв, а також попит на сировину та кінцеві продукти поглибленої лісопереробки на зовнішньому й внутрішньому ринках збуту. Тобто, розвиток конкретного виду лісопереробки доцільно планувати виходячи з формування перспективного ресурсного балансу надходження та використання лісосировини.

Вважаємо, що занепад переробних галузей, що здійснювали промислову переробку сільськогосподарської продукції даного регіону, створив найбільше проблем для розвитку агропромислового комплексу Волинської області – сировинну орієнтацію і недостатню концентрацію переробних виробництв на наступних ланцюгах створення доданої вартості.

Варто відмітити, що розвиток сільського господарства Волинської області в 60-80-х рр. XX ст. спричинив появу потужних переробних комплексів у сферах харчової та легкої промисловості, що займались переробкою місцевої сільгоспсировини (табл. 3.2).

У Волинській області на базі сільськогосподарської сировини вироблявся широкий асортимент продовольчих та непродовольчих матеріалів та виробів, що забезпечували першочергові потреби місцевого населення, а також мали постійний збут навіть у віддалених куточках великої країни.

Таблиця 3.2

**Розвиток агропромислового комплексу Волинської області на основі місцевої сільгоспсировини у 60-80-х рр. XX ст.,
причини його часткового занепаду та перспективи подальшого розвитку**

Природний ресурс	Розвиток (використання, досягнення) у минулих періодах	Причини занепаду на початку 90-х рр. XX ст.	Перспективи подальшого розвитку
1	2	3	4
<i>Харчова промисловість</i>			
Зернові культури	Було створено потужну базу переробки – комбінати хлібопродуктів: зернохосовища, елеватори, борошномельні (млини) і комбікормові підприємства, хлібопекарні. Значна концентрація борошномельних підприємств (млинів) у зонах вирощування зернових культур	Негативні наслідки процесів, пов'язаних із роздержавленням державних підприємств та їх приватизацією; послаблення інтеграційних зв'язків між хлібовиробниками; нестабільне політичне та економічне становище в нашій державі, що призвело до банкрутства багатьох потужних регіональних хлібокомбінатів	Можливість створення підприємств із: виробництва круп (гречаних, ячних, пшонах, кукурудзяних); виробництва кукурудзяної олії
Плоди, овочі, ягоди	Потужні консервні заводи у Володимир-Волинському, Іваничах, Луцьку, Рожищі та Турійську, що виробляли закусочні консерви, маринади, джеми, варення, соки. Потужні Ратнівський, Цуманський та Маневський лісгоспи, де виробляли ягідні, плодові та грибні консерви, соки та мед	Недостатній асортимент та низька якість овочів та плодів; різке зростання цін на сировину та готову продукцію; багатократне збільшення вартості перевезень; необхідність зменшення сезонності споживання овочів і фруктів; проблеми, пов'язані із транспортабельністю консервованих виробів у скляній тарі; недосконалість територіально-виробничої структури плодоовочеконсервного комплексу	Можливість виробництва консервованих виробів на виробничо-технічній базі лісгоспів або господарствами, що вирощують малину, лохину, яблука та овочі. Створення підприємств із виробництва крохмалю, приправ для харчових виробів, кондитерських ласощів
Тваринницька сировина	Потужні підприємства м'ясопромислового (Луцький, Нововолинський, Ковельський м'ясокомбінати), молокопереробного (Володимир-Волинський комбінат молокопродуктів, Ковельський сирзавод) та птахопромислового комплексів (Володимир-Волинська та Рожищенська птахофабрика)	Низька ефективність виробничих потужностей; формування дуже широких сировинних зон, що призвело до збільшення транспортних витрат на доставку сировини від пунктів виробництва до пунктів переробки; велика залежність від кормової бази	Можливість відновлення діяльності м'ясопромислового комплексу (завдяки програмам підтримки фермерства). Розвиток виробництва органічної тваринницької продукції (ковбас, молока, масла, сиру та ін.)

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4
<i>Легка промисловість</i>			
Льон	Льонопромисловий комплекс, що включав понад 200 льоносіючих господарств і 10 переробних підприємств, а також незначну кількість льоносушильних пунктів	Руйнація інфраструктури зовнішніх та внутрішніх ринків збуту продукції; зменшення, а згодом і відсутність попиту на льоноволокно та тканину із нього; конкуренція зі сторони вітчизняних та закордонних товарів-замінників продукції даної галузі виробництва; припинення дотацій у даній галузі державою; послаблення інтеграційних зв'язків між виробниками льону та льонопереробними підприємствами; процеси, пов'язані із роздержавленням державних підприємств та їх приватизацією; важке політичне та економічне становище в нашій державі в ті часи, що тільки сприяло збитковості галузі, насамперед, банкрутству потужних льонозаводів, зменшенню площ, відведених під посів льону та ін.	Враховуючи той факт, що меліорація земель у північних районах області спричинила зміну кисло-лужного стан ґрунтів, це зробило значну їх частину непридатною для вирощування льону-довгунцю (потрібні великі затрати часу та фінансових ресурсів для створення відповідних умов вирощування льону та відтворення переробних виробництв), набуває актуальності можливість виробництва льону-олійного
Льон, коноплі, вовна	Створено та введено в дію потужні швейні та ткацькі підприємства, шовковий комбінат, завод синтетичних шкір (м. Луцьк), бавовнопрядильна фабрика (Нововолинськ), ряд заводів первинної переробки льону	Відсутність технічного переозброєння виробництва, недостатня забезпеченість місцевою сировиною для виробництва одягу та взуття, перехід на давальницьку сировину закордонних фірм. Зменшення обсягів виробництва продукції через їх невисоку якість та низьку конкурентоспроможність на ринку	Можливість створення виробництв із переробки льону-олійного на харчову олію та біодизельне паливо
Шкіра	Виробництво чоловічого, жіночого та дитячого взуття, кожухів, шапок на потужних підприємствах взуттєвої та шкіряної промисловості		Наразі малоперспективне. Можна відновити шляхом нарощення поголів'я великої рогатої худоби та овець

Джерело: сформовано автором за даними [72; 153].

Серед усіх видів економічної діяльності, що займалися переробкою місцевої сільськогосподарської продукції слід виділити виробництво плодово-ягідної консервованої продукції. Плоди та ягоди у Волинській області заготовлялись для виробництва соків, компотів, джемів, повидла, варення, продуктів дитячого харчування, виробництва соків спиртоварних і виготовлення виноматеріалів для плодово-ягідних, лікєро-горілочних виробів тощо. Дана продукція, в першу чергу, забезпечувала потреби місцевого населення і користувалася великим попитом на внутрішньому ринку.

Але на даний час, у місцевих магазинах зосереджено широкий асортимент плодів та ягід, а також продуктів їх переробки закордонного виробництва або з сусідніх регіонів. Хоча природньо-кліматичні умови Волинської області цілком сприятливі для вирощування різноманітних плодово-ягідних культур. Для того, щоб відновити або створити нові комплекси із переробки плодово-ягідної продукції в межах Волинської області, потрібна відповідна потужна сировинна база. Тому, розуміючи те, що великі обсяги виробництва та реалізації плодів та ягід, а також продуктів їх переробки сприятиме збільшенню надходжень до місцевого та державного бюджетів, потрібно посилити економічне стимулювання в сфері садівництва, що повинне бути направлене не тільки на збільшення обсягів виробництва плодів і ягід, але й спонукати садові господарства самостійно їх переробляти.

Проте, найбільший стимулюючий вплив на розвиток комплексів із виробництва та переробки сільськогосподарської продукції буде чинити фінансова підтримка з державного чи обласного бюджету, залучення на умовах пільгового кредитування коштів державних та недержавних фінансово-кредитних установ, або коштів міжнародної фінансової допомоги.

На території Волинської області значна частина земельних площ задіяна для цілей надрокористування, тобто видобутку мінеральних ресурсів. Наявність мінерально-сировинних ресурсів посприяла формуванню та розвитку на початку 60-х рр. XX ст. у Волинській області будівельно-індустріального й паливно-енергетичного комплексів. Але у 80-90-х рр. минулого століття, під впливом

низки чинників, обсяги видобутку мінерально-сировинних ресурсів зменшилися через відсутність попиту з боку підприємств промисловості будівельних матеріалів й паливно-енергетичного комплексу регіону. До того ж, деякі види ресурсів зовсім не використовувались у жодній сфері переробної промисловості регіону (табл. 3.3).

Варто зазначити, що особливих успіхів було досягнуто у виробництві будівельних матеріалів, сировиною для яких виступали, в основному, місцеві мінеральні ресурси. Проте, сировинна база області дозволяє у перспективі нарощувати потужності з виробництва будівельних матеріалів, адже дана продукція буде постійно користуватися попитом серед місцевого населення, так як придбання та доставка її з сусідніх регіонів буде значно дорожчою.

Розбудова територіально-виробничих комплексів із переробки місцевих природних ресурсів потребуватиме значної кількості будівельних матеріалів. Це, в свою чергу, може призвести до збільшення обсягів виробництва будівельних матеріалів, що дозволить дати додатковий імпульс для розвитку місцевого будівельно-індустріального комплексу.

Тому доцільно відновити мережу заводів силікатної цегли та вогнетривів, що функціонували у попередні роки. Зокрема, є ресурсні можливості збільшити потужність діючого Кульчинського силікатного заводу (Ківерцівський район), розширивши його номенклатуру продукції до виробництва Е7 бетону та скла, а на основі родовища крейди організувати виробництва вапна і розкислень. Відновлено роботу Дубечненського керамічного заводу (Старовижівський район). Також доцільно відновити роботу за рахунок проведення капітального ремонту та техніко-технологічної модернізації Люблинецького силікатно-вапняного заводу (Ківерцівський район), а також Зарудчівського заводу силікатної цегли (Любешівський район), який був побудований ще у 1971 році та вийшов на виробничу потужність 14 млн цегли на рік, але занепав у 90-х рр. минулого століття через об'єктивні макроекономічні проблеми в країні. Ці підприємства поряд із виробництвом силікатної цегли також повинні бути зорієнтовані на виробництво вапна.

Таблиця 3.3

Розвиток будівельно-індустріального й паливно-енергетичного комплексів на базі мінерально-сировинних ресурсів у Волинській області в 60-80-х рр. XX ст., причини їх занепаду та перспективи розвитку

Природний ресурс	Розвиток (використання, досягнення) у минулих періодах	Причини занепаду на початку 90-х рр. XX ст.	Перспективи подальшого розвитку
Цегельно-черепична сировина, будівельний та баластний пісок і пісковики, керамічні та цегельні глини, крейда, вапняки та ін. види сировини	Було створено потужне та складне територіально-виробниче утворення. Розширено обсяги виробництва будівельних матеріалів і будівельної індустрії внаслідок широкого капітального будівництва в усіх галузях народного господарства області. Здійснювалась реконструкція підприємств і зростання їх потужностей у галузі будівельних матеріалів. Вироблялись м'які покрівельні і гідроізоляційні матеріали, залізобетонні вироби, стінові матеріали, цегла, бетон	Значне скорочення обсягів випуску основних будівельних матеріалів, що пояснюється порушенням економічних зв'язків між підприємствами внаслідок неплатоспроможності замовників, зменшенням замовлень з боку будівельних організацій, інфляційними процесами, економічною кризою в державі тощо	Доцільно збільшити обсяги виробництва існуючих та відновлення після техніко-технологічної модернізації колишніх або побудова нових цегельних заводів у міцях концентрації сировини, налагодження нових виробництв вапна, скла, будівельних сумішей
Торф, вугілля, газ, нафта	Створено потужності з виробництва торфу й торфобрикетів, побудовано вугільні шахти в м. Нововолинськ. Проводилась георозвідка й проєкти з видобутку нафти та газу	Недостатнє забезпечення фінансовими коштами призупинило розвиток вугільних й торфових підприємств, зокрема, затягнуло процес будівництва шахти №10, призупинило дослідження стосовно визначення перспективи видобутку нафти й газу	Розширення територій добування, збільшення обсягів виробництва торфобрикетів, переробка вугілля на газ для використання в теплових установках, розробка родовищ газу і нафти
Бурштин	Здійснювалось переробка в польових умовах місцевими ремісниками в незначних обсягах для власних потреб. Вироблялись гудзики, мундштуки, гребінці, прикраси тощо	Незатребуваність виробів із бурштину, нерозвіданість запасів, відсутність попиту на мінерал та вироби з нього. Законодавчі обмеження стосовно його видобутку	Значний попит та висока вартість бурштину дає перспективи розвитку місцевого виробництва ювелірних виробів
Базальт	Проводилась георозвідка родовищ	Недостатність фінансових ресурсів на дослідження родовищ, нестійка політична й економічна ситуація в державі	Широке використання в промисловості будівельних матеріалів

Джерело: сформовано автором за даними [72; 211].

На базі Згоранського родовища піску (Любомльський район) площею 4,37 га, а також Пустомитівського родовища (Горохівський район) також доцільно надалі побудувати нові силікатні заводи з можливістю орієнтації на експорт продукції.

Важливе значення для розвитку Волинської області може мати переробка природних ресурсів на базі водогосподарського комплексу. Так, ще в 70-80-х рр. XX ст. у межах регіону займалися розведенням риби і виробництвом рибної продукції, складалися й розглядалися проєкти з використання інших водних природних ресурсів, але всі виробництва з перероби ресурсів на базі водогосподарського комплексу занепали на початку 90-х рр. через неефективну приватизацію, відсутність додаткових фінансових ресурсів для підтримки або розширення їх господарської діяльності (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Розвиток переробних виробництв на базі природно-ресурсної бази водогосподарського комплексу Волинської області в 60-80-х рр. XX ст., причини їх занепаду та перспективи подальшого розвитку

Природний ресурс	Розвиток (використання, досягнення) у минулих періодах	Причини занепаду на початку 90-х рр. XX ст.	Перспективи подальшого розвитку
Річкові види риб	Збудовано потужне підприємство «Шацький рибзаовод». Здійснювали промисловий вилов риби, вирощували мальків, запускали їх у водойми. Виробляли пресерви та консерви з риб (понад 250000 банок)	Процеси приватизації державних підприємств; відсутність фінансових на закупку кормів, забруднення водойм, зникнення великої кількості різновидів риб тощо	Створення нових рибних ферм. Можливість виробництва пресервів та консервів на базі продукції місцевих акваферм, ставків для забезпечення харчових потреб місцевого населення
Сапропель	Розвідано 70% родовищ, виявлено потенціал, розроблено проєкти з видобутку й переробки; проводилися експерименти та розпочато промисловий видобуток	Відсутність фінансових ресурсів на подальший розвиток	Відновлення виробництв навколо озер з найбільшою ресурсною базою. Можливість використання в сільському господарстві (виробництво добрив та кормів), медицині, хімічній промисловості, промисловості будівельних матеріалів

Джерело: сформовано автором за даними [127; 162].

На основі вищезазначеної інформації, визначимо напрями економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Напрями економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону (побудовано автором на основі джерела [269])

У відповідності до перелічених напрямів для стимулювання розвитку поглибленої переробки місцевих природних ресурсів, вважаємо за доцільне створити належне нормативно-правове середовище для застосування таких універсальних економічних інструментів:

- обмежити експорт продукції природно-ресурсних комплексів регіону в сирому (необробленому) вигляді та продукції, що пройшла лише первинну обробку, інвестувати кошти в розвиток переробних виробництв із державного та місцевого бюджетів, а також за залучення індивідуальних інвесторів, попередньо створивши для них оптимальний інвестиційний клімат;

- підвищити плату за використання природних ресурсів на основі врахування їх реальної ринкової вартості та рентної оцінки природних ресурсів із урахуванням особливостей їх розміщення на певній території;

- встановити додаткові норми, обмеження, підвищити екологічні податки та збори для виробників, які не впроваджують екобезпечні та енергоефективні технології поглибленої переробки природних ресурсів;

- стимулювати інвестування в інноваційну діяльність переробних підприємств (нове ресурсо- та енергозаощадливе обладнання, технології, підготовка кадрів тощо) за рахунок повного чи часткового звільнення від сплати ввізного мита підприємств, що закупили закордонне обладнання для поглибленої переробки;

- виділення з держбюджету або екологічних фондів коштів цільового характеру на дольове співфінансування проєктів із розвитку матеріально-технічної бази переробних підприємств, що забезпечуватимуть раціональне використання природних ресурсів та екологізацію навколишнього середовища;

- встановлення пільгового режиму оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями, державна підтримка та супровід проєктів у сфері енерго- та ресурсозбереження;

- державні замовлення – потреба держави у певних товарах стимулює розвиток відповідних переробних підприємств на базі природно-ресурсних комплексів;

- сприяння створенню нових або відновленню колись потужних підприємств із переробки природних ресурсів за рахунок державних довгострокових безвідсоткових кредитів та повного або часткового звільнення від сплати податків;

– удосконалення системи міжбюджетних відносин для збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів із метою їх подальшого перерозподілу для стимулювання місцевих переробних виробництв.

Вищеперелічені інструменти повинні формувати систему інструментів державного та недержавного стимулювання комплексного використання природних ресурсів і відходів, яка передбачатиме використання різноманітних економічних інструментів. При трансформації системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів потрібно зважати на те, що природно-ресурсні комплекси на території Волинської області, повинні формувати складну систему, між елементами якої повинні існувати тісні виробничі взаємозв'язки.

Важливо, щоб розвиток одного переробного комплексу повинен надавати додатковий імпульс для розвитку суміжних комплексів на наступній ланці ланцюга створення доданої вартості, що в кінцевому випадку дозволить отримати синергетичний ефект від діяльної усієї системи.

Отже, щоб стимулювати в регіоні переробку, наприклад, місцевої сільськогосподарської сировини потрібно: стабілізувати політико-економічне становище в нашій державі та регіоні зокрема; проводити грамотну політику ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки; впроваджувати інноваційні технології та обладнання в агропромислову сферу регіону; фінансово підтримувати галузі сільського господарства, що займаються виробництвом нерентабельної, але важливої для переробних підприємств сільгоспсировини; сприяти підвищенню якості і відповідно конкурентоспроможності вітчизняної сільгосппродукції та продуктів її переробки на зовнішніх та внутрішніх ринках збуту тощо.

Таким чином, запропоновані форми, методи економічного стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки природних ресурсів допоможуть вдосконалити наявну систему економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері за рахунок закладення в її основу принципів «зеленої економіки», здійснити переорієнтацію на переважне застосування ринкових

форм і методів економічного стимулювання, за умови збереження загального контролю розвитку сфери природокористування з боку державних інститутів, а також посилення незалежного громадського контролю. Адже запропоновані напрями та інструменти економічного стимулювання сприятимуть вирішенню ряду проблем у природно-ресурсній та переробній сферах не тільки Волинської області, але й можуть бути взяті як модельна основа для вирішення завдань вдосконалення системи економічного стимулювання у сусідніх близьких за природно-ресурсним потенціалом та рівнем соціально-економічного розвитку регіонах – Рівненській, Житомирській, Львівській і Тернопільській областях з урахуванням їх природно-ресурсного потенціалу та специфіки розвитку цих регіональних господарських комплексів.

3.3. Удосконалення фінансових стимулів розвитку переробних комплексів на базі наявної в регіоні природно-ресурсної сировини

У процесі економічного стимулювання розвитку переробних виробництв, велику роль відіграють саме фінансові стимули, адже більшість підприємств (в основному малих) відчують дефіцит власних та зовнішніх фінансових ресурсів для розвитку інноваційної діяльності, що стримує впровадження сучасних технологій та обладнання у виробничий процес, тобто впливає на якісні та кількісні характеристики готових виробів, а також обмежує можливості розширення «ланцюга» створення нових доданих вартостей у сфері поглибленої переробки природної сировини. У Волинській області на сьогодні відсутні комплексні програми, що передбачають надання на вигідних для бізнесу умовах фінансових ресурсів із державного, регіонального чи місцевого бюджетів на розвиток виробництв із поглибленої переробки місцевих природних ресурсів, а тому переробні підприємства змушені самостійно забезпечувати себе фінансовими ресурсами, імобілізуючи їх із власних джерел, за рахунок залучення фінансових інвестицій, недешевих кредитних коштів, що свідчить про

неефективність наявної системи фінансово-економічного стимулювання та застосування відповідних інструментів.

Дослідження, що підтверджують важливість і значення фінансових стимулів, системи та механізму фінансового стимулювання сталого розвитку регіонів, окремих підприємств, відображені в роботах багатьох вчених [23; 45; 115; 117; 138; 163], що займалися вивченням сутності й теоретичних основ фінансових систем та фінансового стимулювання сталого розвитку регіонів, однак потребує додаткового опрацювання питання щодо вдосконалення фінансових стимулів розвитку переробних комплексів на базі наявної в регіоні природно-ресурсної сировини. Недосконалість наявної у Волинській області системи фінансового стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів зумовлена низкою факторів, зокрема, небажанням фінансово-кредитних установ у наданні позики деяким суб'єктам господарської діяльності, спричинене великим ризиком можливості неповернення кредитних коштів, частими змінами в фінансово-економічному середовищі та фінансово-економічній політиці держави, відсутністю конкретних фінансових стимулів розвитку поглибленої переробки природних ресурсів тощо.

У результаті дослідження несприятливих факторів, що чинять вплив на наявну в регіоні систему фінансового стимулювання переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів, автором виділено основні недоліки даної системи, що полягають у: недостатності власних коштів для розвитку власного бізнесу, обмеженому доступі деяких суб'єктів господарювання (особливо малих підприємств) до ресурсів банківських та інших фінансово-кредитних установ тощо. Враховуючи це, на рисунку 3.7 представлено напрями вдосконалення наявної системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв у Волинській області.

Удосконалена система фінансово-економічного стимулювання повинна бути спрямована на забезпечення в повному обсязі та на пільгових умовах потреб діючих та нових переробних виробництв у додакових фінансових ресурсах (кредити, фінансові інвестиції; фінансові трансфери тощо).

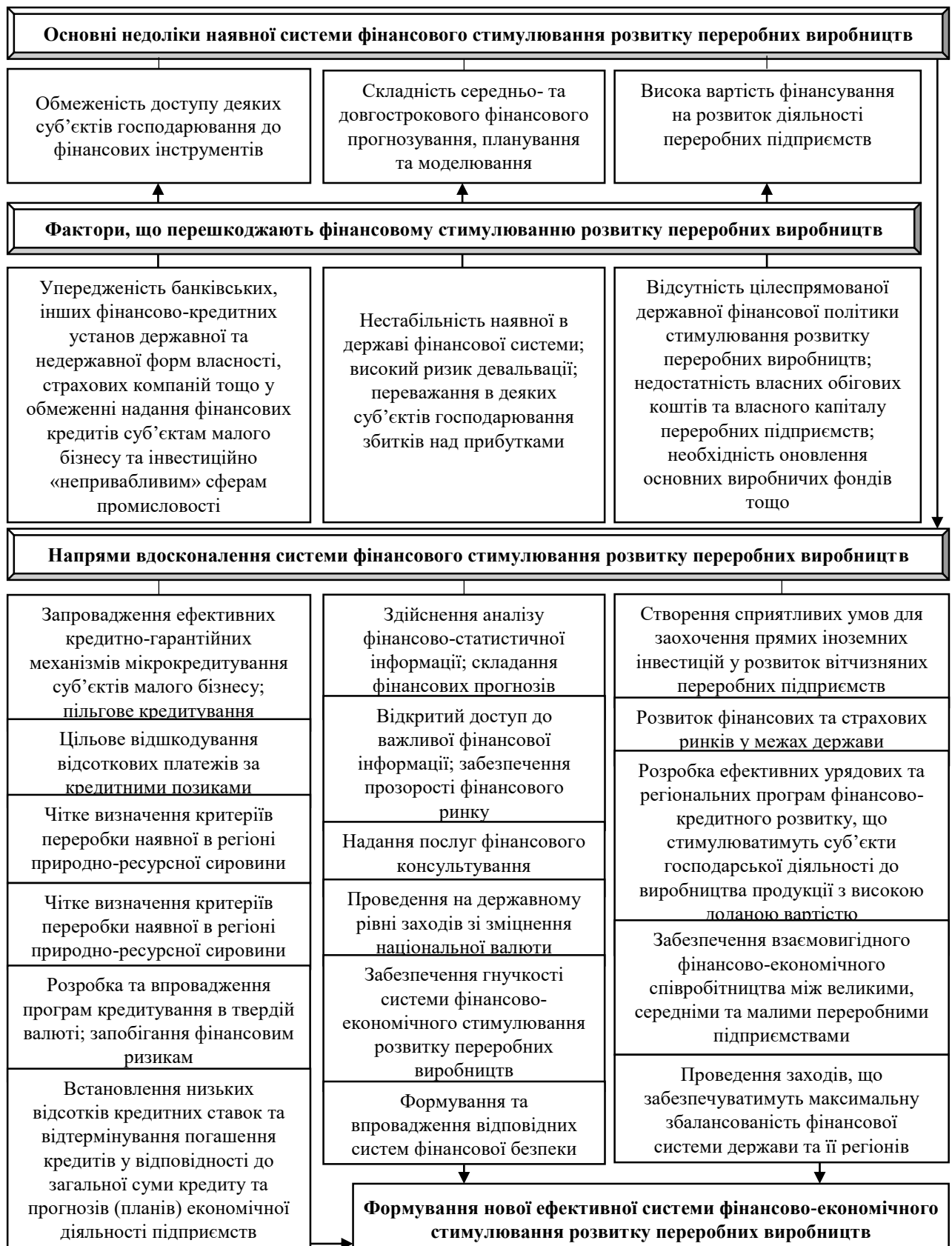

Рис. 3.7. Напрями вдосконалення системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв у Волинській області (побудовано автором на основі [38; 50; 89; 99; 200; 245])

При цьому, дана система повинна бути націленою на те, що у процесі подальшого економічного розвитку переробні підприємства повинні самостійно забезпечувати в повному обсязі свої потреби у фінансових ресурсах.

У зв'язку з цим, автором запропоновано структуру нової системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв (Додаток Щ, рис. Щ.3), згідно з якою органи державної влади усіх рівнів, територіальні громади здійснюватимуть ефективний розподіл наявних коштів (через підсистему фінансово-економічного регулювання), контроль (через підсистему фінансового контролю) та забезпечуватимуть суб'єкти необхідною інформацією (через фінансово-інформаційну підсистему), активно задіюючи й інші підсистеми даної системи. Вищеперелічені підсистеми здійснюватимуть управлінський вплив на інші елементи системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв.

Важливу роль відіграватиме фінансово-інвестиційна підсистема, мета якої полягатиме у забезпеченні ефективного управління фінансовими потоками з метою: збільшення інвестицій у розвиток переробної промисловості (насамперед, на пріоритетне фінансування масштабних інноваційних проєктів регіонального рівня); формування сприятливого інвестиційного середовища; формування тісних взаємовідносин між інвесторами, завдяки чому переробні підприємства Волинської області зможуть вийти на якісно вищий інноваційно орієнтований рівень розвитку.

Загалом система фінансово-економічного стимулювання регулюватиме відносини між всіма підсистемами системи на основі чинних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, колегіальних рішень суб'єктів управління.

Фінансово-інвестиційна підсистема матиме тісний взаємозв'язок із системою фінансування інноваційних проєктів.

«Підсистема фінансування інноваційних проєктів передбачатиме залучення фінансових ресурсів місцевих та центральних органів влади, приватних суб'єктів господарювання, іноземних держав та міжнародних організацій виключно на

розробку й застосування нових технологій, ноу-хау та інших нововведень, що забезпечуватимуть розвиток переробних виробництв регіону» [117].

Підсистема фінансових інновацій забезпечуватиме розробку та впровадження нових (інноваційних) методів, інструментів фінансового стимулювання.

Підсистема нарахування фінансових пільг здійснюватиме поділ переробних підприємств у залежності від певних критеріїв на групи пільгових категорій, встановлюватиме пільгові тарифи, розроблятиме та впроваджуватиме ефективні методики нарахування та механізми відшкодування фінансових пільг, дотацій, разових фінансових виплат тощо.

Підсистема бюджетного фінансування – формуватиме систему державних фінансових фондів за рахунок коштів державного та регіонального бюджету, що виділятимуться на розвиток переробних виробництв, а також фінансові ресурси з державного бюджету на відшкодування кредитних ставок фінансовим комерційним установам, відшкодування податкових ставок тощо. «Дана система повинна бути націленою на збільшення розміру дохідної частини місцевих бюджетів та сприяти більшому надходженню фінансових ресурсів у регіон за рахунок реалізації відповідних державних та регіональних програм фінансово-економічного розвитку» [45].

«Підсистема фінансової безпеки являтиме собою організовану сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів і заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів підприємств переробної промисловості від внутрішніх та зовнішніх загроз» [76].

Підсистема страхування фінансових ризиків надаватиме гарантії фінансово-кредитним установам та суб'єктам господарської діяльності внаслідок настання небажаних фінансових ризиків (подій) між ними та передбачатиме розвиток страхового ринку.

Підсистема розподілу фінансових коштів забезпечуватиме справедливий розподіл фінансових ресурсів між всіма переробними підприємствами регіону виходячи із оцінки стану економічного розвитку, фінансових потреб та

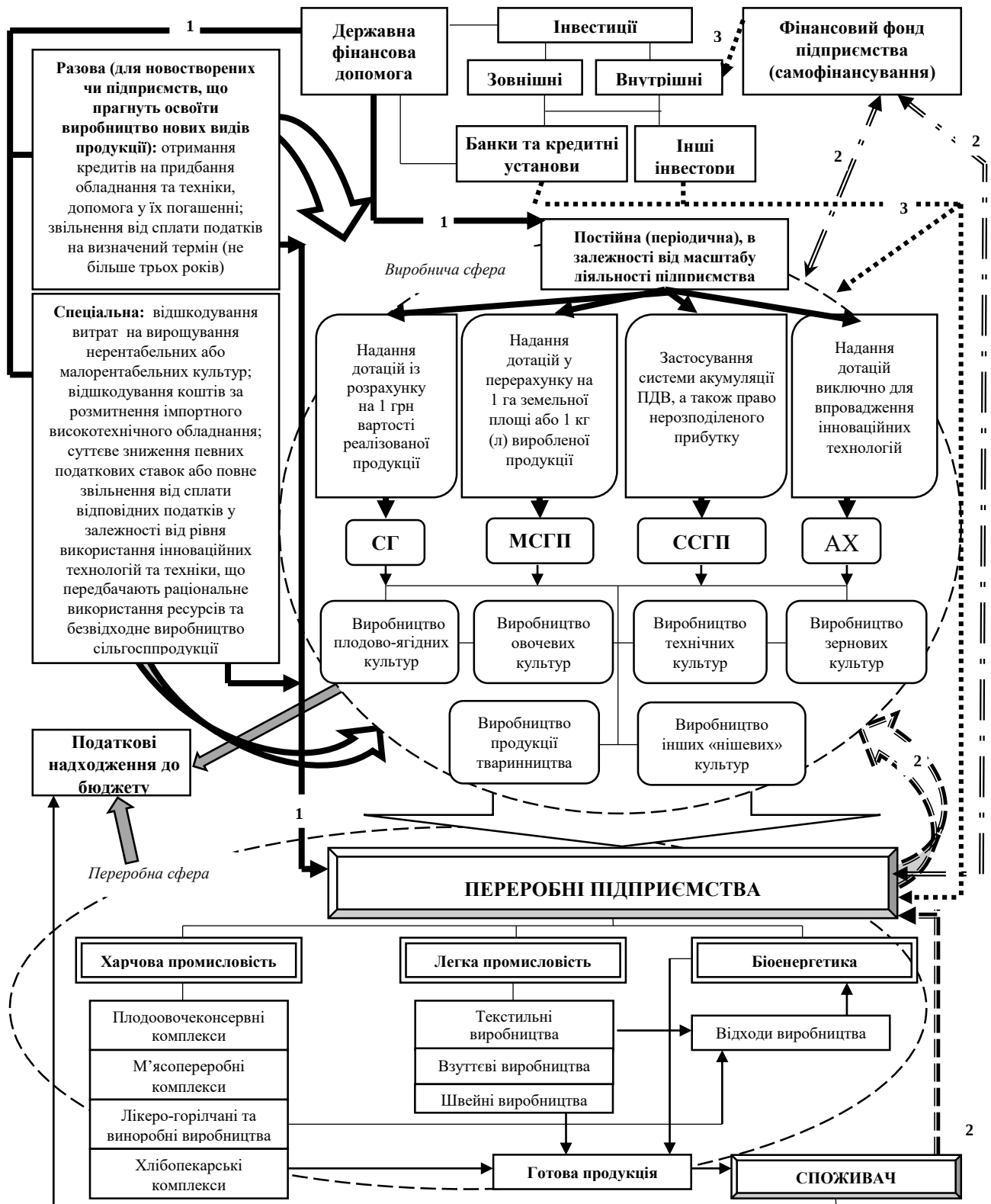
можливостей окремо кожного з них тощо.

Отже, запропонована система фінансово-економічного стимулювання дозволить отримати вільний доступ суб'єктів господарювання, що належать до природно-ресурсних та переробних комплексів регіону, до наявних фінансових інструментів, забезпечить ефективність залучення, розподілу та використання фінансових інвестицій у переробну промисловість, посилить у майбутньому фінансову незалежність переробних підприємств, сприятиме їх повному самофінансуванню, вирішить проблему короткострової нестачі коштів тощо.

Враховуючи те, що вагому частку в економічному розвитку Волинської області становить саме агропромисловий комплекс, автор вважає за доцільне посилити роль держави у фінансовій підтримці місцевих агровиробництв й вдосконалити діючий механізм надання державної фінансової допомоги невеликим сільськогосподарським та агропереробним підприємствам, який наразі є досить складним, бюрократизованим та викликає значні витрати часу на отримання дотацій та пільг, а фінансова підтримка проводиться не на конкурсних засадах.

Автором розроблено і запропоновано використовувати у Волинській області вдосконалений механізм надання державної фінансової допомоги суб'єктам господарювання агропромислового комплексу, який націлений на стимулювання їх інноваційно-технічного і техніко-технологічного розвитку та є соціально орієнтованим на вирішення поточних проблем новостворених територіальних громад у сільській місцевості (рис. 3.8).

У запропонованому механізмі передбачено: надання, за потреби, разової фінансової допомоги з державного бюджету для всіх новостворених вітчизняних сільгосппідприємств (незалежно від форми власності, розміру тощо); постійної (виходячи із масштабів діяльності сільськогосподарського підприємства); спеціальної (для підтримки збиткових та малорентабельних галузей агропромислового комплексу). До того ж, даний механізм фінансового забезпечення покликаний стимулювати розвиток аграрних підприємств і передбачає три етапи реалізації [261].

Умовні позначення:

СГ – сімейні господарства (агromікропідприємства)
 МСГП – малі сільськогосподарські підприємства
 ССГП – середні сільськогосподарські підприємства

.....➔ – етапи реалізації механізму фінансового забезпечення
 АХ – агрохолдинг

Рис. 3.8. Схема механізму надання державної фінансової допомоги суб'єктам агропромислового комплексу (побудовано автором за [4; 143; 180])

На першому етапі надається разова фінансова допомога всім новоствореним підприємствам, розмір якої визначається для кожного суб'єкта господарювання індивідуально й для отримання якої попередньо потрібно оформити заявку, підготувавши для цього необхідні документи (реєстраційні форми, бізнес-план та ін.) та укласти відповідні договори з представниками державної влади (тобто з державою), а для тих сільськогосподарських підприємств, що вже існують на ринку та прагнуть розвиватися, пропонується забезпечити постійну (або періодичну) державну фінансову допомогу з нарахуванням у відповідності до обсягів виробництва та реалізації сільгосппродукції у натуральному виразі або виходячи з її вартості залежно від розміру аграрного підприємства.

Для тих сільгосппідприємств (новостворених чи вже наявних), що прагнуть використовувати інноваційні технології та обладнання, а також займаються виробництвом малорентабельних (чи планово-збиткових) видів продукції, замовником яких є держава, мають надаватися спеціальні пільги.

Після того, як сільськогосподарська продукція та продукти її переробки реалізується на споживчому ринку, розпочинається другий етап реалізації запропонованого механізму фінансового забезпечення агропромислового комплексу, на якому відбувається зворотній процес фінансування – у переробних підприємств та виробників сільськогосподарської продукції з'являються власні кошти, що поступово накопичуються, формуються прибутки підприємства стають фінансово самостійними і спроможні власними силами інвестувати кошти в свій розвиток, мають кошти для сплати податків й, таким чином, наповнюють місцеві та державний бюджети.

Третій етап реалізації запропонованого механізму, передбачає активний розвиток інвестиційної інфраструктури, значне підвищення обсягів залучення іноземних інвестицій, при чому значна їх частка повинна бути націленою саме на переробку сільськогосподарської продукції, розвиток науково-технічної бази агропромислового комплексу, а також створення довгострокових партнерських відносин між інвесторами, виробниками та переробниками. На даному етапі, суб'єкти підприємницької діяльності, задіяні в аграрній сфері, інвестують

фінансові кошти не лише у власний розвиток, а й в інші агропідприємства та інші галузі, суміжні із сільським господарством. Наприклад, виробники сільськогосподарської продукції інвестують у переробні виробництва і навпаки.

Для того, щоб ввести запропонований автором механізм надання державної фінансової допомоги суб'єктам агропромислового комплексу у дію та отримати бажані результати, внаслідок його реалізації, необхідно, в першу чергу, змінити економічну політику держави у цій сфері з пасивної адміністративної на активну стимулюючу. Фінансове забезпечення заготівельних та переробних підприємств агропромислового комплексу на пряму буде залежати від визначених пріоритетних напрямів та відповідних інструментів державної фінансової підтримки. Загалом, запропонований механізм стимулюватиме інноваційно-інвестиційний розвиток агропромислового комплексу.

Важливе значення у стимулюванні розвитку агропереробних комплексів Волинської області відіграватиме вірно обрана стратегія державної й регіональної політики залучення фінансово-кредитних ресурсів, де велику роль відіграватимуть не лише традиційні механізми та інструменти кредитування, а й нові, що сьогодні переважно використовуються в тестовому режимі (в рамках реалізації пілотних проєктів), серед яких можна виділити такі групи: традиційне банківське кредитування, вексельне фінансування (товарний кредит), аграрні розписки, лізинг, державне фінансування (система форвардних закупівель ПАТ «Аграрний фонд» та ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України»), зовнішні запозичення (ІРО, випуск єврооблігацій, залучення кредитів від банків-нерезидентів і т. д.) [31], кожна з яких по-своєму особлива, має певні переваги та недоліки (Додаток ІІ, табл. ІІ.1).

Автор вважає, що на сьогодні, з метою розвитку переробних виробництв на базі агропромислового комплексу Волинської області, доцільно використовувати такий фінансово-кредитний інструмент, як «аграрна розписка», адже він чинить прямий стимулюючий вплив на суб'єктів господарювання, що займаються виробництвом та переробкою сільськогосподарської продукції, надає (на їх вибір) широкий спектр

можливостей погашення боргу й, до того ж, показав свою ефективність на практиці в інших регіонах України, зокрема, у Полтавській, Вінницькій, Черкаській та Харківській областях.

Також можна створювати спільні кредитні програми між фінансовими компаніями (банками, кредитними установами) та спеціалізованими сільськогосподарськими компаніями (що займаються виробництвом насіння, техніки, сільськогосподарського обладнання тощо), що передбачають зменшення кредитних ставок, відсутність комісії за надання кредиту, відсутність перших внесків та інше для аграріїв. «Подібні програми вже давно розробляються окремими банками та застосовуються на практиці, при чому їх суть полягає у створенні таких умов, що надають фінансову вигоду для всіх учасників процесу кредитування. Наприклад, однією з таких кредитних програм є «ЛегкоПосівна» від компанії «Сингента» з «ПроКредитБанк» [22].

Тому необхідно визначити пріоритетні напрями та відповідні інструменти державної фінансової підтримки агропромислових підприємств з виробництва та переробки місцевої сільськогосподарської сировини (Додаток Щ, рис. Щ.4).

Забезпеченість будь-якого підприємства фінансовими ресурсами відіграє важливу роль у його подальшій діяльності.

Автор вважає за доцільне віднести до пріоритетних напрямків застосування інструментів фінансового стимулювання аграрного сектора економіки: сферу ціноутворення на сільськогосподарську сировину та продукти її переробки; сферу інтеграційних зв'язків між виробниками сільськогосподарської сировини та переробними підприємствами; сферу виробництва та переробки «нішевих» культур; розвиток аграрної інноваційно-інвестиційної інфраструктури; збільшення попиту на вітчизняну сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки на зовнішніх та внутрішніх ринках збуту.

Важливо тільки на кожен сезонний період, виходячи з поточної та перспективної кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках, обрати правильне поєднання різних інструментів фінансового стимулювання переробних виробництв в агропромисловому комплексі регіону.

Серед інструментів фінансово-економічного стимулювання комплексного використання природних ресурсів і відходів вважаємо найбільш ефективними можуть стати: впровадження на законодавчому рівні екологічних норм та стандартів, а також здійснення сертифікації в природно-ресурсній та переробній сферах; страхування екологічних ризиків у природно-ресурсній сфері та сфері природокористування; встановлення лімітів на використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, розміщення промислових відходів переробними підприємствами.

3.4. Перспективи створення нових комплексних переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів та відходів

Дослідивши стан та перспективи подальшого розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області, стало очевидним, що в даному регіоні потрібно розвивати поглиблену переробку недеревних лісових ресурсів (диких ягід, грибів, лісових горіхів тощо) та сільськогосподарської продукції (плодово-ягідної, овочевої та м'ясної), однак, як в державній, так і в регіональній програмах розвитку агропромислового комплексу для цього відсутні прямі інструменти економічного стимулювання. Якщо державні програми, в основному, націлені на зростання обсягів виробництва первинної сільськогосподарської продукції рослинництва і тваринництва, то регіональні – орієнтовані на повільний поступовий розвиток первинної переробки сільгоспсировини.

На даний час у Волинській області, економічному стимулюванню виробництва консервованих овочів, плодів і ягід, грибів, м'яса сільськогосподарських тварин та риби сприяють «Урядова програма фінансової підтримки розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства 2020» та «Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2016-2021 роки» [100; 239], якими передбачено відшкодування

відсоткової ставки або комісії по кредитах наданих підприємствам, що здійснюють обробку овочів, з метою нарощування потужностей сховищ для якісного зберігання продукції та часткового відшкодування вартості послуг із сертифікації виробникам органічної продукції.

На думку автора, зважений підхід органів влади державного, регіонального й місцевого рівнів щодо створення сприятливих умов розвитку переробних кооперативів зможе забезпечити поглиблену переробку деяких видів сільськогосподарської продукції та недеревної продукції лісу. Прикладом може стати підприємство «Еко-Тур» (Ратнівський район), що залучило інвестора, який готовий інвестувати додаткові кошти в будівництво крохмального заводу на кооперативних засадах співпраці, при чому інвестор бере на себе витрати з підведення комунікацій та купівлі (оренді) обладнання, а «Еко-Тур» – витрати з будівництва й обслуговування виробничих приміщень.

Також важливо, щоб реалізація державних й регіональних програм розвитку на практиці підкріплювалася належним фінансовим забезпеченням, адже відомий негативний досвід, коли урядом та регіональними органами управління Волинської області було прийнято програми з відновлення галузі льонярства, але без належного фінансового підкріплення з державного й обласного бюджетів вони не були реалізовані.

Щоб економічне стимулювання поглибленої переробки овочів, плодово-ягідної сировини, грибів, м'яса сільськогосподарських тварин і птиці було дійсно ефективним, потрібно використовувати такі інструменти економічного стимулювання, щоб об'єкт, на якого воно спрямовується мав стимулюючий вплив, відчував економічну вигоду від дії відповідних стимулів. У зв'язку з цим, автором запропоновано використовувати ряд інструментів фінансово-економічного стимулювання, що сприятимуть розвитку переробних виробництв на базі агропромислового комплексу Волинської області, обґрунтування яких, наведено в таблиці 3.5.

На території Волинської області зосереджені запаси різноманітних мінеральних ресурсів, видобуток і переробка яких у промислових масштабах

може сприяти значним фінансовим надходженням до регіональних та державного бюджетів. Одним із таких мінералів є бурштин.

Таблиця 3.5

Економічні інструменти стимулювання розвитку виробництв з поглибленої переробки сільськогосподарської овочевої, плодової, ягідної, м'ясної продукції та недревних продуктів лісу (розроблено автором)

Інструмент стимулювання	Змістовна характеристика інструментів	Очікувані результати застосування
Компенсація нарахованого податку на прибуток сільськогосподарським виробникам протягом 5 років від моменту випуску першої партії (одиниці) переробленої продукції	Зменшення податку всім сільськогосподарським підприємствам, незалежно від організаційно-правової форми та форм власності на 10% (за умови, що частка реалізованої переробленої продукції становить 20-30% від загальних обсягів доходів виробника), на 15% (за умови, що частка реалізованої переробленої продукції становить 30-40% від загальних обсягів доходів виробника), на 20% (за умови, що частка реалізованої переробленої продукції перевищує 40% від загальних обсягів доходів виробника)	Стимулює розвивати переробку сільськогосподарської продукції; дає змогу підприємству, що працює на місцевій сільськогосподарській сировині, самостійно фінансувати потреби в обладнанні, інноваційних технологіях тощо
Фінансова компенсація з місцевого та обласного бюджетів	Надається всім сільськогосподарським підприємствам, незалежно від організаційно-правової форми та форм власності, котрі суттєво вплинули на покращення екологічного стану навколишнього природного середовища, природних екосистем та ландшафтів	Використання ресурсоощадних технологій виробництва; здійснення поглибленої переробки; впровадження технологій безвідходного виробництва
Компенсація витрат з обласного та державного бюджетів за рекламування органічної чистої продукції (у розмірі 50% загальних витрат на рекламу в перший рік його роботи)	Даний інструмент передбачений для новостворених підприємств, що виходять на ринок органічної продукції з високою доданою вартістю (консервованих виробів, молочної продукції, ковбасних виробів)	Створює імідж продукції органічної переробки; поширює інформацію про органічну продукцію; сприяє збільшенню обсягів збуту; допомагає вийти новоствореним підприємствам на ринки збуту
Компенсація за знос виробничого обладнання харчовим підприємствам, що займаються переробкою сільгосппродукції	Надається у розмірі 20% від суми зносу основних засобів за звітний рік підприємствам, що здійснюють поглиблену переробку сільгосппродукції та у розмірі 25% – підприємствам, що здійснюють виробництво органічних продуктів харчування	Надає можливість вчасно та періодично оновлювати виробниче обладнання для виробництва харчових продуктів

Бурштин – особливий природний мінерал, а його використання можливе у різноманітних сферах діяльності (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Перспективи використання бурштину у різних сферах діяльності (побудовано автором на основі [174; 211; 212])

Таким чином, сьогодні актуальною є промислова переробка бурштину в зонах його залягання. У Волинській області наявні всі сприятливі умови, що практично і є стимулами створення та розвитку підприємств із видобутку та переробки даного природного мінералу. Принципово новий економічний механізм стимулювання видобутку корисних копалин місцевого значення у Волинській області було апробовано на прикладі новоствореного Волиською обласною радою у 2016 році Комунального підприємства «Волиньприродресурс», якому було передано території, на яких сконцентровано такі природні ресурси, як бурштин, торф, мідь, природний газ тощо [24].

Дане підприємство створювалось, перш за все, з метою забезпечення легальної розробки родовищ і видобутку бурштину в регіоні, але через значний супротив воно розпочало роботу лише у 2020 році – на території Маневицького

району з офіційного видобутку бурштину.

Ефективність таких підприємств полягає у тому, що місцеві податки та прибутки від його діяльності збільшуватимуть дохідну частину місцевого й обласного бюджетів, а для населення відповідних територій під час проведення розробки створюватимуться додаткові робочі місця. Загалом КП «Волиньприродресурс» здійснює діяльність у такій логічній послідовності: «отримує дозвіл на геологорозвідку, визначає ділянки з корисними копалинами, а потім уже шукає інвестора, який і домовлятиметься з власниками тих земель (громадою, власниками паїв) про подальшу розробку» [24].

Слід відмітити, що з метою легалізації видобутку бурштину в Україні, «у жовтні 2019 року Кабмін подав до Верховної Ради України законопроекти №2240, №2241 та №2242, що повинні комплексно врегулювати питання видобутку бурштину» [19]. Вони ухвалені Верховною Радою України в першому читанні. У них запропоновано використовувати фінансово-економічні інструменти стимулювання, аналіз яких наведено в Додатку Ю (табл. Ю.1).

Автор вважає, що в бюджети відповідних територіальних громад має надходити більше, ніж 30% від рентної плати (але не менше 50%), адже тоді значно зростуть перспективи розвитку інфраструктури територіальних громад, що в свою чергу може стимулювати підприємства з видобутку бурштину, наприклад: ремонт (чи побудова нових) транспортних шляхів сприятиме транспортуванню видобутого бурштину-сирцю до місць збуту й пунктів обробки (переробки), побудова місцевих «зелених» енергостанцій може забезпечити дешевою тепло- та електроенергією не лише місцеве населення, а й підприємства з видобутку й переробки бурштину тощо.

Для того, щоб стимулювати легальний видобуток та промислову переробку бурштину у Волинській області автор пропонує використовувати такі фінансово-економічні інструменти, як:

- 25%-ва знижка (компенсація) вартості бурштиноносної ділянки для суб'єктів господарювання, що займаються легальним видобутком і переробкою бурштину в регіоні не менше, ніж 10 років поспіль, не порушуючи умов чинного

законодавства, відповідних дозволів й договорів укладених із державними, регіональними та місцевими органами влади, а також прибутки (доходи), яких впродовж вказаного терміну від переробки (обробки) бурштину становили не менше 30% від загальної суми прибутку (доходів);

- надання фінансової допомоги з місцевого і обласного бюджетів юридичним особам, незалежно від форми власності, й фізичним особам-підприємцям, які спеціалізуються на виробництві ювелірних та (або) художніх виробів, у вигляді сплати відсотків за кредитами на закупівлю спеціального обладнання для обробки бурштину, а також у вигляді компенсації 25%-ів вартості даного обладнання для комунальних підприємств, зареєстрованих у регіоні (з місцевого і обласного бюджетів) й підприємств державної форми власності (прямі виплати з державного бюджету);

- встановити однаковий для всіх суб'єктів господарювання розмір штрафу за незаконний видобуток бурштину й невиконання (чи часткове невиконання належним чином) робіт з рекультивації територій ділянок, на яких видобувався бурштин, без поважних на це причин, після завершення дії строків договору оренди, у розмірі 20-ти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а якщо сума заподіяної шкоди перевищує розмір штрафу, то – у розмірі суми завданої шкоди навколишньому природному середовищу, суб'єктам господарювання, місцевому населенню тощо. Запропонований інструмент має носити жорсткий характер у відношенні до всіх підприємств, громадян України, громадян інших держав тощо.

Дані пропозиції суттєво посилюватимуть дію інструментів, що пропонує держава, а також можливе їх використання на практиці в інших бурштиноносних регіонах України – Рівненській та Житомирській областях, оскільки проблеми стимулювання легального видобутку й обробки (переробки) бурштину у них, подібні до тих, що склались у Волинській області. Досвід Волині, стосовно легального видобутку і реалізації бурштину, а також інших корисних копалин підприємствами комунальної власності використано, зокрема, у Житомирській області, де створено КП «Надра Житомирщини», якому надали спеціальний

дозвіл на користування надрами [73].

Також перспективним для підвищення рівня економічного розвитку Волинської області є видобування торфу і подальше виробництво торфобрикетів, адже наявний потужний потенціал даного природного ресурсу та значний попит у межах регіону й за кордоном, адже – це порівняно дешевий екологічно-чистий вид палива. В області видобуток і переробку торфу здійснює Державне підприємство «Волиньторф» (Маневицький район), що є прибутковим, продукує додаткові податкові надходження до державного та місцевого бюджетів, а працівники отримують гідну заробітну плату та соціальні гарантії. У зв'язку з цим, автор пропонує поетапно розширити сферу діяльності даного підприємства на інші північні райони області, що мають потужні поклади торфу (Любешівський, Старовижівський, Ратнівський, Ковельський), видавши йому дозволи на розробку відповідних родовищ. З метою стимулювання зростання обсягів виробництва торфу й торфобрикетів, доцільно на період розробки нових родовищ перевести ДП «Волиньторф» на спеціальні умови оподаткування, а саме – зменшити ставку податку на прибуток з 93% до 20%, за умови реінвестування цих коштів в оновлення техніко-технологічної бази.

Сапропель – також цінний мінеральний природний ресурс, запаси якого у Волинській області є найбільшими, у порівнянні з іншими областями України, і який є цінною сировиною для виробництва добрив, попит на які зростає на внутрішньому та зовнішньому товарному ринках.

Як стверджує А.О. Коробська [104], «до 2000 р. у даному регіоні розробляли до 8 родовищ (Буків, Колпине, Комлякове, Горіхове, Мисливське, Скомор'є, Синове й Туричанське). Обсяг видобутку в цілому становив близько 200 тис. т/рік. На всіх родовищах сапропель добували лише для добрив. У Волинській області родовища сапропелю зосереджені в 76 озерах, що сумарно містять 40041,1 тис. т сапропелю».

Доведено, що сапропель і продукти його переробки є високорентабельними, тому, якщо виробляти добрива на його основі, суб'єкти господарювання можуть швидко покрити виробничі витрати, отримати прибутки й наповнити місцеві та

регіональні бюджети фінансовими коштами у вигляді податків, однак на початку діяльності потрібні великі капіталовкладення на впровадження інноваційних технологій та обладнання, побудову адміністративних, виробничих, складських будівель тощо.

З метою стимулювання збільшення видобутку та переробки сапропелю у регіоні, автором запропоновано використовувати ряд економічних інструментів прямого та непрямого впливу на суб'єкти господарювання (табл. 3.6)

Таблиця 3.6

Економічні інструменти стимулювання розвитку виробництв із видобутку та переробки сапропелю у Волинській області (розроблено автором)

Інструмент стимулювання	Об'єкт стимулювання
<i>Прямий вплив</i>	
Першочергове право на оренду (купівлю) прибережної ділянки біля водного об'єкта, з якого суб'єктами господарювання здійснювався видобуток сапропелю, для облаштування та розвитку рекреаційних, туристичних та зон відпочинку та звільнення від сплати обов'язкових зборів та платежів на оформлення відповідних дозвільних документів	Стимулює швидше й у більших обсягах здійснювати видобуток сапропелю; не припиняти надходження податків у місцевий та регіональний бюджети після завершення розробки родовищ на території певного водного об'єкта, шляхом розвитку на його базі рекреаційної й туристичної інфраструктури експлуатації; відновлення належним чином екосистем водних об'єктів та їх прибережних територій
Надання безвідсоткових короткострокових (на термін 3-5 років) державних кредитів на придбання необхідної матеріально-технічної бази для видобутку та переробки сапропелю	Залучення інвесторів та підприємців до активного розвитку видобутку та переробки сапропелю в області
<i>Непрямий вплив</i>	
Компенсація витрат виробникам сільгосппродукції у розмірі 20% від вартості використаного ними, у попередньому звітному періоді, добрив, отриманих шляхом переробки сапропелю	Збільшить попит на сапропель та добриво з нього на регіональному ринку збуту, що зробить привабливішою дану сферу для інвесторів; сприятиме розвитку ринку органічної продукції; закриття регіонального ринку агрохімії
Компенсація з місцевого і обласного бюджетів для суб'єктів господарювання, частки витрат, пов'язаних із рекультивацією сільськогосподарських земель у розмірі 30% (по 15 % з місцевого й обласного бюджетів) вартості використаного сапропелю	Зростання попиту на сапропель та продукти його переробки, що зробить привабливішою дану сферу для інвесторів; підвищення родючості ґрунтів Волинської області, поліпшення їх якісного складу; проведення, належним чином, рекультивації земель, на яких здійснювався видобуток корисних копалин (зокрема, бурштину і торфу)

У Волинській області на території Старовижівського району (озеро Синове) здійснюється видобуток й переробка сапропелю двома підприємствами: ТОВ «Волиньсапрофос» та ТОВ «ДПЗКУ – Українські органічні ресурси», що використовують для цього новітні технології та сучасне обладнання, а також домовилось про поставку своєї продукції за кордон [29]. До того ж, підприємства намагаються у несезонний період розвивати додаткові види діяльності, наприклад, вирощування органічної малини.

Враховуючи те, що крім розроблюваного старовижівського родовища у Волинській області потужними запасами сапропелю відзначаються озера, які розташовані у Любешівському, Ратнівському, Турійському, Камінь-Каширському, Ковельському, Шацькому, Маневицькому районах, відповідним територіальним громадам доцільно створити сприятливі умови для залучення інвесторів у сферу добування та переробки сапропелю за прикладом діючих у Старовижівському районі підприємств. Окрім покращення фінансово-економічних показників розвитку промисловості Волинської області, видобуток сапропелю вирішить ряд проблем екологічного характеру: комплексне відновлення озер – покращить водний баланс і якість води, умови для рибальства, сприятиме створенню нових рекреаційних територій; вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції шляхом використання добрив, кормів та домішок на основі сапропелю.

Вважаємо, що найбільшу стимулюючу дію для збільшення обсягів видобутку і переробки мінеральної сировини, що може використовуватися у будівельній промисловості здатні викликати державні (регіональні) замовлення на них. Додатковим стимулом може стати реалізація завдань, передбачених «Соціально-економічною програмою забезпечення молоді житлом у Волинській області на 2019-2023 роки» [172], що спрямована на збільшення обсягів житлового будівництва у регіоні.

Варто зауважити, що на території Волинської області знаходяться великі запаси глини, з якої, основним чином, виробляють цеглу (м. Луцьк, с. Дубечне, с. Кульчин). Особливою є продукція, виготовлена на виробничих потужностях

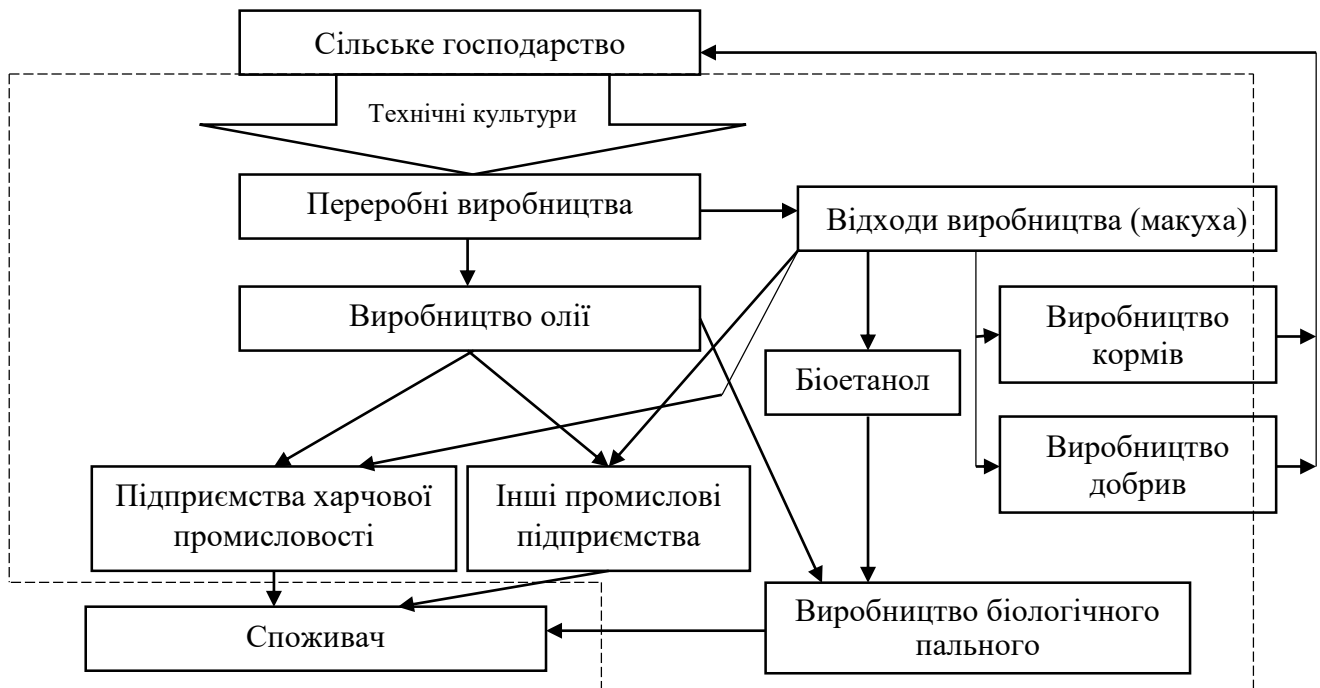
цегельного заводу місцевого значення, розташованого в с. Дубечне Старовижівського регіону, адже глина з якої виробляють цеглу має унікальний склад. На основі вивчення проблем, з якими стикався даний завод у минулому, автор пропонує застосовувати для стимулювання розвитку підприємств, що спеціалізуються на переробці глини такі інструменти економічного стимулювання, як сприяння регіональних та (або) місцевих органів влади у залученні кредитних коштів у приватних фінансово-кредитних установах (надання гарантій по виплаті кредиту), а також компенсація відсоткової ставки даних кредитів із місцевого і обласного бюджетів, отриманих із метою розширення виробничої бази, адже це дасть змогу оновити основні виробничі фонди підприємств, розширить їх виробничі можливості.

Нині у регіоні також актуальним є розвиток виробництва із поглибленої переробки технічних сільськогосподарських культур. Наявність сировинних ресурсів та тенденція до їх збільшення, попит на екологічно чисту продукцію, економічний ефект від її реалізації посилюють актуальність обґрунтування економічних стимулів для створення та розвитку підприємств із поглибленої переробки вирощуваних у Волинській області технічних культур: цукровий буряк (фабричний), ріпак та кольза, соя та соняшник.

Варто відмітити, що серед всіх олійних культур, що вирощуються у Волинській області, особливої уваги заслуговує ріпак, адже з нього можна отримати олію з надзвичайно високими харчовими показниками, з якої, в свою чергу, можна отримати якісне біодизельне паливо, за технічними характеристиками дуже наближене до традиційного дизельного палива. Слід загостити увагу на значних перспективах різностороннього використання сої. Перспективну схему переробки технічних культур у регіоні наведено на рисунку 3.10.

Основним продуктом переробки технічних культур є олія, що забезпечуватиме потреби харчової галузі та може бути використана у різних сферах переробки. До того ж, відходи олійних культур (макуха) мають багатий білковий склад, а тому можуть використовуватись у виробництві мінеральних

добрив та кормів для сільськогосподарських тварин. Тобто, створення комплексів із переробки технічних культур забезпечить безвідходне сільськогосподарське виробництво.

**Рис. 3.10. Перспективна схема переробки технічних культур у регіоні
(сформовано автором на основі джерела [109])**

Пріоритетним для нашої держави напрямом є розвиток альтернативних джерел енергії, зокрема біоенергетики. Наявні в регіоні та країні запаси паливно-енергетичних природних ресурсів є обмеженими й вичерпуються, що посилює енергетичну залежність. Взявши за основу концепцію «зеленої» економіки, вважаємо, що частково вирішити ці проблеми може розвиток поглибленої переробки біомаси (біоматеріалу). Адже «біомасу називають одним із найперспективніших альтернативних енергетичних ресурсів, що займає четверте місце в світі за обсягами виробництва енергії» [195].

Оскільки основу ресурсного забезпечення промисловості Волинської області становлять сільське та лісове господарство, то у регіоні є передумови та значний потенціал розвитку відновлюваних джерел енергетики на основі поглибленої переробки біомаси продуктів та відходів лісового та сільського господарства (рис. 3.11). Варто відмітити, що в останні роки відходи з деревообробних

підприємств (тирса, стружка, щепи, опилки) переробляють на брикетоване та гранульоване паливо, що є дешевою альтернативою для використання традиційних джерел палива, таких як газ та вугілля. Однак, створювати переробні виробництва на основі біомаси сільгосппродукції мало хто прагне.

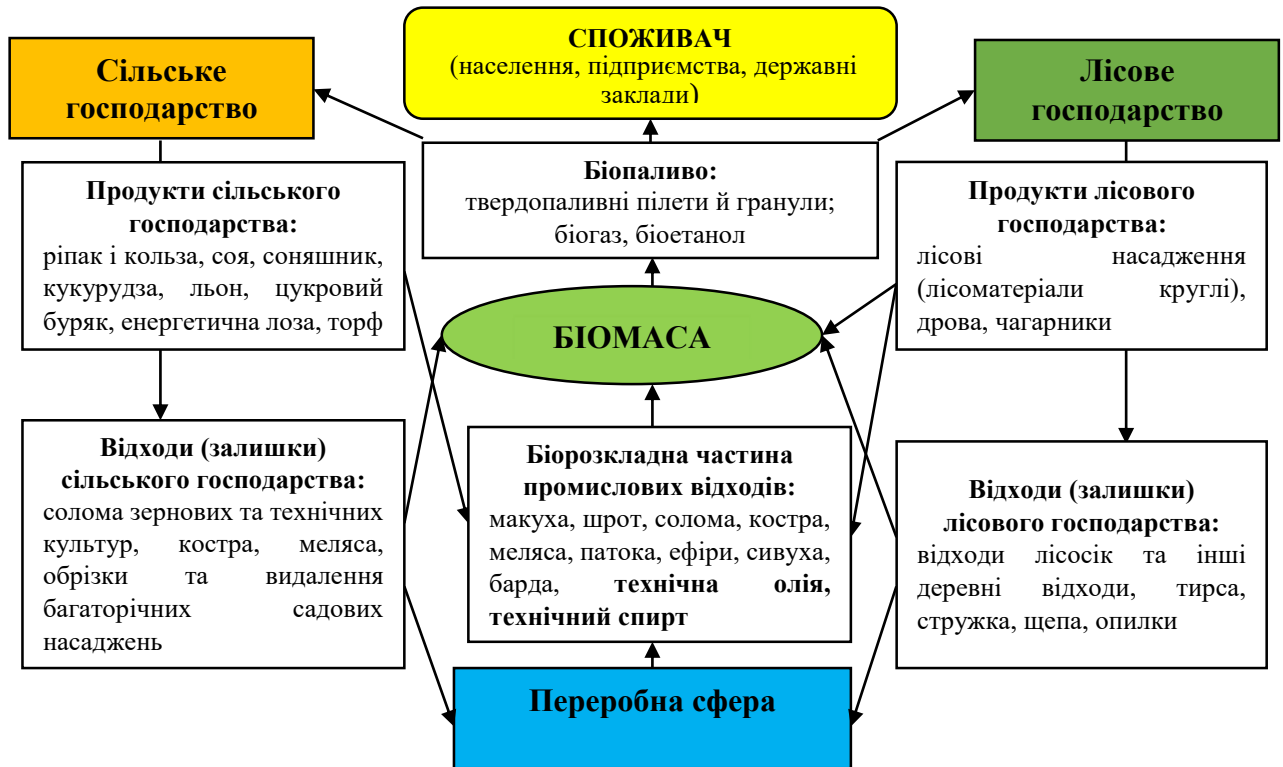

Рис. 3.11. Перспективи використання біомаси у Волинській області
(побудовано автором)

Найбільш придатними для виробництва біопального є сільськогосподарські культури, що містять в своєму складі якомога більше олії. До таких культур відносяться соняшник, ріпак, рицина, соя, кукурудза, цукровий буряк, гірчиця, льон та ін. З вищеперелічених культур отримують такі види палива як біоетанол та біодизель. До того ж, виробництво біопального з таких культур є практично безвідходним та передбачає замкнутий цикл виробництва.

Значні перспективи в нашій державі може мати налагодження виробництва біоетанолу на підприємствах спиртової промисловості на основі переробки зернових і технічних культур (рис. 3.12).

«Для виробництва біоетанолу використовують культури, які мають високий вміст цукру, крохмалю або целюлози, біодизель отримують через фізико-хімічне

перетворення рослин, які містять високий вміст олії, використаної олії в харчовій промисловості або тваринного жиру» [190].

Рис. 3.12. Перспективи виробництва біоетанолу на підприємствах спиртової промисловості (сформовано автором на основі [286])

Згідно з технологіями, діючими на українських спиртових заводах, з 1 т меляси можна одержати 300 л біоетанолу, а з 1 т цукрових буряків – 80-100 л біоетанолу, тобто для виробництва 1 т біоетанолу потрібно 12,7-15,9 т цукрових буряків [124]. Таким чином, якщо в 2017 році у Волинській області було вироблено 528,3 тис. т цукрового буряку, то з його меляси можна було отримати 33,2-41,6 тис. т біоетанолу.

Варто відмітити, що на території області функціонує біоетанольний завод ТОВ «Біо Пек», розташований на території ПАТ «Гнідавський цукровий завод» [173]. Таким чином, відходи цукрового виробництва передаються на подальшу переробку для отримання кінцевого продукту – біоетанолу та супутньої продукції – кормів для сільськогосподарських тварин чи добрив. Також, за необхідності, може перебудувати власне виробництво під потреби виробництва біоетанолу й Луцьке МПД ДП «Укрспирт», що також розміщене у Луцьку.

Так як цукровий буряк, що вирощують на території Волинської області, є

сировиною для місцевих підприємств із виробництва цукру, то потенційною сировиною для виробництва біопалива стануть інші олійні культури, що вирощуються в області, насамперед, ріпак та соя.

Упродовж 2010-2018 років обсяги виробництва ріпаку та сої у Волинській області поступово збільшувались. Сьогодні, за наявності потужних виробництв з переробки даних культур, можна було б отримувати в рік близько 56,9-68,7 тис. т олії та приблизно 196,6 тис. т макухи і шроту (Додаток Ю, табл. Ю.2). За наявності потужного переробного комплексу олійних культур у досліджуваному регіоні, можна було б досягти збільшення обсягів виробництва ріпаку, сої та інших культур.

Таким чином, на одного жителя Волинської області у 2018 році припадало б 74,2-89,0 кг рослинної олії на рік. За наявності потужного переробного комплексу олійних культур у досліджуваному регіоні, можна було б досягти збільшення обсягів виробництва ріпаку, сої та інших культур.

«Чудовою сировиною для виробництва екологічного пального є ріпак – олія, яку дає ця рослина, має майже ідеальний жирнокислотний склад для виробництва якісного пального» [92]. «Із 300 кг ріпакової олії отримують близько 270 кг біодизеля» [193]. Тобто, з 1 кг ріпакової олії виробляють 0,9 кг біодизеля. Таким чином, з 136,4 тис. т ріпаку, вирощеного в області у 2018 році, можна отримати 122,8 тис. т біодизельного пального, що складає близько 2,0% від річного споживання дизельного пального в Україні та 79,0% від спожитого за рік у регіоні [17; 219].

Щоб дати остаточну відповідь стосовно доцільності створення у нашій державі підприємств із виробництва біопалива на основі олійних культур, варто розглянути переваги та недоліки виробництва біопалива (Додаток Ю, табл. Ю.3). Таким чином, виробництво біопалива з олійних культур має більше переваг, ніж недоліків. До того ж, наведених недоліків можна уникнути, проводячи різного роду заходи, розробивши дієвий механізм виробництва та споживання органічної продукції в Україні.

Враховуючи те, що найбільш сприятливою технічною олійною культурою

для виробництва біодизелю, що встигла зарекомендувати себе на практиці є ріпак, дослідимо детальніше можливості виробництва рідкого біодизельного палива у Волинській області.

Згідно з розрахунками академіка НАНУ Д. Мельничука, «робити біодизель з ріпакової олії не вигідно, поки ціна на нафту не перетнула рубіж 60 дол. США за барель» [263]. Тому сьогодні, виходить, що переробка ріпаку на біодизель є більш цікавою в фінансово-економічному плані для нашої держави, ніж для підприємців та вітчизняних споживачів моторного палива для дизельних двигунів внутрішнього згорання. У Волинській області даний потенціал майже не використовується, оскільки фактично відсутня переробка ріпаку. І хоч його експорт за кордон у сирому вигляді приносить непогані прибутки фермерам та фінансові надходження в державний бюджет, якщо переробляти ріпак в нашій області, хоча б на олію, можна було отримати додатковий ефект від зростання податкових надходжень до місцевих, регіонального та державного бюджетів.

У Волинській області впродовж 2015-2018 років ріпак щороку вирощували у 10 районах: Луцькому, Горохівському, Турійському, Локачинському, Ковельському, Рожищенському, Володимир-Волинському, Ківерцівському, Іваничівському та Старовижівському. За даний період обсяги виробництва ріпаку в даних районах мали тенденцію до зростання.

На основі статистичних даних [204; 205] визначено середні обсяги виробництва ріпаку та кользи в досліджуваному регіоні за 2015-2018 рр., а також на основі проведених розрахунків виявлено, що обсяги виробництва біодизеля з даної сільгоспсировини, можуть складати не менше 29,3 тис. т/рік.

Відповідно до наявного потенціалу вирощування ріпаку (Додаток Ю, рис. Ю.1) та подальшого виробництва біодизеля, вважаємо за доцільне в межах Волинської області умовно виділити дві зони переробки:

- умовну зону 1 (Луцьку), яка охоплює Луцький, Горохівський, Рожищенський та Ківерцівський райони;
- умовну зону 2 (Ковельську), до якої входять Ковельський, Турійський, Старовижівський, Локачинський, Володимир-Волинський, Іваничівський

райони (Додаток Ю, рис. Ю.2).

За попередніми підрахунками, біодизельний завод у Луцьку зможе виробляти біодизеля близько 43 т/добу, а в Ковелі – близько 38 т/добу (відповідно, 15,5 тис. т/рік і 13,8 тис. т/рік). Тобто, потрібно встановлювати технологічне обладнання, що б забезпечувало потужність виробництва біодизеля 30-40 т/добу. Вважаємо, не доцільно встановлювати установки з більшою потужністю виробництва.

Враховуючи тенденції до збільшення обсягів виробництва ріпаку у Волинській області, в майбутньому доцільно будувати нові, але значно менші за потужністю мінібіодизельні заводи поблизу таких населених пунктів районного значення, як Рожище, Турійськ, Горохів, Локачі тощо.

Вважаємо, що найбільш доцільно використовувати для виробництва в промислових масштабах багатореакторну неперервну технологію виробництва біодизеля, адже не зважаючи на величезні затрати виробництва і технологічного обладнання, практично не перериваючи процесу виробництва, можна швидко отримати продукт переробки високої якості, який відповідатиме встановленим міжнародним стандартам, що неабияк посилить його конкурентоспроможність на зовнішніх ринках збуту.

У сучасних умовах загальновизнаним фактом є те, що спалювати сухі відходи сільськогосподарського виробництва для отримання тепла в 2,5–5,0 разів вигідніше, ніж використовувати газ. Тому важливо звернути увагу відходи заготівлі зернових культур – солому, обсяги виробництва якої є одні з найбільших в області. «Солома зернових культур у вигляді солом'яних тюків, різки або гранул (пелет) є хорошим енергоносієм. За своєю теплотворною здатністю спалювання 2,34 кг соломи рівнозначне спалюванню 1 куб. м природного газу. Але її використання для задоволення енергетичних потреб промислових підприємств, ферм або елеваторів обійдеться їм утричі дешевше порівняно з природним газом» [167].

Якщо з 1 га отримують близько 5,5 т соломи, то логічним є те, що за умови збільшення посівних площ зернових культур будуть збільшуватись і об'єми

соломи (Додаток Ю, рис. Ю.3). Більшість соломи, зернових культур, що виробляють в Україні, є побічним продуктом і ніяк не використовується. Таким чином, за рахунок спалювання соломи зернових культур можемо суттєво знизити потреби області у використанні природного газу.

Прогноз обсягів відходів соломи зернових культур та можливості використання теплової енергії внаслідок її спалювання, як альтернативи природному газу, наведено в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Прогноз обсягів використання відходів соломи зернових культур для отримання теплової енергії, як альтернативи природному газу у Волинській області на 2020-2025 рр.

Показники	Роки				Відхилення, %		
	2020	2021	2022	2025	2021/ 2020	2022/ 2021	2025/ 2022
Можливі обсяги використання соломи зернових культур, тис. т	296,0	318,3	309,4	347,1	7,5	-2,8	12,2
Використання природного газу, млн. куб. м	390,8	250,2	165,2	282,5	-36,0	34,0	71,0
Можливі заощадження природного газу внаслідок спалювання соломи, млн. куб. м	126,5	136,0	132,2	148,3	7,5	-2,8	12,2

Джерело: сформовано автором на основі [218; 219; 272; 282].

Якщо спалювати соломі зернових, вирощених на території Волинської області, для отримання теплової енергії, то в майбутньому щороку можна буде заощаджувати близько третини прогнозованих обсягів використання природного газу. Для цього лише потрібно встановити в наших котельнях відповідне обладнання – паливні котли, які вже давно активно використовують європейські країни. Отже, у Волинській області наявний величезний потенціал виробництва палива (паливних продуктів) на основі біомаси, який недоцільно використовується, але має значні резерви нарощення. Серед наявних видів біомаси найбільш активно використовується деревна маса. Використання біомаси сільськогосподарського походження є менш активним.

Вважаємо, що перспективним напрямом економічного розвитку Волинської

області стане також виробництво та поглиблена переробка органічної сільськогосподарської продукції. Під час стимулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції та її переробки пропонується використати такі економічні інструменти: прямі дотації бізнесу на розвиток органічного агровиробництва; державні та регіональні програми розвитку органічного агровиробництва; маркетингові інструменти; підвищення вимог до якості готових виробів, розробка та впровадження нових стандартів, законів, що заохочуватимуть до ведення органічного виробництва тощо.

Вважаємо за доцільне стимулювати, перш за все, органічне виробництво та переробку таких категорій сільськогосподарських товарів, обсяги експорту яких за кордон є найбільшими, постійно зростають та мають значні перспективи для збільшення обсягів реалізації на зовнішніх товарних ринках.

Отже, на даний час значну перспективу для розвитку переробної промисловості Волинської області має створення та розвиток в її межах потужних переробних комплексів із переробки біомаси, продукти переробки якої можна використати для задоволення енергетичних потреб місцевого населення, а також розвитку комплексних виробництв із видобутку й переробки унікальних за своїм складом мінерально-сировинних природних ресурсів (сапропель, бурштин). Створення вищезазначених переробних комплексів сприятиме не тільки соціально-економічному розвитку даного регіону, а й покращить його екологічний стан і дасть змогу вийти на якісно вищий щабель промислово-технологічного розвитку.

Висновки до третього розділу:

1. Визначено принципи трансформації системи стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону: сприяння розвитку місцевих природно-ресурсних комплексів із метою організації та розвитку переробних виробництв; пріоритетності стимулювання поглибленої переробки місцевої природної сировини на основі розширення

«ланцюгів» доданої вартості; вибору найбільш прийнятних економічних механізмів та інструментів стимулювання залежно від виду природних ресурсів та типу переробних виробництв; врахування досвіду розвитку виробництв із переробки місцевих природних ресурсів, що успішно функціонували у регіоні в минулих періодах; врахування інтересів населення сільських територій, інвесторів, власників і найманих працівників переробних виробництв, дотримання вимог екологічної безпечності та охорони навколишнього природного середовища.

2. Обґрунтовано мету трансформації системи економічного стимулювання – створення нових та/або розвиток діючих виробничих підприємств або напрямів їх діяльності (нових ланок «ланцюга» створення доданих вартостей), що займатимуться комплексною поглибленою переробкою природної сировини, що є результатом діяльності місцевих природно-ресурсних комплексів (первинних ланок цього «ланцюга»), що дозволить отримати синергетичний ефект для усіх зацікавлених сторін у сталому розвитку регіону. Визначено завдання фінансово-економічного, екологічного, соціального та організаційно-управлінського характеру в контексті реалізації вказаної мети.

3. Представлено змістовну характеристику функцій трансформованої системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону: ціннісна, коеволюційна, ресурсозберігаюча, обмежувальна, стимулююча, балансова, інформаційна, фінансова, розвиваюча, культурна, регулююча, контролююча.

4. Розроблено схему трансформованої системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону, що передбачає здійснення управлінського впливу керуючої підсистеми (засобами нормативно-правового, соціально-економічного, фінансового, екологічного регулювання) через сукупність інструментів стимулювання на керовану підсистему (охоплює суб'єктів природно-ресурсних комплексів, виробництв із промислової переробки природних ресурсів, інститутів ринкової інфраструктури), що передбачає врахування негативних зовнішніх факторів і

залучення на вході елементів ресурсної підсистеми, здійснення активних дій із реалізації економічних стимулів в операційній підсистемі, що забезпечує отримання на виході в результативній підсистемі продукції з високою доданою вартістю та отримання зовнішніх позитивних результатів стимулювання.

5. Запропоновано поряд із державними активніше застосовувати ринкові методи економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері: ринкового стимулювання попиту та пропозиції; екологічна стандартизація та сертифікація; управлінські; інформаційні; товарно-виробничі; соціально-екологічні тощо. Розроблено поетапні заходи щодо економічного стимулювання розвитку комплексних переробних виробництв у регіоні, що передбачають: відновлення успішних у минулих періодах переробних підприємств, комплексів та створення нових, що мають значний потенціал подальшого розвитку; зниження залежності від зовнішньої кон'юнктури; налагодження та розвиток нових зовнішньоекономічних зв'язків, розширення ринків збуту товарів.

6. На основі ретроспективного аналізу досягнутого в минулих періодах рівня розвитку агропромислового, лісопереробного, будівельно-індустріального, паливно-енергетичного та водогосподарського комплексів у Волинській області, що діяли на базі використання місцевої природно-ресурсної бази, вивчення причин їх занепаду у 90-х рр. XX ст., обґрунтовано перспективні напрями відновлення заготівельно-переробних «ланцюгів» за рахунок створення нових та/або розвитку діючих переробних виробництв. Визначено основні напрями стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону.

7. Відповідно до вивчених недоліків наявної системи фінансового стимулювання та факторів, що перешкоджають розвитку переробних виробництв, обґрунтовано напрями вдосконалення наявної системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв у Волинській області. Побудовано структуру вдосконаленої системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв, що дозволить забезпечити ефективний розподіл наявних коштів, задіюючи підсистеми фінансово-

економічного регулювання, бюджетного фінансування, фінансової безпеки, фінансування інноваційних проєктів, фінансового контролю, інформаційного забезпечення тощо.

8. Розроблено схему механізму надання державної фінансової допомоги суб'єктам агропромислового комплексу, який зорієнтований на стимулювання інноваційно-технічного і техніко-технологічного розвитку, а також вирішення соціальних проблем новостворених територіальних громад у сільській місцевості, передбачаючи надання разової, спеціальної та постійної (періодичної) допомоги, що стимулюватиме їх до розвитку поглибленої переробки сільськогосподарської сировини. Представлено групування переваг та недоліків застосування інструментів фінансування підприємств агропромислового комплексу.

9. Обґрунтовано економічні інструменти стимулювання розвитку виробництв з: поглибленої переробки сільськогосподарської овочевої, плодової, ягідної, м'ясної продукції та недревних продуктів лісу (переважно на основі надання фінансових компенсацій), легального видобутку та промислової переробки бурштину (на основі зменшення ставок податків, компенсації частини вартості обладнання, регулювання розміру штрафів), видобутку та переробки сапропелю (надання безвідсоткових кредитів, компенсаційних виплат).

10. Розроблено перспективну схему переробки технічних культур та обґрунтовано перспективи використання біомаси у регіоні за рахунок стимулювання зростання виробництва біоетанолу, кормів та добрив із відходів цукрового виробництва, переробки ріпаку й сої на олію та біодизель, використання відходів соломи зернових культур для отримання теплоенергії. Виявлено перспективи розвитку поглибленої переробки органічної сільськогосподарської продукції.

Одержані результати, що висвітлені в розділі 3, опубліковано в працях автора [109; 112; 261–263; 269; 272; 286].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі представлено авторський погляд щодо вдосконалення процесу економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області. За підсумками проведеного наукового дослідження сформовано ряд висновків:

1. На основі дослідження існуючих підходів вітчизняних та зарубіжних науковців до трактування поняття «економічне стимулювання в природно-ресурсній сфері», авторами сформульовано власне його розуміння як комплексного застосування державою різноманітних економічних інструментів для забезпечення раціонального використання природних ресурсів, їх розширеного відтворення, створення умов та здійснення всіх можливих заходів для збереження, впровадження інноваційних технологій їх переробки, що базуються на безвідходному виробництві продукції та гарантують мінімізацію забруднення навколишнього природного середовища в контексті імплементації глобальних цілей сталого розвитку на рівні держави та її регіонів з метою підвищення соціо-еколого-економічної ефективності природокористування.

2. Обґрунтовано переваги та недоліки розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів у регіонах нашої держави. З'ясовано, що основною перевагою розвитку виробництв з повного циклу поглибленої переробки природних ресурсів у регіоні буде збільшення розміру доданої вартості, що сприятиме збільшенню фінансових надходжень до бюджетів територіальних громад та державного бюджету зокрема, підвищенню прибутків переробних підприємств, зростанню рівня зайнятості сільського населення та обсягу валового регіонального продукту тощо. Окрім розвитку саме поглибленої переробки потрібно розширювати напрями цієї переробки, адже це сприятиме збільшенню «ланцюга» доданої вартості, а відповідно й отриманню додаткових вигод для усіх сторін еколого-економічних відносин у природно-ресурсній сфері.

3. Доведено, що формування ефективної системи економічного

стимулювання розвитку підприємств переробної промисловості за рахунок комплексного використання природних ресурсів та відходів має стати одним з пріоритетів національної природно-ресурсної політики. Саме наявність у певному регіоні унікального поєднання різних видів природних ресурсів, а також досягнутий рівень його соціально-економічного розвитку, визначають особливості подальшого формування системи економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів.

4. Виявлено, що основні проблеми економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у Волинській області можна згрупувати на фінансово-економічні, нормативно-правові, соціальні та екологічні, а викликані вони, головним чином, застарілістю та недосконалістю застосовуваних у попередніх періодах форм і методів економічного стимулювання природокористувачів.

5. Доведено, що в умовах переходу розвинутих країн на модель ресурсоощадливого та екобезпечного господарювання, економічний механізм природокористування в Україні спрямований на виконання переважно фіскальної функції та не повною мірою використовує важелі економічного стимулювання комплексного використання усіх компонентів природно-ресурсного потенціалу. Таким чином, основне завдання полягає у забезпеченні оптимального поєднання ринкових важелів, методів та інструментів у єдиному механізмі економічного стимулювання, що створить організаційно-економічні засади для забезпечення комплексного використання природних ресурсів.

6. Здійснено аналіз тенденцій розвитку природно-ресурсних комплексів регіону. Виявлено, що наявність різноманітних природних ресурсів створює сприятливі передумови для розвитку природно-ресурсних комплексів на території Волинської області. У структурі природно-ресурсних комплексів регіону найбільшу частку займає лісове та сільське господарство, що динамічно розвиваються, але переважно на екстенсивній основі.

7. У результаті проведеного аналізу з'ясовано, що переробна промисловість Волинської області поступально розвивається. Але у досліджуваному регіоні

переважають підприємства, що здійснюють переважно первинну переробку місцевої природно-ресурсної сировини. Виявлено резерви нарощення обсягів промислового виробництва на основі створення нових та розвитку діючих у регіоні комплексних виробництв із повним циклом поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини. Розширення заготівельно-переробних «ланцюгів» дозволить збільшити загальну суму доданої вартості у регіоні, що сприятиме забезпеченню його фінансової самодостатності, зростанню зайнятості та добробуту населення, прибутковості бізнесу, проведенню техніко-технологічної модернізації виробництв, імпортозаміщенню та нарощенню експорту готових виробів, раціоналізації природокористування.

8. Виявлено, що попри незначний стимулюючий вплив зі сторони органів влади національного та регіонального рівнів на розвиток галузей переробної промисловості Волинської області, в її межах сформувались як окремі підприємства, так і переробні комплекси, що займаються заготівлею та переробкою місцевої природно-ресурсної сировини. Однак через недостатню їх кількість та незначні масштаби виробництва, економіка регіону залишається сировинно-орієнтованою. Це, в свою чергу, призводить до нераціонального використання потужного природно-ресурсного потенціалу (переважає екстенсивне природокористування), дефіциту фінансових ресурсів (область постійно є бюджетно-дотаційною), стримування темпів соціально-економічного розвитку області (переважання виробництв із низькою доданою вартістю). Тому, органи влади усіх рівнів повинні активно стимулювати залучення додаткових інвестицій, розробити ефективний механізм економічного стимулювання створення нових та розвитку діючих підприємств із поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини, стимулювати розвиток малого бізнесу, кооперації та диверсифікації переробних підприємств тощо.

9. Запропоновано трансформовану систему економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів. Результатом формування даної системи має стати поява в регіоні потужних комплексів із поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини; виробництво широкого асортименту

продукції з високою доданою вартістю, що пройшла повний цикл поглибленої переробки; покращення еколого-економічної ситуації в регіоні; підвищення рівня життя місцевого населення; детінізація діючих переробних виробництв тощо.

10. Запропоновано форми, методи, напрями та інструменти фінансового стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки природних ресурсів, що покликані: вдосконалити наявну систему економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері за рахунок закладення в її основу принципів переходу до «зеленої економіки»; здійснити переорієнтацію на переважне застосування ринкових форм і методів фінансово-економічного стимулювання, під час збереження загального контролю розвитку сфери природокористування з боку державних інститутів, а також посилення незалежного громадського контролю; допомогти вирішити ряд проблем у природно-ресурсній та переробній сферах досліджуваного регіону.

11. Визначено найефективніші економічні інструменти стимулювання виробників залежно від галузевої та регіональної специфіки діяльності переробних комплексів, що створять сприятливі умови для поглибленої переробки сільськогосподарської овочевої, плодово-ягідної, м'ясної продукції, недеревних продуктів лісу, бурштину та сапропелю. Обґрунтовано переваги розширення діючих та створення нових переробних комплексів: із виробництва біоетанолу, кормів та добрив із відходів зернових і технічних культур; комплексної переробки ріпаку й сої на олію та біодизель; використання відходів соломи зернових культур для отримання теплоенергії; розвитку поглибленої переробки органічної сільськогосподарської продукції.

Обґрунтовані у дисертації на прикладі Волинської області підходи до економічного стимулювання розвитку переробних виробництв можуть стати взірцем вирішення аналогічних проблем у сусідніх близьких за природно-ресурсним потенціалом та спеціалізацією господарського комплексу регіонах – Рівненській, Житомирській, Львівській і Тернопільській областях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агрес О. Г. Еколого-економічна система : суть і необхідність розвитку для зменшення витрат підприємства. *Бізнес Інформ*. 2014. № 9. С. 168–172.
2. Адаменко М. В. Організація матеріального стимулювання персоналу підприємств залізничної промисловості : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06.01. Кривий Ріг, 2006. 20 с.
3. Адамчук В. В., Войтюк Д. Г., Хайліс Г. А. Стан механізації льонарства в Україні та перспективи його покращення. *Вісник аграрної науки : науково-теоретичний журн. Укр. академії аграрних наук*. Київ. 2007. № 10. С. 60–65.
4. Апанасенко К. І. Форми субсидування (державної підтримки) окремих галузей економіки. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 5. С. 123–132.
5. Архів готівкового курсу USD. URL: <https://charts.finance.ua/ua/currency/cash/-/0/usd> (дата звернення: 12.12.2019).
6. Байцим В. Ф., Івевакова Л. Ю. Волинь: Інвестиційні пропозиції. Луцьк, 2005. 101 с.
7. Батіщева С. Класифікація фінансових стимулів соціально-економічного розвитку. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. Вип. 2. С. 152–160.
8. Бистряков І., Луців О. Капіталізація природних ресурсів: механізм залучення інвестицій у сталий розвиток. *Економіст*. 2013. № 10. С. 38–41.
9. Бізнес-портал Луцька. URL: http://toplutsk.com/biznews-news_11944.html. (дата звернення: 28.10.2017).
10. Білик В. В. Організаційно-економічний механізм стимулювання інфраструктурного розвитку регіону. *Інтелект XXI*. 2014. № 1. С. 35–40.
11. Білокінна І. Д. Інституції як головні стимули розвитку суспільства та їх роль у формуванні «зеленої економіки». *Молодий вчений*. № 7 (34). 2016. С. 1–4.
12. Божидарнік Т. В., Лютак О. М., Ткачук В. В. Альтернативна енергетика: міжнародний та вітчизняний досвід. *Економічні науки. Серія «Економічна теорія*

та економічна історія» : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Випуск 14 (56). Луцьк, 2017. С. 36–45.

13. Бондар В. Напрями реформування лісової галузі мають визначати професіонали. *Економіст*. 2018. № 8. С. 2–5.

14. Бондар В. С., Телішевський Д. А. Комплексне використання і охорона лісів. Київ : Урожай, 1985. 184 с.

15. Бондар І. Р. Проблеми залучення іноземних інвестицій в Україну на сучасному етапі. *Регіональна економіка*. 2009. № 4. С. 62–70.

16. Боронос. В. М., Шкодкін Ю. М. Екологічний лізинг: сутність, структура, напрямки розвитку. *Вісник СумДУ. Серія Економіка*. 2010. № 1. Том 2. С. 115–119.

17. В Україні споживання бензину за рік скоротилося на 21%. *УНІАН*. URL : <https://economics.unian.ua/energetics/1041991-v-ukrajini-spojivannya-benzinu-za-rik-skorotilosya-na-21.html> (дата звернення 08.11.2018).

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII. 1728 с.

19. Верховна Рада України: офіційний вебпортал парламенту України. URL : <https://www.rada.gov.ua/>.

20. Виступ голови товариства лісівників України Юрія Марчука на IV з'їзді лісівників. *Економіст*. 2018. № 10. С. 11–18.

21. Виступ заступника голови Держлісагенства України Володимира Бондаря на IV з'їзді лісівників. *Економіст*. № 10. 2018. С. 2–10.

22. Водяник І. Нашим клієнтам це потрібно. *Агробізнес сьогодні*. 2018. № 1–2 (368–369). С. 32–33.

23. Вожжов А. П., Гринько О. Л. Теоретичні аспекти формування архітектури фінансового стимулювання економічного зростання. *Фінанси України*. 2012. № 10. С. 20–33.

24. Волинська обласна рада : офіційний сайт URL : <http://volynrada.gov.ua>.

25. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства : офіційний сайт URL : <http://lis.volyn.ua/>.

26. Волинь '99 : статистичний збірник / за ред. М. І. Мотиль. Луцьк : Волинське обласне управління статистики, 2000. 234 с.
27. Волинь в умовах демократичної трансформації (кінець XX – початок XXI століття) : кол. моногр. / В. І. Бортніков та ін. ; за заг. ред. В. І. Бортнікова. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 656 с.
28. Волинь за роки незалежності : статистичний збірник : ювілейне видання : статті, таблиці, схеми, діаграми / упоряд. М. І. Мотиль. Луцьк : Надстир'я, 2001. 408 с.
29. Волиньсапрофос : вебсайт. URL : <https://ua.volynsaprofos.com/>.
30. Волошина Н. Сільгоспдотації за лютий 2017 року та наступні періоди: як їх виплачуватимуть. *Все про бухгалтерський облік*. 2017. № 33. С. 18–20.
31. Гаврилюк О., Терещенко Ю., Швед Ю. Фінансові ресурси. *Ведення аграрного бізнесу в Україні*. URL : http://ucab.ua/files/Survey/Doing/Doing_2015_ukr_-web.pdf (дата звернення: 11.03.2019).
32. Гарлицька Д. А. Побудова зеленої економіки – основна складова європейської інтеграції України. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. Тернопіль, 2017. Том 27. № 2. С. 15–19.
33. Гасанов С. С., Петруха С. В. Theoretical essence of state support for agriculture in the state regulation system of agrarian sector. *Економіст*. 2014. № 7. С. 16–17.
34. Гелетука Г. Г. Перспективи використання біомаси від обрізки та видалення багаторічних сільськогосподарських насаджень для виробництва енергії в Україні. *Новини та пріоритети розвитку енергетики – Дайджест*. 2018. № 5. С. 26–32.
35. Гелетука Г. Г., Желєзна Т. А. Сучасний стан та перспективи розвитку біоенергетики в Україні. Ч. 1. *Промышленная теплотехника*. 2010. № 3. С. 73–79.

36. Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. Стимулювання сталого розвитку регіону : теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. 516 с.
37. Гнатів П. С., Хірівський П. Р. Теорія систем і системний аналіз в екології : навч. посіб. Львів : Камула, 2010. 204 с.
38. Говорушко Т. А., Гудзь Ю. Ф. Підприємницьке середовище та його вплив на ефективність господарської діяльності малих підприємств (на прикладі харчової промисловості Волинської області) : монографія. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2011. 272 с.
39. Голембовська Н. Використання коропа і товстолиба у складі пресервів. *Тваринництво України*. 2016. № 11–12. С. 38–43.
40. Головне управління статистики у Волинській області : офіційний веб-сайт. URL : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.12.2019).
41. Голян В. А., Голуб О. А. Фінансове забезпечення пріоритетів розвитку лісогосподарського комплексу: диверсифікація форм і засобів. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 31–39.
42. Голян В. А., Гордійчук А. І., Шмаров Д. М. Інституціональне середовище комплексного розвитку аграрного сектора: пріоритети та механізми удосконалення. *Економіка та держава*. 2019. № 3. С. 23–29. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.23
43. Голян В. А., Петруха С. В., Рошкевич В. Ф. Державне регулювання інституціональних змін у лісовому секторі економіки України: теоретико-методологічний контекст. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 8–14.
44. Голян В. А., Шубалий О. М., Васирик Н. М. Механізми стимулювання розвитку лісоресурсної сфери : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. 376 с.
45. Гончаренко М. В. Сутність фінансового механізму реалізації стратегії сталого розвитку території. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 1. С. 59–66. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_1_9.

46. Гордійчук А. Перспективи розвитку харчової промисловості прикордонного регіону. *Економіст*. 2013. № 9. С. 63–65.
47. Горун А. А. Доцільність видобутку сапропелю та вплив його на природні екосистеми. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2007. Вип. 11. Ч. 1. С. 121–129.
48. Грузіна І. А. Організація прийняття рішень з мотивації праці персоналу підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.09.01. Харків, 2004. 18 с.
49. Гулак О. В., Граб Р. А. Проблемні питання організаційно-правового упорядкування видобутку бурштину в Україні: виклики сьогодення. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 218. С. 183–188.
50. Гуменюк Д. М., Павліха Н. В. Розвиток промисловості Луцька та Любліна: порівняльний аналіз. *Стан та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку міста Луцька* : зб. наук. пр. за матеріалами наук.-практ. конф. Луцьк : Східноєвроп. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. С. 119–123.
51. Гуроров А. О. Інтеграційні відносини як чинник економічного зростання в аграрному секторі економіки. *Економіка та держава*. 2017. № 8. С. 66–71.
52. Датская Организация по возобновляемым источникам энергии (Danish Organisation for Renewable Energy) – United Nations (UN). URL : <http://www.ove.org>.
53. Дев'яткіна С. С., Шкварницька Т. Ю. Альтернативні джерела енергії : навч. посіб. Київ : НАУ, 2006. 92 с.
54. Дейнеко Л. В. Розвиток внутрішнього ринку легкої промисловості: проблеми та можливості. *Український соціум*. 2012. № 1. С. 83–98.
55. Демиденко Л. Фіскальні стимули сприяння інноваціям в умовах європейської інтеграції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. № 132. С. 36–38.
56. Державна служба статистики України: офіц. веб-сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

57. Державні фінанси України: розвиток та управління змінами (проблеми економічної безпеки) / за ред. Т. І. Єфименко; ДННУ «Акад. фін. Управління». Київ, 2017. 496 с.

58. Довкілля Волині у 2018 році : статистичний збірник / відп. за випуск С. В. Томащук. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2019. 166 с.

59. Домбровська С. М., Коврегін В. В., Помаза-Пономаренко А. Л., Колєнов О. М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 244 с.

60. Домбровський О. Г. Економічна система у вимірах синергетики : часовопросторовий контекст. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_20.

61. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем. Київ : Кондор, 2009. 205 с.

62. Дудюк В. С. Економічні інструменти стимулювання раціонального використання недеревинних ресурсів лісу (на прикладі березового соку) : автореф. дис...канд. екон. наук : 08.08.01. Львів, 2001. 20 с.

63. Дунда С. П. Розвиток підприємств харчової промисловості України : сучасний стан та проблеми. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 4. С. 161–164.

64. Екологічний паспорт Волинської області за 2018 рік. URL : <https://voladm.gov.ua/article/ekologichniy-pasport-volinskoyi-oblasti-za-2018-rik/>.

65. Екологічні паспорти районів за 2018 рік. URL : <https://voladm.gov.ua/category/ekologichni-pasporti-rayoniv/1/> (дата звернення 22.12.2019).

66. Економіка сільського господарства : навч. посіб. / В. К. Збарський та ін. Київ : Каравела, 2009. 264 с.

67. Економічна енциклопедія: У трьох томах / редкол. : С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. Т. 3. 952 с.

68. Економічне стимулювання. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Економічне_стимулювання (дата звернення 03.07.2019).

69. Економічний словник-довідник / за ред. С. В. Мочерного ; худож. оформ. В. М. Штогриня. Київ : Феміна, 1995. 368 с.
70. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація) : навч. посіб. / за ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 296 с.
71. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа. Київ : Міжнародна економічна фундація, 2000. 705 с.
72. Єврорегіон Буг : Волинська область / за ред. Б. П. Клімчука та ін. Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. ун-ту, 1997. 448 с.
73. Житомирщина: Видобутком бурштину, піску і торфу тепер опікуватиметься КП. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2235596-zitomirsina-vidobutkom-burstinu-pisku-i-torfu-teper-opikuvatimetsa-kp.html>.
74. Жук М. В. Регіональна економіка : підручник. Київ : Академія, 2008. 416 с.
75. Загорський В. С. Особливості формування та функціонування механізмів управління еколого-економічними системами. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 89–99.
76. Зачосова Н. В., Шостак А. В. Концептуальні засади формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ України. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 80–83.
77. Збожна О. М. Технологія : навч. посіб. Київ : ІСДО, 1993. 472 с.
78. Зелена книга «Регулювання виробництва рідких моторних біопалив». URL : <https://regulation.gov.ua/book/127-zelena-kniga-rinok-biopaliwa> (дата звернення: 29.04.2020).
79. Зінчук М. І., Галицький А. І., Штань С. С., Зіньчук П. Й.. Сучасний стан родючості ґрунтів Волинської області. *Збірник наукових праць Волинського інституту агропромислового виробництва* / упоряд. С. М. Демчук. Луцьк : Надстир'я, 2006. С. 97–103.

80. Зябіна Є. А. Теоретичні аспекти формування «зеленої» економіки в контексті сталого розвитку. *Механізм регулювання економіки*. 2018. № 3. С. 116–123.

81. Ільїн Л. В. Лімнок комплекси Українського Полісся : у 2-х т. : Регіональні особливості та оптимізація. Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Т. 2. 400 с.

82. Ільїн Л. В., Мольчак Я. О. Озера Волині : лімно-географічна характеристика. Луцьк : Надстир'я, 2000. 138 с.

83. Інвестиційний паспорт Волинської області : Волинська обласна державна адміністрація (офіційний вебсайт). URL : <https://voladm.gov.ua/article/investiciyniy-pasport-volinskoyi-oblasti/> (дата звернення: 05.09.2020).

84. Іус І. Б. Екологічні та економічні проблеми функціонування Локачинського газового родовища Волинської області. *Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 14-15 жовтня 2010 р. Луцьк, 2010. 600 с.

85. Калетнік Г. М. Біопаливо. *Продовольча, енергетична та екологічна безпека України* : монографія. Київ : Хай – Тек Прес, 2010. 516 с.

86. Калина А. В. Організаційно-економічний механізм стимулювання праці як чинник гідної праці. *Соціально-трудові відносини : теорія та практика*. 2015. № 2. С. 144–147.

87. Калінеску Т. В., Альошкіна Л. В. Параметризація стимулів ефективного функціонування механізму реалізації соціально-економічної політики. *Часопис економічних реформ*. 2016. №1 (21). С. 97–102.

88. Карлін М. І. Форми фінансового стимулювання екологічної відповідальності бізнесу, територіальних громад і громадян. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3 (31). С. 89–99.

89. Карпінський Б. А., Герасименко О. В. Збалансованість фінансової системи території: механізм формування та державного управління. *Статистика України*. 2007. № 4. С. 99–104.

90. Карпюк З. К., Димшиць О. Л., Качаровський Р. Є. Охорона ґрунтів та їх раціональне використання в Межах Луцького району Волинської області. Природа Західного Полісся та прилеглих територій : збір. наук. праць. Луцьк. 2009. № 6. С. 54–59.

91. Кернасюк Ю. Ринок шроту та макухи. *Агробізнес сьогодні*. URL : <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/10745-rynok-shrotu-ta-makukhy.html> (дата звернення: 22.11.2018).

92. Кирпач К. 10 рослин, з яких Україна може виготовляти пальне. URL : <https://innovationhouse.org.ua/statti/10-roslin-z-jakih-ukraina-mozhe-vigotovljati-palne/> (дата звернення 22.11.2018).

93. Кірейцева О. В., Сокол Л. М. Екологічні аспекти сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2017. № 7. С. 29–36.

94. Клименко Л. В. Механізм стимулювання імпортозамінного виробництва в аграрній сфері. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2018. № 3. С. 32–39.

95. Климчук А. О. Система мотивації та стимулювання персоналу промислових підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2016. Вип. 12 (1). С. 119–125.

96. Ковальська Л. Л. Фіскальне забезпечення розвитку регіональних економічних систем. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2019. Випуск 2(12). С. 104–108. DOI:10.31339/2313–8114–2019–2(12)–104–108.

97. Ковальчук В. Г. Державна політика стимулювання конкурентоздатності промисловості в умовах економічної інтеграції. *Бізнесінформ*. 2014. № 3. С. 150–154.

98. Ковтун О. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Львів : Новий світ – 2000, 2006. 432 с.

99. Козаченко Г. В., Пономаєв В. П., Лященко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

100. Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2016-2021 роки, затверджена рішенням Волинської обласної ради № 3/23 від 10.03.2016 р. URL : <http://agrovolyn.gov.ua/article/kompleksna-programa-rozvytku-agropromyslovogo-kompleksu-volynskoyi-oblasti-na-2016-2021-roky> (дата звернення: 25.08.2020).

101. Коновал В. В. Аналіз стану легкої промисловості в умовах трансформаційної економіки України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 1. С. 91–97.

102. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, затверджена Кабінетом Міністрів України. Розпорядження №1437-р від 30.12.2015 року.

103. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року, затверджена Кабінетом Міністрів України. Розпорядження №603-р. від 17.07.2013 року.

104. Коробська А. О. Сапропель – цінний продукт органічного походження. *Екологічний вісник*. 2016. № 2. С. 30–32.

105. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку виробництв із переробки біомаси в регіоні, як альтернативного джерела енергетики. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Луцьк, 7 груд. 2018 р. Луцьк, 2018. С. 289–292.

106. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку переробних виробництв регіону на основі використання місцевих природних ресурсів. *Економічні науки*. Серія «Економічна теорія та економічна історія». 2016. Вип. 13 (52). С. 146–153.

107. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку промислової переробки продукції садівництва у регіоні. *Сучасні проблеми економіки* : матеріали VIII наук.-практ. конф., м. Київ, 16 жовтня 2018 р. Київ, 2018. С. 58–60.

108. Косінський П. М. Інструменти економічного стимулювання збільшення обсягів промислової переробки сільгосппродукції. *Економічні науки*.

Серія «Економіка та менеджмент» : зб. наук. праць. Луцьк, 2017. Вип. 14 (54). С. 126–134.

109. Косінський П. М. Інструменти економічного стимулювання переробки технічних культур в регіоні. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. № 18. С. 630–635. URL : <http://economyandsociety.in.ua>.

110. Косінський П. М. Особливості формування системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2019. Вип. 16 (62). С. 60–67.

111. Косінський П. М. Розвиток переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів як рушійна сила соціально-економічного піднесення регіону. Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. *Економічні науки : збірник наукових праць*. 2017. №1 (8). С. 43–48.

112. Косінський П. М. Формування ефективної системи стимулювання економічного розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів. *Напрями та сучасні чинники розвитку міжнародних відносин : економічні та політичні аспекти* : матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 8 вересня 2017 р. Запоріжжя, 2017. С. 78–82.

113. Криворак А. Новый курс Украины. Каким он должен быть. *Економіст*. 2018. № 11. С. 32–36.

114. Кропівцова Н. І. Механізм стимулювання соціально-економічного розвитку регіону. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. Вип. 1 (1). С. 219–226.

115. Кузьмін О. Є., Шотік Т. М. Фінансова складова в розвитку й функціонуванні національної інноваційної системи. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 21–30.

116. Куклінова Т. В. Внутрішнє стимулювання розвитку малих та середніх підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. №2. Т. 2. С. 68–72.

117. Куліченко В. О. Джерела фінансування інноваційних проєктів і програм в бюджетній сфері. *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 31(1). С. 245–252. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_31\(1\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_31(1)_38).

118. Кусакова Ю. О., Саміло А. С. Удосконалення механізму стимулювання розвитку сфери послуг у національній економіці в умовах глобалізації. *Економічний вісник*. 2016. № 2. С. 68–75.

119. Куць О. І. Сучасний стан та проблеми розвитку підприємств харчової промисловості України. *Економіка та управління АПК*. 2013. Вип. 10. С. 17–22.

120. Кучеров А. В. Концепция «зеленой» экономики: основные положения и перспективы развития. *Молодой ученый*. 2014. № 4. С. 561–563.

121. Кушнір С. Трансформація природно-ресурсної сфери : передумови, проблеми та пріоритети. *Економіст*. 2012. № 7. С. 55–57.

122. Лазеба Є. С. Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель у Полтавській області. *Інвестиції : практика та досвід*. 2015. № 11. С. 40–44.

123. Латишева О. В., Касьянюк С. В., Касьянюк О. С. Аналіз результативності впровадження природоохоронних заходів регіонального розвитку України. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 2 (52). С. 72–78.

124. Лебідь Л. Подвійна альтернатива. *Аграрний тиждень. Україна*. URL: <http://a7d.com.ua/weekend/others/6268-podvyna-alternativa.html> (дата звернення: 22.11.2018).

125. Леденёва М. В. Сырьевая внешнеторговая специализация России: расчет потерь добавленной стоимости. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2011. № 23 (116). С. 47–58.

126. Лико І. Я. Соціально-економічне стимулювання працівників на промислових підприємствах : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06.01. Львів, 2006. 21 с.

127. Лиштван И. И., Лопотко М. З. Использование сапропелей в народном хозяйстве. *Проблемы использования сапропелей в народном хозяйстве*. Минск : Наука и техника, 1976. С. 5–13.

128. Лінькова О. Ю. Сучасні проблеми харчової промисловості України. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Сер. : *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2013. № 69. С. 125–131.

129. Лозовський О. М., Шмундяк В. О. Подальший розвиток системи стимулювання працівників в умовах нестабільної економіки. URL : <http://intkonf.org/ken-lozovskiy-om-shmundyak-vo-podalshiy-rozvitok-sistemi-stimulyuvannya-pratsivnikiv-v-um.-ovah-nestabilnoyi-ekonomiki%20/>

130. Луців Н. Г. Принципи екологічної політики для стимулювання ефективного рекреаційного природокористування. *Регіональна економіка*. 2009. № 3. С. 152–158.

131. Люльчак З. С. Сутність та практичне застосування концепцій сталого розвитку та зеленої економіки у промисловості України стосовно ресурсо- та енергозбереження. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2013. № 25(1). С. 7–17.

132. Лютак О. М. Механізми стимулювання використання відновлювальних джерел енергії. *Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія» : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету*. Випуск 14 (56). Луцьк, 2017. С. 130–138.

133. Магопєць О. А. Теоретико-методологічні основи мотивації і стимулювання трудової діяльності. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2011. Вип. 20 (2). С. 15–21.

134. Мазаракі А. Легка промисловість України: стан, проблеми експорту та імпорту товарів. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2011. № 3. С. 5–13.

135. Мазур Н. О. Формування системи мотивації продуктивності персоналу підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06. Львів, 2004. 21 с.

136. Майстер А. Оцінка факторів сільськогосподарського освоєння території Волинської області. *Часопис соціально-економічної географії*. 2014. Вип. 16 (1). С. 198–201.

137. Макарчук О. Г. Оцінка енергетичної ефективності процесу виробництва біопального. *Молодий вчений*. 2014. № 10 (13). С. 99–102.
138. Малій О. Г. Фінансові ресурси підприємств та джерела їх формування: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 2. С. 71–74. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2016_2_12.
139. Маргасова В. Г. Перспективи та проблеми розвитку підприємств легкої промисловості України та Чернігівського регіону в сучасних умовах. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1 : Економіка*. 2012. Вип. 1. С. 99–106.
140. Мармуль Л. О. Основні проблеми ефективного функціонування харчової промисловості України. *Економіка АПК*. 2014. № 10. С. 128–131.
141. Матвієнко Р. О. Економічна система та її роль в організації регіонального простору: специфіка та елементи. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 5. С. 152–155.
142. Матвійчук Л. Раціоналізація використання та охорони туристичних ресурсів: діагностика та механізм забезпечення : монографія. Луцьк : Волиньполіграф, 2011. 340 с.
143. Мацибора Т. В. Світовий досвід у поліпшенні інвестиційної привабливості аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2017. № 7(273). С. 101–116.
144. Медведєв Ю. Б. Фінансове стимулювання економічного розвитку в трансформаційній економіці : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2003. 20 с.
145. Мединська Т. В. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності в Україні : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.08. Львів, 2010. 20 с.
146. Мельнікова Н. В. Особливості формування еколого-економічних систем курортних територій. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2008. №1. С. 105–110.
147. Миронова Т. Л. Управління розвитком регіону : навч. посіб. / Т. Л. Миронова та інші. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 328 с.

148. Мисюра Ю. В. Проблеми та перспективи розвитку легкої промисловості України. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1 : Економіка*. 2013. Вип. 4. С. 37–42.

149. Михальчук М. А., Теслюк М. О. Економічна ефективність використання торфу у Волинській області. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України* : матеріали Міжнар. відеоконф. молодих науковців, асп., здобувачів і студ., м. Луцьк, 9 листоп. 2016 р. Луцьк, 2015. С. 71.

150. Міністерство аграрної політики і продовольства України. URL : <https://agro.me.gov.ua>.

151. Мудрак Р. П. Виробництво біопалива та продовольча безпека країни. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Умань, 2014. Вип. 84. С. 236–243.

152. На шляху зеленої модернізації економіки: модель сталого споживання та виробництва : дов. / С. В. Березіна та ін. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 138 с.

153. Народне господарство Волинської області в цифрах. Статистичний збірник / відповід. за випуск М. Сергєєв. Львів : Статистика, 1971. 181 с.

154. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д-ра техн. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.

155. Нестерчук Ю. О., Соколюк С. Ю. Ефективність інноваційної діяльності підприємств аграрно-промислового виробництва. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018. Том 23. Випуск 6 (71). С. 80–85.

156. Нечалюк Л. І., Телеш Н. О. Готельно-ресторанний бізнес : менеджмент : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 348 с.

157. Нешик С. С. Принципи правового забезпечення державного управління у сфері раціонального використання природних ресурсів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 170–174.

158. Нижник В. М. Механізм стимулювання інноваційної спроможності промислових підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 173–177.
159. Ніжніченко О. Теоретичні засади розуміння стимулювання в екологічному праві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 91. С. 119–122.
160. Новак А. Я. Як підняти українську економіку : монографія. Київ : ТОВ «Інпрес», 2013. 400 с.
161. Носова О. В. Інституціональні основи та форми стимулювання економічного розвитку : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.01. Харків, 2007. 16 с.
162. Озерні сапропелі України : збірник технологій і рекомендацій щодо використання сапропелів, у т. ч. на забруднених радіонуклідами землях, нормативних актів, довідкових матеріалів / за ред. : Е. Г. Дегодюка, М. Й. Шевчука. Луцьк : Надстир'я, 1996. 188 с.
163. Олійник О. О. Економічна сутність фінансової системи з погляду вітчизняної та західної науки. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2013. № 4. С. 41–46.
164. Олійник О. Р. Міжнародний досвід стимулювання розвитку органічного виробництва та його використання у вітчизняній практиці. *Інноваційна економіка*. 2014. № 4. С. 195–201.
165. Олійник-Данн О. О., Нестерова Н. О. Оцінка стану розвитку фінансово-кредитної системи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 13 (2). С. 35–38. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13\(2\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13(2)_10).
166. Органічне сільське господарство. Федерація органічного руху України. URL : <http://organic.com.ua/organichne-silске-gospodarstvo/> (дата звернення: 04.12.2019).

167. Орлов О. Основи підживлення інтенсивних насаджень яблуні та інших зерняткових культур. *Пропозиція*. 2017. № 6. С. 148–151: <https://propozitsiya.com/ua/soloma-yak-dzherelo-energiyi-dlya-silskogo-gospodarstva>.

168. Основи екології : навч. посіб. / за ред.: О. М. Микитюк, В. В. Грицайчук, О. З. Злотін, Т. Ю. Маркіна. Харків : ОВС, 2004. 144 с.

169. П'ятак В. А. Фактори та механізми інтенсифікації економічного розвитку регіону (на матеріалах львівської області) : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.10.01. Львів, 2006. 21 с.

170. Паленичак О. В. Економічний механізм стимулювання раціонального сільськогосподарського землекористування. *Збалансоване природокористування*. 2013. № 1. С. 69–72.

171. Пannір Ф. Удосконалення організаційно-економічного механізму матеріального стимулювання на підприємствах ГМК : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.04. Кривий Ріг, 2008. 20 с.

172. Паспорт соціально-економічної програми забезпечення молоді житлом у Волинській області на 2019-2023 роки, затвердженої Волинською обласною радою. Рішення № 25/5 від 24.10.2019. URL : <http://volynrada.gov.ua/session/25/5-1>.

173. ПАТ «Гнідавський цукровий завод» : офіційний веб-сайт. URL : <https://gnidava.lt.ua/2017/10/10/bioetanolnyj-zavod-zapratsyuvav-na-povnu-potuzhnist-foto/> (дата звернення 10.10.2017).

174. Пермутт Ф. Цілющі кристали : пер. з англ. Київ : КМ Publishing, 2013. 160 с.

175. Петруха С. В. Державне антикризове регулювання аграрного сектора економіки України : монографія; Ін-т економіко-правових досліджень НАН України. Дрогобич : Коло, 2018. 522 с.

176. Плахтій Т. Ф. Законодавче регулювання податкового стимулювання вирощування біоенергетичних культур, виробництва і використання біопалива /

Т. Ф. Плахтій, В. Ю. Драчук. *Зб. наук. праць Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків*. Київ, 2013. Вип. 19. С. 235–239.

177. Погоріла І. І. Проблеми харчової промисловості України. *Науково-технічна інформація*. 2010. № 1. С. 36.

178. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

179. Поліщук В. Г. Перспективи податкового стимулювання сталого розвитку регіонів України. *Економіка та держава*. 2010. № 4. С. 59–61.

180. Пономарьов С. Державна підтримка чи її імітація? *Агробізнес Сьогодні*. 2018. № 21 (388). С. 18–20.

181. Природа Волинської області / під ред. К. І. Геренчука. Львів : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1975. 147 с. URL : <https://collectedpapers.com.ua/nature-of-volyn-region/poverhnevi-vodi-volinsko%D1%97-oblasti> (дата звернення 15.12.2019).

182. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2020 р. № 279. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/>.

183. Про електроенергетику щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії від 20.11.2011 р. № 5485-VI. ст. 17-1. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970575.htm.

184. Проект uP running Програми ЄС Горизонт 2020. URL: <http://www.up-running.eu>.

185. Промисловість Волині 2018 / за ред. Л. С. Баранюк. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2019. 64 с.

186. Прутська О. О. Державне регулювання розвитку ринку біопалива в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2010. № 1(5). С. 23–32.

187. Прушківська Е. В., Шевченко Ю. О. Розвиток «зеленої економіки»: національний аспект. *Бізнесінформ*. 2013. № 3. С. 186–191.

188. Ревенко А. Міжнародна економічна система : тенденції і виклики сучасності. *Схід*. 2018. № 2. С. 38–47.

189. Регіональна доповідь про стан довкілля Волинської області у 2018 році. URL: <https://voladm.gov.ua/article/regionalna-dopovid-pro-stan-dovkillya/>.

190. Регіональна екологічна програма «Екологія 2016-2020». Затверджена рішенням Волинської обласної ради від 10.02.2016, № 2/27. URL: <http://volynrada.gov.ua/session/2/27-0>.

191. Регіональна програма «Льонівиробництво – інноваційні пропозиції щодо комплексного рішення від посіву льону-довгунця до отримання готових виробів», затверджена рішенням Волинської обласної ради від 15 травня 2009 р. № 26/16.

192. Рогов В. Г. Стимулювання та стимули в економіці: визначення та класифікація. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27 (2). С. 30–35.

193. Роженко В., Марченко В., Балабуха С. Технології виробництва біодизеля. *Агробізнес сьогодні*. URL : <http://agro-business.com.ua/agro/mekhanizatsiia-apk/item/885-tekhnologii-vyrobnytstva-biodyzelia.html> (дата звернення: 15.11.2018).

194. Роїк М. В., Курило В. Л., Ганженко О. М., Гументик М. Я. Біоенергетика в Україні: стан та перспективи розвитку. *Біоенергетика*. 2013. № 1. С. 5–10.

195. Рудь Ю. М. Визначення поняття «біомаса» за законодавством України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Право. 2014. Вип. 197(3). С. 163–169. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_prav_2014_197\(3\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_prav_2014_197(3)_25).

196. Рябцев Г. Л., Бурлаков В. М., Литвененко Є. Ю. Особливості виробництва біодизельного палива. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Хімічна інженерія, екологія та ресурсозбереження. Київ, 2014. № 1. С. 73–79.

197. Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. Продовольча безпека України. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 3–7.

198. Саліхова О. Досвід Франції та Німеччини щодо створення умов для піднесення рівня національних високотехнологічних виробництв. *Економіст*. 2011. № 11. С. 67–70.
199. Сегеда І. В. Методичні підходи до оцінювання природних ресурсів для забезпечення раціонального використання природно-ресурсних комплексів. *Вісник донецького національного університету, Серія В: Економіка і право*. 2013. Вип. 2. С. 227–231.
200. Секторальна експортна стратегія 2019-2023. Харчова і переробна промисловість України. URL : www.me.gov.ua (дата звернення: 12.12.2019).
201. Семенда Д. К., Семенда О. В., Петрук Т. Ю. Економічні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2018. № 10 (288). С. 106–115.
202. Семко Т. В. Відкрита стаціонарна економічна система як об'єкт дослідження національної економіки. *Економіка та держава*. 2010. № 9. С. 24–25. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_9_8.
203. Сич О. А. Податкове стимулювання розвитку підприємництва : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.02.03. Львів, 2003. 20 с.
204. Сільське господарство Волині 2017 / за ред. С. В. Томащук. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2018. 221 с.
205. Сільське господарство Волині 2018 / за ред. С. В. Томащук. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2019. 206 с.
206. Скібіна Т. І. Організаційно-економічний механізм стимулювання розвитку когенераційного виробництва енергії в Україні. *Економіка та держава*. 2015. № 2. С. 136–140.
207. Славкова О. П. Сільськогосподарська кооперація як механізм стимулювання інноваційного розвитку аграрного сектора України. *Агросвіт*. 2017. № 15–16. С. 17–20.
208. Соловій І. Оцінка послуг екосистем, забезпечуваних лісами України, та пропозиції щодо механізмів плати за послуги екосистем. *Регіональна програма «Правозастосування й управління в лісовому секторі країн східного регіону дії*

європейського інструменту сусідства та партнерства II». Листопад, 2016. URL

209. Соловко Д. І. Перспективи раціонального використання сапропелевих ресурсів водойм Волинської області. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. Вип. 18 (243). С. 23–27.

210. Солошич І. О., Підліснюк В. В. «Зелена економіка» в контексті забезпечення переходу України до сталого розвитку. *Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. № 6. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nd_2013_6_1.pdf (дата звернення 19.04.2019).

211. Сребродольский Б. И. Мир янтаря. Киев : Наук. думка, 1988. 144 с.

212. Сребродольский Б. И. Янтарь Украины . Киев : Наук. думка, 1980. 124 с.

213. Статистичний збірник «Рослинництво України» / відп. за випуск О. М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 180 с.

214. Статистичний щорічник Волинь 2008 / за ред. М. І. Мотиль. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2009. 552 с.

215. Статистичний щорічник Волинь 2009 / за ред. М. І. Мотиль. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2010. 560 с.

216. Статистичний щорічник Волинь 2010 / за ред. М. І. Мотиль. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2011. 570 с.

217. Статистичний щорічник Волинь 2014 / за ред. В. Ю. Науменка. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2015. 490 с.

218. Статистичний щорічник Волинь 2017 / за ред. В. Ю. Науменка. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2018. 458 с.

219. Статистичний щорічник Волинь 2018 / за ред. В. Ю. Науменка. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2019. 443 с.

220. Степаненко А. В., Омельченко А. А. Теоретичні аспекти екологічної модернізації економічного розвитку. *Економіка України*. 2018. № 1 (674). С. 40–53.

221. Стоян О. В. Економічний механізм стимулювання екологізації науково-технічного прогресу : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.02.02. Донецьк, 1998. 21 с.

222. Стоян О. Ю. «Зелений тариф» – основний державний механізм стимулювання розвитку відновлювальної енергетики України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 9. С. 152–155.

223. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року, затверджена рішенням сесії обласної ради від 12.03.2020 №29/16.

224. Судомир С. Діалектика розвитку систем. *Економіст*. 2014. № 3. С. 64–65.

225. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие. Киев : МАУП, 2003. 368 с.

226. Сухенко Ю., Муштрук М. Виробництва дизельного біопалива в Україні: перспективи та реалії. *Пропозиція*. 2017. № 7–8 (263). С. 184–187.

227. Сухіна О. М. Екосистемний підхід до вартісної оцінки збитків від забруднення навколишнього природного середовища. *Економіка України*. 2018. № 1 (674). С. 54–70.

228. Сучасний тлумачний словник української мови / уклад. Л.П. Олексієнко, О. Л. Шумейло. Київ : Кобза, 2002. 544 с.

229. Сяська О. В. Аналіз зарубіжного досвіду регулювання процесів водокористування та перспективи його застосування в Україні. *Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент*. 2013. Вип. 10. С. 213–224.

230. Тарангул В. І. Теоретичний базис формування фінансового механізму стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Економіка*. 2011. Вип. 17. С. 138–143. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_17_18.

231. Тарасенко Т. В. Державне стимулювання інноваційного підприємництва в трансформаційній економіці : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.01. Харків, 2007. 16 с.

232. Терехух А. А., Ільницька-Гикавчук Г. Я., Макар О. П. Фінансування природоохоронних заходів в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 5. Т. 1. С. 108–111.

233. Терещенко В. К., Милованов Є. В. Розвиток органічного сільського господарства як фактор прискорення екологізації виробництва. *Вісник аграрної науки*. 2018. № 10 (787). С. 75–83.

234. Тивончук О. І. Стимулювання інноваційної діяльності машинобудівних підприємств : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.04. Львів, 2008. 23 с.

235. Третьак Н., Шашула Л. Публічно-приватне партнерство в сфері використання природних ресурсів. Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». URL : <http://ecos.kiev.ua/news/view/739>.

236. Уванілов О. М. Застосування в комерційних організаціях узагальненої системи стимулювання праці. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 3. С. 41–51.

237. Управління агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації. URL : <http://agrovoly.com>.

238. Управління соціально-економічними системами регіонального рівня: теорія та практика : монографія / заг. ред. О. М. Шубалого. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2016. 340 с.

239. Урядова програма фінансової підтримки розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства 2020. URL : <https://agro.me.gov.ua/ua/pidtrimka/sadivnictvo/uryadova-programa-finansovoyi-pidtrimki-rozvitku-sadivnictva-vinogradarstva-ta-hmelyarstva-2020>.

240. Файчук О. В. Ключова проблема фінансової підтримки інноваційних проєктів – недосконалість вітчизняного законодавства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 2. С. 21–24.

241. Фільо М. Напрями вдосконалення діяльності фіскальних інститутів як засіб сприяння економічному зростанню в державі. *Економіст*. 2013. № 7. С. 22–25.

242. Хвесик М. А., Голян В. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : монографія. Київ : Кондор, 2007. С. 401–402.

243. Хвесик М. А., Горбач Л. М., Вишневська Н. В., Хвесик М. Ю. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області) : монографія. Київ : Кондор, 2004. С. 123.

244. Хвесик М., Голян В., Бардась В. Формування нової моделі фіскального регулювання природокористування: інституціональні передумови, методологічне забезпечення та практичні рекомендації. *Економіст*. 2013. № 9. С. 4–13.

245. Хоменко О. А. Методичні засади управління фінансовою безпекою підприємств агропромислового комплексу. *Економіка АПК*. 2017. № 2 (268). С. 79–82.

246. Хорішко К. С. Фінансово-економічні перетворення системи управління розвитком інвестиційної привабливості підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С. 22–24. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_4_6.

247. Хрип'юк В. І. Харчова промисловість України: ретроспективний аналіз та сучасні проблеми розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 77–86.

248. Худoley В. Ю. Напрями дії організаційно-економічного механізму на забезпечення розвитку регіональних АПК. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2017. № 2. С. 140–147. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2017_2_19.

249. Цуркан І. М. Стимулювання економічного розвитку промислових підприємств засобами податкового регулювання. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*. 2006. Вип. 12. С. 261–267. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnuzt_2006_12_57.

250. Черноусова М. Возможности транснационализации экономики Украины на базе совершенствования процесса привлечения прямых иностранных инвестиций. *Журнал Европейской экономики*. 2009. № 2. С. 157–167.

251. Чумаков К. І. Потенціал підприємства як економічна система. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки.* 2012. № 4. С. 223–229.
252. Чумаченко О. В. Механізм стимулювання виробничої діяльності персоналу підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.02.03. Донецьк, 2004. 16 с.
253. Шанаєва-Цимбал Л. О. Еколого-економічна система. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління.* 2014. Вип. 2. С. 364–370.
254. Шевчук В. Я. Економічний механізм стимулювання ресурсозбереження. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія : Економічні науки.* 2016. № 1. С. 23–29.
255. Шевчук М. Й. Сапропелі України : запаси, якість та перспективи використання : монографія. Луцьк : Надстир'я, 1996. 384 с.
256. Шейко Ю. О. Формування «полюсів росту» як механізм стимулювання розвитку малого підприємництва в регіоні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки.* 2016. Вип. 16 (3). С. 83–86.
257. Шпикуляк О. Г., Іванченко В. О. Досвід Німеччини у розвитку енергетичних кооперативів: перспективи для України. *Економіка АПК.* 2018. № 8. С. 92–101.
258. Шпичак О. М. Економічні проблеми виробництва біопалива та продовольча безпека України. *Економіка АПК.* 2009. № 8. С. 11–19.
259. Шубалий О. М. Тенденції та механізм стимулювання поглибленої лісопереробки. *Економічний форум.* 2016. № 1. С. 115–123.
260. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М. Економічне стимулювання поглибленої переробки біомаси в регіоні в контексті впровадження концепції «зеленої економіки». *Наукові праці НДФІ.* 2019. № 2. С. 110–124.
261. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М. Напрями застосування інструментів державної фінансової підтримки переробних виробництв в АПК. *Наукові праці НДФІ.* 2019. № 1 (86). С. 101–117.

262. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М., Гриник І. С. Формування системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв. *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 4 (89). С. 69–83.

263. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні : монографія. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 218 с.

264. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання раціонального природокористування в лісоресурсній сфері. *Економічні науки. Серія «Економіка та економічна теорія»* : зб. наук. праць. Луцьк, 2017. Вип. 14 (56). С. 270–276.

265. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів: генезис проблем та систематизація їх вирішення. *Природно-ресурсний та енергетичний потенціали: напрями збереження, відновлення та раціонального використання* : монографія. Полтава, 2019. С. 118–128.

266. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку комплексних виробництв із видобутку та переробки сапропелю в регіоні. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. 2018. Вип. 15 (59). С. 284–290.

267. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки сільськогосподарської продукції в регіоні. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7 (26). С. 77–84.

268. Шубалий О. М., Косінський П. М. Інструменти економічного стимулювання активного розвитку поглибленої лісопереробки. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2018. Вип. 15 (58). С. 297–305.

269. Шубалий О. М., Косінський П. М. Напрями стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону. *Економіст*. 2018. № 12. С. 23–37.

270. Шубалий О. М., Косінський П. М. Особливості та перспективи розвитку галузей промислової переробки природних ресурсів у регіоні. *Економіка і організація управління*. 2017. № 4. С. 143–155.

271. Шубалий О. М., Косінський П. М. Оцінка ефективності використання персоналу у сфері сільського господарства регіону. *Економічний форум*. 2019. № 4. С. 82–89.

272. Шубалий О. М., Косінський П. М. Переваги та економічні стимули активізації виробництва й обігу біопалива в контексті забезпечення енергетичної безпеки. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018. Том 23. Вип. 6 (71). С. 130–134.

273. Щерба А. А., Мирунко В. М., Сільвестров А. М., Спінул Л. Ю. Застосування методів теорії ідентифікації для отримання аналітичних залежностей при дослідженні екологічних та енергетичних процесів. *Адаптивні системи автоматичного управління*. 2004. № 7. С. 75–81.

274. Щербина О. В. Мотивація і стимулювання у контексті компенсаційної політики організації. *Кадровик : трудове право і управління персоналом*. 2007. № 1. С. 118–123.

275. Що сталося з гривнею за 20 років. BBC News Україна. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/business/2016/09/160822_hryvnia_20_az (дата звернення: 12.12.2019).

276. Юрій Марчук : Люди для лісу – ліс для життя. *Економіст*. 2018. № 8. С. 6–8.

277. Якименко М. Волинські альтернативи російському газу. *Голос України*. 2010. № 175 (4925). 24 с.

278. Drobniak A., Janiszek M., Plac K. (2016). Green economy and green infrastructure as mechanisms for strengthening of economic-environmental dimension of urban resilience. *Research papers of Wroclaw university of economics*, 443, 57–69 [in Polish].

279. Iefymenko T. (2015). Sustainable development of Ukrainian fiscal system as a security factor. *Eurasia: Security Journal. Harvard Kennedy School*, 26–29. URL : http://finukr.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Iefymenko_Eurasia_2015.pdf.

280. John C. Bergstrom, Alan Randall. (2016). *Resource Economics : An Economic Approach to Natural Resource and Environmental Policy*, Fourth Edition. Edward Elgar Publishing.

281. Kulyk P., Gasiorek-Kowalewicz A. (2018). Development of the Green Economy on the Example of the Visegrad Group (in Polish). *Problems of World Agriculture*, 18, 193–206 [in Polish].

282. Luchechko Y. (2018). Strategic priorities for the restoration of the alcohol industry in the context of strengthening ukrainian energy security. *Ukrainian Journal Ekonomist*. 7, 8–15.

283. Mangra M.G., Cotoc E.A., Dumitru A. (2014). Sustainable Economic Development Through Environmental Management Systems Implementation. *Journal of Studies in Social Sciences* 6 (1), 1–14.

284. Shubalyi O. M., Kosinsky P. M. Economic Incentives for Technological Renovation of Flax Industry. *International Scientific Conference Innovative Potential of Socio-Economic Systems : the Challenges of the Global World*, Part II, December 22th, 2017. Lisbon, Portugal. Baltiya Publishing, 2017. P. 69–71.

285. Shubalyi O., Korolenko M., Kosinskyi P. Improvement of forms and methods of financial-economic stimulation in the field of natural resources. *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 3 (88). С. 51–65.

286. Shubalyi, O., Kosinskyi, P. & Golyan, V. (2020). Economic stimulation of the development of agriculture in Ukraine due to integrated use of natural resources and waste. *Bulg. J. Agric. Sci.*, 26 (2), 323–331. URL : <https://www.agrojournal.org/26/02-08.html>.

287. Yakymchuk, A. Y., Navrotskyi R. L., Kovshun N. E. Natural resources potential as innovative and investment development prospect. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 179–186. URL : <http://ir.stu.cn.ua/123456789/15195>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Визначення поняття «стимул» у наукових джерелах

Визначення поняття «стимул (-и)»	Автор визначення
Предмети і явища зовнішнього світу, здатні або спонукати людину до дії, або утримувати від певних дій [161]	Носова О.В.
Визначений елемент зовнішнього середовища, соціальних умов життєдіяльності суб'єкта, що має властивості задоволення потреби [252]	Чумаченко О.В.
Зовнішній подразник, який спричиняє зміну стану [126]	Лико І.Я.
Усвідомлені інтереси [169]	П'ятак В.А.
Зовнішній вплив на діяльність та поведінку індивіда [135]	Мазур Н.О.
Зовнішнє, безпосереднє визначення діяльності суб'єкта, орієнтованої на реалізацію власних інтересів [133]	Філософський словник соціальних термінів
Зовнішній каталізатор розвитку регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямований на досягнення динамічної рівноваги регіону, а відтак і його сталого розвитку [36]	Герасимчук З.В., Поліщук В.Г.
Двигун, який рухає суспільством, спонукає його членів до тих або інших дій [11]	Білокінна І.Д.
Це те, що породжує специфічну реакцію, активність, інтерес та ентузіазм у будь-кого [87]	Калінеску Т.В., Альошкіна Л.В.
Спонування до дії (матеріальне, моральне тощо), яке має цільову спрямованість [156]	Нечалюк Л.І., Телеш Н.О.
Фактори, які виражають економічні відносини щодо залучення людей до трудової діяльності певних економічних результатів [69]	Економічний словник-довідник
Направлені до ефективної праці – система заходів, яких вживають суб'єкти підприємницької діяльності і держава з метою спонування до ініціативної та високоефективної праці [67]	Мочерний С.В.
В економіці – захід або дія того, хто здійснює стимулювання, з метою спонування того, на кого спрямовано стимулювання, до дій, поведінки, які призводили б до одержання стимулятором та стимульованим додаткової економічної вигоди вище існуючого рівня [192]	Літвінов О.С.
В економіці – будь-який чинник (фінансовий або нефінансовий), який забезпечує мотив для певної дії або вважається причиною надання переваги одному рішення перед альтернативними [192]	Патріція Кеннетт

Джерело: узагальнено автором на основі [36; 67; 69; 87; 126; 132; 135; 156; 161; 169; 192; 252].

Додаток Б

Таблиця Б.1

Підходи до визначення терміну «стимулювання»

Підходи	Суть підходу	Прихильники даного підходу
Процесний	Визначає стимулювання як процес впливу на певний об'єкт, що передбачає вибір, використання конкретних засобів для виконання певного порядку дій, де кожна дія виконує конкретні функції, з метою подальшого задоволення мотивів (потреб) всіх учасників процесу стимулювання	Мазур Н.О. [135]; Нечалюк Л.І., Телеш Н.О. [156]; Грузіна І.А. [48]; Тивончук О.І. [234]
Функціональний	Стимулювання розглядається з точки зору здатності суб'єкта стимулювання впливати на об'єкт стимулювання за допомогою засобів, які мотивуватимуть останнього до виконання конкретних покладених на нього функцій (при цьому той, на кого спрямовується стимулювання, не зацікавлений в інтересах інших учасників)	Чумаченко О.В. [273]; Яремко Л. [67]; Дороніна М.С. [36]; Щербина О.В. [273]; Магопєць О.А. [133]; Уванілов О.М. [236]; Лозовський О.М., Шмундяк В.О. [129]; Паннір Ф. [171]; Тарасенко Т.В. [231]; Адаменко М.В. [2]
Системний	Стимулювання розглядається, як система з конкретно поставленою метою, ціллю, завданнями, що повинна забезпечувати виконання певних функцій, на вході якої знаходяться різноманітні фактори зовнішнього середовища, специфічна взаємодія сукупності яких створюватиме економічні стимули, націлені на виконання об'єктом стимулювання певних завдань для реалізації групи мотивів всіх учасників системи стимулювання	Лопатніков Л.І., Мочерний С.В., Літвінов О.С., Кемпбелл Р. Харвей [192]; Білецький В.С. [112]; Лазеба Є.С. [122]
Комплексний	Стимулювання розглядається як набір всіх можливих інструментів, як єдиної цільної системи, які в поєднанні здатні забезпечити одночасне виконання (реалізацію) декількох конкретних функцій (видів діяльності)	П'ятак В.А. [169]; Ніжніченко О. [159]; Новіков Д.О. [44]

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 36; 44; 48; 67; 112; 122; 129; 133; 135; 156; 159; 169; 171; 192; 231; 234; 236; 252; 273].

Додаток В

Таблиця В.1

Визначення «стимулювання» в контексті мотивації трудової діяльності

Визначення «стимулювання»	Автор визначення
<i>Як інструменту (засобу) впливу на працівників</i>	
Позитивне або негативне підкріплення, що застосовується керівником за правильну або неправильну поведінку працівника при виконанні роботи [273]	Щербина О.В.
Інструмент забезпечення відсутньої у працівника мотивації бажання [273]	Щербина О.В.
Зовнішнє або внутрішнє спонукання економічного суб'єкта до діяльності для досягнення яких-небудь цілей, наявність інтересу до такої діяльності та засоби його ініціювання [236]	Уванілов О.М.
Заохочення людей для підвищення ефективності трудової діяльності, яке базується на матеріальній чи нематеріальній винагороді [129]	Лозовський О.М., Шмундяк В.О.
<i>Як процесу впливу на працівників</i>	
Процес використання конкретних засобів на користь людини й підприємства й один із способів за допомогою якого здійснюється мотивація трудової діяльності [156]	Нечалюк Л.І., Телеш Н.О.
Процес вибору та застосування стимулів, здатних сформувати у людини систему мотивів до очікуваних дій [135]	Мазур Н.О.
У матеріальному вираженні – один із засобів реалізації мотивації праці, а саме, процес спонукання працівників до діяльності у вартісно-речовинній формі у вигляді сукупності виплат і винагород за працю з метою досягнення як особистих цілей, так і цілей підприємства [2]	Адаменко М.В.
У досягненні трудової активності – процес, який передбачає вплив на працівника за допомогою використання його потреб, інтересів, бажань, цілей і реалізується через створення умов трудової ситуації, що спонукають людину діяти певним чином [48]	Грузіна І.А.
<i>Як типу (методу) управлінської дії на працівників</i>	
Спосіб впливу на поведінку працівника або метод управління персоналом з метою досягнення поставлених завдань [133]	Магопєць О.А.
Тип управлінської дії на трудову поведінку працівників з використанням різних стимулів, що може бути проявлене у створенні такої ситуації, яка спонукала б людину діяти певним чином і яка дозволила б їй усвідомити, що вона здатна задовольняти свої особисті потреби за допомогою «необхідної» поведінки, спрямованої на досягнення цілей організації [171]	Паннір Ф.
Вплив на трудову поведінку працівника через створення істотних умов, котрі спонукають його діяти певним чином [36]	Дороніна М.С.
Специфічний тип управлінського впливу на трудову діяльність учасників виробництва на основі регулювання умов їх життєдіяльності шляхом застосування заходів стимулювання для задоволення потреб [252]	Чумаченко О.В.

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 36; 48; 129; 133; 135; 156; 236; 252; 273].

Додаток Г

Таблиця Г.1

Підходи до визначення «економічного стимулювання» в науковій літературі

Визначення «економічного стимулювання»	Автор визначення
1	2
<i>У контексті економічної теорії</i>	
Зовнішнє або внутрішнє спонукання економічного суб'єкта до діяльності для досягнення яких-небудь цілей, наявність інтересу до такої діяльності та засоби його ініціювання [236]	Уванілов О.М.
Комплексний цілеспрямований зовнішній вплив на компоненти діяльності керованої системи і процеси їх формування [44]	Новіков Д.О.
Система організаційно-економічних заходів, спрямованих на розвиток господарської діяльності та підвищення її ефективності через забезпечення матеріальної зацікавленості працюючих та колективів підприємств у результатах діяльності [192]	Мочерний С.В.
Економічне спонукання, використання матеріальних стимулів з тим, щоб виробники, споживачі, покупці, поводитися належним чином, а, отже, особи, що застосовують стимулювання, мали з цього вигоду [67]	Яремко Л.
Це відносини стимулятора (того, хто стимулює) і стимульованого (того, хто стимулюється, на кого спрямовано стимулювання) з приводу виконання економічних інтересів обох з метою одержання обома додаткової економічної вигоди шляхом здійснення стимулятором дій, заходів, витрат коштів у відповідних формах, відповідними методами [192]	Літвінов О.С.
Система заходів, що використовує матеріальні засоби з метою спонукання учасників до продуктивної праці для створення суспільного продукту [68]	Білецький В.С.
<i>У контексті розвитку регіонів</i>	
У контексті сталого розвитку регіону – процес активізації спонукань державними і регіональними органами влади регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіону [36]	Герасимчук З.В., Поліщук В.Г.
Підтримка ділової активності та інших внутрішніх чинників економічного зростання за рахунок: створення нових високооплачуваних робочих місць шляхом забезпечення сприятливих умов для розвитку високотехнологічних виробництв та модернізації основних фондів; реалізації спеціальних інвестиційних програм розвитку; прозорості фінансових потоків та розбудови фінансової інфраструктури; сприяння розвитку малого та середнього бізнесу; активізації ініціатив щодо розширення міжрегіональних та міжнародних зв'язків; вдосконалення системи підготовки кадрів; розвитку соціальної, комунальної та транспортної інфраструктури [169]	П'ятак В.А.
<i>У контексті інноваційної діяльності підприємств</i>	
Створення сприятливого середовища для виникнення і повноцінного розвитку інноваційного підприємництва і полягає в здійсненні прямих і непрямих методів державного регулювання [231]	Тарасенко Т.В.

Продовження табл. Г.1

1	2
Процес зовнішнього впливу на інтереси підприємств як суб'єктів господарювання та їхніх працівників, інших учасників інноваційного процесу, передусім суб'єктів фінансування інновацій для появи у них спонукального мотиву у здійсненні інноваційної діяльності та підвищенні її ефективності [234]	Тивончук О.І.
<i>У контексті раціонального природокористування</i>	
В екологічному праві – комплекс правових, організаційних, економічних (фінансових) та інших заходів, здійснюваних за допомогою відповідних засобів і спрямованих на ефективне використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки [203]	Ніжніченко О.
В економіці природокористування (направлене на раціональне природокористування) – сукупність ринкових інструментів, за допомогою яких мінімізуються екологічні витрати [159]	Ніжніченко О.
Сукупність організаційно-технічних та економічних заходів, які забезпечують оптимальне (або нормативне) з точки зору підприємства, підгалузі, галузі та господарства в цілому видобування запасів корисних копалин з надр при розробці родовищ [68]	Білецький В.С.
Стосовно раціонального використання та охорони земель полягає у створенні органами державної влади та місцевих органів управління сприятливих умов, які б спонукали власників землі та орендарів активно брати участь у виконанні заходів, пов'язаних з раціональним використанням та охороною земель в умовах розбудови незалежної держави [122]	Лазеба Є.С.
<i>У контексті фіскальної політики</i>	
Це план підтримки економіки і досягнення позитивних ефектів, таких як збільшення робочих місць, надання імпульсу замороженим кредитним ринкам, відновлення споживчого попиту тощо шляхом використання фіскальної політики [192]	Кемпбелл Р. Харвей
Впровадження змін у монетарній або фіскальній політиці для підтримки проблемної економіки [192]	Investopedia
Це дії уряду, банків тощо, призначені для заохочення активності і зростання в економіці, наприклад, для того, щоб уникнути рецесії [192]	Cambridge University Press

Джерело: узагальнено автором на основі [36; 44; 67; 87; 122; 159; 169; 192; 231; 234; 236].

Додаток Д

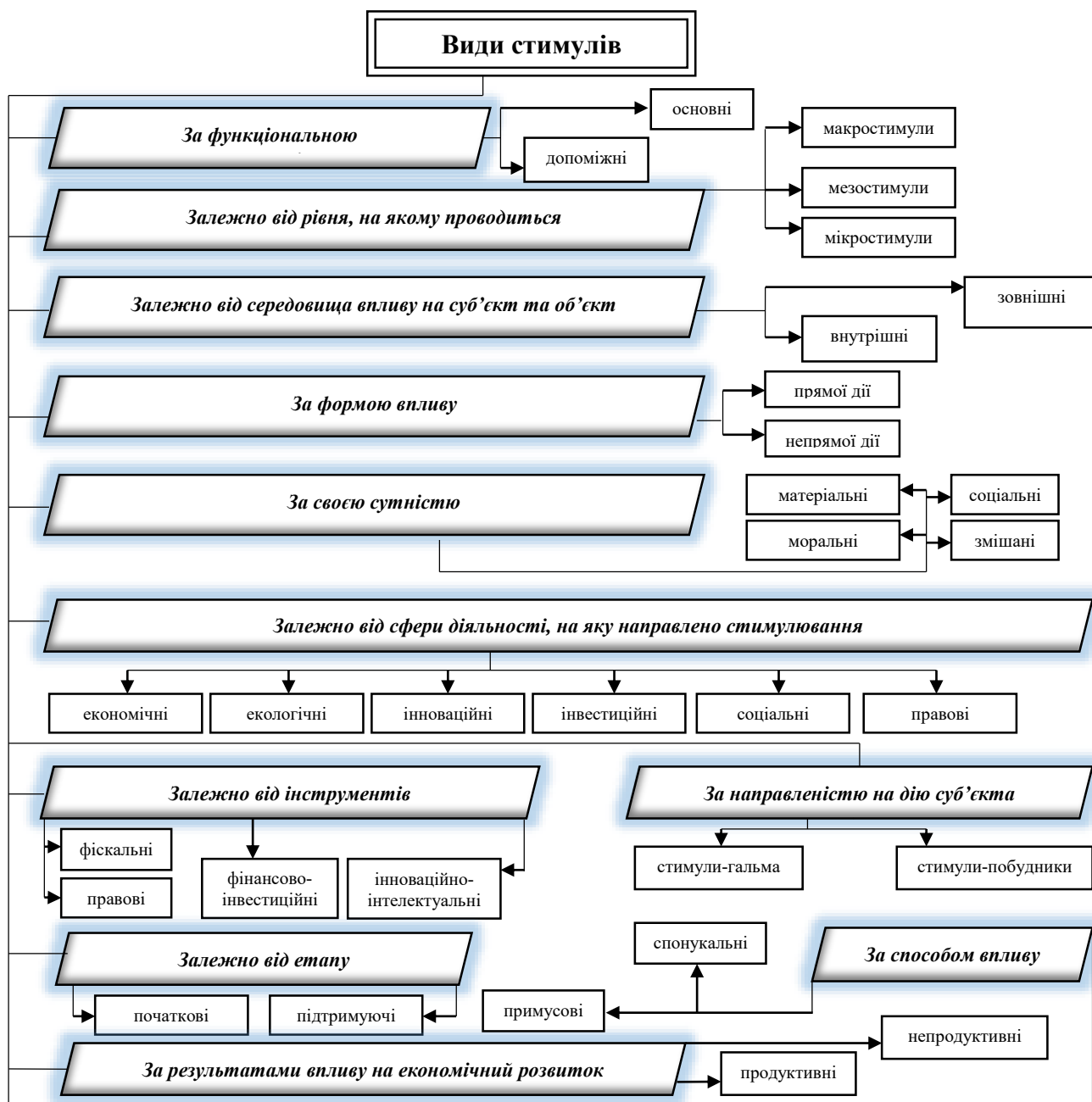

Рис. Д.1. Суть та види стимулів (узагальнено автором на основі [7; 55; 97; 98; 145; 161; 192; 234; 252])

Додаток Е

Таблиця Е.1

Визначення поняття «зелена» економіка

Визначення	Автор визначення
«Зеленою» економікою вважається той процес, що призводить до підвищення добробуту людей і зміцнення соціальної справедливості при одночасному зниженні ризиків для довкілля і дефіциту екологічних ресурсів [210]	Солошич І.О., Підліснюк В.В.
У більш вузькому трактуванні «зелену» економіку розуміють як розроблення, виробництво та експлуатацію технологій та обладнання для контролю і зменшення викидів забруднювальних речовин і парникових газів, моніторингу та прогнозування кліматичних змін, а також технологій енерго- та ресурсозбереження та відновлюваної енергетики [120]	Кучеров А.В., Шибилєва О.В.
«Зелена» економіка – це економіка, що підвищує добробут людей та забезпечує соціальну справедливість і при цьому істотно знижує ризики для навколишнього середовища та його збіднення [210]	UNEP
«Зелена» економіка інтегрує в собі екологію людини та простору в одне системне ціле за допомогою економічних, зокрема ефективних ринкових механізмів, вирішуючи відповідне перспективне завдання сталого розвитку [154]	Патон Б.Є.
«Зелена» економіка – оптимізоване використання незамінних, взаємодоповнювальних як природних, так і людських ресурсів, урахування інтересів усього суспільства [131]	Люльчак З.С., Гречанюк Д.О.
«Зелена» економіка (green economics – англ.) – економіка, що веде до підвищення добробуту людей і зміцнення соціальної справедливості при одночасному зниженні ризиків для довкілля і дефіциту природних ресурсів [152]	Єрохин С.А.
«Зелена» економіка – економічні відносини між суб'єктами господарської діяльності, які базуються на принципах захисту та збереженні навколишнього середовища, впровадженні новітніх енерго- й ресурсозберігаючих технологій та сприяють поліпшенню якості життя в межах існуючих екосистем [187]	Прушківська Е.В., Шевченко Ю.О.
«Зелена» економіка – процес трансформації, що нівелює диспропорції та дисфункції сучасної економіки і результатом якого є добробут людства та справедливий доступ до ресурсів для кожного члена суспільства в умовах екологічної та економічної цілісності [52]	Danish Organisation for Renewable Energy
«Зелену» економіку розглядають як таку, що сприяє «...поліпшенню добробуту людей та соціальній рівності, значно зменшуючи екологічні ризики й екологічні дефіцити [32]	United Nations (UN)

Джерело: узагальнено автором на основі [32; 52; 120; 131; 152; 154; 187; 210].

Додаток Ж

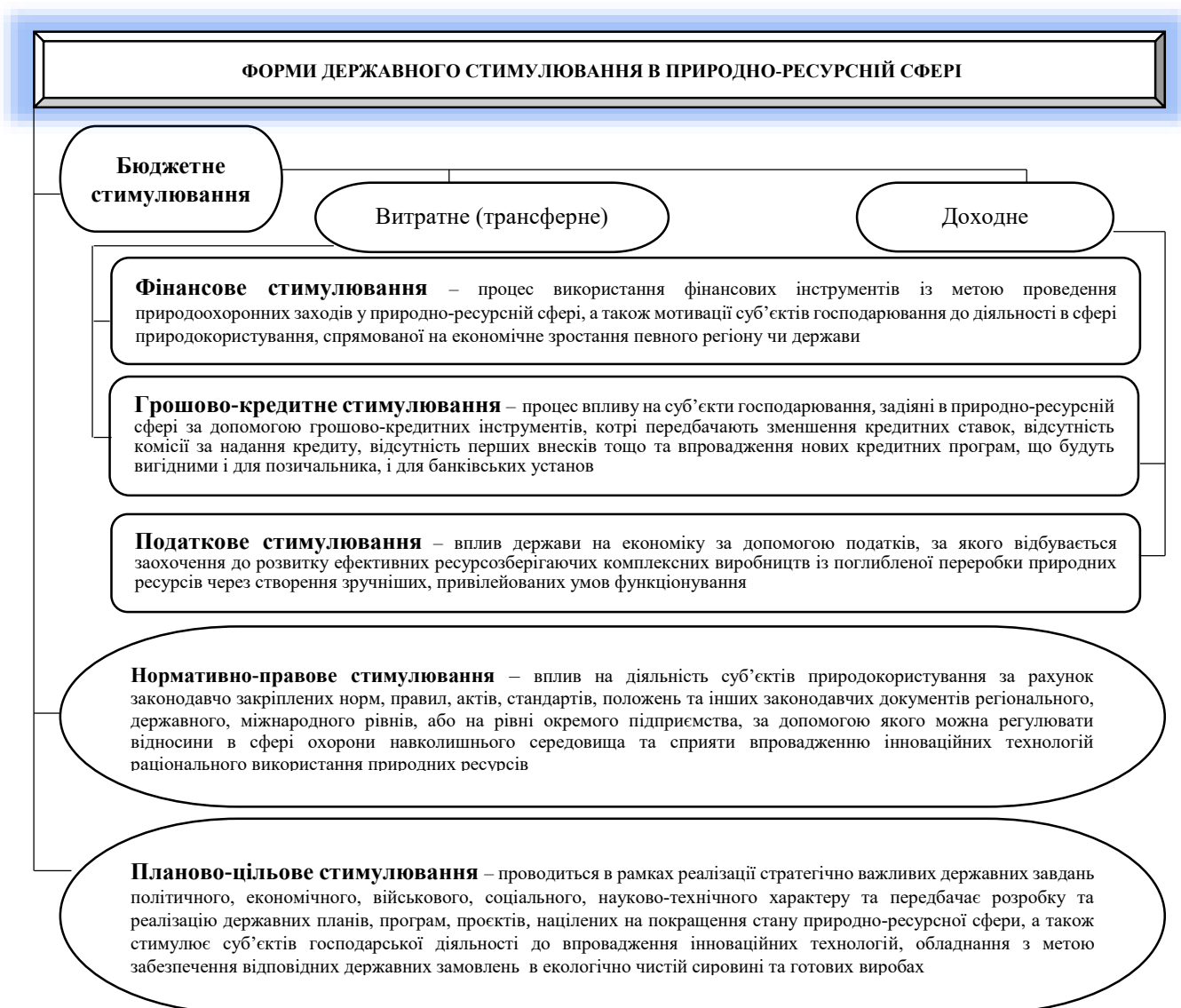

Рис. Ж.1. Форми державного стимулювання в природно-ресурсній сфері
(узагальнено автором на основі [8; 50; 130; 185; 255])

Додаток 3

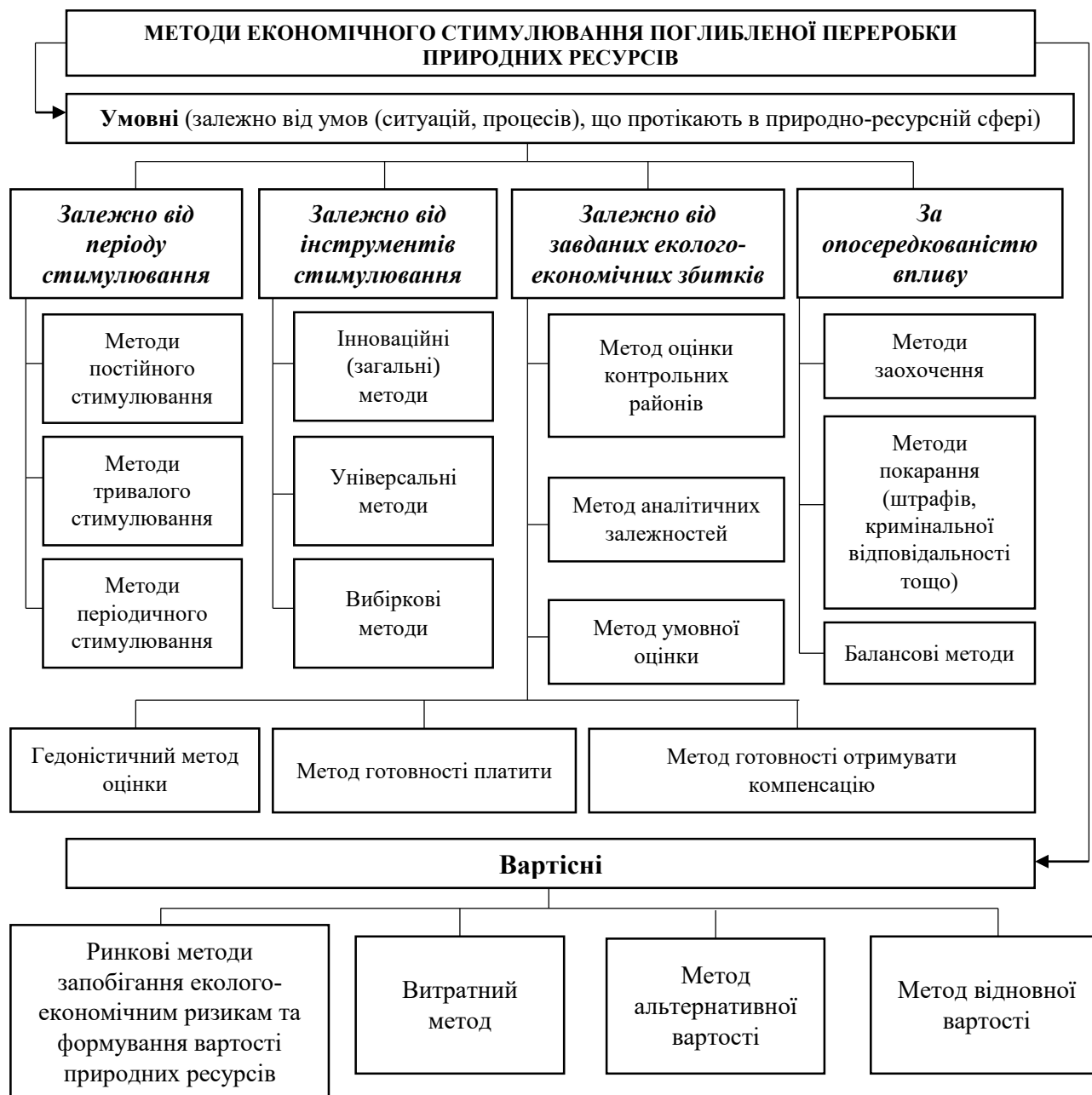

Рис. 3.1. Методи економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері (узагальнено автором на основі [7; 44; 98; 144; 203; 227])

Додаток К

Таблиця К.1

Визначення терміна «система» в літературних джерелах

Визначення	Автор (джерело)
Система – порядок, зумовлений правильним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціональних частин [18]	Великий тлумачний словник сучасної української мови
Система – сукупність принципів, які є основою певного вчення [228]	Сучасний тлумачний словник української мови
Система (грец. systēma – утворення) – значна кількість пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що становлять певне цілісне утворення, єдність; порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності; форма, спосіб організації чого-небудь; те, що стало звичним, регулярним [263]	Сучасний словник іншомовних слів
Система – сукупність якихось універсальних складових одиниць – елементів, які перебувають у певних співвідношеннях і зв'язках між собою, завдяки чому вони становлять якусь певну цілісність, неподільність, унітарність [225]	Шіян А.
Система – сукупність елементів, що становлять одне ціле, спрямоване на досягнення однієї мети [134]	Мазаракі А.А.
Система – це комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності [67]	Мочерний С.В.
Система – це комплекс підсистем, елементів та компонентів і їх характерних властивостей, взаємодія між якими та середовищем зумовлює якісно або сутнісно нову інтегративну цілісність [67]	Мочерний С.В.
Система – це сукупність елементів, що перебувають у відношеннях і зв'язках між собою і утворюють певну цілісність, єдність [71]	Дяків Р.
Система – сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, які утворюють системну цілісність, де кожний елемент бере на себе властивості системи [224]	Судомир С.
Система – єдність взаємозалежних елементів [95]	Климчук А.О.
Система – сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний взаємозв'язок чи взаємодія [141]	Матвієнко Р.О.
Система (з грец. – ціле, що складається з частин) – означає безліч елементів, що вступають у взаємодію, залежать один від одного та становлять певну цілісність [251]	Чумаков К.І.

Джерело: узагальнено автором на основі [18; 67; 71; 95; 134; 141; 224; 225; 228; 251; 263].

Додаток Л

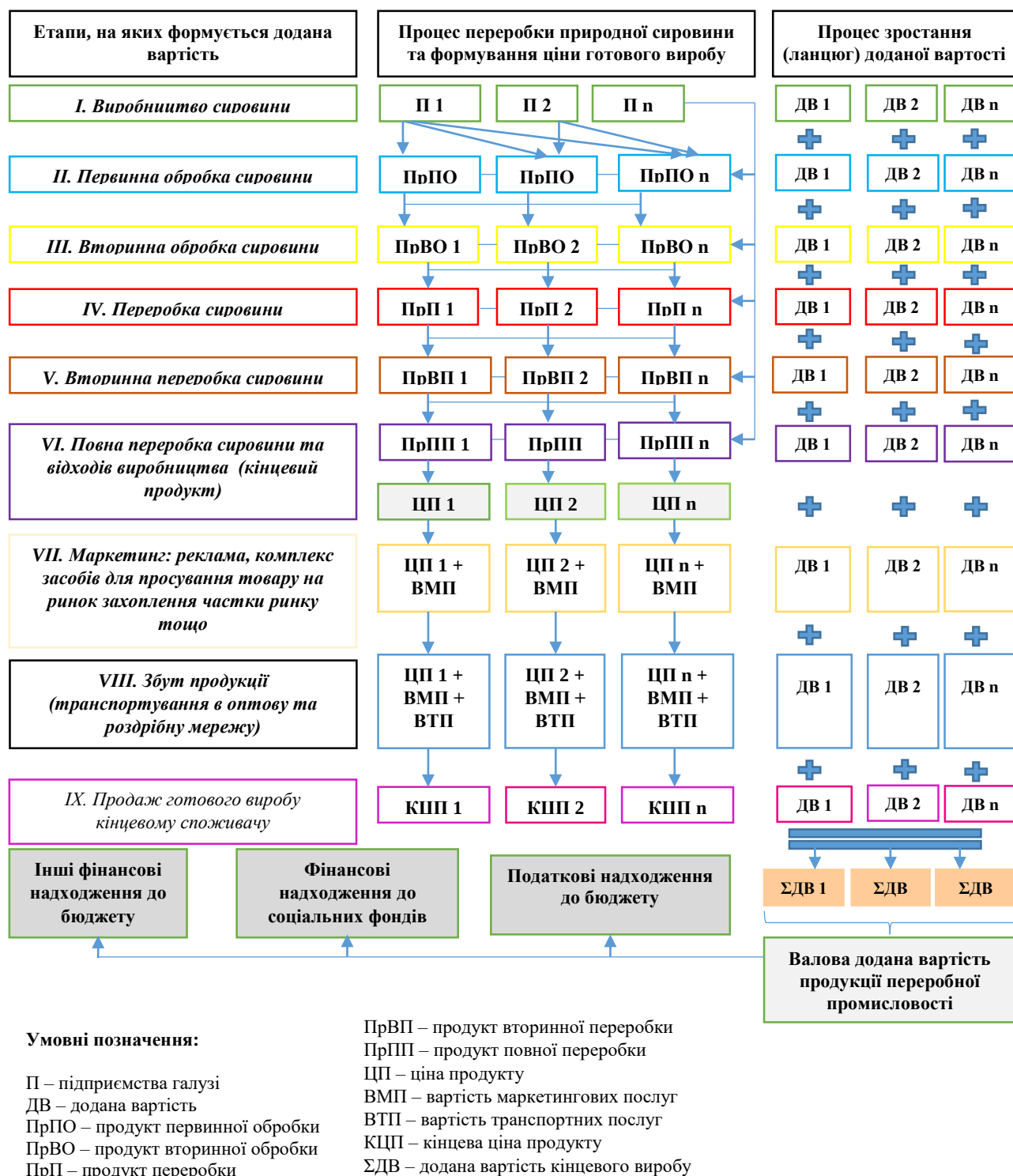

Рис. Л.1. Процес розширення «ланцюга» доданої вартості в результаті збільшення стадій поглибленої переробки природної сировини (сформовано автором)

Додаток М

Таблиця М.1

**Складові механізму економічного стимулювання розвитку переробних
виробництв на базі природного-ресурсних комплексів**

Складові (елементи механізму)	На що націлені
Стимулювання інноваційної діяльності (спроможності)	Підвищення ефективності діяльності промислового підприємства, впровадження інновацій на підприємстві, підвищення інноваційної спроможності промислового підприємства
Стимулювання імпортозаміщення	Збільшення обсягів виробництва та експорту конкурентоспроможних замінників імпорту; підвищення рівня прибутковості національних галузей та залучення довгострокових пропозицій
Стимулювання комплексної переробки	Отримання додаткових прибутків власниками переробних підприємств; зменшення сировинного експорту; раціональне та комплексне використання наявного природноресурсного потенціалу; збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, створення нових робочих місць за рахунок зростання обсягів виробництва продукції лісопереробки
Стимулювання розвитку відновлювальної енергетики	Поява та розвиток екологічно орієнтованих виробництв альтернативної енергії; зменшення екодеструктивного впливу на навколишнє середовище; зменшення теплових втрат; зниження собівартості теплової та електричної енергії; підвищення коефіцієнта корисної дії використання паливно-енергетичних ресурсів при спільному виробництві тепла й електроенергії
Стимулювання розвитку кооперації промислових виробництв	Розбудова (розвиток) переробних комплексів на базі місцевих природних ресурсів
Стимулювання раціонального природокористування	Підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу регіону (держави)
Стимулювання регіонального інфраструктурного розвитку	Формування інфраструктурних мереж (комплексів); узгодження інтересів і вирішення суперечностей, що виникають між суб'єктами господарювання в процесі господарської діяльності
Стимулювання розвитку малого підприємництва	Саморозвиток проблемних територій і перетворення їх у привабливе для населення, виробників та інвесторів місце прикладання ресурсів

Джерело: узагальнено автором на основі [10; 94; 158; 170; 206; 207; 222; 254; 256; 259].

Додаток Н

Рис. Н.1. Основні проблеми щодо надання державної фінансової підтримки суб'єктам аграрного сектора економіки (узагальнено автором на основі [15; 30; 201;250; 263])

Додаток П

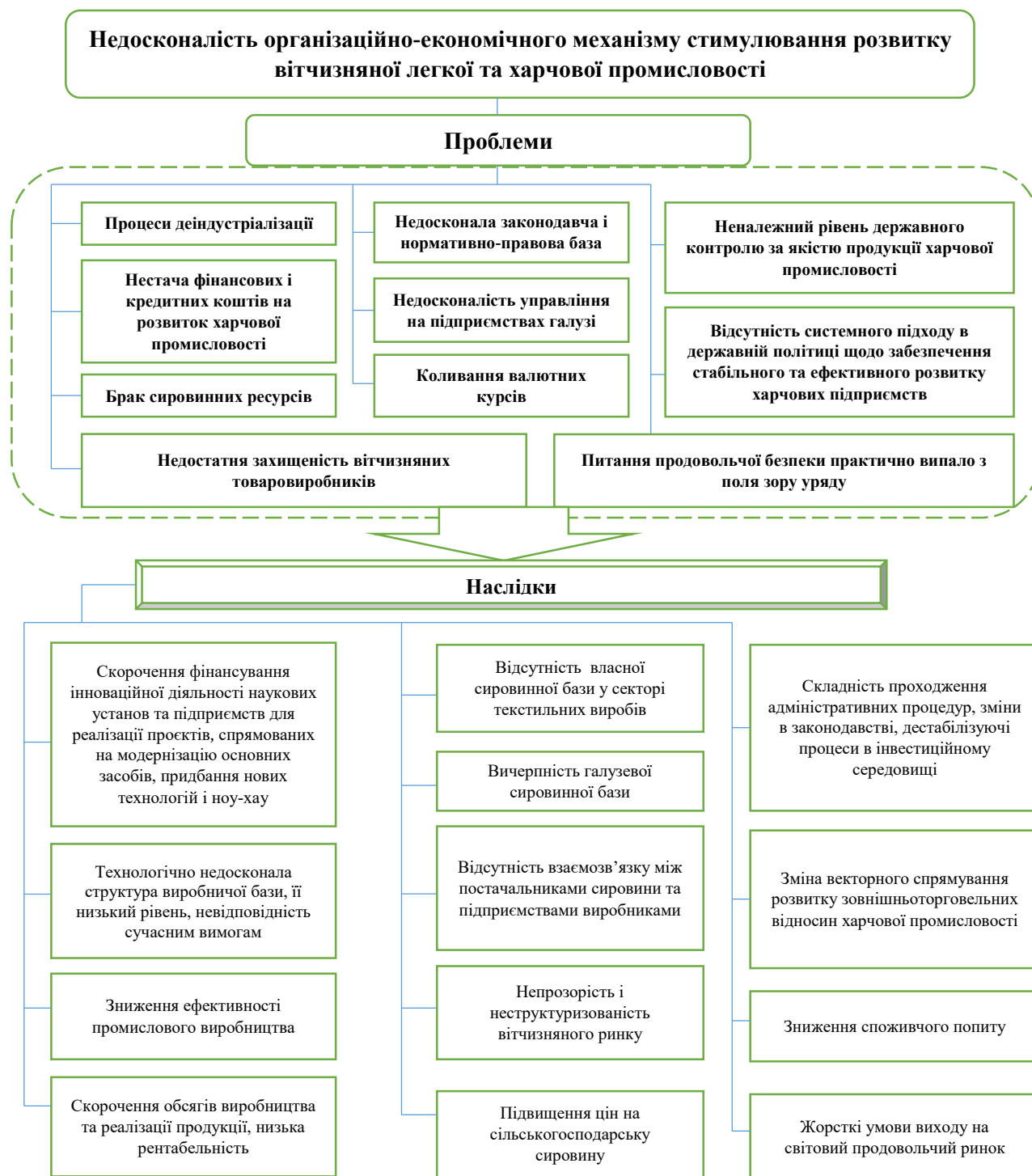

Рис. П.1. Проблеми та наслідки недосконалого організаційно-економічного механізму стимулювання розвитку вітчизняної легкої та харчової промисловості (узагальнено автором на основі [54; 63; 101; 117; 119; 128; 134; 139; 148; 177; 257; 263])

Додаток Р

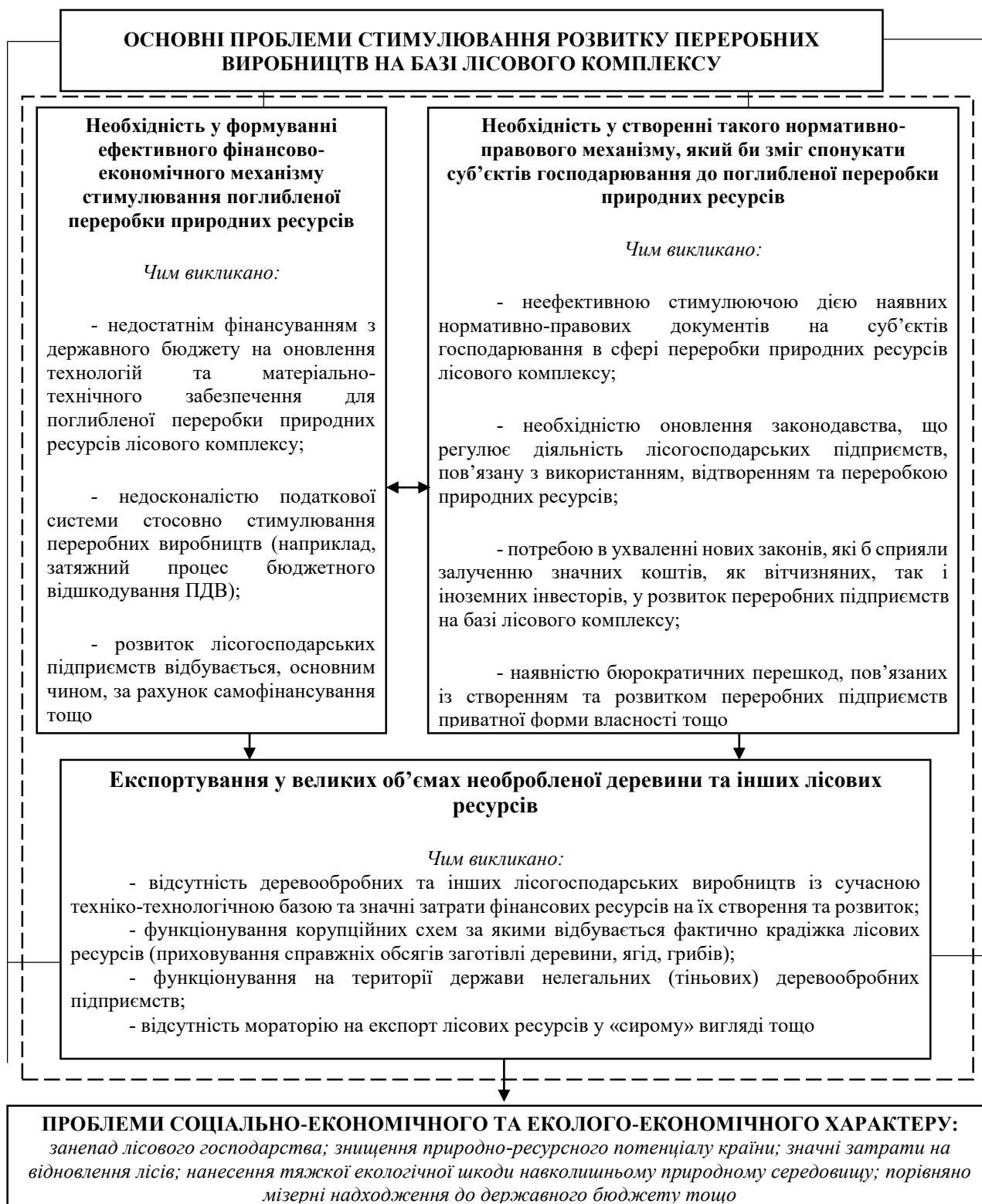

Рис. Р.1. Основні проблеми стимулювання розвитку переробних виробництв на базі лісового комплексу України (сформовано автором на основі джерела

Додаток С

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ

Організаційно-правові:

відсутність довгострокової стратегії розвитку біоенергетики та недосконалість законодавчого забезпечення її розвитку; недосконалість державної програми розвитку галузі виробництва біопалива; відсутність технологічних регламентів на виробництво, збереження, безпеку використання біопалива та обладнання для контролю його якості

Фінансово-економічні:

відсутність державної фінансової допомоги у будівництві комплексів із виробництва біопалива, проблеми із залученням іноземних інвестицій; при невеликих обсягах виробництва, низька конкурентоспроможність біопалива з традиційними видами пального, спричинена високою собівартістю його виробництва; нерозвинена система агрострахування щодо забезпечення комплексних біопаливних виробництв сировиною

Техніко-технологічні:

недостатнє стимулювання науково-дослідних та дослідно конструкторських робіт у галузі біоенергетики; обмежений вибір технологічних схем виробництва біопалива; обмежені потужності із виробництва біопалива, безпека персоналу, необхідність одержання відповідних дозволів на виробництво тощо

Екологічні:

відсутність форм, методів і механізмів еколого-економічного стимулювання, що б обмежували (лімітували) викиди вуглекислого газу в атмосферу та інших відходів виробництва, сприяли розвитку безвідходних еколого-економічних виробництв із замкненим циклом переробки, формували екологічно грамотне суспільство, посилювали еколого-економічну відповідальність природокористувачів за нанесену шкоду довкіллю; використання деяких видів біомаси (чи продуктів їх переробки) характеризується великими викидами вуглекислого газу в атмосферу, а тому їх використання можливе лише в спеціальних установках закритого типу

**Рис. С.1. Основні проблеми розвитку виробництва біопалива в Україні
(сформовано автором на основі [226])**

Таблиця С.1

Проблеми фінансово-економічного стимулювання створення та розвитку підприємств із виробництва рідкого біопалива в Україні

<i>Зміст проблеми</i>	<i>У чому проявляється</i>	<i>Результати</i>
Відсутність державної фінансової підтримки вітчизняних виробників ріпаку та інших олійних культур	Незмінні параметри аграрної техніки та технологій (відсутність впровадження науково-технічних інновацій)	Знижує конкурентні позиції ріпаку на товарному ринку (зменшується ціна)
Відсутність інтенсифікуючих й контролюючих інструментів державного регулювання споживання біопалива транспортним сектором та обсягів ринку моторних палив	Відсутність ефективного механізму стимулювання виробництва й споживання біодизеля	Відсутність можливостей забезпечити необхідні обсяги виробництва та споживання біодизеля
Низька ефективність наявних інструментів економічного стимулювання	Відсутність стимулюючого впливу податкових та інших пільг, державних програм розвитку в сфері біоенергетики; відсутність фінансової підтримки зі сторони держави	Відсутність економічних підстав виробляти біодизель

Джерело: сформовано автором за даними [78; 155].

Додаток Т

Таблиця Т.1

**Порівняння результатів фінансово-економічного стимулювання в
природно-ресурсній сфері в країнах ЄС та України залежно від форм та
методів, що для цього застосовуються**

Напрямок стимулювання	Результати стимулювання	
	Україна	Країни ЄС
Розробка та впровадження технологій раціонального природокористування, розвиток ВДЕ	Економія витрат на природні ресурси: здешевлення виробничої та споживчої вартості природних ресурсів	Підвищення рівня соціо-еколого-економічного розвитку; забезпечення сталого розвитку
Виробництво екологічної сировини, товарів (продукції) та послуг	Забезпечення, головним чином, потреб зовнішніх споживчих ринків	Задоволення, в основному, споживчих потреб внутрішнього ринку
Зменшення відходів промислових виробництв	Низький рівень повторного використання відходів; наявність несанкціонованих сміттєзвалищ	Розвиток безвідходних виробництв, встановлення лімітів на відходи промислових підприємств
Проведення запобіжних природоохоронних заходів	Природоохоронні заходи мають здебільшого примусовий характер (у вигляді екологічних штрафів, податків)	Природоохоронні заходи носять заохочувальний характер (субсидії, пільги, фінансові трансфери тощо)
Розвиток інноваційної діяльності в напрямку покращення загального стану екології	Вкладення фінансових інвестицій, головним чином, у закупівлю закордонного екологічно чистого обладнання	Вкладення фінансових інвестицій у розробку власних інноваційних екологічних проєктів, технологій, виробництво обладнання

Джерело: сформовано автором.

Додаток У

Таблиця У.1

Аналіз показників вартості продукції сільського господарства Волинської області, виробленої в 2010-2018 рр.

Вартість продукції	Роки					Відхилення, %		
	2010	2015	2016	2017	2018	2015/ 2010	2018/ 2015	2018/ 2010
Продукція сільського господарства, млн. грн.	5273,3	6434,4	6558,5	6872,1	7089,2	22,0	10,2	34,4
Продукція рослинництва, млн. грн.	2736,2	3657,6	3785,8	4121,6	4405,7	33,7	20,5	61,0
Продукція тваринництва, млн. грн.	2537,1	2776,8	2772,7	2750,5	2683,5	9,4	-3,4	5,8

Джерело: побудовано автором за даними [219].

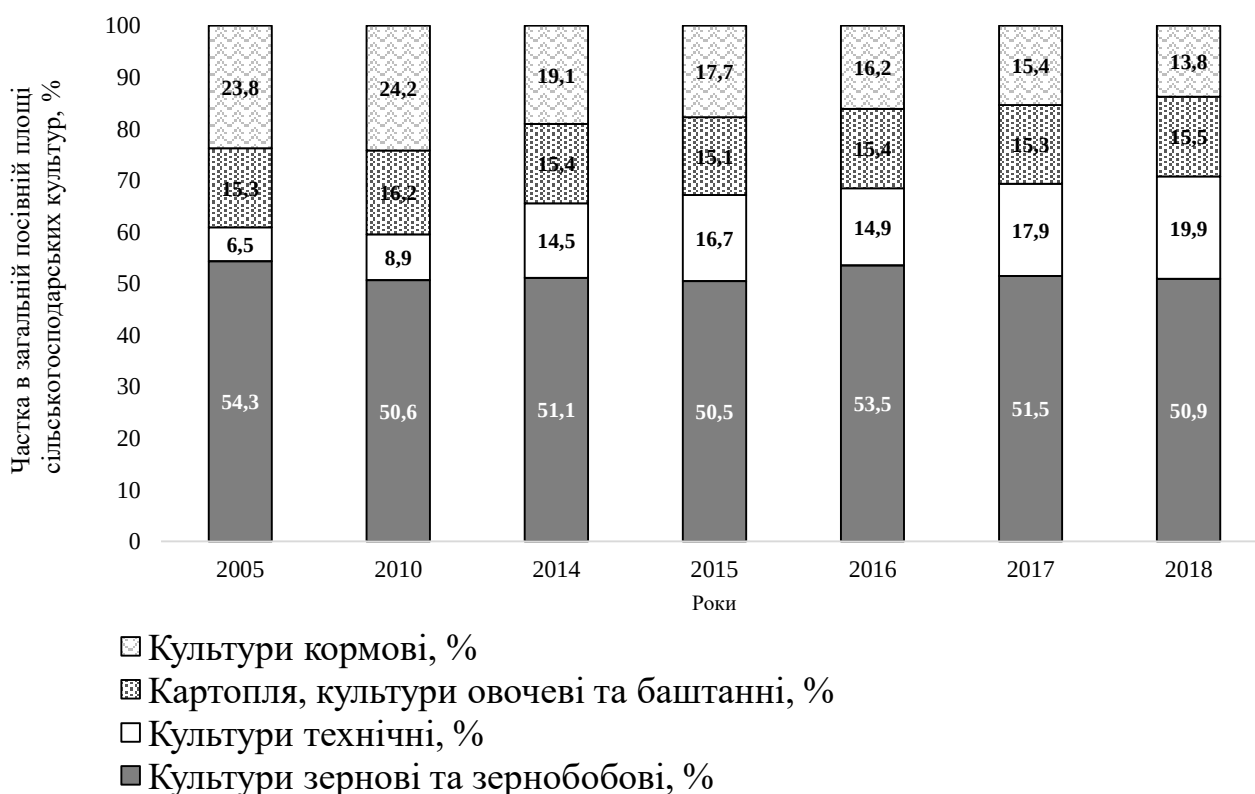

Рис. У.1. Динаміка структури посівних площ сільськогосподарських культур (побудовано автором за даними [219])

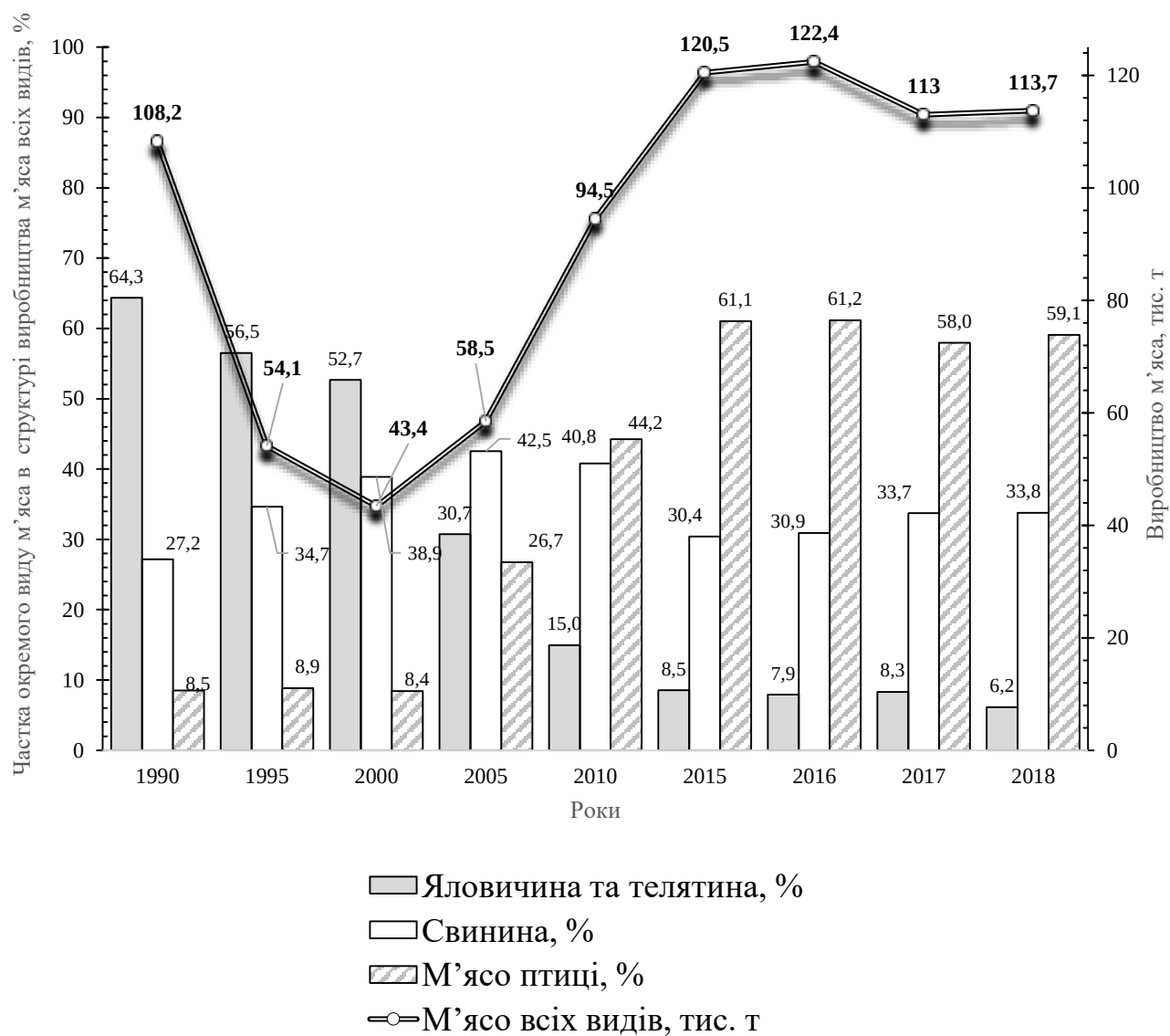

Рис. У.2. Зміни у структурі виробництва основних видів м'яса у Волинській області впродовж 1990-2018 рр. (побудовано автором за даними [26; 28; 40; 214–216; 219])

Рис. У.3. Динаміка зміни площі насаджень та виробництва плодово-ягідних культур у Волинській області за період 1990-2018 рр. (побудовано автором за даними [56; 218])

Рис. У.4. Виробництво плодоягідних культур у Волинській області за категоріями господарств (побудовано автором за даними [218])

Рис. У.5. Зміни кількості сільськогосподарських підприємств та їх структури за типом організаційно-правової форми у Волинській області впродовж 2005-2017 рр. (побудовано автором за даними [204])

Таблиця У.2

Аналіз зміни основних показників діяльності сільськогосподарських підприємств за 2013-2017 рр. у Волинській області

Показники діяльності	Роки					Відхилення (+/-)		
	2013	2014	2015	2016	2017	2015/ 2013	2017/ 2015	2017/ 2013
Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	204,5	277,6	972,7	986,6	1506,9	768,2	534,2	1302,4
Підприємства, що одержали чистий прибуток, одиниць	723,0	713,0	839,0	769,0	744,0	116,0	-95,0	21,0
Підприємства, що одержали чистий збиток, одиниць	204,0	178,0	152,0	140,0	104,0	-52,0	-48,0	-100,0
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	10,1	10,8	21,5	19,1	23,9	11,4	2,4	13,8
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	11,8	28,4	32,2	24,8	27,0	20,4	-5,2	15,2
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	6,5	7,9	6,2	5,7	5,1	-0,3	-1,1	-1,4

Джерело: побудовано автором за даними [204].

Додаток Ф

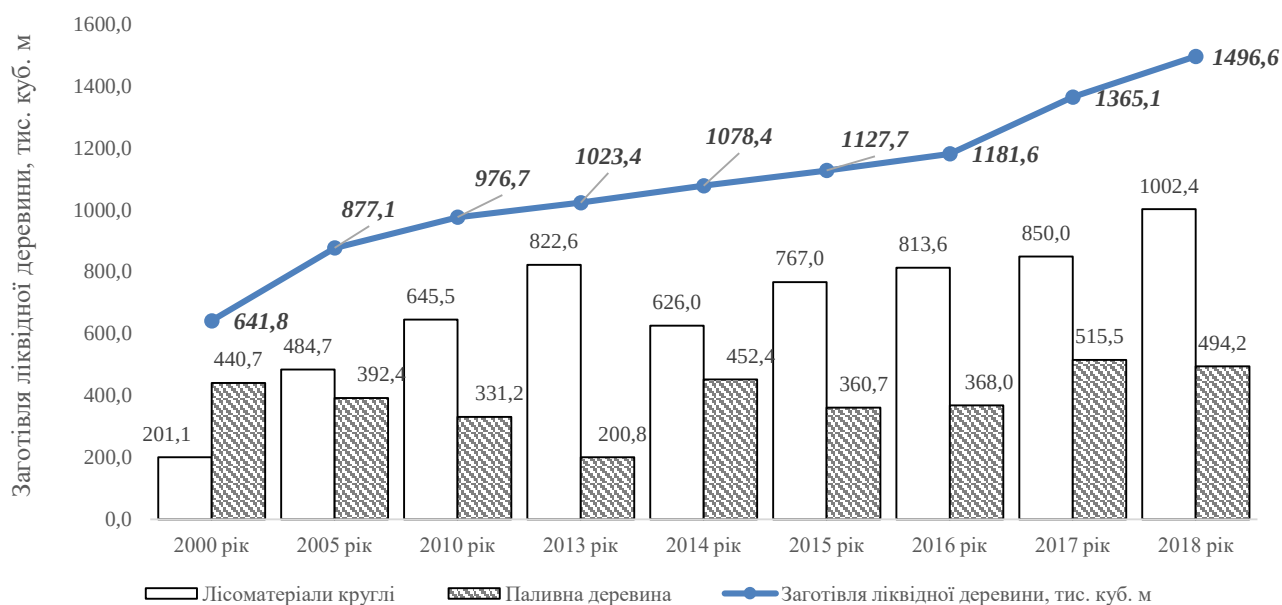

Рис. Ф.1. Динаміка заготівлі ліквідної деревини за сортиментом лісової продукції у Волинській області за період 2000-2017 рр., тис. куб. м (побудовано авторами на основі джерел [185; 217; 219])

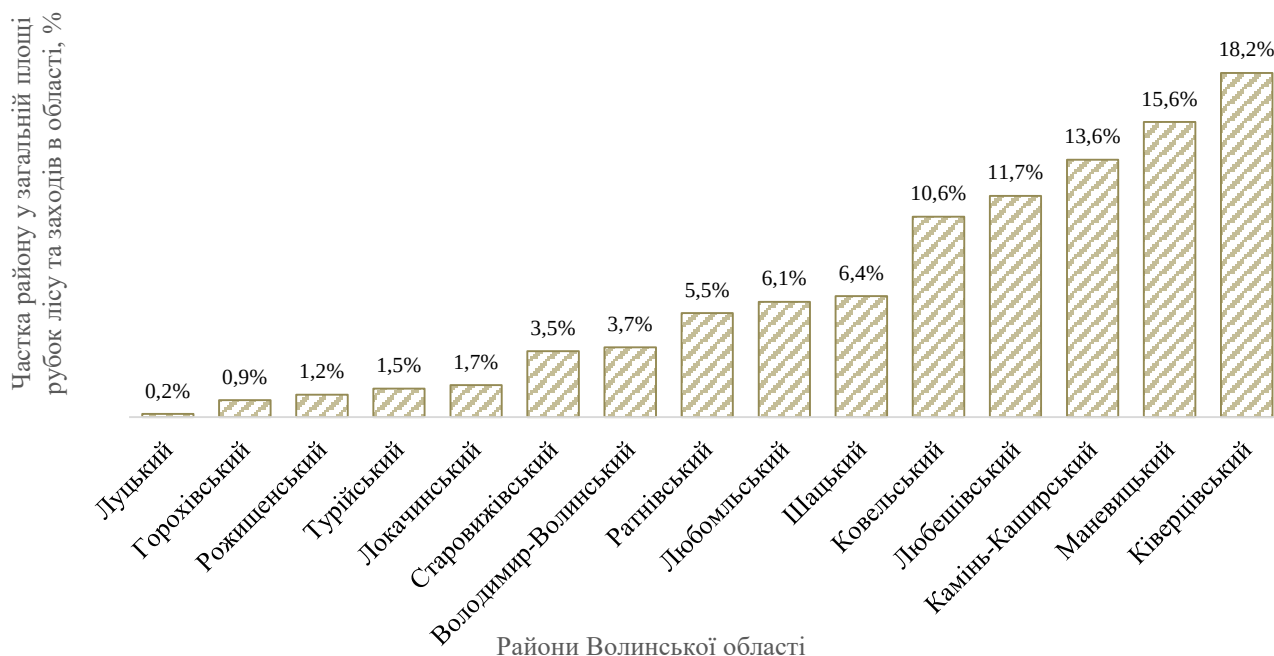

Рис. Ф.2. Ранжування районів Волинської області за площею рубок лісу у 2018 році (побудовано авторами на основі джерела [219])

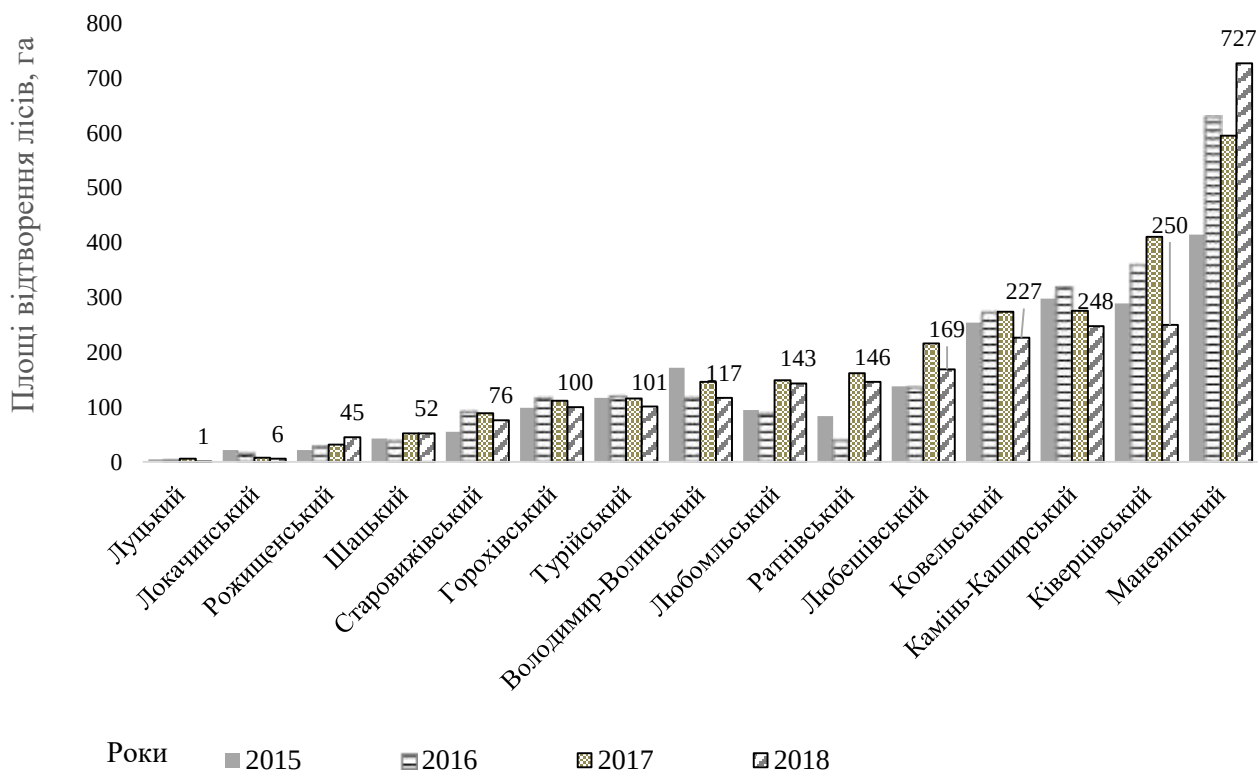

Рис. Ф.3. Ранжування районів Волинської області за площею відтворення лісів шляхом садіння і висівання лісу (побудовано автором на основі джерела [219])

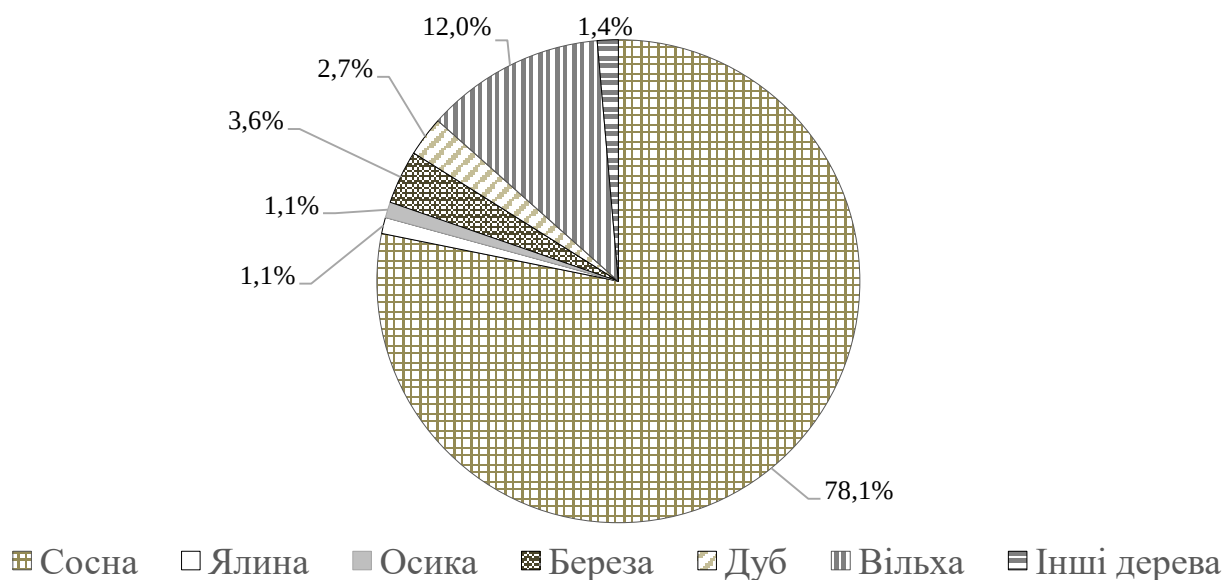

Рис. Ф.4. Структура обсягів заготівлі деревини за породним складом насаджень у Волинській області (побудовано автором на основі джерела [219])

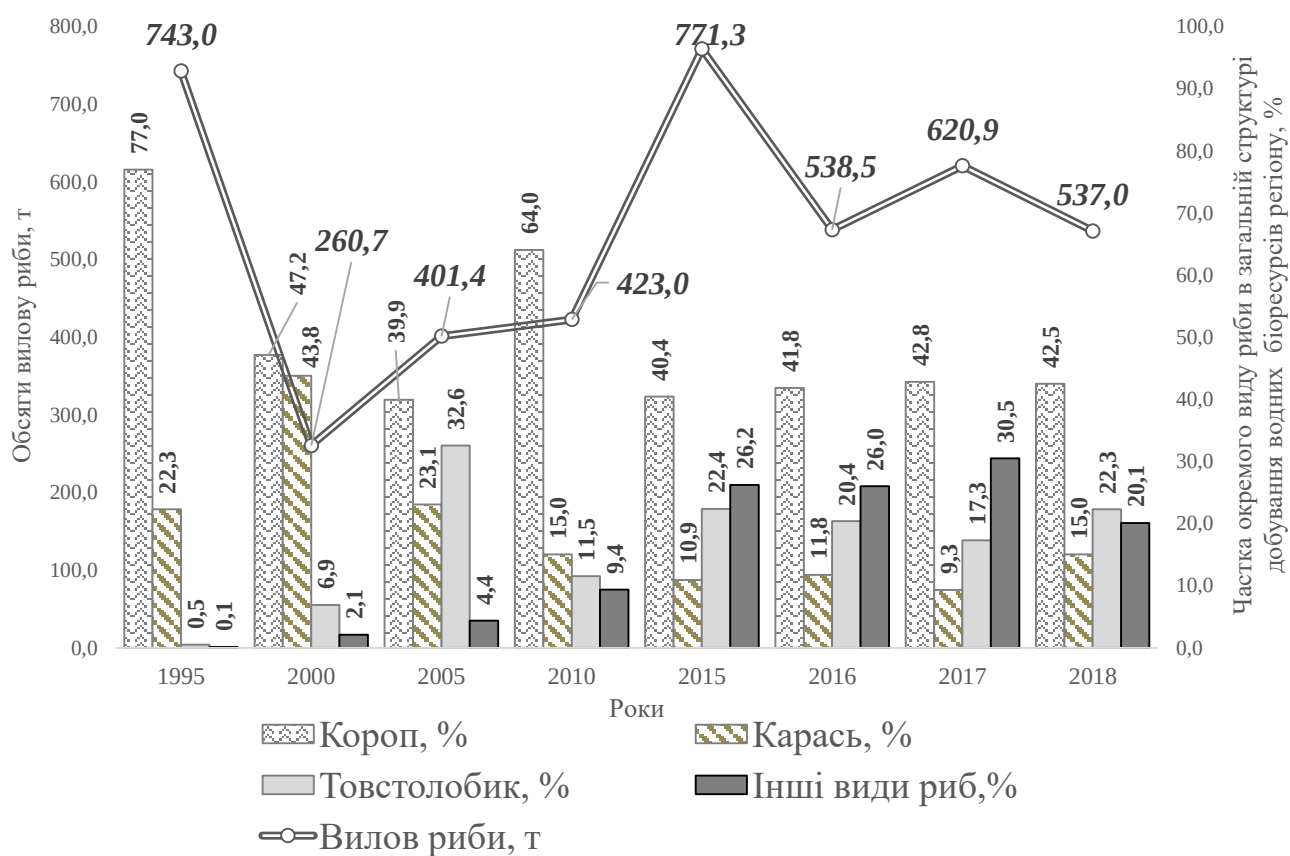

Рис. Ф.5. Обсяг вилову риби за видами у Волинській області за період 1995-2018 рр. (побудовано автором за даними [216; 217; 219])

Додаток X

Таблиця X.1

Озерні відклади (сапропелі) у Волинській області

Район	Сапропель, тис. куб. м	Площа під сапропелем, га	Середня глибина сапропелю, м	Запаси 60% вологості, тис. т
Ратнівський	57149,8	4427,6	2,8	14578
Шацький	49590,0	1302,5	4,2	9483
Старовижівський	31463,6	829,5	3,4	8564
Любешівський	26236,2	44050,2	2,4	8220
Турійський	10996,2	358,8	3,1	4976
Камінь-Каширський	9667,7	342,3	2,9	2610
Ковельський	8705,0	227,6	3,6	2244
Маневицький	8078,8	219,0	3,3	1862
Любомльський	5458,4	167,3	3,6	2786
Локачинський	2335,0	81,9	3,4	2335
Рожищенський	1785,2	47,5	3,7	834
Володимир-Волинський	1627,0	100,3	2,1	1328
Іваничівський	1013,0	49,1	2,0	905
Ківерцівський	403,0	11,1	3,9	119
Горохівський	96,0	1,4	6,9	38
Луцький	37,0	3,7	1,0	37
Всього:	214641,9	52219,7	1-6,9	60919

Джерело: узагальнено автором за даними [82].

Додаток Ц

Таблиця Ц.1

**Основні показники розвитку переробної промисловості Волинської області
за 2014-2018 рр.**

Показники	Роки					Відхилення, %				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Обсяг реалізованої промислової продукції у фактичних цінах, млрд. грн.	13,7	19,4	23,4	29,2	33,4	42	20,3	25	14,4	144,3
Реальний обсяг реалізованої промислової продукції (скоригований на кумулятивний індекс споживчих цін), млн. грн.	10,9	10,8	11,6	12,6	13,2	-0,9	7,6	9	4,1	21,1
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	39,2	38,5	38,1	39,7	38,8	-1,9	-1	4,3	-2,3	-1
Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника, тис. грн.	3,4	4,3	5,5	7,2	9,1	26,5	27,6	29,9	26,5	165,4
Фінансовий результат до оподаткування, млрд. грн.	0,2	0,3	0,6	0,9	2	37,3	103,4	43	128,7	813,9

Джерело: побудовано автором за даними [185].

Таблиця Ц.2

Основні показники розвитку деревообробної промисловості Волинської області за 2014-2018 рр.

Показники	Роки					Відхилення (абсолютне), +/-				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Обсяги реалізації виробів з деревини, паперу та поліграфічної діяльності у фактичних цінах, млрд. грн.	2,1	3,1	4,3	5,0	6,3	1,0	1,1	0,7	1,3	4,2
Реальні обсяги реалізації виробів з деревини, паперу та поліграфічної діяльності у (скориговані на кумулятивний індекс споживчих цін), млрд. грн.	1,7	1,7	2,1	2,2	2,5	0,1	0,4	0,1	0,3	0,8
Фінансові результати підприємств, що займаються виготовленням виробів з деревини, виробництвом паперу та поліграфічною діяльністю, млн. грн.	-707,8	-517,8	-50,9	-157,6	857,0	190,0	466,9	-106,6	1014,6	1564,8
Рентабельність операційної діяльності підприємств, що займаються виготовленням виробів з деревини, виробництвом паперу та поліграфічною діяльністю, %	4,5	4,7	5,7	10	10,9	0,2	1,0	4,3	0,9	6,4
Середньооблікова кількість штатних працівників задіяних в деревообробній промисловості, осіб	2996	3059	3300	4156	4796	63,0	241,0	856,0	640,0	1800,0
Капітальні інвестиції у виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність, млн. грн.	88,4	2018,7	539,6	646,0	831,5	1930,3	-1479,1	106,4	185,5	743,1
Прямі інвестиції у підприємства промисловості, що займаються виготовленням виробів з деревини, виробництвом паперу та поліграфічною діяльністю, млн. дол. США	65,4	73,2	84,0	86,1	98,1	7,8	10,8	2,1	12,0	32,7

Джерело: побудовано автором за даними [185].

Таблиця Ц.3

Аналіз обсягів виробництва виробів із деревини, отриманих у процесі її первинної обробки у регіоні за 2014-2018 рр.

Назва виробу	Роки					Відхилення (відносне), %				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Деревина із сосни (<i>Pinus sylvestris</i> L.) уздовж розпиляна чи розколота, розділена на шари чи лущена, завтовшки більше 6 мм, тис. м ³	112,3	143,9	172,2	223,9	317,3	28,1	19,7	30,0	41,7	182,5
Деревина (крім хвойних чи тропічних порід) уздовж розпиляна чи розколота, розділена на шари чи лущена, завтовшки більше 6 мм (крім брусків, планок та фриз для паркетного або дерев'яного покриття підлоги, дубових) , тис. м ³	51,4	57,1	65,9	53,5	46,6	11,1	15,4	-18,8	-12,9	-9,3
Деревина хвойних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин, уключаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги незібрані, т	694,0	992,0	1497,0	1469,0	1687,0	42,9	50,9	-1,9	14,8	143,1
Деревина, уключаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги, незібрані, у вигляді погонажу (шпунтована, рифлена, фальцована, стесена, з V - подібним пазом, фасонна, закруглена тощо) уздовж будь-якого з ребер, торців чи площин, стругана або нестругана, шліфована або з'єднана в шип (крім хвойних порід та бамбука), т	1153,0	1246,0	1414,0	1302,0	1162,0	8,1	13,5	-7,9	-10,8	0,8
Плити деревностружкові з деревини, необроблені чи лише шліфовані, тис. м ³	280,1	258,6	269,2	363,4	381,5	-7,7	4,1	35,0	5,0	36,2
Шпон, листи для фанери клеєної, деревина інша, уздовж розпиляна, розділена на шари чи лущена, завтовшки 6 мм і менше, з деревини листяних порід, тис. м ³	12,2	15,8	20,0	18,3	19,7	29,5	26,6	-8,5	7,7	61,5

Джерело: побудовано автором за даними [185].

Таблиця Ц.4

Аналіз експорту-імпорту деревини та виробів з неї у Волинській області за період 2014-2018 рр.

Показники	Роки					Відхилення, %				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Експорт										
Кількість деревини і виробів з неї, тис. т	415,6	434,8	509	535,1	546	4,6	17,1	5,1	2	31,4
Вартість деревини і виробів з неї, млн. дол. США	93,1	80,8	99,6	116	137,7	-13,2	23,3	16,5	18,7	47,9
Імпорт										
Кількість деревини і виробів з неї, тис. т	55,5	45,9	90,4	97	70,2	-17,3	96,9	7,3	-27,6	26,5
Вартість деревини і виробів з неї, млн. дол. США	30,6	19,1	27,3	35	30,6	-37,6	42,9	28,2	-12,6	0
Різниця (сальдо) між експортом та імпортом деревини та виробів з неї										
Кількість деревини і виробів з неї, тис. т	360,1	388,9	418,6	438,1	475,8	8	7,6	4,7	8,6	32,1
Вартість деревини і виробів з неї, млн. дол. США	62,5	61,7	72,3	81	107,1	-1,3	17,2	12	32,2	71,4

Джерело: побудовано автором за даними [185].

Таблиця Ц.5

Аналіз обсягів виробництва деяких виробів із деревини, що пройшли вторинну обробку у Волинській області впродовж 2014-2018 рр.

Назва виробу	Роки					Відхилення, %				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Двері та їх коробки і пороги, з деревини, тис. шт.	95,1	125,7	57,2	39,2	39,3	32,2	-54,5	-31,5	0,3	-58,7
Меблі для офісів дерев'яні, тис. шт.	13,8	17,7	30,3	33,8	27,2	28,3	71,2	11,6	-19,5	97,1
Меблі для спалень дерев'яні, тис. шт.	83,3	133,6	64,8	122,1	111,3	60,4	-51,5	88,4	-8,8	33,6
Меблі для їдалень та віталень дерев'яні, тис. шт.	308,9	286,1	176,1	288,8	338,6	-7,4	-38,4	64	17,2	9,6

Джерело: побудовано автором за даними [185].

Таблиця Ц.6

Аналіз основних показників розвитку харчової промисловості Волинської області за 2014-2018 рр.

Показники	Роки					Відхилення (абсолютне), +/-				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Обсяг реалізації виготовлених харчових продуктів, напоїв у фактичних цінах, млн. грн.	4327,5	6527,6	5907,5	7838,6	8430,8	2200,1	-620,1	1931,1	592,2	4103,3
Реальні обсяги реалізації виготовлених харчових продуктів, напоїв (скориговані на кумулятивний індекс споживчих цін), млн. грн.	3437,3	3618,1	2928,8	3391,1	3318,7	180,9	-689,3	462,3	-72,4	-118,5
Фінансові результати підприємств, що займаються виробництвом харчових продуктів, напоїв до оподаткування, млн. грн.	150,4	122,8	50,6	410,1	339,7	-27,6	-72,2	359,5	-70,4	189,3
Рентабельність операційної діяльності підприємств, що здійснюють виробництво харчових продуктів, напоїв, %	7,1	4,7	3	3,8	4,7	-2,4	-1,7	0,8	0,9	-2,4
Середньооблікова кількість штатних працівників, задіяних у виробництві харчових продуктів, напоїв, осіб	7790		6638		6153	-442	-710	-230	-255	-1637
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників задіяних у виробництві харчових продуктів, напоїв, грн.					6976	811	399	1472	1616	4298
Капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв, млн. грн.	156,5	165,2	311,7	296,9	421,7	8,7	146,5	-14,8	124,8	265,2
Прямі іноземні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв, млн. дол. США	39,4	20,8	14,1	12,6	2,8	-18,6	-6,7	-1,5	-9,8	-36,6

Джерело: побудовано автором за даними [185].

Таблиця Ц.7

**Аналіз обсягів виробництва деяких видів продукції харчової промисловості
Волинської області впродовж 2014-2018 р., тис. т**

Назва продукції	Роки					Відхилення, %		
	2014	2015	2016	2017	2018	2016/ 2014	2018/ 2016	2018/ 2014
Яловичина і телятина, свіжі чи охолоджені – туші, напівтуші, четвертини необвалені	0,8	0,5	0,5	0,4	0,6	-37,5	20	-25
Свинина свіжа чи охолоджена – туші, напівтуші (уключаючи оброблені сіллю чи консервантами для тимчасового зберігання)	5,9	9,1	4,5	2,8	5,2	-23,7	15,6	-11,9
Вироби ковбасні та подібні продукти з м'яса, субпродуктів чи крові тварин та подібні вироби і харчові продукти на їхній основі (крім виробів ковбасних з печінки та страв готових)	13,2	10,6	9	8,2	8,9	-31,8	-1,1	-32,6
Сік якогось одного фрукта або овочу, незбродженний та без додання спирту (крім апельсинового, грейпфрутового, ананасового, томатного, виноградного та яблучного соків) неконцентрований, тис. л	588,3	1071,6	1169,7	236	146,2	98,8	-87,5	-75,1
Маргарин і продукти пастоподібні зі зниженим чи низьким вмістом жирів (крім маргарину рідкого)	3,6	3,9	2,9	3,4	2,1	-19,4	-27,6	-41,7
Масло вершкове жирністю не більше 85%	1,9	1,1	1,6	2,5	2,6	-15,8	62,5	36,8
Борошно пшеничне чи пшенично-житне	26,5	30,8	29,2	30	24,2	10,2	-17,1	-8,7
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання	33,6	31,3	31,5	29,1	28,4	-6,3	-9,8	-15,5
Вироби здобні (булочки підвищеної калорійності, листкові, рулети з маком, рогаики тощо)	1,4	1,2	1,4	1,4	1,3	0	-7,1	-7,1
Печиво солодке (уключаючи сандвіч-печиво; крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао)	0,8	0,6	0,7	0,7	0,7	-12,5	0	-12,5
Води мінеральні та газовані, непідсолоджені, тис. дал	252,5	176,5	227,2	191,5	191,3	-10	-15,8	-24,2

Джерело: побудовано автором за даними [185].

Додаток III

Таблиця III.1

Номінальні значення показників для розрахунку параметрів модифікованої виробничої функції у Волинській області за період 2010-2018 рр.

Рік	Результат (Y)	Капітал (K)	Праця (L)	Природні ресурси (N)	Індекс споживчих цін, %	Кумулятивний індекс споживчих цін, %
	Валовий регіональний продукт, млн грн.	Капітальні інвестиції, млн. грн.	Чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Залучені природні ресурси (проміжне споживання) природно-ресурсних видів економічної діяльності, млн. грн.		
2010	14429	1767	433,6	3360	109,4	100
2011	17637	2577,1	440,1	4164	108	108
2012	20005	3254,4	442,8	4506	100,6	108,6
2013	20622	3327,1	445,7	4673	99,7	108,3
2014	24195	3389,7	410,5	5929	112,1	121,4
2015	31688	6166,8	397,3	8421	148,7	180,6
2016	35744	6384,2	382,1	9582	113,9	205,7
2017	51972	7041,9	366	11930	114,4	235,3
2018	60448	8687,0	371,1	13648	110,9	260,9

Джерело: побудовано автором за даними [185].

Таблиця III.2

Результати множинного кореляційно-регресійного аналізу впливу факторів на зміну показника виробництва на основі використання функції *Regression* надбудови *Data Analysis* редактора електронний таблиць MS Excel

ВЫВОД ИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,910257
R-квадрат	0,828567
Нормированный R-квадрат	0,725708
Стандартная ошибка	0,076882
Наблюдения	9

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Regression	3	0,142841	0,047614	8,055324	0,023217035
Residual	5	0,029554	0,005911		
Total	8	0,172395			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	-4,340	6,643066	-0,65337	0,542365	21,41694372	12,73615	-21,4169	12,73614829
K'	-0,237	0,285099	-0,83291	0,442851	0,970331734	0,495409	-0,97033	0,495409344
L'	0,614	0,633282	0,969784	0,376694	-1,01375591	2,242049	-1,01376	2,242048938
N'	1,472	0,570823	2,579407	0,049468	0,005037512	2,939734	0,005038	2,939734336

Таблиця III.3

Розрахунок реальних значень доданих вартостей природно-ресурсних і переробних видів економічної діяльності, індексу та мультиплікатора доданої вартості у Волинській області за 2010-2018 роки

Показники	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Номінальні значення доданої вартості за видами економічної діяльності									
Сільське, лісове та рибне господарство	2300,0	2724,0	2917,0	3066,0	3923,0	5758,0	6419,0	7624,0	8596,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	255,0	299,0	122,0	126,0	69,0	105,0	99,0	89,0	108,0
Переробна промисловість	1596,0	1746,0	2400,0	2228,0	2719,0	4211,0	4907,0	6024,0	7163,0
Всього додана вартість	4151,0	4769,0	5439,0	5420,0	6711,0	10074,0	11425,0	13737,0	15867,0
Кумулятивний індекс інфляції для перерахунку номінальної доданої вартості у реальну									
Кумулятивний індекс інфляції, %	100,0	108,0	108,6	108,3	121,4	180,6	205,7	235,3	260,9
Реальні значення доданої вартості за видами економічної діяльності (номінальні значення розділено на кумулятивний індекс інфляції)									
Сільське, лісове та рибне господарство	2300,0	2522,2	2684,8	2830,4	3230,7	3188,9	3121,1	3240,4	3294,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	255,0	276,9	112,3	116,3	56,8	58,2	48,1	37,8	41,4
Переробна промисловість	1596,0	1616,7	2209,0	2056,8	2239,2	2332,1	2385,9	2560,4	2745,2
Всього додана вартість	4151,0	4415,7	5006,1	5003,6	5526,7	5579,2	5555,2	5838,6	6081,1
Реальні значення доданих вартостей природно-ресурсних і переробних видів економічної діяльності, індекс та мультиплікатор доданої вартості									
Додана вартість природно-ресурсних видів економічної діяльності	2555,0	2799,1	2797,1	2946,8	3287,5	3247,0	3169,3	3278,2	3335,8
Додана вартість переробних видів економічної діяльності	1596,0	1616,7	2209,0	2056,8	2239,2	2332,1	2385,9	2560,4	2745,2
Індекс перевищення доданої вартості ресурсних видів над переробними	1,60	1,73	1,27	1,43	1,47	1,39	1,33	1,28	1,22
Мультиплікатор доданої вартості переробних видів економічної діяльності	1,62	1,58	1,79	1,70	1,68	1,72	1,75	1,78	1,82

Джерело: побудовано автором за даними [185].

Таблиця III.4

Результати множинного кореляційно-регресійного аналізу впливу основних природно-ресурсних факторів на зміну суми валового регіонального продукту на основі використання функції *Regression* надбудови *Data Analysis* редактора електронний таблиць MS Excel

ВЫВОД ИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,87478362
R-квадрат	0,765246382
Нормированный R-квадрат	0,686995176
Стандартная ошибка	1532,956387
Наблюдения	9

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	2	45962097,48	22981048,74	9,779355753	0,012937098
Остаток	6	14099731,71	2349955,285		
Итого	8	60061829,19			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	-17801,9	14373,83665	-1,238492431	0,261788352	-52973,39914	17369,6234	-52973,399	17369,62336
Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га (X1)	64,16327702	36,54903872	1,755539387	0,129693058	-25,26899897	153,595553	-25,268999	153,595553
Обсяг заготовленої деревини, тис.м3 (X2)	1,912952571	5,013254371	0,381578996	0,715921279	-10,35403896	14,1799441	-10,354039	14,1799441

Додаток Щ

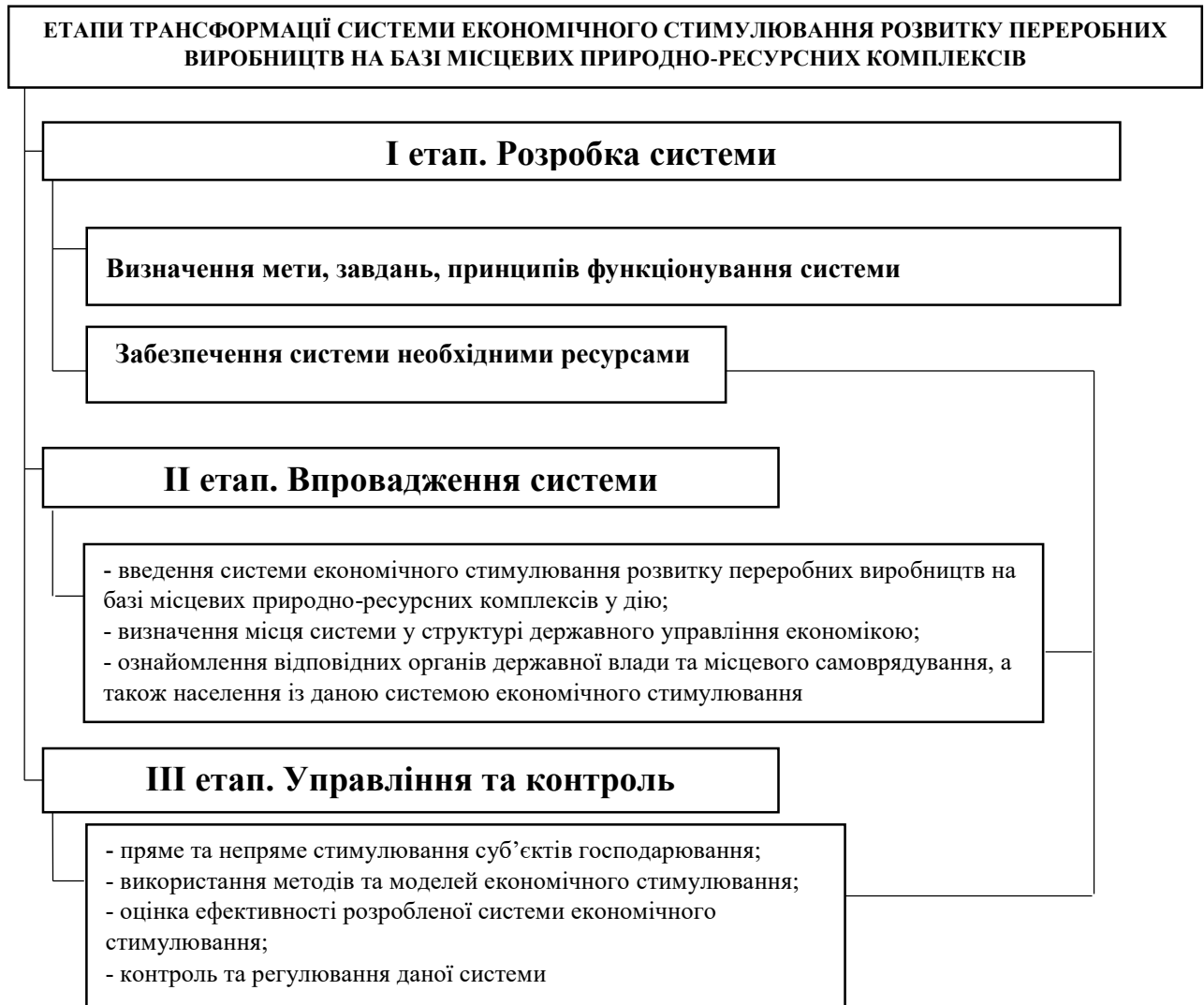

Рис. Щ.1. Послідовність етапів трансформації системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів (побудовано автором на основі джерела [112])

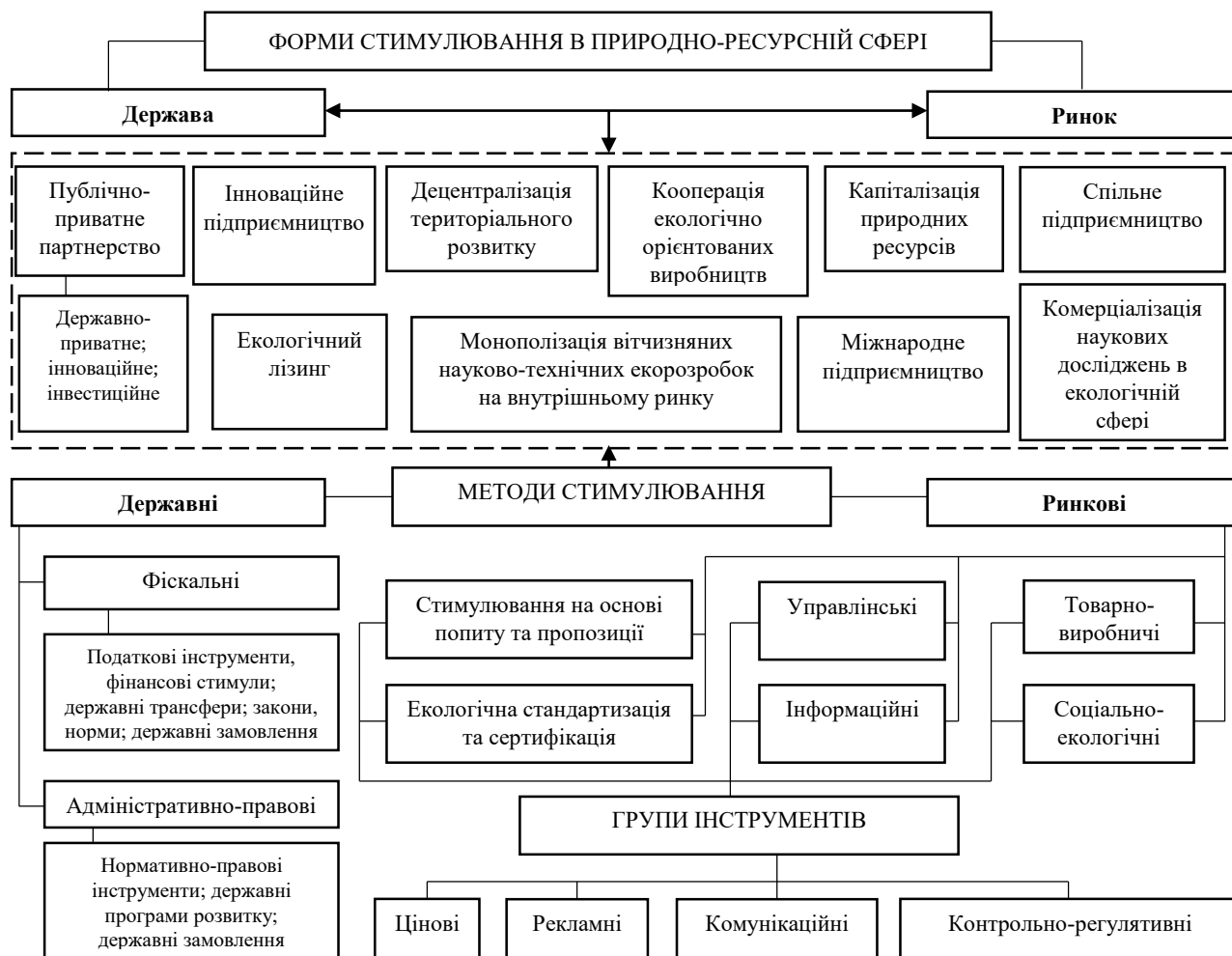
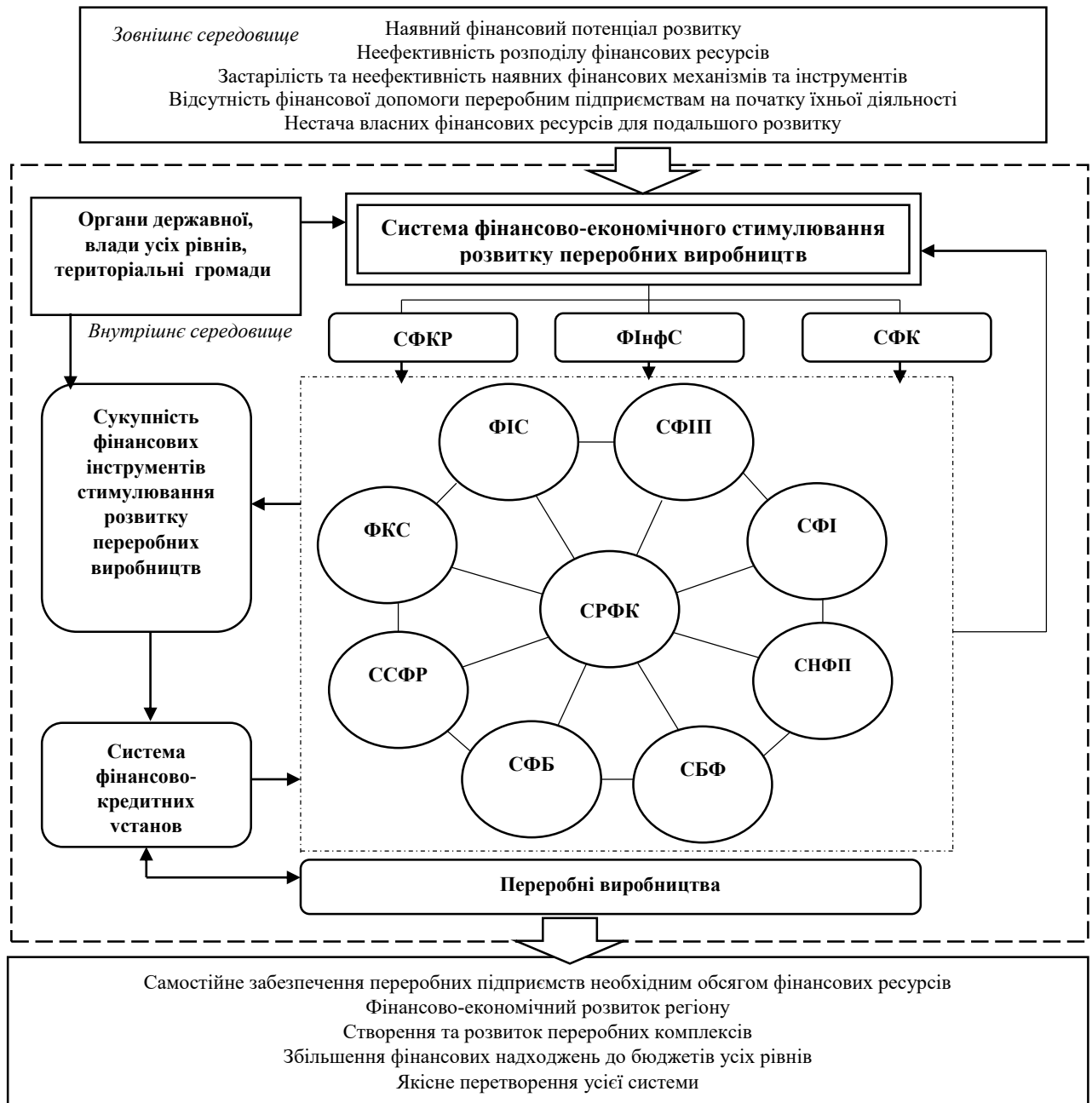

Рис. Щ.2. Перспективні форми та методи економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері України (сформовано автором)

Умовні позначення:

СФКР – підсистема фінансово-кредитного регулювання;
ФІнФС – фінансово-інформаційна підсистема;
СФК – підсистема фінансового контролю;
ФКС – фінансово-кредитна підсистема;
ФІС – фінансово-інвестиційна підсистема;

СФІП – підсистема фінансування інноваційних проектів;
СФІ – підсистема фінансових інновацій;
СНФП – підсистема нарахування фінансових пільг;
СБФ – підсистема бюджетного фінансування;
СФБ – підсистема фінансової безпеки;
ССФР – підсистема страхування фінансових ризиків;
СРФК – підсистема розподілу фінансових коштів

Рис. Щ.3. Структура системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв (сформовано автором на основі джерела [262])

Таблиця ІІ.1

Переваги та недоліки застосування інструментів фінансування підприємств агропромислового комплексу

Переваги	Недоліки
<i>Традиційне банківське кредитування</i>	
- є найпоширенішим; - умови кредитування є вигідними лише для великих корпоративних позичальників; - передбачає компенсацію відсоткової ставки згідно з останніми змінами, внесеними до державного бюджету на підтримку АПК; - націленість на довгостроковий розвиток відносин із партнерами (позичальниками)	- не найдешевший спосіб залучення фінансових коштів; посилення умов до позичальників; - уникнення впровадження нових інструментів фінансування; неохоче кредитування під заставу майбутнього врожаю; - банкіри роблять ставку на диверсифікований бізнес, а монокультурний не користується належною увагою
<i>Вексельне фінансування, товарне кредитування</i>	
- використовувати вексель дешевше, ніж аграрний кредит; - додаткові знижки (дисконти) під час придбання продукції; - вигідна схема для всіх учасників процесу	- як правило, випускаються для аграріїв у рамках співпраці з великими постачальниками (партнерами)
<i>Аграрні розписки</i>	
- можливість погашення заборгованості частинами, ведення єдиного реєстру; - можливість погашення боргу товарами; - замість звичних коштів фермери можуть отримати високотехнологічне насіння та ефективні засоби захисту рослин; - є не альтернативним, а додатковим фінансовим інструментом; ціна на продукцію встановлюється на вигідних для виробників умовах; - у разі падіння вартості продукції, калькуляцію проводитимуть згідно з попереднім договором	- діють у «тестовому» режимі; - необхідна роз'яснювальна та консультаційна робота з агрогосподарствами та нотаріусами
<i>Лізингове кредитування</i>	
- на предмет лізингу не можна накласти арешт або стягнення; - лізингові продукти є стандартними, що впливає на швидке ухвалення рішення щодо його видачі; - графік погашення підлаштовують під циклічність бізнесу агроклієнта	- фінансуватися буде не вся сума, а до 80% вартості техніки; - прихована прив'язка курсу гривні відносно дол. США чи іншої іноземної валюти
<i>Державне фінансування (система форвардних закупівель Аграрного фонду та ДПЗКУ)</i>	
- підходить для сільськогосподарських підприємств будь-якого розміру	- із-за можливої девальвації гривні не можна запропонувати фермерам фіксований курс на 5-6 місяців
<i>Зовнішні запозичення</i>	
- набагато менша відсоткова ставка (до 12% у валюті); - зменшені нижні межі за обсягом фінансування (що робить доступним подібний інструмент не тільки для великих, а й середніх за розміром господарств); - відсутність застави (її замінює страхування); - можливість окремого фінансування суми передоплати на термін до одного року	- висока вартість обслуговування; - високі вимоги до позичальника; - необхідність оформлення поруки і гарантій, що спричиняє додаткові витрати з перевірки та надання необхідної документації; - страхові платежі, які збільшують відсоткову ставку; - досить мала активність даних програм в Україні

Джерело: узагальнено автором на основі [31].

Рис. Щ.4. Пріоритетні напрями та інструменти надання державної фінансової підтримки, що стимулюватимуть розвиток агропромислових підприємств (узагальнено автором на основі [17; 90; 263])

Додаток Ю

Таблиця Ю.1

**Аналіз інструментів стимулювання легального видобутку бурштину, що
пропонує держава**

Інструмент стимулювання	Очікуваний результат застосування	Слабкі сторони
Зниження ренти за користування надрами для видобування бурштину з 25% до 15% (з вирахуванням з цієї плати 30% на користь місцевих громад)	Вихід галузі з тіні, залучення додаткових інвестицій у регіоні, зокрема місцеві територіальні громади	Підприємства можуть й надалі приховувати свої реальні прибутки, сплачуючи меншу ренту
Штраф за незаконний видобуток (3-10 тис. неоподаткованих мінімумів доходів громадян) чи позбавлення волі строком на 2-3 роки	Запобігання нелегальному видобутку; збереження природних екосистем, ландшафтів	Низький стимулюючий вплив – вважаємо розмір запропонованого штрафу заниженим, до того ж він коливається в певному діапазоні (що може мати корупційну складову)
Заборона вивезення бурштину в необробленому вигляді за межі території України у митному режимі (діє до 1 січня 2021 року)	Зменшення обсягів нелегального видобутку; залучення інвестицій у розвиток виробництва з обробки (переробки) бурштину, що дасть змогу збільшити його додану вартість (мінімум у десятки разів)	Є загроза зменшення інвестицій зі сторони видобувних компаній

Джерело: [19].

Таблиця Ю.2

**Обсяги виробництва олійних культур та можливих продуктів їх переробки
у Волинській області за 2010-2018 рр.**

Назва культури	2010	2015	2016	2017	2018
Обсяги виробництва в натуральних показниках, тис. т					
Ріпак	37,5	85,2	47,2	98,7	136,4
Соя	17,0	68,5	84,1	80,4	99,9
Всього	54,5	153,7	131,3	179,1	236,3
Можливі обсяги виробництва олії, тис. т					
Ріпак	16,9-18,6	38,3-42,3	21,2-23,4	44,4-49,0	61,4-67,7
Соя	2,6-4,2	10,6-16,8	13,0-20,6	12,5-19,7	15,5-24,5
Всього	19,5-22,8	49,0-59,0	34,3-44,0	56,9-68,7	76,9-92,2
Можливі обсяги виробництва макухи (шроту), тис. т					
Ріпак	20,3	46,0	25,5	53,3	73,7
Соя	13,6	54,8	67,3	64,3	80,0
Всього	33,9	100,8	92,8	117,6	153,7

Джерело: узагальнено автором на основі [66; 91; 218; 219].

Таблиця Ю.3

Переваги та недоліки виробництва біопалива з сировини олійних культур

Переваги	Недоліки
Альтернатива традиційним видам палива (природному газу та нафті)	При невеликих обсягах виробництва, низька конкурентоспроможність біопалива з традиційними видами пального, спричинена високою собівартістю його виробництва
Сприятливі умови для вирощування олійних культур	Сезонність виробництва біопального
Попит на ріпакову олію на світовому та внутрішньому ринку, а також продукти її переробки (біоетанол та біодизель)	Порушення торгово-економічних відносин із покупцями (споживачами) олійних культур, які формувались роками
Збільшення доданої вартості за рахунок поглибленої переробки олійних культур	Можливість виснаження ґрунтів у процесі вирощування технічних культур, внаслідок недотримання відповідних сівозмін
Потенціал до збільшення олійних культур	Збільшення виробництва олійних культур може призвести до зменшення виробництва інших сільськогосподарських культур, що, в свою чергу, може спричинити певну продовольчу кризу в країні
Екологічний ефект (від безвідходного виробництва; споживання біологічно чистого пального)	Відсутність дієвої позиції з боку держави
Забезпечення енергетичної безпеки країни та регіонів загалом	
Створення нових робочих місць для місцевого населення	

Джерело: узагальнено автором на основі [272].

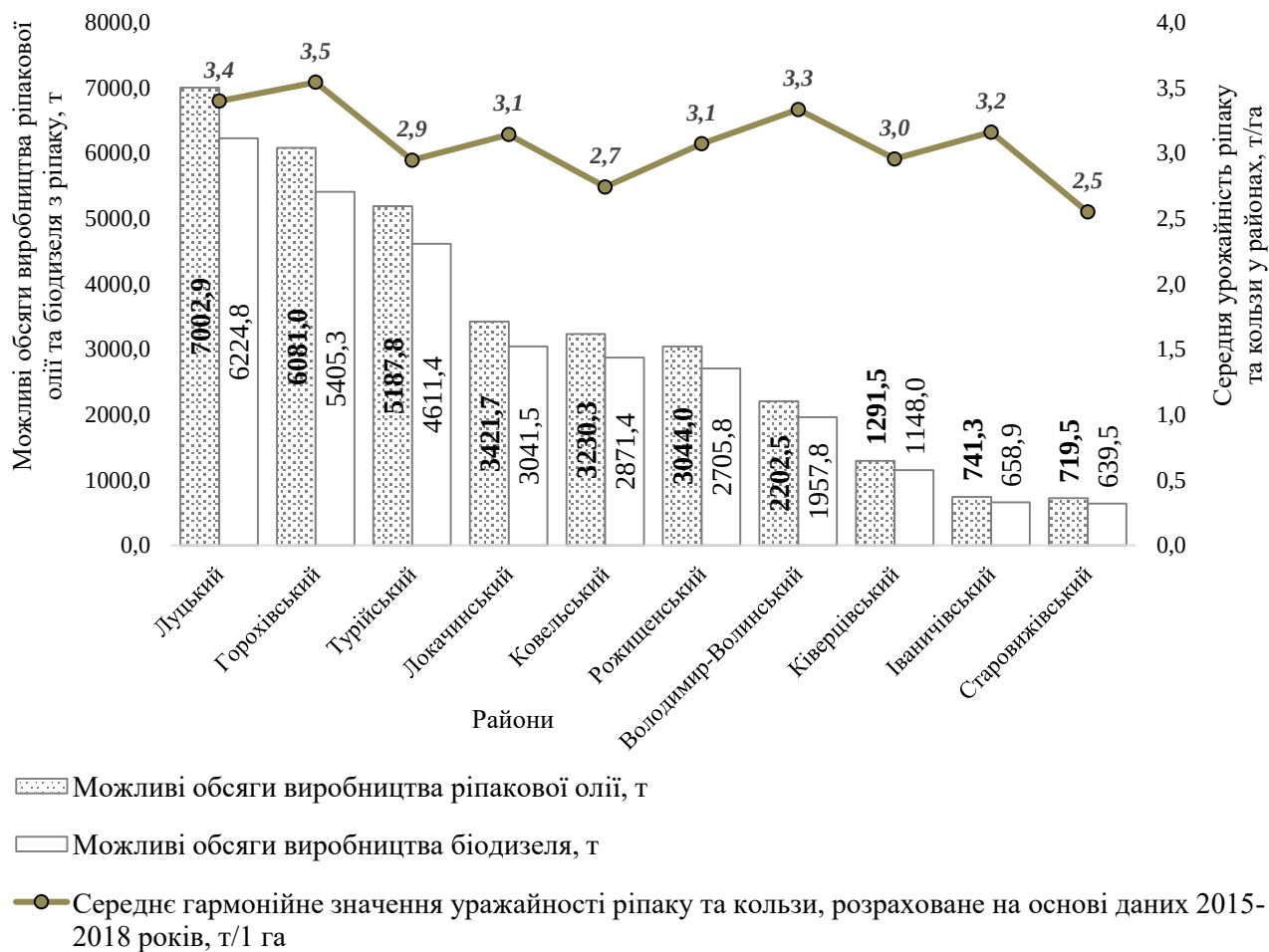
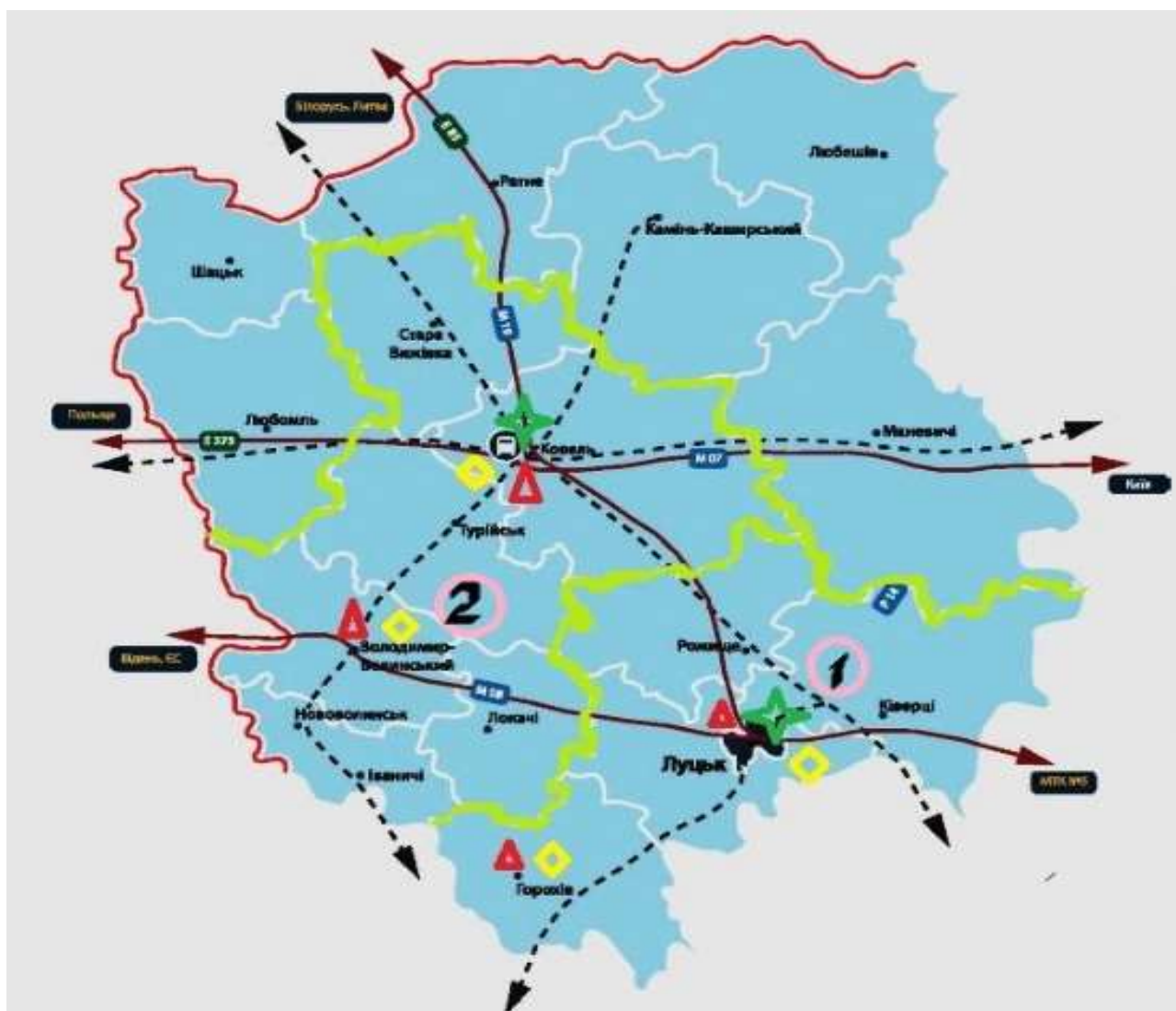

Рис. Ю.1. Можливі обсяги виробництва ріпакової олії та біодизеля з ріпаку, вирощеного у районах Волинської області (розраховано автором на основі даних [205])

Умовні позначення:

① – умовна зона переробки ріпаку 1 (Луцька);

② – умовна зона переробки ріпаку 2 (Ковельська);

— межі зон 1 та 2;

▲ – пункти прийому та зберігання насіння ріпаку;

◆ – пункти виробництва ріпакової олії;

— — залізниця;
— — автомобільні шляхи;
— — залізничні вузли

Рис. Ю.2. Пропозиція щодо розміщення комплексних виробництв із переробки ріпаку у Волинській області (побудовано автором)

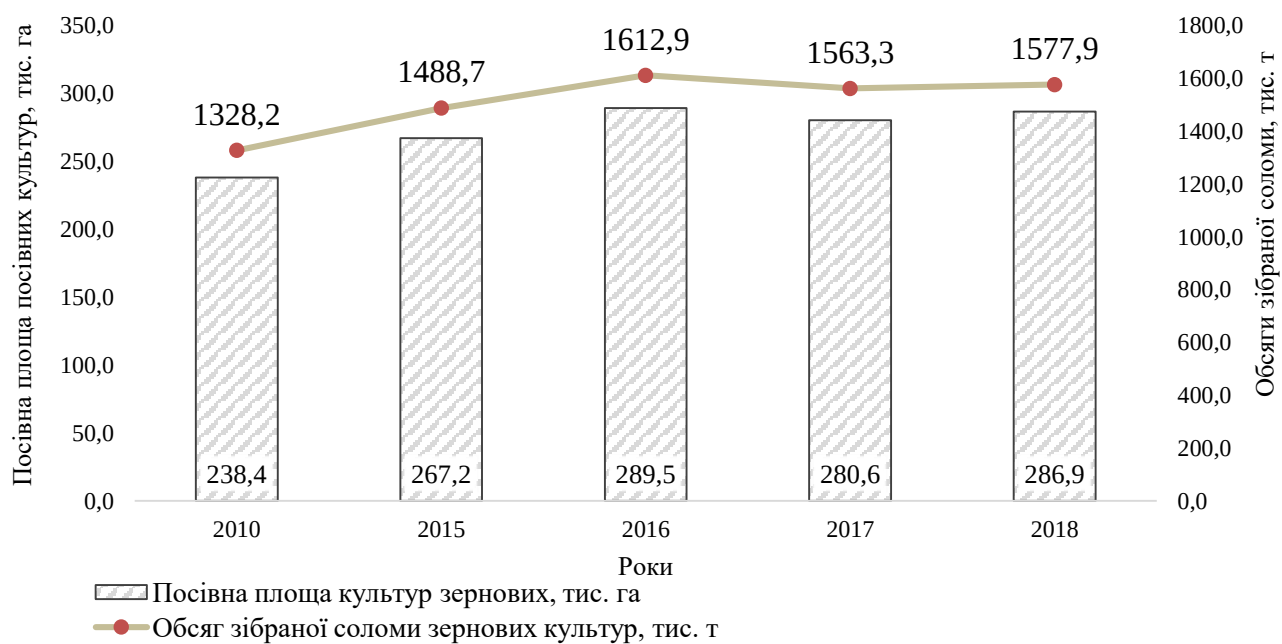

Рис. Ю.3. Динаміка зміни посівної площі зернових культур та отриманих із неї обсягів соломи в регіоні впродовж 2010-2018 рр. (сформовано автором на основі даних [167; 218; 219])

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Монографії

1. Khvesyuk M. A., Shubalyi O. M., Kosinskyi P. M. Economic-organizing principles of the Ukrainian forest sector governance system transformation. *National Economic Development and Modernization : experience of Poland and prospects for Ukraine : Collective monograph*. Vol. 1. Poland : “Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2017. P. 241–253 (*Здобувач визначив та обґрунтував основні напрями стимулювання розвитку лісового сектору України*).

2. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів: генезис проблем та систематизація їх вирішення. *Природно-ресурсний та енергетичний потенціали: напрями збереження, відновлення та раціонального використання* : монографія. Полтава, 2019. С. 118–128 (*Здобувач представив систематизацію вирішення проблем стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів*).

3. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні : монографія. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 218 с. (*Здобувач провів комплексний аналіз ефективності економічного стимулювання у регіоні, обґрунтував напрями розвитку нових переробних виробництв*).

Стаття у виданні, яке входить до наукометричної бази даних SCOPUS

4. Shubalyi, O., Kosinskyi, P. & Golyan, V. (2020). Economic stimulation of the development of agriculture in Ukraine due to integrated use of natural resources and waste. *Bulg. J. Agric. Sci.*, 26 (2), 323–331. <https://www.agrojournal.org/26/02-08.html> (*Здобувач обґрунтував зарубіжний досвід та напрями вдосконалення системи економічного стимулювання розвитку сільського господарства*).

Статті у наукових фахових виданнях України

5. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку переробних виробництв регіону на основі використання місцевих природних ресурсів.

Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». 2016. Вип. 13 (52). С. 146–153.

6. Василик Н. М., Косінський П. М. Розвиток переробних виробництв в хлібопекарській галузі на основі вдосконалення збутової діяльності. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент».* 2016. Вип. 13 (50). С. 65–75 (Здобувач обґрунтував як вдосконалення збутової діяльності хлібопекарського підприємства впливає на розвиток переробних виробництв у хлібопекарській галузі регіону).

7. Косінський П. М. Розвиток переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів як рушійна сила соціально-економічного піднесення регіону. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Економічні науки : збірник наукових праць.* 2017. №1 (8). С. 43–48.

8. Косінський П. М. Інструменти економічного стимулювання збільшення обсягів промислової переробки сільгосппродукції. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент» : зб. наук. праць.* Луцьк, 2017. Вип. 14 (54). С. 126–134.

9. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання раціонального природокористування в лісоресурсній сфері. *Економічні науки. Серія «Економіка та економічна теорія» : зб. наук. праць.* Луцьк, 2017. Вип. 14 (56). С. 270–276 (Здобувач обґрунтував підходи до вдосконалення економічного стимулювання у лісоресурсній сфері).

10. Шубалий О. М., Косінський П. М. Особливості та перспективи розвитку галузей промислової переробки природних ресурсів у регіоні. *Економіка і організація управління.* 2017. № 4. С. 143–155 (Здобувач провів аналіз стану основних галузей промислової переробки природних ресурсів у регіоні).

11. Косінський П. М. Інструменти економічного стимулювання переробки технічних культур в регіоні. *Економіка та суспільство.* 2018. Вип. № 18. С. 630–635. URL: <http://economyandsociety.in.ua>;

12. Шубалий О. М., Косінський П. М. Переваги та економічні стимули активізації виробництва й обігу біопалива в контексті забезпечення енергетичної безпеки. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018. Том 23. Випуск 6 (71). С. 130–134 (Здобувач обґрунтував переваги й недоліки виробництва біопалива із сировини олійних культур та економічні стимули активізації виробництва й обігу біопалива).

13. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку комплексних виробництв із видобутку та переробки сапропелю в регіоні. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. 2018. Вип. 15 (59). С. 284–290 (Здобувач обґрунтував сукупність інструментів стимулювання розвитку видобутку і переробки сапропелю у регіоні).

14. Шубалий О. М., Косінський П. М. Інструменти економічного стимулювання активного розвитку поглибленої лісопереробки. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2018. Вип. 15 (58). С. 297–305 (Здобувач вивчив проблеми економічного стимулювання розвитку поглибленої лісопереробки).

15. Шубалий О. М., Косінський П. М. Напрями стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону. *Економіст*. 2018. № 12. С. 23–37 (Здобувач вивчив проблеми економічного стимулювання переробних виробництв у природно-ресурсній сфері).

16. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М. Напрями застосування інструментів державної фінансової підтримки переробних виробництв в АПК. *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 1 (86). С. 101–117 (Здобувач розробив схему та обґрунтував напрями державної фінансової підтримки агропромислових виробників).

17. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М. Економічне стимулювання поглибленої переробки біомаси в регіоні в контексті впровадження концепції «зеленої економіки». *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 2. (87). С. 110–124 (Здобувач визначив перспективні напрями розвитку переробки біомаси на регіональному рівні).

18. Shubalyi O., Korolenko M., Kosinskyi P. Improvement of forms and methods of financial-economic stimulation in the field of natural resources. *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 3 (88). С. 51–65 (*Здобувач обґрунтував методи економічного стимулювання в основних видах промислової переробки природних ресурсів*).

19. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М., Гриник І. С. Формування системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв. *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 4 (89). С. 69–83 (*Здобувач визначив передумови формування системи фінансового стимулювання створення комплексних переробних виробництв*).

20. Шубалий О. М., Косінський П. М. Оцінка ефективності використання персоналу у сфері сільського господарства регіону. *Економічний форум*. 2019. № 4. С. 82–89 (*Здобувач провів аналіз показників ефективності використання персоналу у сільському господарстві регіону*).

21. Косінський П. М. Особливості формування системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2019. Вип. 16 (62). С. 60–67.

22. Шубалий О. М., Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки сільськогосподарської продукції в регіоні. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7 (26). С. 77–84 (*Здобувач визначив та обґрунтував перспективні напрями стимулювання комплексної переробки сільськогосподарської продукції у регіоні*).

Опубліковані праці апробаційного характеру

23. Косінський П. М. Інструменти та методи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області. *Сучасний фундамент розвитку національної економіки : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 2-3 червня 2017 р., Ч. 2*. Київ, 2017. С. 64–66.

24. Косінський П. М. Формування ефективної системи стимулювання економічного розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів. *Напрями та сучасні чинники розвитку міжнародних*

відносин : економічні та політичні аспекти : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 8 вересня 2017 р. Запоріжжя, 2017. С. 78–82.

25. Косінський П. М. Роль держави в економічному стимулюванні розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів її регіонів. *Сучасні аспекти розвитку фінансових процесів та інноваційних технологій* : Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених, м. Київ, 25-26 серпня 2017 р. Київ, 2017. С. 61–63.

26. Косінський П. М. Сучасний стан та можливі перспективи регіонального розвитку підприємств з переробки природних ресурсів. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Луцьк, 7 груд. 2017 р., част. 2. Луцьк, 2017. С. 176–180.

27. Shubalyi O. M., Kosinsky P. M. Economic Incentives for Technological Renovation of Flax Industry. *International Scientific Conference Innovative Potential of Socio-Economic Systems : the Challenges of the Global World, Part II, December 22th, 2017. Lisbon, Portugal. Baltiya Publishing, 2017. P. 69–71.*

28. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку промислової переробки продукції садівництва у регіоні. *Сучасні проблеми економіки* : матеріали VIII наук.-практ. конф., м. Київ, 16 жовтня 2018 р. Київ, 2018. С. 58–60.

29. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку виробництв із переробки біомаси в регіоні, як альтернативного джерела енергетики. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Луцьк, 7 груд. 2018 р. Луцьк, 2017. С. 289–292.

30. Косінський П. М. Формування механізму економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі регіональних природно-ресурсних комплексів у відповідності до концепції сталого розвитку «зеленої» економіки. *Теорія та практика менеджменту безпеки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 14 трав. 2019 р. Луцьк, 2019. С. 107–109.

31. Косінський П. М. Пріоритетні напрями стимулювання розвитку переробних комплексів на базі сільськогосподарської продукції регіону. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в*

умовах інтеграційних процесів : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 3 жовтня 2019 р. Харків, 2019. С. 163–166.

32. Косінський П. М. Визначення суті економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері. *Перспективи розвитку нової економічної системи на державному та регіональному рівнях* : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 5 жовтня 2019 р. Київ, 2019. С. 98–101.

33. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку виробництв із переробки органічної сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Луцьк, 6 груд. 2019 р. Луцьк, 2019. С. 204–205.

34. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку підприємств легкої промисловості області. *International Scientific Conference modern Economic Research: Theory, Methodology, Strategy* : Conference Proceedings, Part II, September 28, 2018. Kielce, Poland : Baltija Publishing. P. 58–60.

35. Косинский П. Н. Экономическое стимулирование использования инновационных технологий в сельском хозяйстве, как одно из направлений развития региональных агроперерабатывающих предприятий. *Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы* : XIII-я Международная научно-практическая конференция, г. Пинск, 26 апреля 2019 г. Пинск, Республика Беларусь, 2019. С. 134–135.

36. Shubalyi O. M., Kosinskyi P. M. The directions of stimulation of production development and recycling of fruit and berry production in the region. *Modern transformations in economics and management* : III International scientific conference, March 29, 2019. Management Department, Klaipeda University, Lithuania, 2019. P. 67–70.

37. Косінський П. М. Економічне стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні за допомогою інструментів екологічного маркетингу. *Актуальні проблеми маркетингового менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки* : VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 08 травня 2020 р. Луцьк, 2020. С. 114–116.

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА РАДА

майдан Київський, 9, м. Луцьк, 43027, тел. (0332) 778 300, факс (0332) 778 319
e-mail: post@volynrada.gov.ua, http://volynrada.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 00022444

30.07.2020 № 1047/52/220 на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертації Косінського Петра Миколайовича на тему «Економічне стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області»

Розглянувши дисертацію Косінського П.М., в якій досліджено проблеми економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області, зроблено висновок про її актуальність для підвищення рівня економічного розвитку регіону та науково-практичну спрямованість.

Пропозиції дисертанта щодо застосування економічних інструментів стимулювання комплексної переробки природних ресурсів на базі природно-ресурсних комплексів регіону, а також доцільності створення комплексних переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів та відходів, що дозволять збільшити валовий регіональний продукт, створити додаткові робочі місця, забезпечити додаткові надходження до місцевих бюджетів, розвинути виробничу та обслуговуючу інфраструктуру сільських територій взяті до уваги та використані у процесі розробки Стратегії розвитку Волинської області на період до 2027 року, а також у використовуються у поточній роботі відповідних постійних комісій і підрозділів апарату Волинської обласної ради.

Голова ради

І.М. Вахович

**ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКЕ ОБЛАСНЕ УПРАВЛІННЯ ЛІСОВОГО
ТА МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

проспект Волі, 30, м. Луцьк, 43000, тел. (03322) 4-00-70, E-mail:
privomna@lisvolyn.gov.ua Код ЄДРПОУ 35213572

09.06.2020 № *06/223-1-20*

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Косінського П.М. на тему «Економічне стимулювання розвитку переробних
виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області»**

Дисертаційне дослідження Косінського П.М., в якому представлено теоретичні засади та практичні рекомендації стосовно удосконалення системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області є надзвичайно актуальним.

Окремі положення вказаної дисертації, що стосуються результатів аналізу та оцінки лісоресурсної бази, обґрунтування перспектив розвитку деревообробних виробництв у регіоні, розробки підходів до трансформації системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів, а також пропозиції щодо розширення напрямків комплексного використання лісових ресурсів у регіоні знайшли практичне застосування у поточній роботі Управління.

Реалізація пропозицій Косінського П.М. щодо розвитку комплексних переробних виробництв на базі підприємств лісогосподарського комплексу Волинської області сприятиме збільшенню обсягів виробництва і реалізації продукції, ефективному використанню лісосировини та відходів, створенню нових робочих місць, зростанню надходжень до бюджетів усіх рівнів

Заступник начальника

Олександр РИБЧИНСЬКИЙ

**ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

пр. Перемоги, 14, м. Луцьк, 43005, тел.: (0332) 249 996, факс: (0332) 241 597,
e-mail: post@agro.voladm.gov.ua, http://agrovoly.gov.ua, код ЄДРПОУ 00730282

31.07.2020 № 1120/47/2-20

на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Косінського П.М.
за темою «Економічне стимулювання розвитку переробних виробництв на базі
природно-ресурсних комплексів Волинської області»

Агропромисловий комплекс Волинської області має потужну природно-ресурсну базу та невикористані резерви для подальшого розвитку його переробної ланки, але для цього потрібно створити сприятливі економічні умови, що свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження Косінського П.М.

Теоретичні розробки та практичні рекомендації, викладені у дисертації Косінського П.М., застосовуються підрозділами Управління агропромислового розвитку при виборі пріоритетних напрямків економічного стимулювання сільськогосподарських виробників та агропереробних підприємств до збільшення обсягів виробництва продукції з високим ступенем доданої вартості. Практичну цінність представляють результати проведеного аналізу та оцінки перспектив розвитку існуючих і нових напрямів комплексної переробки сільськогосподарської сировини, а також обґрунтування механізмів та конкретних інструментів економічного стимулювання розвитку різних типів агропереробних виробництв, вдосконалена схема надання державної фінансової підтримки суб'єктам агропромислового комплексу регіону.

Застосування представлених у дослідженні Косінського П.М. пропозицій сприятиме формуванню ефективної системи стимулювання розвитку переробних виробництв у регіоні на основі комплексного використання сільськогосподарської сировини та підвищенню ефективності функціонування агропромислового комплексу загалом.

Начальник управління

Ю.М. ГОРБЕНКО

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 75, м. Луцьк, 43018, тел.: +38(0332)74-61-03, факс: +38(0332)77-48-40
e-mail: rector@lntu.edu.ua, web: www.lutsk-ntu.com.ua, код ЄДРПОУ 05477296

10.06.2020 № 4964-21-35

на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи Косінського Петра Миколайовича «Економічне стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів Волинської області» у навчальний процес

Результати дисертаційної роботи Косінського П.М., що стосуються змісту поняття «система економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів», групування та змістовної інтерпретації принципів, функцій, завдань та інструментів еколого-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері, схема формування економічних взаємозв'язків між природно-ресурсними комплексами на основі забезпечення комплексного використання компонентів природно-ресурсного потенціалу, схема забезпечення комплексного використання землі як природного ресурсу використовуються при підготовці лекцій та проведенні практичних занять з дисципліни «Економіка природокористування» при підготовці здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Запропоновані дисертантом форми, методи, напрями та інструменти фінансового стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки природних ресурсів; узагальнення зарубіжного досвіду фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері в країнах ЄС, імплементації положень концепції «зеленої економіки», застосування економічних інструментів стимулювання комплексної переробки природних ресурсів і відходів на базі провідних природно-господарських комплексів використовуються при підготовці лекційного матеріалу з дисципліни «Економіка раціонального використання та охорони природних ресурсів» при підготовці здобувачів третього (освітньо-науково) рівня вищої освіти в Луцькому НТУ.

Проректор з науково-педагогічної
роботи, к.т.н., доцент

(0332)78-56-66
Хомік В.В.

Шимчук С.П.